N. I. BARBU TOMA I. VASILESCU

GRAMATICA LIMBII LATINE

FONETICA — MORFOLOGIA — SINTAXA

urmate de un Appendix

D. Lupta 2 1 1960. VII.

EDITURA DE STAT DIDACTICĂ ŞI PEDAGOGICĂ
1 9 5 8

Capitolele au fost elaborate astfel:

Fonetica		
Morfologia :	substantivul, adjectivul, numeralul, pronumele, adverbul, prepoziţia, conjuncţia.	N. I. BARBU
Sintaxa :	propoziţia, cazurile, subordonatele circumstanţiale.	
Appendix :	versificaţia.	
Morfologia :	verbul, conjugările, diatezele, modurile, timpurile.	TOMA. I. VASILESCU
Sintaxa :	fraza: subordonatele completive şi relative, stilul indirect.	
Appendix :	limba şi stilul.	

REFERENŢI:

Acad. AL. GRAUR
C. DRĂGULESCU — profesor
GH. GUŢU — profesor
M. SĂVULESCU — profesoară
I. I. BUJOR — profesor pensionar

PREFAȚĂ

Limba latină este limba vorbită mai întîi la Roma, apoi, după cuceririle succesive care au durat secole, teritoriul pe care se vorbea latinește, cel puțin de către oficialități, cuprindea nu numai Italia, ci întreg Imperiul Roman, care, la sfîrșitul secolului I e.n., se întindea din Britania și pînă în Africa, și din Gallia pînă în Parția.

Răspîndirea limbii latine pe teritorii atît de întinse n-a suprimat, firește, dintr-o dată, dialectele și limbile din Italia și din celelalte provincii, ci unele au continuat să trăiască încă multă vreme, iar altele dăinuiesc, sub forme evoluate, pînă în zilele noastre.

Limba latină este o limbă indo-europeană; ea a cunoscut o evoluție continuă. O gramatică a limbii latine trebuie să țină neapărat seama de aceste două realități primordiale; altfel, foarte multe fenomene par cu totul întîmplătoare și chiar inexplicabile.

Construcțiile fundamentale ale limbii latine au rămas, firește, aceleași, de-a lungul întregii sale evoluții; astfel, în toată evoluția ei s-a servit de cazuri, timpuri și moduri, în toată evoluția ei s-a folosit de ablativ, de pasiv, de verbe deponente, de construcții gerunziale și gerundivale, de acuzativ cu infinitiv etc.; construcțiile au fost unele îmbunătățite, altele schimbate pentru a exprima mai clar ideile și simțămintele vorbitorului.

De aceea, gramatica trebuie să înfățișeze mai întîi regulile fundamentale și esențiale ale limbii, după care tot atît de necesar este să prezinte observații asupra evoluției acestor reguli. În felul acesta am procedat și noi.

Am prezentat mai întîi lucrurile sub formă oarecum statică, după aceea, la observații și note, am dat lămuriri de ordin istoric și stilistic.

Limba latină a fost într-o neîncetată evoluție, care însă nu s-a făcut de la o zi la alta, astfel încît s-a putut surprinde un moment în care sistemul limbii latine să poată fi considerat ca static. Cei mai mulți gramatici au socotit, multă vreme, că limba latină a atins culmea perfecțiunii cu Cicero și Cezar și că toate construcțiile care se abăteau de la uzul acestor scriitori erau greșite. Aceasta a fost o concepție eronată. Datorită progreselor lingvistice, astăzi limba latină de la Plautus și pînă în secolul al V-lea e.n. este luată în considerare cu aceeași atenție. De aceea, exemplele noastre au fost luate din scriitori variați, începînd cu Plautus. Se poate lua, firește, ca punct de plecare prezentarea construcțiilor esențiale ale limbii latine așa cum se întîlnesc întrebuințate la Cicero și Cezar, dar lămuririle istorice care urmează vin să remedieze imediat inconvenientele care decurg din prezentarea statică a unui moment din evoluția limbii latine.

Explicațiile de ordin istoric și stilistic n-ar fi necesare, dacă n-ar ajuta la cunoașterea temeinică a legilor limbii latine, la o mai adîncă pătrundere și, prin aceasta, la o mai ușoară înțelegere a lor. De exemplu, elevii și studenții pot învăța printr-un efort de memorie că la întrebarea ubi? *în ce loc? numele de insule, numele de orașe de declinarea I și a II-a întrebuințate la singular, precum și* domus, humus *și* rus *se pun în locativ, care s-a confundat cu genitivul, pe cînd numele de orașe, insule de declinarea I și a II-a la plural sau de declinarea a III-a se pun în ablativ-locativ fără prepoziție, iar celelalte nume în ablativ cu prepoziție; dar elevii, chiar și cei începători — așa cum ne-a învățat experiența — nu vor înțelege mai bine fenomenul, nu vor reține mai ușor regula și nu vor avea chiar o desfătare intelectuală, decît dacă vor ști că locativul a fost un caz indo-european care a dispărut, lăsînd doar cîteva urme în construcție, cu colorit arhaic, că ablativul-locativ fără prepoziție este o treaptă în evoluția limbii latine, mai veche decît ablativul-locativ cu prepoziție. Același lucru se va întîmpla și cînd va fi vorba de fenomene fonetice sau morfologice. Nu profunzimea unei explicații, ci lipsa de claritate constituie marea greutate pentru elevi. De aceea ne-am străduit să formulăm explicațiile cu foarte mare claritate.*

De altfel, așa cum am spus, la fiecare capitol se disting două părți: prima parte, în care se expun regulile fundamentale ale limbii, și partea a doua, (observații, note, excepții) cuprinzînd particularități și explicații de ordin istoric și stilistic. Elevii pot învăța, într-un prim efort, regulile expuse în prima parte, urmînd ca, după stăpînirea lor temeinică, să treacă la aprofundarea celor expuse în partea a doua.

Învățînd temeinic regulile expuse în prima parte și făcînd un efort intens de judecată, elevii pot traduce ușor texte latinești. Dar o stăpînire cu adevărat profundă a limbii latine se poate obține numai după ce se vor cunoaște cele expuse în partea a doua.

Pentru ușurința expunerii, am deosebit în dezvoltarea limbii latine două perioade; perioada preistorică, *prin care înțelegem perioada dinainte de apariția textelor scrise, și* perioada istorică, *care începe cu primele scrieri; inscripții, texte literare etc. În perioada istorică am deosebit* epoca preclasică, *de la Plautus pînă la începutul secolului I î.e.n.,* epoca clasică, *pînă la moartea lui Augustus (14 e.n.), și* epoca postclasică, *perioada următoare, numită și* perioada imperială.

Nădăjduim că, făcînd neîncetat apel la judecata elevilor și studenților, vom ușura învățarea limbii latine.

*
* *

În ceea ce privește concepția de la baza acestei gramatici, citățm cîteva fragmente din referatele făcute pentru aprobarea acestui manual.

„ epășind și ca spirit și ca amploare toate gramaticile latine apărute pînă acum la noi, lucrarea are pe deasupra meritul că privește limba ca un proces și, în locul unor reguli care trebuie să fie învățate așa cum se dau, oferă numeroase explicații logice și istorice (Gh. Guțu).

„Gramatica de față redă diferitele aspecte ale limbii ca un proces continuu care s-a desfășurat și s-a perfecționat în raport cu dezvoltarea societății și gîndirii celui mai mare popor al antichității„

. . . . . .

„Autorii urmăresc cu atenție o înfățișare mai logică, mai rațională a problemelor gramaticale. . . . Gramatica se mai deosebește și prin preocuparea de a sistematiza vastul material pe care îl oferă limba latină din puncte de vedere noi față de normele tradiționale. Aceasta denotă o oarecare libertate în judecarea fenomenelor de limbă și sfărîmarea unor dogme care încătușează, de fapt, limba latină. Se pare că autorii au reușit să înlăture ideea preconcepută că limba latină este o acumulare de reguli și norme, care trebuie învățate pe dinafară și apoi aplicate mecanic, fără o prealabilă înțelegere a lor. În noua gramatică, regulile derivă din fapte, ca niște concluzii logice care se rețin mai ușor și mai trainic, întrucît ele se bazează pe înțelegerea și însușirea legilor care guvernează fenomenele lingvistice . . . Pline de învățăminte sînt și explicațiile pe care le conține gramatica în legătură cu lupta dintre diferitele tendințe și legi lingvistice . . . Autorii precizează, de asemenea, mediul social în care se folosește un fel de exprimare sau altul, ajungînd la explicarea dialectică a evoluției diferitelor forme. . . Gramatica mai cuprinde o parte interesantă, deosebit de necesară pentru înțelegerea limbii latine: un appendix *referitor la limbă și stil" (Drăgulescu C.).*

„Editura didactică și pedagogică face un mare serviciu învățămîntului, publicînd-o" (Gh. Guțu).

Este de la sine înțeles că tovarășii referenți, ca și tov. redactor de carte, profesor P. Stănescu, au făcut și observații de amănunt, pe care noi, în general, le-am folosit și care au contribuit la îmbunătățirea manualului. Le mulțumim foarte mult, pe această cale.

Vom fi bucuroși dacă vom primi observații și propuneri, oricît de amănunțite, de la colegii care predau limba latină și chiar de la cei care o studiază pe băncile școlii.

AUTORII

I. FONETICA

1. Alfabetul latin, la origine, cuprinde următoarele 21 de litere: A, B, C, D, E, F, Z, H, I, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, X.

Litera *c* se întrebuința spre a arăta sunetele pe care, mai tîrziu, le redau *c* și *g*. La origine se scria, deci, *recei* și *Cnaeus*, dar se pronunța *regei* și *Gnaeus*. Mai tîrziu, cînd s-a introdus și litera *g*, *c* nu s-a mai întrebuințat ca să redea și pe *g* decît în *Caius* și *Cn.* (pronunță Gaius și Gnaeus).

Litera *v* se întrebuința spre a arăta sunetul *u*, ca în cuvîntul *multum*, și pe *v* din *video*.

Observații

Alfabetul latin a fost împrumutat, prin intermediul etrusc, de la grecii din sudul Italiei, originari din cetatea Chalois. Romanii l-au adaptat la nevoile lor de pronunțare. Astfel, romanii nu cunoșteau sunetele redate de *ph*, *th*, *kh*. De aceea, ei au întrebuințat literele grecești $\varphi = ph$, $\theta = th$, $\psi = kh$, numai ca cifre: θ a devenit $C = 100$; $\varphi = M = 1000$; $\psi = L = 50$.

2. Spre a reda sunetele grecești exprimate de φ, θ, ψ, la început, romanii scriau *f*, *t*, *c*. În loc de *Antiocho* romanii scriau *Antioco*. Mai tîrziu, cînd s-au familiarizat cu limba greacă, au scris *th*, *ch*, *ph*.

Sunetul redat de *f* nu există în limba greacă. Romanii au întrebuințat, pentru a reda acest sunet, litera greacă F, care, în grecește, exprima sunetul *u* semivocală (romînește *dau*).

3. *Z* și *s* redau sunetul arătat de romînescul z, cu deosebirea că *z* latin reda un *z* puternic, ca în *zale*. Litera *z* latin a dispărut o dată cu sunetul pe care-l reprezenta, în secolul al IV-lea î.e.n. În secolul I î.e.n., *z* a fost reluat spre a reda grecescul *z*.

Y a fost întrebuințat mai tîrziu, spre a exprima sunetul *ü*.

Poetul Accius a încercat, imitînd pe osci, să introducă scrierea dublă pentru a arăta lungimea unor vocale. Așa cum arată unele inscripții — *paastores* (C.I.L. I²6 3814) — încercarea lui a durat un oarecare timp, apoi a dispărut.

În timpul lui Sulla, spre a reda pe *i* lung s-a prelungit în sus semnul *i*, devenind *I*. Dar curînd, acest *I* a arătat și pe *ī* lung și pe *ĭ* scurt.

Consoanele duble (de exemplu *essem*) s-au scris, la început, simplu: *(esem)*. Abia de la 200 î.e.n. s-a introdus geminarea în scris *essem*.

Litera *k* se întîlnește numai în *kalendae*, prescurtat în *kal.*

La început, romanii scriau cu majuscule. Scrierea cu minuscule s-a introdus mult mai tîrziu.

SUNETELE LIMBII LATINE

VOCALELE [1]

4. În limba latină, vocalele se distingeau după timbru, adică după rezonanța specifică fiecăreia, după gradul de închidere, după cantitate.

Limba latină avea următoarele vocale: *a*, *e*, *i*, *o*, *u*.

După timbru, vocalele se împart în *palatale: e, i; mediale; a; velare: u, o* (care se pronunță cu gura rotunjită și sînt, deci, și labializate). După gradul de închidere, *a* era cea mai deschisă, *e* și *o* mijlocii, *i* și *u* închise. După cantitate, adică după durata de timp folosită pentru pronunțarea lor, fiecare vocală era, după caz, lungă și scurtă: *ă, ĕ, ĭ, ŏ, ŭ* (scurte), *ā, ē, ī, ō, ū* (lungi).

Observații

1. Cantitatea, adică durata de timp folosită pentru pronunțarea unei vocale, s-a putut determina studiindu-se prosodia și metrica, cercetîndu-se atestările gramaticilor latini, studiindu-se evoluția sistemului fonetic al limbii latine în toată existența ei.

2. În limba latină nu existau sunetele romînești: *ă, î.*

DIFTONGII

5. În limba latină existau următorii diftongi: *ae, au, oe, ei, eu, ui.*

Observații

1. În indo-europeană și în limba latină, diftongii erau lungi sau scurți, după cum prima lor vocală era scurtă sau lungă. În latină existau deci: *ăe, ău, ŏe, ĕi, ĕu, ŭi; āe, āu, ōe, ēi, ēu, ūi.*

Exemple: ăedem, dĕiuos, ōinom, lŏucom, āurora etc.

2. În perioada mai veche a limbii latine, *ae* era *ai*, *oe* era *oi*. Unii diftongi au suferit, uneori, următoarele schimbări: *ēi* și *ĕi* au ajuns *ī; oi* a devenit mai întîi *ŏe*, apoi *ū; ōinom = unum; ou* s-a schimbat în *ū: lŏucom = lūcum.*

3. Pronunțarea lui *ăe* ca *e* deschis și *ŏe* ca *e* închis, și a lui *ŏu* ca *o* era întrebuințată mai ales în vorbirea populară.

4. *Ui* era diftong în interjecția *hui* și, uneori, în *huic, cui, huius, cuius.* Altfel: *fu-it, debu-it.*

CONSOANELE

6. Limba latină avea următoarele consoane:
aspirata: *h;*
i consoană;
lichide: *l, r;*
nazale: *m, n;*
sibilante labio-dentale: *f* (surdă);
sibilante dentale: *s* (surdă), z (sonoră);
oclusive labiale: *b* (sonoră), *p* (surdă);
oclusive dentale: *d* (sonoră), *t* (surdă);
oclusive velare nelabiale (guturale): *g* (sonoră), *c* (surdă);
oclusive labio-velare (guturale): *gu* (scrisă *gu;* sonoră).

[1] *Gramatica limbii romîne*, Ed. Acad. R.P.R., 1954.

Observații

Cînd s-a început mai temeinic studiul limbii grecești, atunci s-a pronunțat și notat sunetul *z*, precum și aspiratele: *ch*, *ph*, *th*.

După cît se pare, aspirata *h* era, cel puțin în anumite cazuri, o realitate, de vreme ce nepronunțarea ei ducea la schimbarea sensului cuvîntului: *his* (acestora), *is* (acesta).

Geminatele se pronunțau cu o durată de timp mai mare decît consoanele simple cărora li se opuneau: *ager* (ogor), *agger* (grămadă), *annus* (an), *anus* (babă).

Oclusivele labio-velare se opun velarelor nelabiale: *cantus* (cîntec), *quantus* (cît de mare).

SILABELE

7. În limba latină, o silabă era constituită dintr-unul sau mai multe sunete rostite cu o singură emisiune a vocii. Despărțirea în silabe se face în modul următor:

1) O singură consoană formează o silabă cu vocala următoare: *du-co*, *fe-ro*, *di-cit*.

2) Cînd sînt mai multe consoane, despărțirea se face înaintea ultimei consoane: *op-ti-mus*, *pris-cus*, *sanc-tus*.

3) O *mută* urmată de o *lichidă* se ia cu silaba următoare: *pa-tris*, *tene-brae*, *ala-cris*.

4) *Qu* și *gu* se iau, de asemenea, cu silaba următoare: *lin-gua se-quor*.

Cînd o silabă se termină cu o vocală, este deschisă; cînd se termină cu o consoană, este închisă: în *fe-ro*, fe este deschisă, în *sic-cus*, sic este închisă.

În scris, cuvintele compuse trebuie despărțite în componentele lor: *ad-est*. Puriștii latini le și pronunțau așa, dar în vorbirea obișnuită se observau regulile curente de despărțire în silabe și se spunea: *a-dest*. Compusele în care o *mută* cu o *lichidă* veneau una după alta, fiecare aparținînd unuia dintre componenți, se pronunțau deosebind primul component: *ab-rumpo*, nu *a-brumpo*.

Dacă un cuvînt se termina cu o consoană și următorul începea cu o vocală, despărțirea în silabe, în vorbirea obișnuită și în versuri, se făcea ca și cînd ar fi fost un cuvînt: *id est* se despărțea *i-dest*.

CANTITATEA

8. În limba latină, vocalele și silabele erau lungi sau scurte. Vocalele și silabele lungi se pronunțau cu o durată de timp mai lungă decît cele scurte, cele scurte opunîndu-se celor lungi.

Astfel, *ă* se opunea lui *ā*, *ĕ* lui *ē* etc.; lungimea sau scurtimea vocalelor ajuta adesea la deosebirea cuvintelor sau a unui caz de altul. De exemplu: *aquă* (nominativ) de *aquā* (ablativ).

VOCALELE. Pentru stabilirea cantității vocalelor este necesar, de cele mai multe ori, să se consulte dicționarul. Se pot totuși stabili unele reguli.

În silaba interioară, vocalele sînt lungi:

1) Înainte de *ns*, *nx*, *nct*: *consul*, *iunxi*, *iunctus*; uneori sînt lungi și înainte de *gn*: *regnum*, *stagnum*.

2) Cînd provin din contracție sau reprezintă diftongi: *nil* din *nihil*, *existimo* din *exaestimo*.

În silaba interioară, vocalele sînt scurte:

1) Înainte de *nd* și *nt*: *amandus*, *amant*.

2) Înainte de *ss*, exceptînd perfectele infinitive active în *-sse*, precum *amasse*, și formele scurte ale verbului *edo* = mănînc.

3) Înaintea altei vocale: *pius* (*i*, la început, era lung).

În silaba finală, cantitatea vocalei este următoarea:

1) Vocala este scurtă, afară de cazul cînd consoana finală este *s*.

Excepții

a. Unele monosilabe în *-l*, *-r*, *-n*, *-o*, precum: *sol*, *sal*, *par*, *lar*, *cur*, *en*, *non*, *quin*, *sin*.
b. Perfectul *audit*.

2) *M*, *t*, *nt* final scurtează, de obicei, vocala precedentă, exceptînd monosilabele amintite.

3) Înainte de *s* final, cantitatea vocalei variază; de obicei, este lungă:

a. *As* final este lung: *amās* = iubești.

Excepție: *anăs* = rață; *as* = as.

b. *Es* final este lung: *regēs*, *fidēs*, *monēs*; este scurt însă în cele mai multe forme de nominativ-vocativ singular al temelor în dentală, care au o vocală scurtă în celelalte cazuri: *dives*, *divĭtis*.

c. *Os* final este lung: *flōs* = floare.

d. *Is* final este, de obicei, lung la dativ-ablativ plural: *hortīs sellīs*, *nobīs*.

Observații

Începînd cu secolul al II-lea e.n., în limba latină se petrec importante schimbări fonetice:

1. Dispare diferența de cantitate: *ă* și *ā* sînt tratate la fel: astfel, *canis* dă în limba romînă *cîne* (cîine), iar *panis*, *pîne* (pîine).

2. Vocalele *ĕ*, *ŏ*, *ŭ*, *ĭ* au fost rostite deschis, iar *ē*, *ō*, *ū*, *ī* au fost rostite închis.

3. Diferența între gradele de deschidere nu s-a păstrat mult timp și astfel două vocale apropiate ca deschidere s-au contopit într-una singură: *e* închis și *i* deschis au devenit *e*.

CANTITATEA SILABELOR

9. O silabă este lungă:

1) Cînd conține o vocală lungă sau un diftong: *mā-ter*, *ā-ma*, *āu-dio*.

2) Cînd vocala pe care o conține, chiar dacă este scurtă, este urmată de două consoane: în cuvintele *por-ta*, *sic-cus*, *fac-tus*, silabele *por-*, *sic-*, *fac-* sînt lungi, deși vocala este scurtă.

3) Dacă în *muta cum liquida*, de exemplu *patris*, *tenebrae*, se citește *muta* separat de *liquida*, *pat-ris*, *teneb-rae*, silabele terminate în muta, *pat-* și *-neb-* sînt lungi, deși vocalele pe care le conțin sînt scurte.

4) Dacă un cuvînt se termină cu o consoană, iar următorul începe cu o consoană, chiar dacă vocala din silaba finală a cuvîntului este scurtă, silaba devine lungă: *hominum divomque voluptas*; silaba *-ŭm* din *hominum* devine lungă prin poziție.

ACCENTUL

10. Prin accent se înțelege forța de expirație și vibrația mai mare a coardelor vocale în pronunțarea unei silabe.

În cuvîntul *teneo*, silaba *te*, fiind pronunțată cu o forță de expirație mai mare decît celelalte, este silaba accentuată. Regulile accentului, în limba latină, sînt următoarele:

1. În cuvintele de două silabe, accentul stă pe penultima: *hábet*, *vénit*
2. În cuvintele de trei sau mai multe silabe, accentul stă pe silaba penultimă, dacă este lungă. Dacă penultima este scurtă, accentul trece pe antepenultima: *a-mi-cus; cón-fe-ro.*

Excepții:

a) dacă silaba ultimă se pierde, iar penultima este lungă, accentul rămîne pe această silabă, care devine ultima: *addūce*, apoi *addūc; Arpinātis*, apoi *Arpinās; illīce*, apoi *illīc;*

b) genitivul și vocativul numelor în *-ius* și *-ium* sînt accentuate pe penultima, chiar dacă este scurtă: *Vergíli, ingénii;*

c) unii gramatici latini pretindeau că cuvintele urmate de encliticile *-que*, *-ve*, *-ne*, *-ce* erau accentuate pe penultima, chiar dacă era scurtă, deci: *bonāque*, *magnāque*, *vulner que.* În acest caz, ablativul *bonāque*, *magnāque* se accentua ca nominativul. În latina veche se pronunța: *bonăque*, *magnăque;*

d) unii gramatici latini accentuează: *déinde*, *éxinde*, deși penultima este lungă — poate sub influența formelor scurtate *déin*, *éxin;*

e) encliticele *-que*, *-ne*, *-ve*, *-ce*, *-pte*, *-met*, *-dum* nu au accent.

În limba latină, în epoca preistorică, accentul a stat pe prima silabă de la începutul cuvîntului. Accentul era expiratoric. Dovada o fac vocalele silabelor neaccentuate care s-au închis, pe cînd cele accentuate nu s-au schimbat. Astfel: *ăgo*, a dat *éxigo; céca-nai* a dat *cécĭni; trútana*, apoi *trútĭna.*

În limba vorbită, dacă antepenultima + ultima constituiau grupul *ie*, *io*, *eo*, accentul se muta pe penultima: *mulíerem* în latina cultă, *muliérem* în latina populară, *muiére* (rom.); *paríetem*, popular: *pariétem*, perete (rom.).

În latina populară, accentul, în verbele compuse, cade pe silaba rădăcinii: clasic *récipit*, popular *recípit*, fr. *reçoit.*

PRONUNȚAREA

11. Romanii pronunțau vocalele și silabele lungi cu o durată de timp mai mare decît pe cele scurte.

Cînd un cuvînt se termina cu o vocală, iar următorul începea cu o vocală sau *h*, atunci vocala finală a primului cuvînt se elida sau se pronunța împreună cu vocala următoare, fără să schimbe cantitatea vocalei următoare. Astfel, *magna et* se pronunța *magn(a) et; aqua haec* se pronunța *aqu(a) haec.*

Dacă un cuvînt se termina cu *m*, iar următorul începea cu o vocală sau *h*, atunci *m* nu se mai pronunța, iar vocala precedentă se pronunța deodată cu cuvîntul următor. Astfel: *illam amavit* se pronunța *illa* (*m*) *amavit*; *bonum addit* se pronunța *bon (u) addit.*

Es = ești și *est* = este pierd vocala cînd urmează după un cuvînt terminat în vocală, dacă nu se insistă asupra acestor cuvinte: *bona es* se pronunță *bonas; bona est*, *bonast; bonum est*, *bonumst.*

Trebuie să se facă diferență între accent și cantitate. O vocală poate fi: scurtă și accentuată, scurtă și neaccentuată, lungă și accentuată, lungă și

neaccentuată. Cuvîntul este o combinație de silabe lungi și scurte sau, uneori, numai lungi sau, uneori, numai scurte, dintre care numai una este accentuată. Se poate întîlni deci combinația *ăgo* = fac, în care prima silabă este pronunțată cu o mai mare intensitate expiratorică, deci accentuată, pe cînd cea de-a doua este pronunțată cu o mai mare durată de timp, dar neaccentuată. În combinația *făcĭō*, prima este scurtă, dar accentuată; a doua, scurtă și neaccentuată, a treia, lungă și neaccentuată. În combinația *tángō*, prima este lungă și accentuată, a doua lungă și neaccentuată. În combinația *ĕgŏ*, prima este scurtă și accentuată, a doua, scurtă și neaccentuată.

ORTOGRAFIE

12. 1) Pronunțarea limbii latine a evoluat și normal ar fi fost ca și scrierea să evolueze o dată cu schimbările survenite în pronunțare. Ortografia a rămas însă în urmă, arătînd șovăieli în ceea ce privește pronunțarea unor sunete, chiar în aceeași epocă. Ortografia care se observă astăzi este aceea întîlnită la autorii din secolul I î.e.n., în măsura în care tradiția manuscriselor a respectat-o.

2) Iată cele mai însemnate variații ortografice care se pot întîlni:

Cînd *o* era precedat de *u* sau *v*, s-a păstrat mult timp, dar a sfîrșit prin a se închide la *u*. Faptul a avut urmări în ortografie.

De exemplu, substantivele *equus*, *servus* și verbul *relinquunt* au cunoscut următoarele variații:

Inscripții arhaice: *equos*, *servos*, *relinquont* (pronunță — *co* —).
De la Plautus la Cicero: *equos*, *servos*, *relinquont* (pronunță — *cu* —).
Perioada imperială: *equus*, *servus*, *relincunt* (pronunță —*cu*—).
Perioada imperială tîrzie: *equus*, *servus*, *relinquunt* (pronunță —*cvu*—).

3) Pronunțarea vocalei *u* din *maxumus* varia între *i* și *u*, de aceea și ortografia: *maxumus* și *maximus*.

4) Grupurile *ss* și *ll* se reduseseră la *s* și *l*, la începutul perioadei imperiale, și se scriau *l* și *s*; deci, nu *caussa*, ci *causa*; nu *millia*, *ci milia*.

5) Inscripțiile omit scrierea lui *n* înainte de *s*: scriu *cosul*, nu *consul*. În manuscrise se găsesc *totiens* și *toties*, *vicensimus* și *vicesimus*. Se preferau în scris, de obicei, formele fără *n*.

6) Există o mare șovăială în ceea ce privește *h* inițial. Se scria *arena* și *harena*, *aruspex* și *haruspex*, *humidus* și *umidus*.

CÎTEVA LEGI FONETICE ALE LIMBII LATINE

13. Închiderea vocalelor scurte în silabă interioară.

În silaba neinițială, vocalele scurte neaccentuate suferă următoarele modificări:

A

A se închide pînă la *i* înaintea unei singure consoane, în afară de *r*, și înaintea grupului *ng*: *fácio*, *perficio*, *cádo*, *cecidi*, *tángo*, *contingo*.

A se închide în *e* înaintea lui *r* sau înaintea unui grup de două sau mai multe consoane: *pario*, *péperi*, *fáctus*, *perfectus*.

A se închide în *u* înainte de *l* + consoană: *salto*, *insúlto*.

E

Dacă nu e precedat de *i*, *e* devine *i* înaintea unei singure consoane, în afară de *r*: *téneo*, *attineo*, *miles*, *militis*.

Dar *seges* face genitivul *ségetis* și nu *ségitis*, prin asimilare cu *e* de la nominativ.

Ae

Ae devine *i*: *quaero*, *inquiro*; *caedo*, *cecidi*.

Au

Au devine *u*; *claudo*, *includo*, *causa*, *incuso*.

O

O devine *i* (sau *e*, dacă este precedat de *i*) înaintea unei singure consoane, în afară de *l*: *bonotas* devine *bonitas*.

O devine *u* înainte de două consoane: *legontor* devine *leguntor*.

Dacă vocalele *a*, *e*, *o* sînt urmate de o labială *(p, b, f, m)*, se închid uneori în *u*, nu în *i*: *capio* devine *occupo*, dar *anticipo*.

SINCOPAREA VOCALELOR

Vocalele scurte sînt uneori suprimate în silaba interioară: *surrigo* devine *surgo*, *calidus* devine *caldus*.

APOCOPA

Suprimarea vocalelor scurte finale se mai numește *apocopă*: *animale* devine *animal*.

VOCALELE SCURTE ÎN SILABA FINALĂ

O devine *u*: *hortos*, *hortus*. Dacă *o* a fost precedat de *u* sau *v*, atunci *o* a rămas neschimbat pînă în epoca clasică: deci *seruos*, *relinquont*, *volt*, *volgus*. Cînd *o* a trecut la *u*, *quo*, *guo* au devenit *qu*, *gu*, iar *quu*, *guu* au fost introduse mai tîrziu. Evoluția lui *servus* și *equus* a fost deci: *servos* pînă la Cicero, *servus* în epocile următoare; *equos* pînă la Cicero, *ecus* la începutul epocii imperiale, *equus* în epoca tîrzie.

E final înaintea lui *s* au *t* devine *i*: *leget* devine *legit*, *patres* devine *patris*.

I final scurt devine *e*: *anti* devine *ante*, *mari* devine *mare*.

CONTRAGEREA VOCALELOR

Două vocale asemănătoare sau deosebite se unesc adeseori formînd o singură vocală lungă. Această unire se numește *contragere*: *coopia* devine *copia*; *coago* devine *cogo*; *coemo* devine *como*; *deago* devine *dego*.

CONSOANELE

SEMIVOCALELE

14. 1) *I* consoană dispare între vocale: *staio* devine *stao*, apoi, *sto*, *treies* devine *trees*, apoi *tres*. În *cuius*, *maiorem*, *i* consoană s-a păstrat pentru că la origine au fost doi *i*, dintre care unul nu s-a mai scris. Pe inscripții se găsește scris *maiiorem*, *Pompeiius*.

2) *U* consoană a dispărut înainte de *u* vocală: *uurgeo* a devenit *urgeo*; înainte de *o* dispare, numai dacă nu este în silaba inițială: *de-uorsum* devine *deorsum*, dar *uolgus* rămîne *uolgus*; *u* dispare și dacă se găsește între vocale identice: *lauatrina* devine *latrina*, *siuis* devine *sis*.

3) După *u* și *i* vocale, *i* și *u* consoane se pronunțau înainte de o altă vocală, dar, la început, nu se scriau. Astfel, se pronunța *patriius*, dar se scria *patrius*, se pronunța *statuuo*, dar se scria *statuo*. Spre sfîrșitul republicii s-a scris *iuuenis*, *fluuius*.

OCLUSIVELE

15. 1) O oclusivă sonoră urmată de o oclusivă mută devine surdă: *scribtum* devine *scriptum*; *agtum* devine *actum*.

2) O mută velară, care urmează după *l* sau *r* și este urmată de unul din sunetele *t*, *s*, *m*, *n*, dispare: *fulcio*, *fulsi*.

3) *Qu*, *gu*, *h* înainte de *t* sau *s* devin *c* (care + *s* devine *x*); *veho*, *vexi*; *coquo*, *coxi*; *unguo*, *unxi*.

4) *T*, *d* urmate de *s* devin *s*: *meto*, *messui* (din *metsui*), *claudo*, *clausi* (din *claudsi*); după cum se vede, *ss* a devenit *s* după o silabă lungă.

5) Cînd tema unui cuvînt, terminată în dentală, de pildă *sed-*, vine în contact cu un sufix care începe cu o dentală, de pildă *-tum*, se transformă în *ss*, care, după o silabă lungă, se transformă în *s*: *sessum*, *clausum* (din *claudtom*).

6) Dentalele și labialele se asimilează cu guturalele: *ad-cado* devine *accido*; dentalele se asimilează și cu labiala: *adpareo* devine *appareo*.

7) Nazala *m* se asimilează cu *n*: *eumdem* devine *eunden*. Labialele și dentalele mute devin nazale, dacă silaba anterioară este lungă: *sup-mos* devine *summus*.

Dl, *ld*, *nl*, *ln*, *rl*, *lr* devin *ll*, iar *rs* devine *rr*:

sed-la	*sella*	*vel-se*	*velle*
coron-la	*corolla*		
ager-los	*agellus*		

8) *S* înainte de consoane sonore dispare, iar vocala precedentă, dacă este scurtă, se lungește prin compensație: *bis-ni* devine *bini*; *isdem* devine *idem*.

9) Uneori, după *m*, înainte de *t* sau *s*, se introduce un *p*: *emo-* cumpăr, dar *emptus*-cumpărat; *sumo*, *sumpsi*.

10) *S* între două vocale s-a rotacizat: *ausosa* devine *aurora*; *koisa* devine *cura*. Rotacizarea se terminase pe la mijlocul secolului al IV-lea, î.e.n. Papirius Crassus, dictator în 339 î.e.n., n-a mai scris Papisius, ca strămoșii săi. În *miser*, *s* nu s-a rotacizat din pricina lui *r* următor.

11) *H* și-a pierdut de mult valoarea de consoană la începutul cuvintelor, totuși, în interiorul cuvintelor, vocalele între care se găsea nu s-au contras, iar *h* a fost scris ca semn al despărțirii silabelor: *a-he-na; veho; traho.*

12) Unele cuvinte latine: *pulcher*, *Cethegus*, *triumphus*, care pînă la 160 î.e.n. erau scrise *pulcer*, *triumpus*, *Caetegus*, apar, începînd de atunci, scrise: *pulcher*, *triumphus*, *Cethegus*. Aceste cuvinte erau, cu siguranță, pronunțate astfel. Romanii nu le-au notat în scris însă decît după ce au notat și aspiratele grecești. ceastă apariție a aspiratelor în limba latină pare să fie datorată oamenilor de cultură, care au stabilit anumite legături etimologice cu unele cuvinte grecești. Dar notarea aspiratelor era nesigură pentru oamenii din popor. Catullus își bate joc de un tip care, prin hipergrecism, pronunță *chommoda*, în loc de *commoda.*

13) Unele consoane, în nume obișnuite, dar mai ales în nume proprii, din motive afective — epitete de batjocură, insulte — se dublează: *Agrippa Appius*, *Mummius; lippus* = urduros, *flaccus* = buhăit. Tot așa în onomatopee: *garrulus* = vorbăreț.

14) Alteori, geminatele se simplifică: *mammilla* = *mamilla*; *disspicio* = *dispicio; caussa* = *causa.*

II. MORFOLOGIA

PĂRȚILE DE VORBIRE

SUBSTANTIVUL

GEN, NUMĂR, DECLINARE

16. Pentru exprimarea gîndurilor și a sentimentelor, cuvintele sînt îmbinate în propoziții și fraze, după anumite reguli, care arată schimbările pe care le suferă cuvintele în aceste îmbinări.

Pentru a stabili aceste reguli, cuvintele sînt orînduite, după aspectele cele mai generale sub care înfățișează realitatea, în mai multe grupe, numite *părți de vorbire.*

Părțile de vorbire sînt: *substantivul*, *adjectivul*, *pronumele*, *numeralul*, *verbul*, *adverbul*, *prepoziția*, *conjuncția*, *interjecția.*

Substantivul, adjectival și pronumele arată lucruri sau ființe, privite sub anumite aspecte.

Substantivul arată lucruri sau ființe în ceea ce au ele mai esențial: rostind cuvîntul *copil*, se are în vedere tocmai însușirile caracteristice și esențiale care deosebesc ființa *copil* de altă ființă.

Adjectivul arată însușiri ale lucrurilor sau ființelor: *luminos*, *alb*, *albastru*, *bun*, *rău* etc. Însușirile arătate de adjective nu constituie esența lucrurilor, căci în acest caz se transformă în substantive. De exemplu: *cerul albastru* — *albastrul cerului.* În *cerul albastru*, adjectivul *albastru* arată o însușire neesențială a cerului, căci uneori cerul este cenușiu. În *albastrul cerului*, *albastrul* a devenit substantiv, căci arată un lucru a cărui însușire esențială este culoarea albastră.

Pronumele arată lucruri și ființe, ținînd seama de poziția spațială pe care o au față de vorbitor: *eu* (care vorbesc), *tu* (cu care vorbesc), *el* (despre care vorbesc); *acesta* (de lîngă mine), *acela* (de lîngă el) etc.

Numeralul arată cantitatea sau ordinea ființelor sau lucrurilor.

Substantivul, *adjectivul* și *pronumele* au unele caracteristici comune: arată genul și numărul ființelor sau lucrurilor denumite, iar în propoziții și fraze suferă anumite schimbări, apar sub forme diferite, care se numesc *cazuri.*

Substantivele *copil*, *școală*, *carte* pronunțate izolat arată genul și numărul, dar nu arată cazul.

Însă în: *copilul merge la școală* și *cartea este pe masă*, substantivul *copil* a luat forma *copilul*, iar substantivul *carte* a luat forma *cartea*, tocmai spre

a arăta ce funcțiune îndeplinește *copilul* în relație cu *școala*, și *cartea* în relație cu *masa*.

Formele *copilul* și *cartea* arată că ființa și lucrul sînt purtătoarele acțiunilor exprimate de verbele *merge* și *este*, sînt deci subiecte, la forma sau cazul nominativ. Dimpotrivă, *școala* și *masa* arată locul spre care se îndreaptă — în cazul copilului — sau pe care se găsește — în cazul cărții — subiectul și sînt la forma sau cazul numit *acuzativ*.

Așadar, *substantivul*, *adjectivul*, *pronumele* arată lucruri sau ființe sub anumite aspecte, precizînd, în același timp, și cazul în care se găsesc lucrurile sau ființele arătate.

Trecerea unui nume prin toate formele pe care le poate îmbrăca în propoziție, spre a arăta lucrul sau ființa, numărul, genul și cazul, se numește *declinare*.

În limba latină, ca și în limba romînă, există *gen*, *număr* și *caz*.

GENUL

17. Trebuie făcută o deosebire între genul natural și genul gramatical. În natură există ființe de sex masculin: *vir* = bărbat, ființe de genul feminin: *mulier* = femeie, și lucruri, care n-au nici un sex. Limba latină are trei genuri: masculin, feminin și neutru. Logic ar fi ca substantivele de genul masculin să arate numai ființe de sex masculin, substantivele de genul feminin să arate numai ființe de sex feminin, iar neutrele să arate numai lucruri, care n-au nici un sex. Prin analogie cu ființele care au sex, limba a dat însă și lucrurilor un gen, făcîndu-le masculine și feminine. Genul care corespunde stării de lucruri din natură se numește *gen natural*, iar genul unor lucruri care în natură n-au sex se numește *genul gramatical*.

Genul este arătat uneori prin forme speciale. Astfel, substantivele de declinarea a II-a în *-um* sînt neutre. *Bonus* = bun este forma masculină a adjectivului, *bona* = bună este forma feminină, *bonum* = bun, forma neutră. Există însă cazuri cînd aceeași formă arată și masculinul și femininul și, uneori, și neutrul. Astfel, *sacerdos* înseamnă preot și preoteasă; *dulcis* = dulce, se spune și despre o ființă sau lucru de gen masculin și despre o ființă sau lucru de gen feminin. *Ingens* = uriaș poate sta pe lîngă un substantiv feminin, masculin sau neutru. În cazurile în care nu există forme speciale pentru gen, trebuie învățat din dicționar genul substantivului respectiv.

În cadrul fiecărei declinări se vor arăta regulile după care se determină genul.

NUMĂRUL

18. În limba latină există două numere: singular și plural: *miles* = soldatul, *milites* = soldații. Există, în același timp, resturi ale numărului dual, care arată două lucruri sau ființe: *duo* = doi; *ambo* = amîndoi.

CAZURILE

19. În limba latină există șase cazuri.

1. *Nominativul* este cazul subiectului, al atributului adjectival și al numelui predicativ, acordate cu un subiect în nominativ.

2. *Genitivul* este cazul apartenenței, posesiei etc.

3. *Dativul* este cazul persoanei sau lucrului pentru care se îndeplinește acțiunea verbului.

4. *Acuzativul* este cazul obiectului direct, al întinderii în timp și spațiu etc.

5. *Ablativul* este cazul punctului de plecare, al instrumentului, al locului în care se petrece o acțiune etc.

6. *Vocativul* este cazul prin care se exprimă o chemare.

Cazurile se deosebesc prin terminații, care pot consta dintr-unul, două ori trei sunete, sau pot fi arătate numai de temă.

Observații

1. In epoca străveche, indo-europeană, limba latină avea și cazurile locativ și instrumental, care s-au contopit cu unele forme cazuale existente în limba cunoscută astăzi. Urme de locativ s-au păstrat în unele nume de localități și în unele expresii adverbiale: *domi* = acasă, *Romae* = la Roma.

2. Nu pentru fiecare caz în parte există o terminație specifică, ci sînt cazuri care au aceeași terminație. De exemplu: nominativul, acuzativul și vocativul plural la declinarea a III-a. Astfel, substantivul *homines* poate însemna: oamenii (nominativul), pe oameni (acuzativul), o, oameni! (vocativul) Cînd un substantiv are aceeași formă la mai multe cazuri, contextul arată în ce caz se găsește acel substantiv.

CELE CINCI DECLINĂRI

20. În limba latină, cuvintele care se declină, adică substantivele, adjectivele, pronumele și, în parte, numeralele, au fost grupate în cinci mari categorii, numite *declinări*, după cum au avut aceleași terminații la genitiv, dativ, acuzativ, ablativ, vocativ, singular și plural. Nominativul poate varia în cadrul aceleiași declinări; cunoscînd însă terminația genitivului unui substantiv se poate preciza ușor căreia dintre declinări îi aparține acel substantiv. În limba latină, cele cinci declinări au, respectiv, următoarele terminații ale genitivului:

Declinarea I	*-ae*
Declinarea a II-a	*-i*
Declinarea a III-a	*-is*
Declinarea a IV-a	*-us*
Declinarea a V-a	*-ei*

RĂDĂCINĂ. TEMĂ. DESINENȚĂ CAZUALĂ. TERMINAȚIE

21. Sînt unele cuvinte, aparținînd la părți de vorbire deosebite, care cuprind o parte neschimbată, comună. Astfel, cuvîntul *dux* = comandant, genitiv *ducis*, cuprinde grupul de sunete *duc*, care se întîlnește și în verbul *duco* = duc. *Duc* constituie rădăcina de la care s-au format substantivul *duc* și verbul *duco*, cuvinte înrudite ca formă și sens. Se numește, deci, *rădăcină* partea neschimbată întîlnită în cuvintele care aparțin unor părți de vorbire deosebite.

În cuvintele *amor* = iubire și *amare* = a iubi, rădăcina de la care s-au format cele două cuvinte este *am*. Cuvîntul *amor*, fiind substantiv, se declină,

verbul *amo* se conjugă. Dar atît substantivul *amor*, cît și verbul *amo* au, respectiv, în conjugare și declinare o formă neschimbată, numită *rădăcină*, și un adaos, numit *sufix*, care determină partea de vorbire căreia aparține fiecare dintre cele două cuvinte. Astfel:

rădăcină		*sufix*
am	+	*or*

au dat substantivul *amor*. Forma *amor* se întîlnește neschimbată la toate cazurile substantivului: genitiv *-amoris;* dativ *-amori;* acuzativ *-amorem* etc. Tot așa, *ama* — constituie partea care se întîlnește la toate formele verbului *amare: amaveram* = iubisem, *amabo* = voi iubi, *amabam* = iubeam. Partea care se întîlnește în formele unui cuvînt aparținînd unei singure părți de vorbire, care se declină sau se conjugă, se numește *temă*. *Amor* are deci rădăcina *am-* și tema *amor; amare* are rădăcina *am* — și tema *ama*.

Spre a se arăta în ce caz este un substantiv, se mai adaugă la temă cîte un sufix pentru fiecare caz, numit *desinență cazuală*. Astfel, *amor* la genitiv face *am-or-is*. *Am-* este rădăcina, *-or* este sufixul tematic, *-is* este *desinența cazuală*.

Sînt însă unele substantive care au tema terminată într-o vocală. De pildă, *lupus* = lup are tema *lupo*. Adăugînd desinența *-i* se obține *lupoi*. Forma *lupoi* nu există însă, deoarece *lupoi* a devenit *lupi*. Ce este *-i*? Desinență cazuală? Unde este atunci tema? Dar rădăcina? Pentru a nu greși, *-i* va fi denumit *terminație;* în realitate este desinența cazuală + vocala tematică *o*, pe care a absorbit-o. Așadar, cuvîntul *terminație* poate arăta fie desinența cazuală, fie vocala tematică + desinența. Sînt cuvinte, mai ales la declinarea a III-a, care n-au vocală tematică, ci, la rădăcină, adaugă desinența cazuală. Astfel, în *dux* = comandant, genitiv *-ducis*, desinența *-is* s-a adăugat direct rădăcinii.

DECLINAREA I.

22. 1. Declinarea I cuprinde temele în -a: *stella*. Iată un exemplu de declinare:

Singular	Plural
N. stella — steaua	stellae — stelele
G. stellae — stelei	stellarum — stelelor
D. stellae — stelei	stellīs — stelelor
A. stellam — steaua	stellas — stelele
Abl. stellā — cu, la, în (etc.) stea	stellīs — cu, la, în stele
V. stella — o, stea!	stellae — o, stelelor!

2) Substantivele de declinarea I sînt de genul feminin, afară de cîteva care arată ființe de sex masculin, precum: *nauta* = corăbier, *agricola* = agricultor, *scriba* = scrib, *verna* = sclav născut și crescut în casă, *scurra* = măscărici și altele cîteva.

Sînt, de asemenea, de genul masculin numele proprii de bărbați: *Catilina*, *Numa*, *Porsena* etc.

3) Dativul și ablativul plural al substantivelor *filia* = fiică și *dea* = zeiță au forma *filiabus* și *deabus*, spre a evita confuzia cu dativul și ablativul plural de la *filius* și *deus*, care au formele *filiis* și *deis*.

4) Substantivele compuse cu *-cola* și *-gena* au genitivul plural în *-um: agricolum, Troiugenum.* La fel fac și substantivele *amphora* = amforă, *drachma* = drahmă, precum și unele nume de origină greacă: *Aeneadae* = urmașii lui Enea și *Lapithae* = lapiții.

5) Uneori, genitivul de la *familia* este *familias; pater familias* = șef de familie, *mater familias* = mamă de familie etc. Această formă a rămas ca un arhaism în expresii des întrebuințate.

Observații

1. Nominativul singular fiind egal cu tema, la început a fost lung, după aceea s-a scurtat, potrivit legii scurtării iambice. Același lucru s-a întîmplat la acuzativ. De exemplu, *togā* a devenit *togă.*

2. Terminația indo-europeană a genitivului *-as*, care s-a păstrat în genitivele *familias* = al familiei, *fortunas* = al soartei, *vias* = al drumului, a fost înlocuită în latinește prin *-ai*, păstrată ca un arhaism, în epoca clasică, în *terrai* etc.; *-ai* a trecut apoi la *-ae.* Dativul în indo-europeană era în *-ai*, care s-a transformat mai tîrziu în *-ae.*

3. Vocativul a fost scurt în indo-europeană.

4. În indo-europeană, ablativul era terminat în *-as.* Sub influența ablativului declinării temelor în *-o*, care se termină în *-od*, ablativul declinării I s-a terminat în *-ad*, rămînînd apoi în *-a.*

5. Vocativul plural indo-european era terminat în *-as.* Sub influența terminației *-oi* de la declinarea a II-a, *-as* s-a transformat în *-ai*, apoi în *-ae.*

6. La dativ-ablativ plural, terminația străveche, italică, a fost *-ais*, care a devenit *-eis* și aopi *-is.*

7. Substantivele grecești de declinarea I își păstrează, în unele cazuri, formele grecești, iar în altele iau pe cele latinești. Iată cum se declină aceste substantive:

N.	Aenēas	Anchīsēs	Andromachē, -ă
G.	Aenēae	Anchīsae	Andromachēs -ae
D.	Aenēae	Anchīsae	Andromachae
A.	Aenean, Aeneam	Anchīsēn, Anchisam	Andromachēn, Andromachăm
Abl.	Aenēā	Anchīsē, Anchisā	Andromachē, Andromachā
V.	Aenēā	Anchīse, Anchisā	Andromachē, Andromachă

8. Unele nume grecești de declinarea I, ca Aeschines, Miltiades, sînt declinate după declinarea a III-a.

DECLINAREA A II-a

23. 1) Declinarea a II-a cuprinde substantive și adjective cu tema în *-o*, de pildă: *amico.*

2) Declinarea cuprinde substantive masculine, feminine și neutre.

3) Iată un exemplu de declinare:

	Masculin		*Feminin*	
	Singular	Plural	Singular	Plural
N.	amicus	amicī	fagus	fagi
G.	amicī	amicorum	fagi	fagorum
D.	amicō	amicīs	fago	fagis
A.	amicum	amicos	fagum	fagos
Abl.	amicō	amicīs	fago	fagis
V.	amice	amicī	fage	fagi

Neutru

Singular	Plural
scutum	scuta
scutī	scutorum
scutō	scutīs
scutum	scuta
scutō	scutīs
scutum	scuta

4) Unele substantive, care înainte de vocala tematică au un *r*, pierd pe *o* și *s* din terminație, iar uneori inserează un *e* înainte de *r*, dacă nu este precedat de o vocală lungă.

Exemple:

	Singular			Plural		
N.	puer	ager	vir	puerī	agrī	virī
G.	puerī	agrī	virī	puerorum	agrorum	virorum
D.	puerō	agrō	virō	puerīs	agrīs	virīs
A.	puerum	agrum	virum	pueros	agros	viros
Abl.	puerō	agrō	virō	puerīs	agrīs	virīs
V.	puer	ager	vir	pueri	agri	viri

5) Substantivele de declinarea a II-a în *-us*, *-er*, *-ir* sînt în majoritate masculine. Cele în *-um* sînt neutre.

6) Feminine sînt:

a) numele de cetăți, regiuni, țări, insule, precum: *Aegypttus*, *Corinthus*, *Rhodus* etc.;

b) numele de arbori: *populus* = plop, *fagus* = fag, *malus* = măr, *cerasus* = cireș etc.;

c) substantivele: *alvus* = pîntece, *carbasus* = pînză de in, *colus* = furcă de tors, *humus* = pămînt, *lambus* = barcă, *vannus* = coș de vînturat.

7) Sînt neutre substantivele terminate în *-us:*
virus = otravă, *pelagus* = mare, *vulgus* = popor de rînd.

Observații

1. Terminația veche la nominativ singular era *-os*, care s-a închis în *-us*. Unele teme în *-vo-*, *-quo-*, *-uo-* păstrează pe *o* la nominativ și acuzativ

singular pînă în epoca clasică: *servos*, *equos*, *servom*, *equom*; *mortuos*, *mortuom*.

2. La temele în *-i*, *ingenium*, *imperium*, genitivul singular era in *-i*. Abia în epoca clasică începe să apară *-ii*. La numele proprii în *-i*, ca *Servius*, *Tullius*, *Caius*, genitivul și vocativul apar mereu în *-i*.

3. Locativul s-a contopit, formal, cu genitivul și se întîlnește în cuvinte ca *belli* = la război, *Beneventi* = la Beneventum.

4. Genitivul plural indo-european era în *-om* și așa se întîlnește în inscripțiile din secolul al III-lea î. e. n.; apoi a trecut la forma *-um*. În literatura veche se întîlnesc formele *verbum* în loc de *verborum*, *amicum* în loc de *amicorum*, *oppidum* în loc de *oppidorum* etc. În epoca clasică se mai întîlnesc, ca niște arhaisme, genitivele plurale *socium*, *deum* și *divum*, *denarium*, *talentum* etc. În genitivele plural *liberum* și *inferum* s-a evitat repetarea lui r.

5. Terminația *-orum* se datorește influenței terminației *-arum* de la declinarea I.

6. Substantivul *deus* face vocativul singular *deus*, genitivul plural *deum* și *deorum*, dativul și ablativul plural *dis*. *Di* și *dis* provin din *dii* și *diis*, pronunțate ca o singură silabă. Formele *dei* și *deis* se întîlnesc rar înainte de epoca lui Augustus.

DECLINAREA A III-a

24. Terminațiile

1) Declinarea a III-a cuprinde substantive și cîteva adjective terminate la genitiv singular în *-ĭs*.

2) Nominativul substantivelor acestei declinări are forme foarte variate.

3) Unele substantive de declinarea a treia au o silabă mai mult la genitivul singular și de aceea se numesc *imparisilabice*. *Exemplu:* nominativul singular — *scriptor*, genitivul singular — *scriptor-is* = scriitor. Altele au un număr egal de silabe la nominativ și la genitiv și de aceea se numesc *parisilabice*. *Exemplu:* nominativul singular — *civis*, genitivul singular *civis* = cetățean.

4) Iată declinarea a două substantive de declinarea a III-a, unul imparisilabic și altul parisilabic.

	Imparisilabic		*Parisilabic*
	Singular	Plural	Singular	Plural
N.	scriptor	scriptorēs	civis	civēs
G.	scriptor-is	scriptorum	civis	civium
D.	scriptor-ī	scriptoribus	civī	civibus
A.	scriptor-em	scriptorēs	civem	civēs
Abl.	scriptor-e	scriptoribus	cive	civibus
V.	scriptor	scriptorēs	civis	civēs

6) Substantivele parisilabice masculine și feminine se deosebesc în declinare de cele imparisilabice prin aceea că au genitivul plural în *-ium*.

7) Substantivele neutre parisilabice se deosebesc de neutrele imparisilabice prin aceea că au:

a) genitivul plural în *-ium;*
b) nominativul, acuzativul și vocativul plural în *-ia;*
c) ablativul singular în *-i.*

Astfel:

	Masculin	*Feminin*	*Neutru*	*Masculin*	*Feminin*	*Neutru*
	Singular			Plural		
N.V.	dux	vox	mare	ducēs	vocēs	maria
G.	ducis	vocis	maris	ducum	vocum	marium
D.	ducī	vocī	marī	ducibus	vocibus	maribus
A.	ducem	vocem	mare	ducēs	vocēs	maria
Abl.	duce	voce	marī	ducibus	vocibus	maribus

8) Unele substantive imparisilabice, precum: *mons, montis* = munte, *pons, pontis* = punte, *fons, fontis* = izvor, *pars partis* = parte, *ars, artis* = artă, *nox, noctis* = noapte, *urbs, urbis* = oraș, *dens, dentis* = dinte, fac genitivul plural în -ium *(montium, pontium, fontium, artium, noctium, urbium, dentium),* ca parisilabicele.

9) Unele substantive parisilabice, precum: *canis, canis* = cîine, *iuvenis, iuvenis* = tînăr, *pater, patris* = tată, *frater, fratris* = frate, *mater, matris* = mamă, *vates, vatis* = poet, fac genitivul plural în *-um (canum, iuvenum, patrum, fratrum, matrum, vatum),* ca cele imparisilabice.

25. Temele

Declinarea a III-a cuprinde temele terminate în:

1. consoane
2. vocale

comportînd anumite subdiviziuni.

1. Temele terminate în consoane se împart în următoarele subdiviziuni:

1) Teme în *oclusive:*

a) labiale: *ops*, genitiv *opis; princeps, principis;*
b) guturale: *pax*, genitiv — *pacis; vox, vocis;*
c) dentale: *pes*, genitiv — *pedis.*

2) Teme în *lichide:*

a) teme în *l: sol*, genitiv — *solis; sal, salis;*
b) teme în *r: pater*, genitiv — *patris.*

3) Teme în *nazale:*

a) teme în *m: hiems*, genitiv — *hiemis;*
b) teme în *n: homo*, genitiv — *hominis.*

4) Teme în *s: mus*, genitiv — *muris; honos*, genitiv — *honoris; cinis, cineris (s* intervocalic s-a rotacizat); *corpus, corporis.*

2. Teme terminate în vocale:

1) Teme terminate în diftong:

a) este substantivul *bos*, genitiv — *bouis;*
b) Iupiter, genitiv — *Iovis* (nominativul pierdut — die (u) s).

S-a păstrat în *Diespiter*, (formă găsită pe o veche inscripție).
2*)* Teme în *-u-: gru-s*, genitiv *gru-is* = cocor, *sus*, *suis* = porc
3) Teme în *-i-* :

vis, *hostis*, genitiv — *hostis* = dușman, *ovis*, *ovis* = oaie, *mare*, *maris* = mare, *turris*, *turris* = turn.

26. Genul

1) Oclusivele:
Cea mai mare parte a temelor în oclusive sînt masculine și feminine. Nu se pot stabili reguli precise pentru determinarea genului. Se poate totuși observa că:
Masculine sînt numele în *-es*, genitiv *-itis; -eps*, genitiv *-pis; -ex*, genitiv *-icis.*
Feminine sînt numele în *-tus*, genitiv *-tutis; -tas*, genitiv *-tatis;* cele mai multe sînt terminate în *-x.*
Neutre sînt numai : *cor*, genitiv *-cordis* = inima; *lac*, *lactis* = lapte, *caput*, *capitis* = cap.

2) Lichidele
Lichidele sînt masculine sau neutre.
Sînt masculine cele terminate în *-tor*, genitiv *-toris; -or*, genitiv *-oris*, afară de *soror* = soră și *uxor* = soție; *-er*, genitiv *-ris*, afară de *mater*, genitiv *-matris* = mamă; *-l*, afară de *sal* = sare, *mel* = miere, *fel* = fiere.

3) Nazalele:
Sînt masculine toate numele terminate în *-o*, genitiv *-onis*, (nu *-io*, genitiv *-ionis*). Sînt feminine toate numele terminate în *-o*, genitiv *-inis*, afară de *cardo* = țîțîna ușii, *margo* = margine, *ordo* = ordine, *homo* = om, *nemo* = nimeni, *turbo* = vîrtej, *Apollo* = zeul Apolo.
Neutre sînt cele terminate în: *-en*, afară de *flamen* = preot, *tibicen* = cîntăreț din trîmbiță ș. a.

4) Temele în *-s.*
Cele mai multe sînt de genul neutru, declinîndu-se ca *corpus.* Sînt și unele masculine, precum: *cinis* = cenușă, *pulvis* = pulbere, *mos* = obicei *mas* = mascul, *mus* = șoarece.
Femininele sînt foarte rare.

5) Temele terminate în diftong:
Substantivul *bos* este masculin și feminin. *Iupiter*, *Iovis*, masculin.

6) Temele în *-u-.*
grus este feminin; *sus*, masculin și feminin.

7) Temele în *-i-:*
vis este feminin.
Feminine sînt cele în *-es*, afară de *verres* = vier și *vates* = profet.
Neutre sînt cele în *-e*, *-al*, *-ar.*

Temele terminate în consoană:

27. Oclusive:

Singular

	a) labiale	*b)* guturale	*c)* dentale
N.	ops = putere	vox = voce	pes = picior
G.	opis	vocis	pedis
D.	opī	vocī	pedī
A.	opem	vocem	pedem
Abl.	ope	voce	pede
V.	ops	vox	pes

Plural

N.	opēs	vocēs	pedēs
G.	opum	vocum	pedum
D.	opibus	vocibus	pedibus
A.	opēs	vocēs	pedēs
Abl.	opibus	vocibus	pedibus
V.	opēs	vocēs	pedēs

Observații

La nominativ-vocativ singular masculin și feminin, desinența *-s*, cînd se combină cu o guturală, dă *x;* cu o dentală, *s*, iar cu o labială, *ps* sau *bs*. *Miles* provine din *milets*, *pes* din *peds*. În *cor*, consoana finală s-a pierdut.

În cuvinte de mai multe silabe, dacă au în terminația nominativului un *i* scurt, acesta se deschide în *e : miles*, genitiv *-militis*.

În *auceps* = păsărar, *e* se schimbă în *u*, genitivul fiind *aucupis*.

În *caput* = cap, *u* se schimbă în *i : capitis*.

28. Lichide:

Singular

Masculine

N.	pastor = cioban	pater = tată	consul = consul
G.	pastoris	patris	consulis
D.	pastorī	patrī	consulī
A.	pastorem	patrem	consulem
Abl.	pastore	patre	consule
V.	pastor	pater	consul

Neutre

N.	robur = putere	iecur = ficat
G.	roboris	iecoris
D.	roborī	iecurI
A.	robor	iecur
Abl.	robore	iecore
V.	robur	iecur

Plural

Masculine

N.	pastorēs	patrēs	consulēs
G.	pastorum	patrum	consulum
D.	pastoribus	patribus	consulibus
A.	pastorēs	patrēs	consulēs
Abl.	pastoribus	patribus	consulibus
V.	pastorēs	patrēs	consulēs

Neutre

N.	robora	iecora
G.	roborum	iecorum
D.	roboribus	iecoribus
A.	robora	iecora
Abl.	roboribus	iecoribus
V.	robora	iecora

Observații

1. Ca *pastor* se declină *amor*, *victor* etc.; *-tor* și *-or* sînt lungi, în afară de nominativul și vocativul singular.

2. Ca *pater* se declină *mater* = mamă, *frater* = frate, *accipiter* = vultur.

3. Asemenea lui *consul* se declină și *vigil*, *vigilis* = strajă, *sol*, *solis* = soare, *anser*, *anseris* = gîscă, *augur*, *auguris* = augur, *Caesar*, *Caesaris* = Cezar.

4. *Honor*, *honoris* = onoare, *arbor*, *arboris* și altele aveau, la început, teme în *-s*, dar *-s-* intervocalic s-a schimbat în *-r-*.

5. Ca *robur* se mai declină și *femur*, *femoris* = coapsă.

6. Există și neutre în *-ar*, *-aris*, *-or*, *-oris*, *-ur*, *-uris*, *-er*, *-eris*, *-al*, *-alis*, *-el*, *-elis*, precum: *nectar*, *nectaris* = nectar, *aequor*, *aequoris* = mare, *fulgur*, *fulguris* = fulger, *ver*, *veris* = primăvară, *sal*, *salis* = sare, *mel*, *melis* = miere.

29. Nazale:

Singular

	Masculin	*Feminin*	*Neutru*
N.	sermō = vorbire	virgō = fecioară	nomen = nume
G.	sermonis	virginis	nominis
D.	sermonī	virginī	nominī
A.	sermonem	virginem	nomen
Abl.	sermone	virgine	nomine
V.	sermo	virgo	nomen

Plural

	Masculin	*Feminin*	*Neutru*
N.	sermonēs	virginēs	nomina
G.	sermonum	virginum	nominum
D.	sermonibus	virginibus	nominibus
A.	sermonēs	virginēs	nomina
Abl.	sermonibus	virginibus	nominibus
V.	sermonēs	virginēs	nomina

Observații

1. Dintre temele în *-m*, numai *hiem(p)s*, *hiemis* = iarnă a format nominativul cu *s*.

2. Temele în *-n* n-au primit pe *s* la nominativ, în schimb au lungit vocala.

3. *Sermo*, *virgo* au pierdut pe *n* la nominativ. Ca *sermo* se mai declină și *regio*, *regionis* = regiune, *actio*, *actionis* = acțiune, și altele.

4. Ca *virgo* se declină toate substantivele terminate în *-go*, *-do* (afară de *praedo*, *praedonis* = tîlhar, pirat).

5. Există unele masculine în *-en*, *-inis*, ca: *flamen*, *flaminis* = preot, *pecten*, *pectinis* = pieptene.

6. În *caro*, *carnis* = carne, poate că există la genitiv o sincopă (din *carinis*).

30. Teme în s-

Singular

	Masculine		*Neutre*	
N.	cinis = cenușă	flōs = floare	genus = gen	corpus = corp
G.	cineris	floris	generis	corporis
D.	cinerī	florī	generī	corporī
A.	cinerem	florem	genus	corpus
Abl.	cinere	flore	genere	corpore
V.	cinis	flōs	genus	corpus

Plural

	Masculine		*Neutre*	
N.	cinerēs	florēs	genera	corpora
G.	cinerum	florum	generum	corporum
D.	cineribus	floribus	generibus	corporibus
A.	cinerēs	florēs	genera	corpora
Abl.	cineribus	floribus	generibus	corporibus
V.	cinerēs	florēs	genera	corpora

Observații

1. În indo-europeană, tema era întrebuințată pentru nominativ. În unele cazuri, vocala se lungea după dispariția lui *-s* final. În limba latină s-au păstrat cu vocala lungă: *Cerēs* = zeița Ceres și *pubēs* = pubertate, tinerime. *Cinis* și *pulvis* = pulbere, sînt însă *teme pure*.

2. În substantivul *as*, *assis*, *ss* la nominativ s-a contopit într-unul singur.

3. Substantivul *flos* avea, în vechime, la genitiv forma *flosis*. *S* intervocalic s-a rotacizat. Nominativul a rămas totuși în *-s* și nu s-a rotacizat, prin analogie, ca în *honor*. Același proces s-a petrecut și la monosilabele *mas*, *maris* = bărbat, *mus*, *muris* = șoarece.

4. Substantivul *mulier* = femeie, vine de la *muliesi*.

Teme terminate în vocală

31. Teme terminate în diftong

	Singular		Plural
N.	bos	Iupiter	bovēs
G.	bovis	Iovis	boum
D.	bovī	Iovī	bubus (bobus)
A.	bovem	Iovem	bovēs
Abl.	bove	Iove	bubus (bobus)
V.	bos	Iupiter	bovēs

Observații

Nominativul *bos* vine sau din forma indo-europeană reconstituită *guos* sau din *guous*, care a dat *bous* și apoi *bos*.

Nominativul *Iupiter* și genitivul *Iovis*, din reconstituitul *dieues*.

32. Teme în -i- și -u-:

	Singular			Plural
N.	vis = putere	sus = porc	virēs	suēs
G.	vis	suis	virium	suum
D.	vī	suī	viribus	suibus (subus)
A.	vim	suem	virēs	suēs
Abl.	vi	sue	viribus	suibus (subus)
V.	vis	sus	virēs	suēs

Observații

Singularul substantivului *vis* este de la tema *vi*. Genitivul este rar întrebuințat. Pluralul este format sau din tema *vi-*, prin analogie cu *mures* = șoareci sau (unele fapte pledează și pentru această ipoteză) a mai existat și o a doua temă, *vis*.

33. Teme în -i-:

	Singular		
	Feminine		*Masculine*
N.	turris = turn	caedes = măcel	imber = ploaie
G.	turris	caedis	imbris
D.	turrī	caedī	imbrī
A.	turrim (em)	caedem	imbrem
Abl.	turre	caede	imbre
V.	turris	caedes	imber
		Plural	
N.	turrēs	caedēs	imbrēs
G.	turrium	caedium	imbrium
D.	turribus	caedibus	imbribus
A.	turrēs	caedēs	imbrēs
Abl.	turribus	caedibus	imbribus
V.	turrēs	caedēs	imbrēs

Neutre

	Singular		Plural	
N.	animal	sedile	animalia	sedilia
G.	animalis	sedilis	animalium	sedilium
D.	animalī	sedilī	animalibus	sedilibus
A.	animal	sedile	animalia	sedilia
Abl.	animali	sedili	animalibus	sedilibus
V.	animal	sedile	animalia	sedilia

Observații

1. Substantivele *febris* = febră, *pelvis* = lighean, *puppis* = pupă, *securis* = secure, *sitis* = sete, *turris* = turn, *tussis* = tuse, și unele nume de rîuri și orașe, ca *Tiberis* = Tibrul, *Neapolis* = Neapole, și altele cîteva, fac, de obicei, acuzativul în *-im.*

2. Fac ablativul singular în *-i:*

a) toate neutrele parisilabice, afară de *rete* = plasă, și, în poezie, *mare;* de asemenea, numele de localități, de exemplu *Praeneste;*

b) uneori, substantivele: *securis* = secure, *tussis* = tuse, *sitis* = sete *amnis* = rîu, *avis* = pasăre, *civis* = cetățean, *classis* = flotă, *ignis* = foc, *puppis* = pupă, *navis* = corabie, *turris* = turn.

3. În latina arhaică, acuzativul și nominativul plural apar uneori în *-is.*

4. Substantivele *canis* = cîine, *iuvenis* = tînăr, *senex* = bătrîn, fac genitivul plural în *-um.* Substantivele *sedes* = locaș, *mensis* = lună, *vates* = profet, fac uneori genitivul plural în *-ium.*

Teme mixte

34. 1) Sînt unele substantive care se declină la singular ca temele în oclusive, iar la plural, ca temele în *-i-. De exemplu: nox*, genitiv — *noctis*, ablativ singular — *nocte*, genitiv plural — *noctium*, acuzativ plural — *noctis* și *noctes.*

2) Ca *nox* se mai declină:

a) unele substantive în *-ns, -rs, -rx, -lx*, ca: *mons, montis, glans, glandis, pars, partis, arx, arcis, falx, falcis.*

b) monosilabele în *-as, -is, -tas*, precum: *Arpinas, Arpinatis* = locuitor din Arpinum, *civitas, civitatis* (și în *-um*, și în *-ium)*, *penates, optimates* (și în *-um*, și în *-ium).*

Substantivele grecești de declinarea a III-a

35. Substantivele grecești păstrează, uneori, la nominativ, acuzativ, vocativ singular și nominativ, vocativ, acuzativ plural, terminația lor din grecește:

	Singular		
N.	lampas = făclie	Socratēs	herōs
G.	lampados (is)	Socratis (-i)	herōis
D.	lampadī	Socratī	herōi
A.	lampada (-em)	Socratem (ēn)	herōa (-em)
Abl.	lampade	Socrate	herōe
V.	lampas	Socrates (-ē)	herōs

Plural

N.	lampadĕs	heroes
G.	lampadum	heroum
D.	lampadibus	heroibus
A.	lampadăs	heroes
Abl.	lampadibus	heroibus
V.	lampades	heroes

Observații

1. Numele proprii grecești în *-eus* se declină după declinarea a II-a. Totuși *Orpheus*, *Ilioneus* etc. fac acuzativul în -a: *Orphea*, *Ilionea; Perseus* face la nominativ și *Perses*, acuzativul *-Persem. Achilles* are uneori forma *Achilleus*, genitiv *-Achillei.*

2. *Paris*, *Paridis* face acuzativul *Paridem*, *Parim* și *Parin; Dares*, *Daretis*, acuzativul *Dareta* și *Darem.*

DECLINAREA A IV-a

36. Declinarea a IV-a cuprinde substantive masculine, feminine și neutre cu tema în *u-:*

Singular

	Masculin	*Feminin*	*Neutru*
N.	exercitus = armată	manus	cornū
G.	exercitūs	manūs	cornūs
D.	exercituī, exercitū	manuī, manū	cornū
A.	exercitum	manum	cornū
Abl.	exercitū	manū	cornū
V.	exercitus	manus	cornū

Plural

N.	exercitūs	manūs	cornua
G.	exercituum	manuum	cornuum
D.	exercitibus	manibus	cornibus
A.	exercitūs	manūs	cornua
Abl.	exercitibus	manibus	cornibus
V.	exercitūs	manūs	cornua

Observații

1. La genitiv singular arhaic se întîlnește forma *senatous*, deci forma primitivă a genitivului trebuie să fi fost în *-eu -s* sau în *ou-s.* Se mai întîlnește și forma *fructuis*, formată după *-is* de la declinarea a III-a, precum și forma *senati*, după declinarea a II-a.

2. La dativ, forma primitivă trebuie să fi fost în *-au -ai* sau *-eu -ei*, de vreme ce se întîlnește arhaic *senatuei.* La dativ se întîlnește și forma în *-u: quaestu*, *cultu*, *anu*, *visu.* În epoca clasică, formele în *-ui* sînt obișnuite la masculin și feminin, și în *-u*, la neutre.

3. La ablativ se întîlnește forma: *castud*, prin analogie cu declinarea a III-a.

4. Nominativul plural în *-us* provine din *oues — ous*. Genitivul plural a fost, arhaic, în *-om : manuom*, apoi *manuum*.

5. Substantivele: *arcus, tribus, quercus, artus, lacus, partus, genus, tonitrus* fac uneori dativul și ablativul plural în *-ubus : arcubus, tribubus* etc.

6. Declinarea substantivului *domus*

	Singular	Plural
N.	domus	domūs
G.	domus (domi)	domorum (domuum)
D.	domui (domo)	domibus
A.	domum	domōs (domūs)
Abl.	domo	domibus
V.	domus	domūs

DECLINAREA A V-a

37. 1) Substantivele de declinarea a V-a sînt, în afară de *dies* și *meridies*, feminine cu nominativul în *-es*, genitivul în *-ei*.

	Singular	Plural	Singular	Plural
N.	diēs	diēs	rēs	rēs
G.	dieī	dierum	reī	rerum
D.	dieī	diebus	reī	rebus
A.	diem	diēs	rem	rēs
Abl.	diē	diebus	rē	rebus
V.	dies	diēs	rēs	rēs

2) Substantivul *dies* este feminin cînd arată o zi determinată: *dies constituta.*

Observații

1. Substantivul *dies* presupune o temă în *-ie*, deci trebuie să vină din *d(i)ie (u) s.*

2. *Spes* și *fides* par să fi fost teme în *s-*. La Ennius se întîlnește pluralul *speres* (din *speses*). Nominativul singular l-a transferat la declinarea a V-a. *Res* presupune un *reis.*

3. Forma genitivului era sigură numai la *dies, diei, fides, fidei, res, rei.* Pentru celelalte, nu se știe cum este mai bine să se formeze. Quintilianus se întreabă care este genitivul de la *progenies.*

4. La dativ se întîlnesc formele regulate *rei, spei, fidei*, dar și *fidi, die, fide.* Acuzativul *rem* vine din *reim, diem* din *d(i)iem.*

5. Genitivul plural în *-erum* este format după *-arum* de la declinarea I.

38. 1) În mod normal, substantivele defective de număr au numai singularul: *a)* numele proprii; *b)* unele nume abstracte, precum *caritas* = pietate; *c) vulgus* = popor; *d) aes* = bronz; pluralul *aera* = *obiecte din bronz, table de legi, statui* etc.

Sînt totuși întrebuințate la plural pentru efecte stilistice.

2) Au numai pluralul:

a) unele nume de orașe: *Thebae* = Teba, *Athenae* = Atena, *Thespiae* = Thespia;

b) numele de sărbători: *Quirinalia* = sărbătorile lui Quirinius;

c) numele cu înțeles de plural: *arma* = arme, *spolia* = prăzi, *viscera* = măruntaie;

d) următoarele substantive mai importante:

angustiae = strîmtoare, *deliciae* = desfătare, *cibaria* = mîncare, *divitiae* = bogăție, *epulae* = ospăț, *fores* = uși, *fores* = canaturi, *hiberna* = tabără de iarnă, *indutiae* = armistițiu, *insidiae* = cursă, *minae* = amenințare, *moenia* = ziduri, *nuptiae* = căsătorie, *reliquiae* = rămășițe, *tenebrae* = întuneric.

SUBSTANTIVE CU SENS DEOSEBIT LA SINGULAR ȘI PLURAL

39. Unele substantive au un înțeles la singular și altul la plural. Cele mai importante sînt:

Singular	Plural
aedes = templu	*aedes* = casă
auxilium = ajutor	*auxilia* = trupe auxiliare
castrum = fort	*castra* = tabără
cera = ceară	*cerae* = table cerate
comitium = loc de adunare	*comitia* = adunare
copia = belșug	*copiae* = oști
facultas = posibilitate	*facultates* = bunuri
finis = sfîrșit	*fines* = hotare
fortuna = soartă	*fortunae* = averi
impedimentum = piedică	*impedimenta* = bagaje
littera = literă	*litterae* = epistolă
opera = lucrare	*operae* = oameni plătiți
pars = parte	*partes* = rol, partid
rostrum = cioc	*rostra* = tribuna din for
vigilia = veghe	*vigiliae* = străji

SUBSTANTIVE VARIABILE ÎN GEN

40. Printre substantivele variabile în gen sînt:

1) *Clipeus* = scut; are și forma *clipeum.*

2) *Locus* are la plural formele *loca* și *loci; iocus* face deseori la plural *ioca; frenum*, numai *freni.*

Substantive defective de caz

41. Sînt unele substantive care se întîlnesc declinate numai la unul sau mai multe cazuri, dar nu la toate:

natu = la naștere
pondo = după greutate
sponte = de bună voie
opus = nevoie
fas = drept
instar = pe măsură
nemo = nimeni (n-are decît dativul *-nemini* și acuzativul *-neminem*).

ADJECTIVUL

42. 1) În limba latină, adjectivul arată — ca și în limba romînă — însușiri ale ființelor sau lucrurilor.

2) În limba latină există trei categorii de adjective: *adjective cu trei terminații*, — una pentru masculin, alta pentru feminin și alta pentru neutru — *adjective cu două terminații*, — una pentru masculin și feminin, iar cealaltă pentru neutru, — și *adjective cu o singură terminație* pentru toate genurile.

3) În ceea ce privește felul cum se declină, adjectivele se împart în două mari clase: adjective de declinarea I și a II-a, și adjective de declinarea a III-a.

ADJECTIVELE DE DECLINAREA I ȘI A II-a

43. Toate adjectivele aparținînd acestei clase au trei terminații și se declină la masculin după declinarea a II-a masculină, la feminin după declinarea I, și la neutru după declinarea a II-a neutră.

Singular

	Masculin	*Feminin*	*Neutru*
N.	magnus = mare	magna	magnum
G.	magnī	magnae	magnī
D.	magnō	magnae	magnō
A.	magnum	magnam	magnum
Abl.	magnō	magnā	magnō
V.	magne	magna	magnum

Plural

	Masculin	*Feminin*	*Neutru*
N.	magnī	magnae	magna
G.	magnorum	magnarum	magnorum
D.	magnīs	magnīs	magnīs
A.	magnos	magnas	magna
Abl.	magnīs	magnīs	magnīs
V.	magnī	magnae	magna

Observații

1. Genitivul singular al adjectivelor în *-ius* face *-ii*, iar vocativul singular face *-ie*, nu *-i*, ca la substantive.

2. Problema nu era însă ușoară nici pentru latini, fiindcă unii gramatici se întrebau cum face, de pildă, vocativul de la *egregius*, *egregie* sau *egregi?*

3. Sînt unele adjective care au tema terminată în *-ro-* și care se declină ca substantivele care au aceeași caracteristică a temei.

Exemple:

Singular

	Masculin	*Feminin*	*Neutru*
N.	tener = fraged	tenera	tenerum
G.	tenerī	tenerae	tenerī
D.	tenerō	tenerae	tenerō
A.	tenerum	teneram	tenerum
Abl.	tenerō	tenera	tenerō
V.	tener	tenera	tenerum
N.	niger = negru	nigra	nigrum
G.	nigrī	nigrae	nigrī
D.	nigrō	nigrae	nigrō
A.	nigrum	nigram	nigrum
Abl.	nigrō	nigra	nigrō
V.	niger	nigra	nigrum

Observații

1. Ca *tener* se mai declină și *liber* = liber, *asper* = aspru, *prosper* = prosper, *miser* = nenorocit, precum și adjectivele formate cu sufixele *-fer* și *-ger: frugifer* = roditor, *corniger* = cornut etc.

2. Unele adjective cu tema în *-ro-* fac totuși nominativul în *-us: ferus* = sălbatic, *properus* = grăbit, *inferus* = de jos, *superus* = de sus.

3. Cînd *r* este precedat de o vocală lungă, atunci terminația nominativului este totdeauna *-us: sevērus* = sever, *sincērus* = sincer, *matūrus* = matur etc.

4. *Satur, satura, saturum* = plin, se declină ca *tener.*

ADJECTIVELE DE DECLINAREA A III-a

44. Adjectivele care se declină după declinarea a III-a se împart în trei grupe: adjective cu trei terminații, adjective cu două terminații și adjective cu o singură terminație.

1) Adjectivele cu trei terminații:

Singular

	Masculin	*Feminin*	*Neutru*
N.	acer = ascuțit, vioi	acris	acre
G.	acris	acris	acris
D.	acrī	acrī	acrī
A.	acrem	acrem	acre
Abl.	acrī	acrī	acrī
V.	acer	acris	acre

Plural

N.	acrēs	acrēs	acria
G.	acrium	acrium	acrium
D.	acribus	acribus	acribus
A.	acrēs	acrēs	acria
Abl.	acribus	acribus	acribus
V.	acrēs	acrēs	acria

2) Adjectivele cu două terminații:

	Singular			Plural		
	Masculin	*Feminin*	*Neutru*	*Masculin*	*Feminin*	*Neutru*
N.	gravis —	greu	grave	graves		gravia
G.		gravis			gravium	
D.		gravī			gravibus	
A.		gravem	grave	graves		gravia
Abl.		gravī			gravibus	
V.		gravis	grave	graves		gravia

3) Adjectivele cu o singură terminație:

	Singular			Plural		
	Masculin	*Feminin*	*Neutru*	*Masculin*	*Feminin*	*Neutru*
N.	audax =	îndrăzneț		audacēs		audacia
G.		audacis			audacium	
D.		audacī			audacibus	
A.		audacem	audax	audacēs		audacia
Abl.		audacī			audacibus	
V.		audax		audacēs		audacia

Observații

1. După cum se vede, adjectivele de declinarea a III-a, ca și cele cu temele în *-i-*, fac ablativul singular în *-i: acri, gravi, audaci;* genitivul plural în *-ium: acrium, gravium, audacium;* nominativul și acuzativul plural neutru în *-ia: acria, gravia, audacia.*

2. Unele adjective, deși au tema în *-ri-*, ca de exemplu: *funebris* = funebru, *muliebris* = femeiesc, *illustris* = strălucit, au totuși nominativul singular masculin în *-ris*, nu în *-er* ca *acer*, și de aceea se declină ca adjectivele de declinarea a III-a cu două terminații.

3. Adjectivele de declinarea a III-a cu o singură terminație au tema terminată în consoană; totuși, la cazurile amintite se declină ca numele cu tema în *-i-*, afară de cîteva care, întocmai ca *vetus* = vechi, bătrîn și *dives* = bogat, fac: ablativul singular în *-e: vetere;* genitivul plural în *-um: veterum;* nominativul și acuzativul plural neutru în *-a: vetera.*

4. Ca *vetus* se mai declină și următoarele adjective: *compos*, genitiv — *compotis* = stăpîn pe, *particeps*, genitiv — *participis* = care ia parte la, *pauper*, genitiv — *pauperis* = sărac, *princeps*, genitiv — *principis* = fruntaș *pubes*, genitiv — *puberis* = adult, *impubes*, genitiv — *impuberis* = neajuns la adolescență, *sospes*, genitiv — *sospitis* = teafăr, *superstes*, genitiv — *superstitis* = supraviețuitor. Aceste adjective n-au formele neutrului.

5. Adjectivele *inops*, genitiv — *inopis* = sărac, *memor* = care-și amintește, *vigil* = care veghează, fac genitivul plural în *-um: inopum, vigilum* etc.

6. Adjectivele întrebuințate ca substantive se declină la fel ca adjectivele. *Exemplu: natalis* = zi de naștere, ablativ — *natali.*

7. Cele mai multe adjective de declinarea a III-a au tema terminată în oclusive mute. Consoana temei, cînd se întîlnește cu *s* de la nominativ,

suferă aceleași schimbări ca la substantive. Sînt, după cum s-a văzut, și teme în *-l*, *-r*, *-s*; *vigil*, *memor*, *pubes*.

8. Poeții își îngăduie uneori să facă ablativul singular de la adjectivele de declinarea a III-a în *-e*: *grave*, *acre* etc.

9. La adjectivele cu tema *-i* se păstrează acuzativul plural masculin și feminin în *-is*, mai mult decît la substantive.

COMPARAȚIA ADJECTIVELOR

45. 1) Ca și în limba romînă, în limba latină există trei grade de comparație: *pozitivul*, *comparativul* și *superlativul*.

2) Pentru a forma comparativul unui adjectiv, se ia tema adjectivului, se suprimă vocala finală, dacă se termină în vocală, și se adaugă terminația *-ior* pentru masculin și feminin, și *-ius* pentru neutru. La adjectivele cu tema în consoană se adaugă *-ior* și *-ius*, fără să se mai suprime nimic din temă. Comparativul adjectivelor se declină după declinarea a III-a.

Exemple:

Singular

	Masculin	*Feminin*	*Neutru*
N.	clarior = mai strălucit		clarius
G.		clarioris	
D.		clariorī	
A.	clariorem		clarius
Abl.		clariore	
V.	clarior		clarius

Plural

N.	clariorēs		clariora
G.		clariorum	
D.		clarioribus	
A.	clariorēs		clariora
Abl.		clarioribus	
V.	clariorēs		clariora

3) Pentru a forma superlativul unui adjectiv, se ia tema adjectivului, se suprimă vocala finală, dacă se termină în vocală, sau se lasă tema neatinsă, dacă se termină în consoană, și se adaugă terminațiile: *-issimus* pentru masculin, *-issima* pentru feminin și *-issimum* pentru neutru.

4) Superlativul adjectivelor se declină după declinarea I și a II-a.

Exemple:

Singular

	Masculin	*Feminin*	*Neutru*
N.	clarissimus	clarissima	clarissimum
G.	clarissimī	clarissimae	clarissimī
D.	clarissimō	clarissimae	clarissimō
A.	clarissimum	clarissimam	clarissimum
Abl.	clarissimō	clarissima	clarissimō
V.	clarissime	clarissima	clarissimum

Plural

	Masculin	*Feminin*	*Neutru*
N.	clarissimi	clarissimae	clarissima
G.	clarissimorum	clarissimarum	clarissimorum
D.		clarissimis	
A.	clarissimos	clarissimas	clarissima
Abl.		clarissimis	
V.	clarissimi	clarissimae	clarissima

5) Adjectivele compuse, terminate în *-volus*, *-dicus*, *-ficus* fac comparativul în *-entior*, *-entius*, iar superlativul în *-entissimus*, *-entissima*, *-entissimum*, fiind comparativul și superlativul formelor *benevolens*, *maledicens*, care se întîlnesc în latina veche.

Exemple:

Pozitiv	**Comparativ**	**Superlativ**
Benevolus, -a, -um	*benevolentior, benevolentius,*	*benevolentissimus, -issima, -issimum.*
Maledicus, -a, um,	*maledicentior, maledicentius,*	*maledicentissimus, -issima, -issimum.*
Magnificus, -a, -um,	*magnificentior, magnificentius,*	*magnificentissimus, -issima, -issimum.*

6) Unele adjective, mai ales acelea a căror vocală tematică este precedată de o altă vocală, fac comparativul punînd pe *magis*, iar superlativul, punînd pe *maxime* înaintea formei pozitivului.

Astfel:

Dubius, -a, -um = îndoielnic,	*magis dubius, -a, -um,*	*maxime dubius, -a, -um.*
Idoneus, -a, -um = potrivit,	*magis idoneus, -a, -um,*	*maxime idoneus, -a, -um.*
Vacuus, -a, -um = gol	*magis vacuus, -a, -um,*	*maxime vacuus, -a, -um.*

7) Unele adjective, ca *elegans*, fac comparativul cu *magis: magis elegans*, dar și *elegantior*, *elegantius*, iar superlativul *maxime elegans*, dar și *elegantissimus,-a,-um.*

8) Adjectivele în *-er* fac superlativul adăugînd *-rimus*, *-rima*, *-rimum* la *-er.*

Asper = aspru,	*asperior, -ius,*	*asperrimus, -a, -um.*
Celer = iute,	*celerior, -ius*	*celerrimus, -a, -um.*

9) Unele adjective în *-ilis* fac superlativul în *-limus*, *-lima -limum*.

Exemple:

Pozitiv	*Comparativ*	*Superlativ*
Facilis, *facile* = ușor,	*facilior*, *facilius*,	*facillimus*, *-a*, *-um*.
Gracilis, *gracile* = delicat	*gracilior*, *gracilius*,	*gracillimus*, *-a*, *-um*
Humilis, *humile* = umil,	*humilior*, *humilius*,	*humillimus*, *-a*, *-um*.
Similis, *simile* = asemenea,	*similior*, *similius*,	*simillimus*, *-a*, *-um*.

10) Tot așa fac comparativul și superlativul și *difficilis*, *difficile* = greu, și *dissimilis*, *dissimile* = deosebit.

11) Celelalte adjective în *-ilis* fac comparativul cu *-ior*, *-ius*, iar superlativul cu *-issimus*, *-a*, *-um: nobilis*, *nobile;* comparativ *-nobilior*, *-ius;* superlativ *-nobilissimus*, *-a*, *-um*.

Observații

Sufixele *-rimus* și *-limus*, care se adaugă la adjectivele în *-er* și *-lis*, provin din *-simus*. Astfel: *facilsimus*, apoi *facillimus; nigersimus*, apoi *nigerrimus*.

ADJECTIVELE NEREGULATE

46. 1) Unele adjective au două-trei teme diferite la cele trei grade de comparație. Astfel:

Bonus, *-a*, *-um* = bun,	*melior*, *melius*,	*optimus*, *-a*, *-um*.
Magnus, *-a*, *-um* = mare,	*maior*, *maius*,	*maximus*, *-a*, *-um*.
Multus, *-a*, *-um* = mult,	*plus* = mai mult,	*plurimus*, *-a*, *-um*.
Parvus, *-a*, *-um* = mic,	*minor*, *minus*,	*minimus*, *-a*, *-um*.
Malus, *-a*, *-um* = rău,	*peior*, *peius*,	*pessimus*, *-a*, *-um*.

2) Unele adjective au forme diferite de la aceeași temă:

Iuvenis = tînăr,	*iunior* = mai tînăr.
Senex = bătrîn,	*senior* = mai bătrîn.

3) Aceste adjective sînt înlocuite, uneori, la comparativ și la superlativ prin alte expresii: în loc de *iunior* se mai zice *minor natu*, iar la supelrativ, *minimus natu;* în loc de *senior*, se zice *maior natu*, iar la superlativ, *maximus natu*.

ADJECTIVELE FĂRĂ FORMĂ DE POZITIV

47. 1) Unele adjective nu au o formă pentru pozitiv sau pozitivul apare sub forma unei prepoziții sau a unui adverb.

Pozitiv	**Comparativ**	**Superlativ**
—	*Potior*, *potius* = preferabil,	*potissimus*, *-a*, *-um* = cel mai bun.
—	*Ocior*, *ocius* = mai repede,	*ocissimus*, *-a*, *-um* = foarte repede.
De,	*deterior*, *deterius* = mai rău,	*deterrimus*, *-a*, *-um* = cel mai rău.

Cis-citra = dincoace,	*citerior*, *citius* = mai de dincoace,	*citimus*, *-a*, *-um* = cel mai de dincoace.
Ultra = de dincolo,	*ulterior*, *ulterius* = mai de dincolo,	*ultimus*, *-a*, *um* = cel mai de dincolo
Prope = aproape,	*propior*, *propius* = mai aproape,	*proximus*, *-a*, *-um* = cel mai aproape.
Prae, *pro* = înainte,	*prior*, *prius* = mai din față,	*primus*, *-a*, *-um* = cel mai din față.

2) Unele adjective au pozitivul rar întrebuințat, ca:

Inferus, *-a*, *-um*,	*inferior*, *inferius* = mai de jos,	*infimus*, *-a*, *-um; imus*, *-a*, *um.*
Superus, *-a*, *-um*,	*superior*, *superius* = mai de sus,	*supremus*, *-a*, *-um*, *summus*, *-a*, *-um.*
Posterus, *-a*, *-um*,	*posterior*, *posterius* = mai din spate	*postremus*, *-a*, *-um* { cel din *postumus*, *-a*, *-um* { urmă.

Adjectivele *novus* = nou, *sacer* = sacru, *pius* = evlavios nu se întîlnesc la comparativ, dar se întîlnesc la superlativ, cu formele normale: *novissimus*, *-a*, *-um*, *sacerrimus*, *-a*, *-um*, *piissimus*, *-a*, *-um.*

NUMERALUL

48. Numeralul este partea de vorbire care arată cantitatea sau ordinea lucrurilor sau a ființelor.

Sex milites capti sunt. — Șase soldați au fost prinși.

Cuvîntul *sex* arată cîți soldați au fost prinși.

Primus erat Quintus. — Cel dintîi din toți era Quintus.

Cuvîntul *primus* arată ordinea în care se găsea Quintus față de ceilalți.

Cuvintele *sex* și *primus* sînt numerale.

49. Numeralul *cardinal* arată cantitatea, iar numeralul *ordinal* arată ordinea lucrurilor sau a ființelor. Iată tabloul acestor două categorii de numerale:

Numeralul cardinal	*Numeralul ordinal*	*Scrierea romană*
1. unus, una, unum	primus, prima, primum = primul	I
2. duo, duae, duo	secundus, secunda, secundum = al doilea	II
3. tres, tria	tertius, -a, -um	III
4. quattuor	quartus, -a, -um	IV
5. quinque	quintus, -a, -um	V
6. sex	sextus, -a, -um	VI
7. septem	septimus, -a, -um	VII
8. octo	octavus, -a, -um	VIII
9. novem	nonus, -a, -um	IX
10. decem	decimus, -a, -um	X
11. undecim	undecimus, -a, -um	XI

12. duodecim	duodecimus, -a, -um	XII
13. tredecim	tertius decimus, tertia decima, tertium decimum	XIII
14. quattuordecim	quartus decimus...	XIV
15. quindecim	quintus decimus...	XV
16. sedecim	sextus decimus...	XVI
17. septendecim	septimus decimus...	XVII
18. duodeviginti	duodevicesimus, -a, -um	XVIII
19. undeviginti	undevicesimus, -a, -um	XIX
20. viginti	vicesimus, -a, -um	XX
21. viginti unus sau unus et viginti	vicesimus primus (unus et vicesimus	XXI
22. viginti duo (duo et viginti)	vicesimus secundus (alter et vicesimus)	XXII
30. triginta	trigesimus, -a, -um	XXX
40. quadraginta	quadragesimus, -a, -um	XL
50. quinquaginta	quinquagesimus, -a, -um	L
60. sexaginta	sexagesimus, -a, -um	LX
70. septuaginta	septuagesimus, -a, -um	LXX
80. octoginta	octogesimus, -a, -um	LXXX
90. nonaginta	nonagesimus, -a, -um	XC sau LXXXX
100. centum	centesimus, -a, -um	C
101. centum (et) unus	centesimus primus...	CI
120. centum (et) viginti	centesimus vicesimus	CXX
121. centum viginti unus	centesimus vicesimus primus	CXXI
200. ducenti	ducentesimus, -a, -um	CC
300. trecenti	tricentesimus, -a, -um	CCC
400. quadringenti	quadringentesimus, -a, -um	CCCC
500. quingenti	quingentesimus, -a, -um	D
600. sescenti	sescentesimus, -a, -um	DC
700. sptingenti	septingentesimus, -a, -um	DCC
800. octingenti	octingentesimus, -a, -um	DCCC
900. nongenti	nongentesimus, -a, -um	DCCCC
1000. mille	millesimus, -a, -um	M
1140. mille centum quadraginta	millesimus, centesimus quadragesimus	MCXL
1900. mille nongenti	millesimus nongentesimus	MCM—MDCCCC
2000. duo milia	bismillesimus	MM
100 000 centum milia	centies millesimus	$\overline{C}$
1 000 000 deciens centena milia	deciens centiens millesimus	$\overline{\lvert X \rvert}$

50. DECLINAREA NUMERALELOR CARDINALE ŞI ORDINALE

	M.	*F.*	*N.*	*M.*	*F.*	*N.*	*M. F.*	*N.*
N.	unus	una	unum	duo	duae	duo	tres	tria
G.		unius		duōrŭm	duārum	duorum	trium	
D.		unī		duōbus	duābus	duōbus	tribus	
A.	unum	unam	unum	duōs (duo)	duās	duŏ	tres	tria
Abl.	uno	una	uno	duobus	duabus	duobus	tribus	

Ca *duo* se declină şi *ambo*, *ambae*, *ambo* = amîndoi, amîndouă.

Observaţii

Numeralul cardinal *unus* vine din forma *oinos*, atestată pe inscripţii. *Duo* vine din *duuo*. Este, la origine, un dual. Gramaticii latini socoteau că *duŏ* este pentru masculin şi *duŏ* pentru neutru. În epoca imperială, pe inscripţii se găseşte şi neutrul *dua*.

2) Genitivul plural arhaic este *duom*, formă de *dual*. *Duorum* şi *duarum* sînt dorme de plural. Probabil că şi dativul-ablativul *dual* au avut forme speciale, care au fost însă înlocuite de *duobus*, *duabus*, forme de plural. *Tres* vine din *treies;* se intîlneşte în inscripţii şi forma *treis*. Se declină ca o temă în *-i-*.

3) *Quattuor* se declină în indo-europeană. Limba latină a pierdut declinarea acestui număr.

4) Numeralele de la 5—10 în *-i*, *-e*, nu se declinau. Felul compunerii numeralelor de la 11—17 este ca şi în celelalte limbi indo-europene.

5) *Undecim* vine din *unusdecem*, *tredecim* din *tresdecem* etc.

6) *Viginti* = două decade, din *ui* (probabil din *dui*) şi *ginti*, *din gent* (care vine şi el din *kmt-kemt*) = decadă. *Centum* vine din indo-europeană, *kmtom*.

Ducenti, *ducentae*, *ducenta* se declină după declinarea I şi a II-a.

7) Compunerea numeralului de la 20 la 100 se face în două feluri: se zice şi *viginti unus*, dar şi *unus et viginti*. De la 100 înainte, compunerea numeralului se face în felul următor: se începe cu numărul cel mai mare spre cel mai mic: *ducenti quadraginta duo* = 242. Dacă sînt numai două numere, se poate insera *et*, dar nu-i obligatoriu; dacă sînt trei, înlăturarea conjuncţiei *et* este obligatorie.

8) Numeralul ordinal. *Primus* vine din rădăcina *pri-* (înainte) + sufixul superlativului — *is* + *mo*. *Secundus* = următorul, din *sequondos* de la verbul *sequor* = urmez. *Tertius* vine din *tritios*.

NUMERALUL DISTRIBUTIV, MULTIPLICATIV, ADVERBIAL

51. 1) Numeralul distributiv arată cîte lucruri sau fiinţe se găsesc repartizate într-o unitate mai mare sau cîte săvîrşesc deodată o acţiune:

Ibant **bini.** — Mergeau cîte doi.

Bini = cîte doi, arată numărul fiinţelor care mergeau în acelaşi grup.

2) Numeralul multiplicativ arată de cîte ori se măreşte o cantitate sau sporeşte o acţiune:

...cum **duplex** *numerus (avium) Romulo se ostendisset* = deoarece lui Romulus i se arătase un număr dublu de păsări (T. L., Ab U.c., I, VII).

3) Numeralul adverbial arată de cîte ori se săvîrşeşte o acţiune:

Ter *haec dixit.* — De trei ori a spus aceste cuvinte.

Ter arată de cîte ori s-a săvîrşit acţiunea exprimată de verbul *dixit*.

52. Tabloul acestor numerale:

Distributive	**Multiplicative**	**Adverbiale**
1. singuli, -ae, -a = cîte unul, cîte una	simplex = simplu	semel = o dată
2. bini, -ae, -a = cîte doi, cîte două	duplex = dublu	bis = de două ori
3. terni (trini), -ae, -a	triplex	ter = de trei ori
4. quaterni, -ae, -a	quadruplex	quater
5. quini, -ae, -a	quincuplex	quinquiens
6. seni, -ae, -a		sexiens
7. septeni, -ae, -a	septenplex	septiens
8. octoni, -ae, -a		octiens
9. noveni, -ae, -a		noviens
10. deni, -ae, -a	decemplex	deciens
11. undeni, -ae, -a		undeciens
12. duodeni, -ae, -a		duodeciens
13. ternideni, -ae, -a		terdeciens
20. viceni, -ae, -a		viciens
21. viceni singuli, -ae, -a		semel et viciens
30. triceni, -ae, -a		triciens
100. centeni, -ae, -a	centumplex	centiens
101. centeni singuli		
200. duceni		ducenties
1.000. singula milia		miliens

PRONUMELE

53. 1) În limba latină, ca şi în limba romînă, pronumele este partea de vorbire care ţine locul unui substantiv.

2) În limba latină există următoarele feluri de pronume: *personal*, *reflexiv*, *posesiv*, *demonstrativ*, *interogativ-relativ*, *de întărire*, *nedefinit*, *negativ*.

PRONUMELE PERSONAL

54. 1) Pronumele personal arată persoanele vorbirii: persoana I, care vorbeşte, persoana a II-a, cu care se vorbeşte, şi persoana a III-a, despre care vorbeşte persoana I sau a II-a.

2) În limba latină nu există forme personale specifice decît pentru persoana I şi a II-a. Iată declinarea acestor forme:

	Persoana I		*Persoana a II-a*	
	Singular	Plural	Singular	Plural
N.	ego (eu)	nōs (noi)	tū (tu)	vōs (voi)
G.	meī (de mine)	nostrum (dintre noi) nostrī (de noi)	tuī (de tine)	vestrum (dintre voi) vestri (de voi)
D.	mihi (mie)	nobīs (nouă)	tibi (ţie)	vobīs (vouă)
A.	mē (pe mine)	nōs (pe noi)	tē (pe tine)	vōs (pe voi)
Abl.	mē (cu mine)	nobīs (despre noi)	tē (cu tine)	vobīs (despre voi)
V.			tū (o, tu)	vōs (o, voi)

3) Pentru a arăta persoana a III-a, limba latină se foloseşte de demonstrativele *is* (un astfel de), şi *ille* (acela).

Observaţii

1) După cum se vede, pronumele personal îşi derivă formele de la mai multe teme. Desinenţele cazuale sînt deosebite de cele ale substantivului. Pronumele personal nu are gen.

2) În latina veche, la genitivul singular se întîlnesc rar formele *mis* şi *tis*, care, probabil, provin din formele *mei-s*, *tei-s*.

3) La dativ singular există forma *mi*, contras din *mei*.

4) La acuzativ şi ablativ singular se întîlnesc, în latina veche, şi formele: *med*, *ted*.

5) La genitiv plural, pe vremea poeţilor Plautus şi Terentius, se mai spunea şi *nostrorum*, *nostrarum*, *vostrorum* şi *vostrum*, *vostri*.

6) *Nostrum* se întrebuinţează ca genitiv partitiv, *nostri* ca genitiv obiectiv (v. sintaxa).

PRONUMELE REFLEXIV

55. 1) Pronumele reflexiv arată subiectul gramatical, cînd acţiunea pe care o săvîrşeşte se răsfrînge asupra lui însuşi.

2) În limba latină, pentru persoana I şi a II-a se întrebuinţează pronumele personal ca reflexiv: *ego me lavo* = eu mă spăl, *tu te lavas* = tu te speli.

3) Pentru persoana a III-a există forme speciale, aceleaşi, şi pentru singular şi pentru plural:

N. —
G. sui (de sine)
D. sibi (sieşi)
A. sē (pe sine)
Abl. sē (de sine
V. —

PRONUMELE POSESIV

56. 1) Pronumele posesiv arată un lucru posedat şi, în acelaşi timp, pe posesorul lucrului.

2) În limba latină, pronumele posesive de persoana I şi a II-a sînt, formal, adjective ale unor teme pronominale comune şi personalelor, pe cînd

posesivele de persoana a III-a sînt derivate de la forme comune reflexivelor. Pronumele posesive latinești sînt:

Meus = al meu,	mea = a mea,	meum = al meu.
Tuus = al tău,	tua = a ta,	tuum = al tău.
Suus = al său,	sua = a sa,	suum = al său.
Noster = al nostru,	nostra = a noastră,	nostrum = al nostru.
Vester = al vostru,	vestra = a voastră,	vestrum = al vostru.

3) Pronumele posesive se declină ca adjectivele de declinarea I și a II-a, în *-us*, *-a*, *-um*. Vocativul de la *meus* este *mi*.

4) Cînd însoțesc substantivul care arată obiectul posedat, pronumele posesive îndeplinesc funcțiunea de adjective și se numesc *adjective posesive*. Astfel:

Cuius est liber? — A cui este cartea? *Meus est.* — Este a mea.

Meus, în această propoziție, este pronume posesiv. În expresia **meus** *liber* = cartea mea, **meus** este adjectiv posesiv.

5) Uneori, pentru a stărui mai mult asupra posesivului, mai ales la ablativ singular, se adaugă particula — *pte: suopte ingenio* = după propria lui fire.

Observații

1. *Meus* derivă probabil din *meios*, *tuus* din *touos*, *suus* din *seuos*. *Noster* este format din *nos* + sufixul comparativ — *tero* (în latinește, *o* s-a sincopat).

2. Vocativul *mi* vine, probabil, dintr-un *moi*, formă de dativ personal.

3. În latina veche se întîlnesc formele *voster*, *vostra*, *vostrum*. *E* s-a schimbat în *o* prin asemănare cu *o* din *noster*. În latina clasică, formele *voster*, *vostra*, *vostrum* sînt arhaisme.

4. Genitivul plural este, în epoca clasică, *nostrorum*, *nostrarum*, *nostrorum; vestrorum*, *vestrarum*, *vestrorum*. În latina veche se întîlnesc însă și formele *nostrum* și *vestrum* (sau *vostrum)*.

PRONUMELE DEMONSTRATIV

57. 1) Pronumele demonstrativ arată un lucru sau o ființă, după depărtarea sau apropierea de subiectul vorbitor.

2) Pronumele demonstrative latinești sînt următoarele: *hic*, *haec*, *hoc* = aceasta, aceasta, acesta de lîngă mine; este un demonstrativ de persoana I.

3) *Iste*, *ista*, *istud* = ăsta, asta, ăsta de lîngă tine; este un demonstrativ de persoana a II-a.

4) *Ille*, *illa*, *illud* = acela, aceea, acela de lîngă el; este un demonstrativ de persoana a III-a.

5) *Is*, *es*, *id* = acesta, un astfel de, aceasta, o astfel de, acela, un astfel de; este un pronume demonstrativ-calificativ.

6) *Is*, *ea*, *id* arată lucruri și ființe apropiate de toate persoanele.

7) *Idem*, *eadem*, *idem* = același, aceeași, același; este un demonstrativ de identificare-determinare.

58. HIC HAEC HOC

	Singular			Plural		
	M.	F.	N.	M.	F.	N.
N.	hic	haec	hoc	hī	hae	haec
G.	(acesta)	huius		horum	harum	horum
D.		huic			hīs	
A.	hunc	hanc	hoc	hos	has	haec
Abl.	hōc	hāc	hōc		hīs	

Observații

1. Temele acestui pronume la nominativ sînt: *hi-*, *ha-*, *ho-*, cărora li s-a adăugat particula demonstrativă *-c* (e). Forma *-ce* se întîlnește în latina veche. La feminin, particula demonstrativă este *-i + c.*

2. La genitiv, în inscripții, se găsește forma *hoiusce*, deci forma primitivă trebuie să fi fost *hoiios*. În latina clasică se pronunța: *hui-ius*. Dativul *huic* vine din *hoiiei*-c(e). Pe inscripții se găsește forma *hoice*. *Huic* se pronunță într-o singură emisiune de voce. Acuzativul vine din *hom-c(e)*, *ham-c(e)*, *hod-c(e)*.

Ablativul *hoc* vine din *hod-c(e)*, *hac* din *had-c(e)*.

3. Nominativul plural *hi* vine din *hoi*. *Haec* trebuie să fi fost numai feminin. La poeții Plautus și Terentius apare forma *haec* înainte de vocale, iar forma *hae* înainte de consoane.

4. La acești poeți, nominativul plural se mai întîlnește și sub forma *his*. Dativul și ablativul *his (ce)* vine din *hois*, *hais (ce)*.

5. La Plautus și Terentius, particula *— c (e)* se găsește și la dativ-ablativ plural: *hisc (e)*; la acuzativ plural: *hosc (e)*, *hasc (e)*; la genitiv plural: *horunc*, *harunc*; la genitiv singular: *huiusce*.

59. IS EA ID

	Singular			Plural		
N.	is (acesta, el)	ea	id	iī	eae	ea
G.		eius		eorum	earum	eorum
D.		eī			iīs	
A.	eum	eam	id	eōs	eās	ea
Abl.	eō	eā	eō		iīs	

Observații

1. Pronumele *is*, *ea*, *id* derivă din temele: *i—*, *eo—*, *ea—*. La nominativ singular, *is* vine din tema *i + s*; neutru *i + d*; feminin *ea*. Genitivul singular vine din *eiios*. Se pronunță *ei-ius*. Dativul singular vine din *eiiei*. Clasic se pronunță într-o singură silabă. Acuzativul singular vine din *eiom*. Se întîlnește, în latina veche, și forma *im*, de la tema *i-*.

2. În latina veche se întîlnesc și formele *eōd*, *eād*.

3. Nominativul plural vine din *ei*, *oi*. Poetul Pacuvius întrebuințează și forma *is*.

4. Genitivul plural *eorum* vine din *eosom*, *earum* din *eiasom*.

5. Dativul și ablativul vin din *eiois*, *eiais*. La dativ și ablativ plural se întîlnesc și formele *eis*, *iis*, dar pronunțarea în două silabe era rară.

6. La Plautus și Terentius se mai întîlnește și forma *ibus*, care, probabil, derivă din *eibhos*, iar la Cato, forma *eabus*.

IDEM EADEM IDEM

60. Acesta este un pronume demonstrativ de determinare—identificare. Este format din demonstrativul *is*, *ea*, *id* + particula — *dem*.

	Singular			Plural		
N.	idem (același)	eadem	idem	idem (iidem)	eidem eaedem	eadem
G.		eiusdem		eorundem	earundem	eorundem
D.		eidem		isdem (iisdem)	eisdem	
A.	eundem	eandem	idem	eosdem	easdem	eadem
Abl.	eōdem	eādem	eōdem	isdem (iisdem)	eisdem	

Observații

1. Forma primitivă a fost, la neutru, *id-om*, care a dat *idem*. S-a pronunțat apoi *idem*. Particula — *dem* a fost trecută apoi la toate celelalte forme.

2. La nominativ singular, *is* + *dem* = *idem*. La acuzativ singular masculin și feminin, *m* + *d* = *nd*.

61. ILLE, ILLA ILLUD

	Singular			Plural		
N.	ille (acela)	illa	illud	illī	illae	illa
G.		illius		illorum	illarum	illorum
D.		illī			illīs	
A.	illum	illam	illud	illōs	illās	illa
Abl.	illō	illā	illō		illīs	

Observații

1. Tema arhaică a pronumelui *ille* este *ollo-*, care, sub influența analogică a lui *iste*, a dat *ille*.

2. Pe inscripții se întîlnesc următoarele forme: genitivul plural —*ol-(or) om*, dativul plural — *olleis*.

3. În textele literare se întîlnesc dativul singular — *olli* (la poetul Ennius) și dativul plural — *oliis* (arhaism la Lucretius).

4. În vremea veche, pronumelui *ille* i se adăuga adesea și particula — *c (e)*. În acest fel, în latina arhaică se întîlnesc următoarele forme:

	Singular			Plural		
N.	illic	illaec	illuc	illi	illaec	illaec
G.		illiusce		illorum	illarum	illorum
D.		illic			illisce	
A.	illunc	illanc	illuc	illosce	illasce	illaec
Abl.	illoc	illac	illoc		illisce	

5. Uneori, particula interogativă *—ne* se adaugă la formele în *—ce* și (prin schimbarea lui *e* în i) se obține forma: *hic (c) ine* = oare acesta, *haecine* = oare aceasta, *hoc (c) ine* = oare acesta.

62. PRONUMELE DE INTĂRIRE

IPSE IPSA IPSUM

	Singular			Plural		
N.	ipse (însuși)	ipsa,	ipsum	ipsī	ipsae	ipsa
G.		ipsius		ipsorum	ipsarum	ipsorum
D.		ipsī			ipsīs	
A.	ipsum	ipsam	ipsum	ipsōs	ipsās	ipsa
Abl.	ipsō	ipsā	ipsō		ipsīs	

Observații

1. *Ipse* vine, probabil, din *is* + *pse*. Afirmația se sprijină pe forme vechi, în care prima parte apare declinată. La Plautus se întîlnesc formele: nominativ singular feminin: *eapse;* acuzativ masculin singular: *eumpse;* ablativ singular: *eopse, eapse;* nominativ plural feminin: *eaepse.*

2. In latina veche se întîlnește și nominativul masculin singular *ipsus.*

PRONUMELE INTEROGATIV

63. 1) Pronumele interogative țin locul unor substantiv așteptate ca răspuns la întrebări:

Quis est me mitior? — Cine este mai blînd decît mine? (Cîc., Cat., 4, 6, 11)

Pronumelc *quis* — cine este un pronume interogativ.

Cuius pecus? — A cui e turma? (Verg., Buc., 3, 1) *Cuius* = a cui, ține locul unui substantiv (posesorul turmei) care este așteptat ca răspuns la întrebare; este un pronume interogativ.

2) Cînd interogativul este însoțit de un substantiv, atunci îndeplinește funcțiunea de adjectiv, devenind adjectiv interogativ, iar forma lui este *qui.*

În exemplul *quis venit?* = cine a venit? *quis* — este pronume interogativ; *quis deus est* = care (ce fel) de zeu este? — În acest caz, *qui* este adjectiv interogativ.

	Singular			Plural		
	M.F.	*M.F.*	*N.*	*M.*	*F.*	*N.*
N.	quis (cine)	(qui, quae)	quid	quī	quae	quae
G.		cuius		quōrum	quārum	quōrum
D.		cui			quībus	
Ac.	quem	(quam)	quid	quōs	quās	quae
Ab.	quō	(quā)	quō		quībus	

Observații

1. Forma proprie a pronumelui interogativ la masculin și feminin este *quis. Quae* și *qui* sînt pronume relative întrebuințate ca interogative.

2. *Quis* este întrebuințat cîteodată cu funcțiune de adjectiv interogativ, iar *qui*, cu funcțiune de pronume interogativ.

3. Femininul singular *quae* este întrebuințat mai mult ca pronume interogativ.

4. Interogative mai sînt și compusele: *quisnam* = cine oare? *ecquis* = oare cine?

PRONUMELE NEDEFINIT

64. 1) Pronumele nedefinit ține locul unui nume neprecizat:

Roget **quis.** — Ar putea să mă întrebe cineva (Terent., Eun., 115).

Quis = cineva, arată o ființă necunoscută: **quis** este un pronume nedefinit.

2) Cînd pronumele nedefinit este însoțit de un substantiv, și este deci întrebuințat adjectival, este un adjectiv nehotărît

cum **quaepiam** *cohors ex orbe excesserat* = cînd vreo cohortă ieșise din cerc (Caes., B. G., 5, 35,1).

Quaepiam arată că substantivul *cohors* este determinat mai de aproape. **Quaepiam** este, aici, un adjectiv nedefinit.

	Singular			Plural		
	M.	*F.*	*N.*	*M.*	*F.*	*N.*
N.	quis (qui)	quae	qua quid	quī	quae	quae
G.		cuius		quorum	quarum	quorum
D.		cui			quibus	
A.	quem	quem	quam quod	quōs	quās	quae
Abl.	quō	quā	quō		quibus	

Observații

1. *Quis*, pronume nedefinit, este întrebuințat și pentru masculin și pentru feminin, iar *quid*, pronume nedefinit, este întrebuințat pentru neutru.

2. Cu funcțiune adjectivală, *qui* este întrebuințat pentru masculin, *quae* sau *qua* pentru feminin, și *quod* pentru neutru.

3. Nedefinite mai sînt și următoarele compuse:

Aliquis = cineva, *aliquid* = ceva.

Quidam = un oarecare, *quaedam* = o oarecare, *quiddam* = un lucru oarecare.

Quispiam = un oarecare, *quaepiam* = o oarecare, *quippiam (quidpiam)* = un lucru oarecare.

Quisquam = un oarecare, *quicquam* = un lucru oarecare.

Quisque, *quaeque*, *quodque* = fiecare.

Unusquisque, *unaquaeque*, *unumquodque* = fiecare.

Quivis, *quaevis*, *quodvis* = oricare (vrei).

Quilibet, *quaelibet*, *quodlibet* = oricare (-ți place).

Quicumque, *quaecumque*, *quidcumque* = oricare; se declină ca și *qui*, *quae*, *quod*, iar *cumque* se adaugă invariabil la toate formele.

4. În *aliquis*, *ali*— rămîne invariabil. În *quidam*, — *dam* rămîne invariabil. Invariabile rămîn și particulele: —*piam*, — *quam*, — *que*, — *vis*, — *libet*.

PRONUMELE RELATIV

65. Pronumele relativ face legătura între propoziții subordonate și cuvintele determinate din propozițiile regente:

Regnum **quod** *pater habuerat* = puterea de rege pe care o avusese tatăl său (Caes., B. G., 1, 3, 4).

Pronumele **quod** ține locul substantivului *regnum*, dar, în același timp este complementul direct al verbului *habuerat*.

	Singular			Plural		
	M.	*F.*	*N.*	*M.*	F.	*N.*
N.	qui (care)	quae	quod	quī	quae	quae
G.		cuius		quarum	quorum	quorum
D.		cui			quibus	
A.	quem	quam	quod	quōs	quās	quae
Abl.	quō	quā	quō		quibus	

Observații

1. Ablativul are forma *qui*, în loc de *quo* sau *qua*, cînd este compus cu *cum*: *quicum* = cu care.

2. *Qui* = cum? — adverb interogativ — are aceeași origine.

3. Ca un arhaism se întîlnește, la dativ-ablativ plural, forma *quis* în loc de *quibus*.

4. Uneori, pronumele relativ *qui* este compus cu *cumque*, dînd *quicumque*, *quaecumque*, *quodcumque* = oricare, sau cu *quis*, dînd *quisquis* = oricare.

În forma *quicumque* se declină numai *qui*, iar *cumque* rămîne invariabil. În forma *quisquis* se declină, în teorie, amîndouă pronumele, dar în practică nu se întîlnesc decît formele *quidquid* sau *quicquid* și *quoquo*.

OBSERVAȚII ASUPRA PRONUMELOR INTEROGATIVE, NEDEFINITE ȘI RELATIVE

66. 1) Pronumele relativ-interogativ-nedefinit derivă din două teme: a. *quo—*, *que—*, *qua—* ; b. *qui—*. *Quis* provine din *qui* + *s*, iar *qui* din *quoi*. La celelalte cazuri, formele relativului s-au confundat cu ale interogativ-nedefinitului.

2) În latina veche, la nominativul singular al pronumelui interogativ-nedefinit, *quis* era întrebuințat și pentru masculin și pentru feminin. Apoi a apărut și forma *qua*. Mai tîrziu s-a întrebuințat și relativul feminin *quae*.

3) La genitiv singular se întîlnesc, pe inscripții, formele *quoius*, *quius*, care derivă din *quiios*.

4) Dativul singular are, pe inscripții, formele *quoiei*, *quoei*, *quoi*, care derivă din *quoiiei*.

5) Acuzativul *quem* derivă din *quim*. Ablativul de la tema *qui* — era *qui* (din *quid*), care s-a păstrat ca un arhaism pînă în epoca clasică,cu înțelesul de *cum?* S-a păstrat, de asemenea, în expresiile *quicum* = într-un fel oarecare *Quo*, *qua*, *quo*, de la tema *quo—*, s-au întrebuințat și pentru relativ și pentru interogativ-nedefinit.

6) Nominativ-acuzativul neutru al pronumelor interogative-indefinite vine de la tema *qui*—, relativul, de la tema *quo* + *d*.

7) Nominativul plural *qui* vine din *quoi*.

8) Dativ-ablativul plural arhaic se întîlnește în forma *quis*, de la tema *quo*.

INTEROGATIV — INDEFINITE — DISTRIBUTIVE

67. 1) Interogativul-distributiv *uter*, *utra*, *utrum* = care din doi, se declină după cum urmează:

N.	uter	utra	utrum
G.		utrius	
D.		utrī	
A.	utrum	utram	utrum
Abl.	utrō	utrā	utrō

2) Au înțeles indefinit-distributiv următoarele compuse ale pronumelui *uter*:

Uterque, utraque, utrumque = fiecare din doi.

Utervis, utravis, utrumvis = oricare din doi.

Uterlibet, utralibet, utrumlibet = oricare din doi

Alteruter, alterutra sau altera utra, alterutrum sau alterum utrum = unul din ceilalți.

3) În declinare, particulele: *-que*, *-vis*, *-libet* rămîn invariabile.

4) În *alteruter* se declină uneori amîndouă părțile, alteori numai una.

ADJECTIVELE PRONOMINALE

68. 1) Adjectivele pronominale sînt adjective care se apropie de pronume prin sensul și forma lor. Astfel de adjective sînt: *unus*, genitiv *unius*, dativ *uni*, acuzativ *unum*, ablativ *uno*.

2) Ca *unus* se declină, la singular, și *ullus* = un oarecare, *nullus* = nici unul, *solus* = singur, *totus* = tot, *alter* = celălalt din doi, *alius* = altul.

3) Alte adjective pronominale, ca *talis*, *tale* = astfel de și *qualis*, *quale* = ce fel, se declină după declinarea a III-a.

4) *Tantus*, *tanta*, *tantum* = atît de mare, *quantus*, *quanta*, *quantum* = cît de mare, se declină după declinarea I și a II-a.

VERBUL

69. În limba latină, verbele, ca și în limba romînă, exprimă *acțiuni* (**laudo** *fortem virum* = laud pe bărbatul curajos, **loquor** = vorbesc), *stări* (**sedeo** = șed). și *existență* (**est** *modus in rebus* = există o limită în acțiuni).

FORMELE UNUI VERB LATIN

1) Fiecare verb aparține unei conjugări. Limba latină are tot *patru conjugări*, cu caracteristici corespunzătoare celor din limba romînă:

conjugarea I: laud*ā*re = a lăuda, lăudare.
conjugarea a II-a: hab*ē*re = a avea, avere.
conjugarea a III-a: dic*ĕ*re = a zice, zicere
conjugarea a IV-a: aud*ī*re = a auzi, auzire.

2) Are *două diateze:*

activă: *laudo*, *laudas*, *laudat* etc. = laud, lauzi...etc.;
pasivă: *laudor*, *laudaris*, *laudatur* etc. = sînt lăudat... etc.

3) *Are moduri personale și nepersonale:*

MODURILE PERSONALE

indicativ: *laudabam* = lăudam;
conjunctjv: *laudarem* = aş lăuda;
imperativ: *lauda, laudate* = laudă, lăudaţi.

Notă. Limba latină nu are optativ.

MODURILE NEPERSONALE

a) *trei moduri cu forme substantivale:*

infinitivul : *laudare* = a lăuda, lăudare;
gerunziul : *laudandi, -ndo* = de a lăuda;
supinul : *laudatnm* = spre a lăuda, *laudatu* = de lăudat;

b) *două moduri cu forme adjectivale:*

participiul : *laudans, -ntis; laudatus, -a, -um* = *lăudat;*
gerundivul : *laudandus, -nda, -ndum* = care este de lăudat.

4) În limba latină, verbul are şase *forme temporale.* Toate şase se găsesc numai la modul indicativ; celelalte moduri au mai puţine forme.

a) prezentul: *laudo* (indicativ), *laudem* (conjunctiv);

imperfectul: *laudabam* (indicativ), *laudarem* (conjunctiv);
viitorul: *laudabo* (indicativ);

b) perfectul: *laudavi* (indicativ), *laudaverim* (conjunctiv);

mai mult ca perfectul: *laudaveram* (indicativ), *laudavissem* (conjunctiv);
viitorul anterior: *laudavero* (indicativ).

5) Verbul are *trei persoane* (I, a II-a, a III-a) şi *două numere* (singular şi plural), exprimate prin desinenţe.

Cum se vede chiar din această enunţare a formelor verbale existente, limba latină foloseşte, în general, forme simple (sintetice): *laudabam, laudabar.* Are forme compuse numai la:

— perfect, mai mult ca perfect şi viitorul anterior pasiv *(laudatus sum* etc.)
— infinitiv viitor activ şi pasiv *(laudaturum, -am, -um -esse, laudatum iri...);*
— infinitiv perfect pasiv *(laudatum, -am, -um esse).*

Formele verbale care exprimă persoana prin desinenţe alcătuiesc *verbum finitum* (indicativ, conjunctiv, imperativ); celelalte, *verbum infinitum* (infinitiv, participiu, gerunziu-gerundiv, supin).

CONJUGAREA VERBELOR

70. Pentru a exprima timpurile, modurile, persoanele, numărul, un verb latin foloseşte următoarele elemente: *teme, sufixe* (temporale, modale) şi *desinenţe* (personale şi cazuale).

Astfel, în imperfectul conjunctiv *amaretis* se deosebesc:

ama- tema prezentului la conjugarea I;
-re- sufixul imperfectului conjunctiv;
-tis desinenţa persoanei a II-a, numărul plural, diateza activă.

În prezentul indicativ *amaris* se deosebesc:

ama- aceeaşi temă (a prezentului la conjugarea I);
--- sufixul lipseşte — se zice *sufix zero*;
-ris desinenţa persoanei a II-a singular pasiv.

Perfectul conjunctivului *amaverim* este alcătuit din:

amav- tema perfectului (la conjugarea I);
-eri- sufixul perfectului conjunctiv;
-m desinenţa persoanei I singular

şi aşa mai departe.

Observaţii

Verbul *laudare* face parte dintr-o familie de cuvinte: *laus, -dis* = laudă, *laudatio, onis* = acţiunea de a lăuda, *laudabilis* etc. Toate aceste cuvinte au un element comun: *laud-*, care este *rădăcina.*

Notă. Va fi folosit, uneori, şi la verbe, din motive practice, cuvîntul *terminaţie* cînd se va vorbi de un grup format din sufix şi desinenţă:
laudatum: supinul *terminat* în *tum;*
laudabam: terminaţia imperfecutului indicativ: *-bam, -bas .,,*

FORMELE DE BAZĂ ALE VERBELOR

71. Pentru a conjuga un verb, este necesară cunoaşterea precisă a formelor de bază, la care se găsesc cele trei teme din care derivă toate timpurile şi modurile.

Formele de bază sînt indicate în dicţionare şi, la cele mai numeroase verbe, sînt în număr de patru:

Indicativ prezent	*Infinitiv prezent*	*Indicativ perfect*	*Supin*
laudo	laudāre	laudāvi	laudātum
habeo	habēre	habui	habĭtum
dico	dicĕre	dixi	dictum
audio	audīre	audīvi	audītum

Există verbe la care nu sînt atestate toate aceste forme. De exemplu:

Indicativ prezent	*Infinitiv prezent*	*Indicativ perfect*	*Supin*
metuo (mă tem)	metuĕre	metui	—
fugio (fug)	fugĕre	fūgi	—
ferio (lovesc)	ferīre	—	—
medeor (îngrijesc)	medēri	—	—
maereo (jelesc), şi altele..	maerēre	—	—

Este de la sine înţeles că astfel de verbe nu au nici formele temporale şi modale derivate de la temele care lipsesc.

72. Temele

Pentru a conjuga, adică pentru a trece un verb prin toate modurile și timpurile, este nevoie de *trei teme*, care se găsesc la formele de bază astfel:

1) Se lasă la o parte sufixul *-re* de la infinitiv și se obține tema prezentului *lauda* — (din *laudare)*, *habe-* (din *habere)*, *dic-e* (din *dicere)*, *audi-* (din *audire)*.

2) Lăsînd la o parte desinența *-i* de la perfectul indicativ, persoana I singular, se obține tema perfectului:

amav- (din *amavi*), *habu-* (din *habui)*, *dix* (din *dixi) audiv-* (din *audivi)*.

3) Dacă se lasă la o parte desinența *-m* de la supin, se obține tema supinului:

amatu- (din *amatum*), *habitu-* (din *habitum)*, *dictu-* (din *dictum)*, *auditu-* (din *auditum)*.

Observații

La verbul *laudare*, tema prezentului, *lauda-*, se păstrează și la celelate două forme, la perfect și supin; ea constituie, deci, o parte comună tuturor celor trei teme; aceasta se numește *tema verbală*, care coincide în acest caz cu cea temporală, a prezentului.

Nu la toate verbele se observă aceeași situație. De exemplu, la *domo*, *domare*, *domui*, *domitum* tema verbală este *dom-* și coincide cu rădăcina; tema prezentului este *doma-*; și în *dico*, *dicere* tema verbală *dic-* coincide cu rădăcina; tema prezentului *dic-e* s-a format prin adăugarea vocalei *-ĕ*, care de aceea se numește *vocală tematică*.

Vocale tematice sînt: *ĕ (dicĕre)*, *ĭ dicis*, *(dicit)* și *u (dicunt* din *dicont)*.

Ținînd seama de terminația temei, verbele limbii latine se împart în patru conjugări:

conjugarea I, vocalică, cu tema în vocala *-ā: laudā-re.*
conjugarea a II-a, vocalică, cu tema în vocala *-ē: habē-re.*
conjugarea a III-a, consonantică, cu tema în consoană: *dic-ĕ-re.*
conjugarea a IV-a, vocalică, cu.tema în vocala *-i: audī- re.*

La conjugarea a III-a există un grup de verbe în vocala *-u (statu-o-ere)*, care se conjugă însă la fel cu cele consonantice (adică cu vocală tematică): *statu-e-rem*, *statu-i-s*, *statu-i-t*, *statu-u-nt* etc.

FORMAREA TEMELOR

73. Dacă se cunosc formele de bază ale unui verb, aflarea temelor este o problemă simplă, cum s-a văzut mai sus. Dar dacă se știe, de pildă, numai prezentul indicativ *domo* și infinitivul *domare* (a îmblînzi), *vinco*, *vincere* (a învinge) etc., nu există siguranță cu privire la celelalte forme de bază, pentru că nu toate verbele au aceleași sufixe. De exemplu: *laudo*, *laudare* are un mers uniform: *laudavi*, *laudatum*, dar *domo*, *domare*, schimbă forma în *domui*, *domitum vinco*, *vincere* face *vici*, *victum* etc.

La alte verbe, deosebirile între formele de bază sînt și mai mari:

mordeo,	*mordēre*,	*momordi*,	*morsum*	= a mușca;
torqueo,	*torquēre*,	*torsi*,	*tortum*	= a suci;
curro,	*currĕre*,	*cucurri*,	*cursum*	= a alerga;
nubo,	*nubĕre*,	*nupsi*,	*nuptum*	= a se mărita, etc.

De aceea, *fiecare verb latin trebuie învățat cu formele lui indicate în dicționar.*

Observații

Se pot da totuși, sub formă de tabel, unele indicații relative la această problemă.

FORMELE DE BAZĂ ȘI TEMELE

VERBELE DE CONJUGAREA I

Prezent indicativ și infinitiv	*Perfect indicativ*	*Supin*
a) cele mai multe verbe urmează modelul:	*-vi* (*-v*, sufix; *-i*, desinență)	*-tum* (*-tu*, sufix; *-m*, desinență)
amo, amare	*amavi*	*amatum*
Astfel de verbe păstrează tema prezentului nemodificată.		
b) alte verbe (puține) nu păstrează tema prezentului ca verbele de la punctul *a)*, ci au:		
	ui	*-itum* (*-tum*)
domo, domare	domui	domitum = a îmblînzi
crepo, crepare	crepui	crepitum = a trosni
cubo, cubare	cubui	cubitum = a sta culcat
veto, vetare	vetui	vetitum = a opri
sono, sonare	sonui	sonitum = a suna
tono, tonare	tonui	tonitum = a tuna
mico, micare	micui	— a se zbate
seco, secare	secui	sectum = a tăia
explico, explicare	explicui (și -āvi)	explicitum (și -atum)
și alte compuse:	implico = a încurca	= a desfășura
c) 2 verbe:	etc.	*-tum*
-do, dare	prin *reduplicare*	datum = a da
și compuși ca	dedi	circumdatum = a
circumdo, circumdare	circumdedi	pune în jur
-sto, stare	steti	statum = a sta
și compușii		
d) 2 verbe:	*lungesc vocala rădăcinii*	*-tum*
iŭvo, iuvare	iūvi	iūtum = a ajuta
lăvo, lavare	lāvi	lautum și lōtum = a spăla
	Verbele de conjugarea a II-a	
a) cele mai multe:	*-ui*	*-itum* (și *-tum*)
habeo, habere	habui	habitum = a avea
doceo, docere	docui	doctum = a învăța

Acest fel de verbe sînt cele mai frecvente și nu au la perfect și supin vocala conjugării: *-e-*. La fel fac și impersonalele, ca: licet, decet, pudet etc.

Prezent indicativ și infinitiv	*Perfect indicativ*	*Supin*
b) altele (puține: vreo 6 și compușii):	*-vi*	*-tum*
cieo, ciēre	civi	citum = a mișca
deleo, delere	delevi	deletum = a distruge
fleo, flere	flevi	fletum = a plînge
defleo, deflere	deflevi	defletum = a jeli
compleo, complere	complevi	completum = a umple
impleo, implere	implevi	impletum = a umple
Astfel de verbe păstrează tema prezentului nemodificată.		
c) alte verbe:	*-si* (*-s*, sufix; *-i*, desinență)	*-sum* (și *-tum*)
suadeo, suadere	suasi (din suadsi)[1]	suasum (din suadsum) = a sfătui
iubeo, iubere	iussi	iussum = a porunci
torqueo, torquere	torsi	tortum = a suci
augeo, augere	auxi (aucsi)	auctum = a spori
rideo, ridere	risi	risum = a rîde
ardeo, ardere	arsi	arsum = a arde
haereo, haerere	haesi	haesum = a sta înfipt
indulgeo, indulgere	indulsi	— = a fi îngăduitor
fulgeo, fulgere	fulsi	— = a fulgera
luceo, lucere	luxi	— = a luci
lugeo, lugere	luxi	luctum = a jeli
urgeo, urgere	ursi	a strîmtora a amenința a presa
d) patru verbe:	prin *reduplicare*	*-sum*
mordeo, mordere	momordi (*-i*, desinență)	morsum = a mușca
pendeo, pendere	pependi	— = a fi suspendat
spondeo, spondere	spopondi	sponsum = a făgădui
tondeo, tondere	totondi	tonsum = a tunde
însă respondeo, respondere	respondi (fără reduplicare)	responsum = a răspunde
e) alte verbe:	*lungesc vocala rădăcinii*	*-tum* (și *-sum*)
moveo, movere	mōvi	mōtum = a mișca
vîdeo, videre	vīdi	vīsum (din vidsum)
caveo, cavere	cāvi	cautum = a se feri
faveo, favere	fāvi	fautum = a fi favorabil cuiva

[1] Dentalele *d*, *t* cad, de obicei, înainte de *-s-*.

(urmare)

Prezent indicativ și infinitiv	*Perfect indicativ*	*Supin*
faveo, fovere	fōvi	fōtum = a încălzi, a îngriji
voveo, vovere	vōvi	vōtum = a făgădui, a jurui
sedeo, sedere	sēdi	sessum = a ședea
f) verbe care nu au nici perfect atestat, nici supin		
aveo, avere	—	— = a dori aprins
flaveo, flavere	—	— = a fi galben
hebeo, hebere	—	— = a fi tocit
maereo, maerere		— = a fi trist,
etc.	—	a jeli

3) **Verbele de conjugarea a III-a** folosesc toate formele de perfect și supin. Cele mai frecvente au perfectul în *-si* și *-i*, supinele în *-tum* și *-sum*, și numai cîteva în *-itum*. Astfel:

VERBELE DE CONJUGAREA A III-a

Prezent indicativ și infinitiv	*Perfect indicativ*	*Supin*
a) verbele care, după înlăturarea terminației -ĕre de la infinitiv, rămîn în *-u* și *-o*:	*-i*, desinența pers. I sg.	*-tum*
arguo, arguere	argui	argutum = a învinovăți
minuo, minuere	minui	minutum = a micșora
volvo, volvere	volvi	volutum = a rostogoli
b) trei verbe de acest fel:	*-si*	*-tum* (și *-sum*)
fluo, fluere (din flugvo)	fluxi (-csi-)	fluxum = a curge
struo, struere	struxi	structum = a zidi
vivo, vivere	vixi	victum = a trăi
c) verbele în *-sco*:	*-ui*	*-tum*
pasco, pascere	pavi	pastum = a paște

(urmare)

Prezent indicativ și infinitiv	*Perfect indicativ*	*Supin*
quiesco, quiescere	quievi	quietum = a se odihni
suesco, suescere	suevi	suetum = a se obișnui
d) cele mai multe verbe cu rădăcina		
în *-c, -g, -qu*:	*-si*	*-tum* (și *-sum*)
mergo, mergere	mersi	mersum = a afunda
figo, figere	fixi	fixum = a înfige
cingo, cingere	cinxi	cinctum = a încinge
dico, dicere	dixi	dictum = a spune

e) Unele verbe din această conjugare fac perfectul în *-i*, cu *lungirea vocalei din rădăcină*, ca:

	-i	*-tum*
ago, agere	ēgi	actum = a mîna, a face
vinco, vincere	vīci	victum = a învinge
emo, emere	ēmi	emptum = a cumpăra
lego, legere	lēgi	lectum = a alege, a culege
fugio, fugere	fūgi	— = a fugi
relinquo, relinquere	relīqui	relictum = a părăsi, a lăsa
rumpo, rumpere	rūpi	ruptum = a rupe
frango, frangere	frēgi	fractum = a frînge
capio, capere	cēpi	captum = a lua
facio, facere	fēci	factum = a face
iacio, iacere	iēci	iactum = a arunca
edo, edere	ēdi	esum = a mînca
fundo, fundere	fūdi	fusum = a vărsa
fodio, fodere	fōdi	fossum = a săpa

Multe din aceste verbe au numeroși compuși.

f) verbele cu rădăcina		
în *-d, -t*:	*-i*	*-sum*
defendo, defendere	defendi	defensum = a apăra
verto, vertere	verti	versum = a întoarce
-altele ca:	*-si*	*-sum*
claudo, claudere	clausi	clausum (din claud-sum) = a închide
ludo, ludere	lusi	lusum = a juca
mitto, mittere	misi	missum = a trimite
— următorele verbe:	*-ui*	*-tum*
texo, texere	texui	textum = a țese
pinso, pinsere	pinsui	pinsum = a strivi

(urmare)

Prezent indicativ și infinitiv	*Perfect indicativ*	*Supin*
depso, depsere	depsui	deptum = a trămînta
— verbele:	*-ivi*	*-ītum*
peto, petere	petivi	petitum = a cere
rudo, rudere	rudivi	ruditum = a zbiera
și frecventativele:		
arcesso, arcessere	arcessīvi	arcessitum = a chema la sine
capesso, capessere	capessīvi	capessitum = a apuca
facesso, facessere	facessīvi	facessitum = a face mereu
lacesso, lacessere	lacessīvi	lacessitum = a hărțui
incesso, incessere	incessīvi (incessi)	— — = a umbla
g) verbele în labiale		
-b și *-p*	*-si*	*-tum*
scribo, scribere	scripsi	scriptum = a scrie
nubo, nubere	nupsi	nuptum = a se mărita
repo, repere	repsi	reptum = a se tîrî
— trei verbe în *bo*:	*-i*	*-ĭtum*
bibo, bibere	bibi	bibitum = a bea
lambo, lambere	lambi	lambitum = a linge
scabo, scabere	scabi	— — = a se scărpina
— două verbe:	*-ui*	*-ĭtum*
cumbo, cumbere	cubui	cubitum = a se culca
strepo, strepere	strepui	strepitum = a face zgomot
h) verbele în *-m*, *-n*, *-r*	*-si*	*-tum*
sumo, sumere	sumpsi	sumptum = a lua
temno, temnere	tempsi	temptum = a disprețui
premo, premere	pressi	pressum = a apăsa
gero, gerere	gessi	gestum = a purta
i) verbele cu reduplicare și care lungesc vocala rădăcinii fac perfectul și supinul ca și la celelalte conjugări	*-i*, desinența pers. I sing.	*-tum* (și *-itum*) *-sum*
credo, credere	credĭdi	creditum = a crede
cado, cadere	cecĭdi	casum = a cădea
caedo, caedere	cecīdi	caesum = a tăia
curro, currere	cucurri	cursum = a alerga
j) altele nu au modificări de vocală:		*-sum*
verto, vertere	*-i*	*-tum*
	vĕrti	versum = a întoarce
defendo defendere	defĕndi	defensum = a respinge

Observații

1. Conjugarea a III-a are încă și alte variații de teme deosebite, la perfect și supin, față de prezent.

2. S-au putut observa unele modificări de sunete (consoane și vocale). Iată cîteva indicații:

a) înainte de *-si*, *-sum*, *-tum*, labiala sonoră *b* devine surdă, *p:* scri*b*o, scri*b*ere, scri*p*si, scri*p*tum;

b) dentalele *d* și *t* cad de cele mai multe ori:

ludo, ludere, lusi (din ludsi) lusum,

sau se asimilează:

cedo, cedere, cessi, cessum = a se retrage;

c) guturalele *c*, *g* și grupele *gu* și *qu* se combină cu *s* și dau sunetul *x (cs)*; înainte de *t* devine *c:*

dico, dicere di*x*i, dic*t*um;
veho, vehere, ve*x*i, ve*c*tum (din vegh.[1]);

distinguo, distinguere, distin*x*i distin*c*tum.

3. În ce privește schimbările de vocale, v. fonetica, nr. 1.

4. Între consoanele *m* și *s* (sufixul perfectului), *m* și *t* (sufixul supinului) se introduce un *p:*

emo, emere, emi, em*p*tum;
sumo, sumere, sumpsi, sum*p*tum.

5. Unele verbe de conjugarea a III-a au în tema prezentului un infix: *l,m,n*, care de cele mai multe ori nu se păstrează la celelalte teme:

pe*ll*o, pe*ll*ere, pepuli, pulsum = a lovi (rădăcina *pel-)*;
vi*n*co, vi*n*cere, vici, victum = a învinge (rădăcina *vic-)*;
fi*n*go, fi*n*gere, fi*nx*i, fictum = a plăsmui (rădăcina *fig-)*;
ru*mp*o, ru*mp*ere, rupi, ruptum = a rupe (rădăcina *rup-)*.

6. Altele sînt terminate în *-to*, *-sco:*

plec*t*o, plec*t*ere, plexi, plectum = a pedepsi (rădăcina *plec-)*;
nos*c*o, nos*c*ere, novi, notum = a ști (rădăcina *gno-)*;
cres*c*o, cres*c*ere, crevi, cretum = a crește (rădăcina *cer-)*

7. O serie de verbe amplifică tema prezentului, adăugînd *-i-* sau *-u-:*

fac*i*o, facere, feci, factum = a face (rădăcina *fac-)*;
cap*i*o, capere, cepi, captum = a apuca (rădăcina *cap-)*;
exstingu*o*, extinguere, exstinxi, exstinctum = a stinge,

și altele, ca: sapio, rapio, cupio, quatio etc.

8. În sfîrșit, cîteva verbe de la această conjugare folosesc rădăcini deosebite:

fero, ferre, tuli, latum
sum, esse, fui - -

[1] *h* este o simpă aspirație

VERBELE DE CONJUGAREA A IV-a

Prezent indicativ și infinitiv	*Perfect indicativ*	*Supin*
a) cele mai multe: audio, audire	*-vi* audivi	*-tum* auditum = a auzi (numai sepelio are sepultum)
abaterile de la acest model sînt puține: haurio, haurire	*-si* hausi	*-tum* haustum = a scoate, a înghiți
sentio, sentire	sensi	sensum = a simți, a gîndi
vincio, vincire	vinxi	vinctum = a lega
saepio, saepire	saepsi	saeptum = a îngrădi
sancio, sancire	sanxi	sanctum = a decreta
și alte cîteva mai puțin folosite: fulcio = proptesc, farcio = îndop, sarcio = dreg etc.		
b) cîțiva compuși ai lui *pario* și alte 2 verbe:	*-ui*	*-tum*
aperio, aperire	aperui	apertum = a deschide
operio, operire	operui	opertum = a acoperi
salio, salire	salui	saltum = a sări
c) alți compuși ai lui pario:	*-i*	*-tum*
comperio, comperire	compĕri	compertum = a afla
reperio, reperire	reppĕri	repertum = a găsi
precum și: venio, venire și compușii: advenio, convenio, pervenio invenio	vēni (lungește vocala rădăcinii)	ventum = a veni

Nici un verb de conjugarea a IV-a nu are reduplicare la perfect.

74. GENERALIZĂRI RELATIVE LA FORMAREA TEMELOR

A. **Tema prezentului**

1) Conjugările vocalice păstrează vocala caracteristică *ā*, *ĕ*, *ī* (cu unele excepții): *habeo*, *habere*.

2) Conjugarea consonantică (a III-a) adaugă, pentru a forma tema prezentului, vocala tematică, *ĕ*, *ĭ*, *ŭ* la tema verbală: *dicĕrem*, *dicĭmus*, *dicŭnt* etc.

Notă. Conjugarea a IV-a introduce vocalele *u*, *e* numai la cîteva forme: *audiunt*, *audiēbam*.

3) Unele verbe de conjugarea a III-a sporesc tema prezentului, adăugînd infixe și sufixe (v. mai sus p. 58).

4) Unele verbe consonantice au trecut la conjugarea vocalică, la timpurile derivate de la tema prezentului: *domo, domare* (perfectul însă *domui).*

B. **Tema perfectului**

Se formează de la tema verbală în două feluri principale:

1) Fără sufix:

În acest caz, perf. indic. la pers. I sing. se termină în *-i.*

a) cu reduplicare: *pendo, pendere, pependi, pensum;*
cado, cadere, cecidi, casum[1]*;*
caedo, caedere, cecīdi, caesum[2].

Notă. Se schimbă, deci, la perfect, vocala din rădăcină: *ă* în *i* sau *ĕ*; *ae* în *ī.*

La cele mai multe verbe nu se face reduplicarea: *occido, occidere, occidi.*

b) altele *lungesc vocala din rădăcină:*

lego, legere, legi, lectum;
ago, agere ēgi, actum[3]*;*

c) altele, *fără nici o modificare* în silaba rădăcinii (cele în *-u* etc.):

statuo, statuere, statui, statutum;
acuo, acuere, acui, acutum;
defendo, defendere, defendi, defensum;
scando, scandere, scandi, scansum.

2) Cu sufix.

În acest caz, perf. indic., pers. I sing. se termină în:

a) -si; cele mai multe verbe sînt de conjugarea a III-a, nici unul însă de conjugarea I. În general fac astfel verbele cu vocala rădăcinii lungă (prin natură sau poziție):

modifică consoana dinainte de *-si:*

scribo, scribere, scripsi, scriptum;
augeo, augere, auxi, auctum;
sau cade înainte de *-si:*
rideo, ridere, risi (din *ridsi), risum;*
sau se introduce o consoană înainte de *-si:*
sumo, sumere, sumpsi, sumptum.

b) -vi; temele vocalice, îndeosebi verbele de conjugarea I și a IV-a:

amo, amare, amavi, amatum;
deleo, delere, delevi, deletum;
audio, audire, audivi, auditum;

---

[1] Modifică vocala din rădăcină.
[2] Idem
[3] Idem.

c) -ui; se folosește la toate conjugările, dar mai frecvent la conjugarea a II-a, la verbele la care vocala finală a temei apare la supin sub formă de *ĭ (-ĭtum)* sau sincopată:

habeo, habēre, habui, habĭtum;
moneo, monere, monui, monĭtum;
seco, secare, secui, sectum.

C. **Tema supinului**

Supinul se formează de la tema verbală astfel:
1) în **-tum** (de cele mai multe ori):

laudo, laudare, laudavi, laudatum;
doceo, docere, docui, doctum;
tribuo, tribuere, tribui, tributum;

2) în **-itum**, mai ales la verbele cu perfectul în *ui:*

domo, domare, domui, domitum;
habeo, habere, habui, habitum;

Cînd tema verbală se termină în *-v*, se constată că **-v** + **tum** devine **utum** sau că **-v** cade, *lungindu-se vocala rădăcinii:*

solvo, solvere, solvi, solutum (*v* a devenit *u*);
iūvo, iūvare, iūvi, iūtum (*v* a căzut);

3) în **-sum;** este mai rar și se găsește îndeosebi la verbele cu perfectul în *-si* și în dentală:

a) modifică consoana precedentă:

premo, premere, pressi, pressum;
iubeo, iubere, iussi, iussum;

b) consoana precedentă cade:

ludo, ludere, lusi, lusum;
spargo, spargere, sparsi, sparsum.

DIATEZELE

75. Limba latină are 2 diateze cu forme bine delimitate:
1) *Diateza activă*, cînd subiectul gramatical exprimă autorul care face acțiunea redată de verb: **scribit** *epistulam* = scrie o scrisoare; *urbem* **cepit** = a cucerit orașul.
2) *Diateza pasivă*, cînd subiectul gramatical exprimă persoana (sau lucrul) care suferă acțiunea exprimată de verb: *epistula* **scribitur** = se scrie scrisoarea; *urbs* **capta est** = orașul a fost cucerit.
Diatezele se deosebesc, în general, prin desinențe, care exprimă totodată persoana și numărul.

Iată subliniate desinenţele active şi pasive de la imperfectul indicativului.

Activ		*Pasiv*
Singular persoana I	lauda ba **m**	lauda ba **r**
Singular persoana a II-a	lauda ba **s**	lauda ba **ris**
Singular persoana a III-a	lauda ba **t**	lauda ba **tur**
Plural persoana I	lauda ba **mus**	lauda ba **mur**
Plural persoana a II-a	lauda ba **tis**	lauda ba **mini**
Plural persoana a III-a	lauda ba **nt**	lauda ba **ntur**

TABLOUL SINOPTIC AL DESINENŢELOR

76. 1) *La indicativ şi conjunctiv*

Activ (la toate timpurile, afară de perfect indicativ)	*Pasiv* (numai la timpurile de la tema prezentului)
Singular pers. I **-o** şi **-m**	Singular pers. I **-or** şi **-r**
,, ,, II-a **-s**	,, ,, a II-a **-ris**
,, ,, a III-a **-t**	,, ,, a III-a **-tur**
Plural pers. I **-mus**	Plural pers. I **-mur**
,, ,, a II-a **-tis**	,, ,, a II-a **-mini**
,, ,, a III-a **-nt**	,, ,, a III-a **-ntur**

2) *Desinenţele* personale active la *perfectul indicativului*

Singular pers. I **-i**	Plural pers. I **-ĭmus**
,, ,, a II-a **-isti**	,, ,, a II-a **-istis**
,, ,, a III-a **-it**	,, ,, a III-a **-ērunt** şi **-ēre**

Notă. Diateza pasivă la perfect şi la timpurile derivate de la perfect nu se formează cu ajutorul desinenţelor, ci are forme compuse: urbs *capta est.*

3) *Desinenţele imperativului*

	Activ			*Pasiv*	
	Prezent	Viitor		Prezent	Viitor
Singular pers. a II-a	tema	**-to**	Singular pers. a II-a	**-re**	**-tor**
,, ,, III-a	—	**-to**	Singular pers. a III-a	—	**-tor**
Plural pers. a II-a	**-te**	**-tote**	Plural pers. a II-a	**-mini**	—
,, ,, III-a		**-nto**	Plural pers. a III-a	—	**-ntor**

Observații relative la diateze

1. În limba latină există verbe care au totdeauna diateză pasivă, dar înțelesul lor este activ sau mediu-reflexiv:

hortor, -ari, -atus sum = a îndemna;
glorior, -ari, -atus sum = a se făli.

Astfel de verbe se numesc **deponente** *(verba deponentia)* [1].

2. Limba latină are cîteva verbe care folosesc:

a) la timpurile derivate de la tema prezentului, diateza activă;
b) la celelalte timpuri, diateza pasivă, dar înțelesul lor este ca și al verbelor deponente, activ sau mediu-reflexiv.

audeo, -ere, ausus sum = a îndrăzni;
fido, -ĕre, fisus sum = a se încrede;
gaudeo, -ere, gavisus sum = a se bucura;
soleo, -ere, solĭtus sum = a obișnui, a avea obicei
confido, -ere, -fisus sum = a avea încredere
diffido, -ere, -fisus sum = a nu avea încredere.

Astfel de verbe se numesc *semideponente.*

77. Formele temporale și aspectul

Cele șase forme temporale indicate la nr. 69,4 există, toate, numai la modul indicativ. Conjunctivul nu are forme pentru viitor: imperativul nu are forme pentru trecut.

1) Formele temporale ale modurilor exprimă nu numai timpul cînd se face acțiunea, ci și *aspectul* ei, și anume:

dacă *este* în curs de realizare;
dacă *era* în curs de realizare;
dacă *va fi* în curs de realizare.

Cum se vede, în acest caz, acțiunea (sau starea) este (era sau va fi) un fapt *neterminat.*

Gramaticii latini (de pildă *Varro*) au numit acest aspect **infectum** (neîndeplinit).

Formele temporale prin care se exprimă acest aspect sînt:

a) prezentul, cînd acțiunea este în curs de realizare în prezent.

Exemplu:

domum aedifico = clădesc o casă;
domum aedificem = aș clădi o casă;

---

[1] *depono, — ere* = a da la o parte; verbele deponente *lasă la o parte* sensul pasiv și exprimă înțelesul activ, deci nu se mai ține seama de formă.

b) imperfectul, cînd acțiunea era în curs de realizare în trecut. *Exemplu: domum aedificabam* = clădeam o casă;

c) viitorul, cînd acțiunea va fi în curs de realizare în viitor.

Exemplu:

domum aedificabo = voi clădi o casă.

Pentru că arată același fel de aspect *(infectum)*, aceste forme temporale derivă toate trei de la aceeași temă, a prezentului.

2) Cînd acțiunea (sau starea) este privită ca *terminată* într-un moment dat, se folosesc celelalte trei forme temporale, și anume:

a) perfectul, cînd acțiunea este terminată și se exprimă *rezultatul* ei, care există în prezent. *Exemplu: Gallia este omnis divisa in partes tres.* — Toată Galia este împărțită în trei părți (Caes., B. G., 1. 1).

b) mai mult ca perfectul, cînd acțiunea este terminată și durează în trecut.

domum aedificaveram = terminasem casa de clădit; era clădită;

c) viitorul anterior, cînd acțiunea va fi terminată în viitor.

Exemplu:

domum aedificavero = într-un anume timp voi fi clădit casa

Acest fel de aspect a fost numit *perfectum* (împlinit). Formele temporale care exprimă acest aspect derivă, toate, de la aceeași temă a perfectului.

Notă. Apare lămurit acum de ce imperfectul indicativ — timp trecut — se formează de la tema prezentului, și viitorul anterior — timp viitor — de la tema perfectului.

La baza derivării formelor temporale stau, deci, cele două aspecte: *infectum* și *perfectum* (v. sintaxa nr. 214, 215).

78. *Sistemul derivării* formelor temporale și modale la *diateza activă;* terminațiile (sufixe și desinențe) care se adaugă la teme pentru a obține timpurile și modurile unui verb

A. MODURILE PERSONALE

1. De la tema *prezentului*: *lauda-*; *habe-*; *dic-e-* *audi-* (aspect *infectum*)

Se formează	*Indicativ*	*Conjunctiv*	*Imperativ*
1) Prezentul tuturor modurilor	*sufix zero* laud *-o*[1] lauda *s*	conj. I: **-em** **-es** etc. laud *em*[2] conj. a II-a; a III-a; a IV-a **-am** **-as** etc. habe *am* dic *am* audi *am*	pers. a II-a însăși singular **tema** *ama* pers. a II-a **-te** plural ama *te*

[1] A dispărut vocala conjugării — ā, la persoana I sing.

[2] — e — este sufixul conjunctivului prezent la conjugarea I; vocala conjugării I a dispărut; — m, —s.... sînt desinențele personale.

(urmare)

Se formează	*Indicativ*	*Conjunctiv*	*Imperativ*
2) Imperfectul	**-ba m** **-ba s** etc. dice *ba m*	**re m** **-re s** etc. dice *re* **m**[1]	
3) Viitorul	conj. I, a II-a: **-bo** **-bi s** . . . **-bu nt** habe *bo* — *bi s* . . . *-bunt* conj. a III-a, a IV-a **-am** **-es** etc. dic *am* *-es* etc.		**-to** **-to** **-tote** **-nto**

2. De la *tema perfectului*: *laudav-*; *habu-*; *dix-*; *audiv-* (aspect *perfectum*)

Se formează	*Indicativ*	*Conjunctiv*	
1) Perfectul	**-i** **-isti** **-it** etc. laudav **-i** laudav **-isti** etc. dix *-i* dix *-isti* etc.	**-eri m** **-eri s** etc. laudav *eri m* laudav *eri s* . . . . . . laudav *eri nt*	
2) Mai mult ca perfectul	**-era m** **-era s** etc. laudav *era m*	**-isse m** **-isse s** etc. habu *isse m*	

[1] Practic, se poate forma adăugînd la infinitiv desinenţele personale.

(urmare)

Se formează	*Indicativ*	*Conjunctiv*	
3) Viitorul anterior	-er o -eri s . . -eri nt laudav *er o* *eri s* . . *eri nt*		

B. MODURILE NEPERSONALE

1. De la tema **prezentului:** *lauda-*, *habe-*, *dic-e-*, *audi-*

Se formează	*Infinitiv*	*Participiu*	*Gerunziu-Gerundiv*
1) Prezentul	-re[1] lauda *re* dic ĕ *re*	-ns -nt is -etc. lauda *ns* *-ntis* audie e *ns*[2] -e *ntis*	-nd i -nd us -nd o -nd a -nd um gerz. lauda *nd i*, *nd o* gerd. lauda *ndus* audi e *nd i*[2] audi e *nd us*, *a*, *-um*
2) şi 3) Trecutul şi Viitorul	vezi la tema supinului		

2. De la tema **perfectului** *(laudav-, habu-, dix-, auditiv-)*

Se formează	*Infinitiv*	*Participiu*	*Gerunziu-Gerundiv*
1. *Perfectul*	-isse laudav *isse*	vezi la tema supinului	

3. De la tema **supinului** *(laudatu; habitu-; dictu-; auditu-)* se formează

1) *Supinul acuzativ*	laudatu*m*, habitu*m*, etc.
Supinul ablativ	laudatu, dictu (însăşi tema)
2) *Participiul viitor*	laudatu*rus*, *-ra*, *-rum*
3) *Infinitivul viitor*	laudatu*rum -ram -rum* esse[1]

[1] *Re* este provenit din *se* (v. fonetica nr. 15).
[2] Adaugă vocala *-e-* înaintea sufixului.

Observații

Unele verbe formează participiul viitor activ adăugînd terminația -tūrus, -tūra, -tūrum la tema prezentului, nu la a supinului, cum este regula generală.

iuva *tu rus* (de la iuvo, -are, iuvi, iutum) = a ajuta;
lava *tu rus* (de la lavo, -are, lavi, lautum) = a spăla,;
mori *tu rus* (de la morior, mori, mortuus sum) = a muri;
nasci *tu rus* (de la nascor, nasci, natus sum) = a se naște;
ori *tu rus* (de la orior, oriri, ortus sum) = a se ivi;
pari *tu rus* (de la pario -ere, pepĕri, partum) = a da naștere etc.

SISTEMUL FORMĂRII TIMPURILOR ȘI MODURILOR LA DIATEZA PASIVĂ

79. Se folosesc două sisteme, bazate numai pe două teme:
1) pe *tema prezentului* și 2) pe *tema supinului.*

1) Timpurile care la activ se formează de la tema prezentului (prezentul, imperfectul și viitorul), la pasiv schimbă desinențele personale active (*-m, -s, -t, -mus, -tis, -nt*) cu desinențele personale pasive: *-r, -ris, -tur, -mur, -mini, -ntur :*

activ:		pasiv:	
	lauda ba *m* (lăudam)		lauda ba *r*
	ama ba *m* (iubeam)		ama ba *r*
	dic a *m* (voi spune)		dic a *r*
	dic e *s*		dic e *ris*

Sufixele temporale și modale rămîn aceleași ca și la diateza activă (lauda *ba* r).

Modurile nepersonale au alte sufixe la diateza pasivă, care se văd în tablourile conjugărilor (v. nr. 87—91).

2) Celelalte timpuri, care la activ se formează de la temele perfectului și supinului, au forme compuse din participiul trecut (format din tema supinului), la care se adaugă timpurile verbului *sum.* Astfel:

perfectul indicativului :

amatus	sum
amata	es
amatum	est
amati	sumus
amatae	estis
amata	sunt

Dacă în locul lui *sum, es, est* etc. se pune: *essem, esses* etc.. se formează mai mult ca perfectul conjunctiv pasiv ș. a. m. d.

Prin urmare:

a) pentru a forma *perfectul pasiv* se adaugă, la participiu, prezentul verbului *sum ;*

b) spre a forma *mai mult ca perfectul* se adaugă, tot la participiu, imperfectul verbului *sum ;*

c) pentru formarea *viitorului anterior* se adaugă tot la participiu, viitorul verbului *sum.*

CONJUGAREA REGULATĂ A VERBELOR

80. Înainte de a da tablourile conjugărilor regulate, este necesar să fie cunoscută conjugarea verbului neregulat *sum*, pentru că și în limba latină acest verb este folosit ca auxiliar.

81. **CONJUGAREA VERBULUI sum esse, fui = a fi**

	Timpul	*Indicativ*	*Conjunctiv*	*Imperativ*	*Infinitiv*	*Participiu*
I. Timpurile formate de la tema prezentului *es-*, *s-*	Prezentul	s u m es es t s u mus es tis s u nt *(sînt, eşti...)*	s i m s i s s i t s i mus s i tis s i nt *(să fiu, aş fi . . .)*	es *(fii)* es te *(fiţi)*	es se *(că este, a fi)*	-sens (numai în *absens* şi *praesens)*
	Imperfectul	er a m[1] er a s er a t er ā mus er ā tis er a nt *(eram, erai . . .)*	es se m şi fo re m es se s şi fo re s es se t şi fo re t es sē mus es sē tis es se nt şi fo re nt *(să fi fost, aş fi . . .)*			
	Viitorul	er o er i s er i t er ĭ mus er ĭ tis er u nt *(voi fi . . .)*		*es* to *es* to *(fii, fie)*, *es* tote *s* u nto *(fiţi, fie)*	fo re fu turum[2] | esse fu turam | esse fu turum) | esse *(că va fi)*	fu turus fu tura fu turum fu turi fu turae fu tura *(care va fi)*
	Perfectul	fu i fu isti fu it fu ĭmus fu istis fu ērunt şi fu ēre *(am fost...)*	fu er i m fu er is fu er i t fu erĭ mus fu erĭ tis fu eri nt *(să fi fost, aş fi fost...)*		fuisse *(că a fost)* *(a fi fost)*	

1 *Eram* din *esam*; *ero* din *eso*.

2 Se dă la cazul acuzativ, pentru că de cele mai multe ori se întîlneşte în propoziţia infinitivală, acuzativul cu infinitivul; rar, futurus esse.

(urmare)

	Timpul	*Indicativ*	*Conjunctiv*	*Imperativ*	*Infinitiv*	*Participiu*
II. De la tema perfectului *fu-*	Mai mult ca perfectul	fu era m fu era s fu era t fu erā mus fu erā tis fu ĕra nt *(fusesem...)*	fu isse m fu isse s fu isse t fu isse mus fu isse tis fu isse nt *(aș fi fost...)*			
	Viitorul anterior	fu ĕr o fu eri s fu eri t fu erĭmus fu erĭ tis fu ĕri nt *(voi fi fost...)*			fu turum fu turam fu turum } fuisse	

Notă. Verbul *sum, esse fui*, nu are nici gerunziu, gerundiv, nici supin. La participiu (exceptînd pe *absens* și *praesens*) are numai viitor: *futurus, -a, -um.*

Observații

1. Verbul *sum, esse, fui* are:

a) rădăcina *es* — la prezent și la timpurile derivate de la prezent;
b) rădăcina *fu* — la perfect și la timpurile derivate de la perfect.

Rădăcina *es-* s-a păstrat în:

a) formele: *es, est, estis, essem, esses* etc. și la
b) infinitiv prezent: *esse.*

Această rădăcină a pierdut pe *e-* în: *s*um, *s*umus, *s*unt; în *s*im, *s*is, *s*it etc.

2. Cînd *es-* a fost urmat de o vocală, *-s-* s-a rotacizat: *e*ram, *e*ras etc. Aceste forme provin din *e*sam, *e*sas.; *e*ro, *e*ris etc. din *e*so, *e*sis...

3. Conjunctivul prezent se formează cu *sufixul -ī-* (*-ie-*) Este un sufix de optativ, mod dispărut din limba latină. Se mai întîlnește acest sufix la verbele *volo, nolo, malo* (v. nr. 117).

Notă.

1) Pe baza rădăcinii *fu* — s-au format și:

a) prezentul conjunctivului: *fuam, fuas, fuant* (folosit în epoca preclasică);
b) imperfectul conjunctivului: *forem, fores, foret....forent;*
c) viitorul infinitivului: *fore.*

2) Limba romînă a păstrat conjugarea verbului *a fi* tot neregulată, ca în limba latină. S-a păstrat astfel din pricina folosirii foarte frecvente a acestui verb.

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Imperativ*
I. De la tema prezentului: *lauda-*	Prezentul	laud o [3] laud a s laud a t laud ā mus laud a tis laud a nt *(laud...)*	laud ĕ m [3] laud ē s laud ē t laud ē mus laud ē tis laud e nt *(să laud, aş lăuda [2])*	 lauda laudā te *(laudă...)*
	Imperfectul	laudā ba m lauda ba s lauda ba t lauda bā mus lauda bā tis laudā ba nt *(lăudam...)*	lauda re m [1] lauda re s lauda re t lauda re mus lauda re tis lauda re nt *(aş lăuda, să fi lăudat...)*	
	Viitorul	laudā b o lauda bi s lauda bi t lauda bĭ mus lauda bĭ tis lauda bu nt *(voi lăuda...)*		 laudā to lauda to lauda tōte lauda nto *(să lauzi...)*
II. De la tema perfectului: *laudav-*	Perfectul	laudāv i laudav isti laudav it laudav ĭmus laudav istis laudavērunt(ēre) *(am lăudat...)*	laudav ĕri m laudav eri s laudav erit laudav erĭ mus laudav erĭ tis laudav ĕri nt *(aş putea lăuda, să fi lăudat)*	
	Mai mult ca perfectul	laudav ĕra m laudav era s laudav era t laudav erā mus laudav erā tis laudav ĕra nt *(lăudasem...)*	laudav isse m laudav isse s laudav isse t laudav isse mus laudav isse tis laudav isse nt *(aş fi lăudat...)*	
	Viitorul anterior	laudav er o laudav eri s laudav eri t laudav erĭ mus laudav erĭ tis laudav ĕri nt... *(voi fi lăudat)*		

laudo, laudare, laudavi, laudatum = a lăuda

Infinitiv	*Participiu*		*Gerunziu*
laudā re *(că laudă, a lăuda)*	*Singular* lauda ns lauda nt is lauda nt i lauda nt em, -ns *(care laudă . . .)*	*Plural* lauda nt es, -ntia lauda nt ium lauda nt ibus etc.	lauda nd i (g.) lauda nd o (d.) lauda nd um (ac.) lauda nd o (abl.) (are numai singular)
		III. De la tema supinului: *laudatu-* Supinul acuzativ: laudatu m Supinul ablativ: laudatu	
laudatu rum laudatu ram laudatu rum laudatu ros laudatu ras laudatu ra *(că va lăuda . . .)*	esse	laudatū rus laudatu ra laudatu rum laudatu ri laudatu rae laudatu ra *(care va lăuda . .)*	
laudav isse *(că a lăudat, a fi lăudat)*			

1. Un mijloc practic și lesnicios pentru a forma imperfectul conjunctiv: se adaugă desinențele personale la forma infinitivului.

2. Conjunctivul latin se traduce uneori prin conjunctiv, alteori prin optativ; în subordonate, deseori prin indicativ. Traducerea din paradigmă este numai o indicație.

3. A dispărut vocala caracteristică a temei (-a).

4. Există vreo 3.600 de verbe de conjugarea I, dintre care 1.800 verbe simple. Cele mai multe au perfectul în *-vi*, supinul în *-tum*. Conjugarea I și a IV-a, ca și în romînă, sînt cele mai productive.

5. Am pus semnele —, ⏑ numai pe silabele la care interesează accentuarea cuvîntului.

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Imperativ*
1. De la tema prezentului: *habe-*	Prezentul	habe o habe s habe t habē mus habē tis habe nt	habĕ a m habe a s habe a t habe ā mus habe ā tis habĕ a nt	habe habē te
	Imperfectul	habē ba m habe ba s habe ba t habe bā mus habe bā tis habē ba nt	habē re m habe re s habe re t habe rē mus habe rē tis habē re nt	
	Viitorul	habē b o habe bi s habe bi t habe bi mus habe bi tis habe bu nt		habē to habe to habe tote habe nto
II. De la tema perfectului: *habu-*	Perfectul	habu i habu isti habu it habu ĭmus habu istis habu ērunt (ēre)	habu ĕri m habu eri s habu eri t habu erĭ mus habu erĭ tis habu ĕri nt	
	Mai mult ca perfectul	habu ĕra m habu era s habu era t habu erā mus habu erā tis habu ĕra nt	habu isse m habu isse s habu isse t habu isse mus habu isse tis habu isse nt	
	Viitorul anterior	habu ĕr o habu eri s habu eri t habu erĭ mus habu erĭ tis habu ĕri nt		

A II-a ACTIVĂ
-ĭtum = a avea

Infinitiv	*Participiu*	*Gerunziu*
habē re	habe ns habe nt is habe nt i etc.	habe nd i habe nd o etc.
	III. De la tema supinului: *habitu-* Supin acuzativ: habitum Supin ablativ: habitu	
habitū rum habitu ram } esse habitu rum habitu ros habitu ras } esse habitu ra	habitū rus habitu ra habitu rum	
habu isse		

Observaţii

Această conjugare are 570 de verbe (180 verbe simple). Multe dintre ele exprimă starea (iaceo = stau întins) şi sînt intranzitive.

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Imperativ*
I. De la tema prezentului: *scrib-ĕ*	Prezentul	scrib o scrib i s scrib i t scrib i mus scrib i tis scrib u nt	scrib a m scrib a s scrib a t scrib a mus scrib a tis scrib a nt	scribe scrib i te
	Imperfectul	scrib e ba m scrib e ba s scrib e ba t scrib e ba mus scrib e ba tis scrib e ba nt	scrib e re m scrib e re s scrib e re t scrib e re mus scrib e re tis scrib e re nt.	
	Viitorul	scrib a m scrib e s scrib e t scrib e mus scrib e tis scrib e nt		scrib i to scrib i to scrib i tote scrib u nto
II. De la tema perfectului: *scrips-*	Perfectul	scrips i scrips isti scrips it scrips imus scrips istis scrips erunt(-ere)	scrips eri m scrips eri s scrips eri t scrips eri mus scrips eri tis scrips eri nt	
	Mai mult ca perfectul	scrips era m scrips era s scrips era t scrips era mus scrips era tis scrips era nt	scrips isse m scrips isse s scrips isse t scrips isse mus scrips isse tis scrips isse nt	
	Viitorul anterior	scrips er o scrips eri s scrips eri t scrips eri mus scrips eri tis scrips eri nt		

A III-a ACTIVĂ
scriptum = a scrie

Infinitiv	*Participiu*	
scrib e re	scrib e ns scrib e nt is scrib e nt i etc.	scrib e nd i scrib e nd o etc.
	III. De la tema supinului: *scriptu* Supin acuzativ: scriptum Supin ablativ: scriptu [1]	
scriptu rum scriptu ram } esse scriptu rum etc.	scriptu rus scriptu ra scriptu rum	
scrips isse		

Observații

1. Conjugarea a III-a are vreo 2.400 de verbe, dintre care peste 1.800 sînt verbe compuse.
2. Introduce vocala tematică *-e-*, *-i-*, *-u-* la timpurile derivate din tema prezentului.
3. Se conjugă la fel și verbele de această conjugare terminate în *-u:* statuo, statu-e-re, statuis, statu-e-bam statu-e-rem etc.

[1] Ablativul supinului este foarte rar folosit și numai la unele verbe dintre care nu pare a fi *scribo.*

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Imperativ*
I. De la tema prezentului: *capi-*	Prezentul	capi o capi s capi t capĭ mus capĭ tis capi u nt	capĭ a m capi a s capi a t capi a mus capi a tis capĭ a nt	cap e capĭ te
	Imperfectul	capi ē ba m capi e ba s capi e ba t capi e bā mus capi e bā tis capi ē ba nt	cap ĕ re m cap e re s cap e re t cap e rē mus cap e rē tis cap ĕ re nt	
	Viitorul	capi a m capi e s capi e t capi ē mu s capi ē tis capi e nt		capĭ to capi to capi tōte capi unto
II. De la tema perfectului: *cep-*	Perfectul	cep i cep isti cep it cep ĭmus cep istis cep ērunt (-ēre)	cep ĕri m cep eri s cep eri t cep erĭ mus cep erĭ tis cep ĕri nt	
	Mai mult ca perfectul	cep ĕra m cep era s cep era t cep era mus cep era tis cep ĕra nt	cep isse m cep isse s cep isse t cep isse mus cep isse tis cep isse nt	
	Viitorul anterior	cep ĕr o cep eri s cep eri t cep erĭ mus cep erĭ tis cep ĕri nt		

A III-a ACTIVĂ
capere, cēpi, captum = a lua

Infinitiv	*Participiu*	*Gerunziu*
cap ĕ re	capĭ e ns capi e nt is capi e nt i etc.	capi e nd i capi e nd o etc.
	III. De la tema supinului: *captu-* Supin acuzativ: captum Supin ablativ: captu	
captu rum captu ram } esse captu rum etc.	captu rus captu ra captu rum etc.	
cep isse		

Observaţii

1. Există cîteva verbe (8 + compuşii) care amplifică tema prezentului cu vocala *-i-*: capio, facio, sapio etc. Nu se păstrează acest *-i-* la: prezentul infinitivului *(capere, facere)*, imperfectul conjunctivului *(caperem, facerem)*, imperativ (pers. a II-a singular: *cape*).

2. La celelalte două teme, derivarea formelor este regulată.

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Imperativ*
I. De la tema prezentului: *audi-*	Prezentul	audi o audi s audi t audī mus audī tis audĭ unt	audĭ a m audi a s audi a t audi ā mus audi ā tis audĭ a nt	 audi audī te
	Imperfectul	audi ē ba m audi e ba s audi e ba t audi e bā mus audi e bā tis audi ē ba nt	audī re m audi re s audi re t audi rē mus audi rē tis audī re nt	
	Viitorul	audĭ a m audi e s audi e t audi ē mus audi ē tis audi e nt		 audī to audi to audi tōte audi u nto
II. De la tema perfectului: *audiv-*	Perfectul	audīv i audiv isti audiv it audiv imus audiv istis audiv ērunt(ēre)	audiv ĕri m audiv eri s audiv eri t audiv erĭ mus audiv erĭ tis audiv ĕri nt	
	Mai mult ca perfectul	audiv ĕra m audiv era s audiv era t audiv erā mus audiv erā tis audiv ĕra nt	audiv isse m audiv isse s audiv isse t audiv isse mus audiv isse tis audiv isse nt	
	Viitorul anterior	audiv ĕr o audiv eri s audiv eri t audiv erĭ mus audiv erĭ tis audiv ĕri nt		

A IV-A ACTIVĂ
auditum = a auzi

Infinitiv	*Participiu*	*Gerunziu*
audī re	audi e ns audi e nt is etc.	audi e nd i audi e nd o etc.
	III. De la tema supinului: *auditu-* Supin acuzativ: auditum Supin ablativ: auditu	
auditū rum auditu ram } esse auditu rum etc.	auditū rus auditu ra auditu rum etc.	
audiv isse		

Observații

1. Se întîlnesc și formele *audībo* . . . (viitor) în loc de *audiam*.
2. De asemenea se întîlnește *audibam* (imperfect indicativ) în loc de *audi e ba m*.
3. Puține verbe de conjugarea a IV-a au temele perfectului și supinului altfel decît *audio*.

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Imperativ*
I. De la tema prezentului (prin desinențe pasive)	Prezentul	laud or laud ā ris laud a tur laud a mur laud a mĭni laud a ntur *(sînt lăudat...)*	laud e r laud ē ris (-re)[1] laud e tur laud e mur laud e mĭni laud e ntur *(să fiu lăudat...)*	laudā re lauda mĭni
	Imperfectul	laudā ba r lauda bā ris lauda ba tur lauda ba mur lauda ba mĭni lauda ba ntur *(eram lăudat...)*	laudā re r lauda rē ris lauda re tur lauda re mur lauda re mĭni lauda re ntur *(să fi fost lăudat, aș fi lăudat)*	
	Viitorul	laudā bo r lauda bĕ ris[1] lauda bĭ tur lauda bĭ mur lauda bi mĭni lauda bu ntur *(voi fi lăudat...)*		laudā tor lauda tor lauda ntor
II. Celelalte forme sînt compuse din participiu + sum	Perfectul	laudatus } sum laudata } es laudatum } est laudati } sumus laudatae } estis laudata } sunt *(am fost (și sînt) lăudat...)*	laudatus } sim laudata } sis laudatum } sit laudati } simus laudatae } sitis laudata } sint *(să fi fost lăudat...)*	
	Mai mult ca perfectul	laudatus } eram laudata } eras laudatum } erat laudati } eramus laudatae } eratis laudata } erant *(fusesem, eram lăudat...)*	laudatus } essem laudata } esses laudatum } esset laudati } essemus laudatae } essetis laudata } essent *(aș fi fost lăudat...)*	
	Viitorul anterior	laudatus } ero laudata } eris laudatum } erit laudati } erimus laudatae } eritis laudata } erunt *(voi fi fost lăudat...)*		

I PASIVĂ

atum a = lăuda

Infinitiv	*Participiu*	*Gerundiv*
lauda ri *(că este lăudat, a fi lăudat)*		lauda nd us lauda nd a lauda nd um *(care trebuie lăudat...)*
laudatum iri *(că voi (vei, va) fi lăudat)*		
laudatum laudatam } esse laudatum laudatos laudatas } esse laudata *(că a fost lăudat...)*	laudatus laudata laudatum *(lăudat...)*	

1. Desinența *-re* de la pers. a II sing. este la origine *-se* rotacizat; *-ris* este forma mai recentă, însă cea mai des folosită în limba literară clasică.

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Imperativ*
I. De la tema prezentului (prin desinenţe pasive)	Prezentul	habe or habē ris habe tur habe mur habe mĭni habe ntur	habĕ a r habe ā ris habe a tur habe a mur habe a mĭni habe a ntur	habē re habe mĭni
	Imperfectul	habē ba r habe bā ris habe ba tur habe ba mur habe ba mĭni habe ba ntur	habē re r habe rē ris habe re tur habe re mur habe re mĭni habe re ntur	
	Viitorul	habe b or habe bĕ ris habe bĭ tur habe bi mur habe bi mĭni habe bu ntur		habē tor habe tor habe ntor
II. Celelalte forme sînt compuse din participiu + sum	Perfectul	habĭtus / habita / habitum } sum / es / est habiti / habitae / habita } sumus / estis / sunt	habĭtus / habita / habitum } sim / sis / sit habiti / habitae / habita } simus / sitis / sint	
	Mai mult ca perfectul	habitus / habita / habitum } eram / eras / erat habiti / habitae / habita } eramus / eratis / erant	habitus / habita / habitum } essem / esses / esset habiti / habitae / habita } essemus / essetis / essent	
	Viitorul anterior	habitus / habita / habitum } ero / eris / erit habiti / habitae / habita } erimus / eritis / erunt		

A II-a PASIVĂ
itum = a avea

Infinitiv	*Participiu*	*Gerunziu*
habē ri		habe nd us habe nd a habe nd um
habĭtum iri (invariabil)		
habitum habitam } esse habitum	habitus habita habitum etc.	
habitos habitas } esse habita		

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Imperativ*
I. De la tema prezentului (prin desinențe pasive)	Prezentul	scrib or scrib e ris scrib i tur scrib i mur scrib i mini scrib u ntur	scrib a r scrib a ris scrib a tur scrib a mur scrib a mini scrib a ntur	scrib e re scrib i mini
	Imperfectul	scrib e ba r scrib e ba ris scrib e ba tur scrib e ba mur scrib e ba mĭni scrib e ba ntur	scrib e re r scrib e re ris scrib e re tur scrib e re mur scrib e re mini scrib e re ntur	
	Viitorul	scrib a r scrib ē ris scrib e tur scrib e mur scrib e mĭni scrib e ntur		 scrib i tor scrib i tor scrib u ntor
II. Celelalte forme sînt compuse din participiu + sum	Perfectul	scriptus } sum scripta } es scriptum } est scripti } sumus scriptae } estis scripta } sunt	scriptus } sim scripta } sis scriptum } sit scripti } simus scriptae } sitis scripta } sint	
	Mai mult ca perfectul	scriptus } eram scripta } eras scriptum } erat scripti } eramus scriptae } eratis scripta } erant	scriptus } essem scripta } esses scriptum } esset scripti } essemus scriptae } essetis scripta } essent	
	Viitorul anterior	scriptus } ero scripta } eris scriptum } erit scripti } erimus scriptae } eritis scripta } erunt		

A III-a PASIVĂ
-ptum = a scrie

Infinitiv	*Participiu*	*Gerunziu*
scrib i		scrib e nd us scrib e nd a scrib e nd um
scriptum iri (invariabil)		
scriptum scriptam } esse scriptum scriptos scriptas } esse scripta	scriptus scripta scriptum etc.	

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Imperativ*
I. De la tema prezentului (prin desinențe pasive)	Prezentul	capi or cap ĕ ris capĭ tur capĭ mur capi mĭni capi u ntur	capĭ a r capi ā ris capi a tur capi a mur capi a mĭni capi a ntur	cap ĕ re capi mĭni
	Imperfectul	capi ē ba r capi e bā ris capi e ba tur capi e ba mur capi e ba mĭni capi e b a ntur	cap ĕ re r cap e rē ris cap e re tur cap e re mur cap e re mĭni cap e re ntur	
	Viitorul	capĭ a r capi ē ris capi e tur capi e mur capi e mĭni capi e ntur		capĭ tor capi tor capi u ntor
II. Celelalte forme sînt compuse din participiu + sum	Perfectul	captus } sum capta } es captum } est capti } sumus captae } estis capta } sunt	captus } sim capta } sis captum } sit capti } simus captae } sitis capta } sint	
	Mai mult ca perfectul	captus } eram capta } eras captum } erat capti } eramus captae } eratis capta } erant	captus } essem capta } esses captum } esset capti } essemus captae } essetis capta } essent	
	Viitorul anterior	captus } ero capta } eris captum } erit capti } erimus captae } eritis capta } erunt		

A III-a PASIVĂ
captum = a lua

Infinitiv	*Participiu*	*Gerundiv*
cap i		capi e nd us capi e nd a capi e nd um
captum iri		
captum captam captum captos captas capta } esse	captus capta captum etc.	

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Imperativ*
I. De la tema prezentului (prin desinenţe pasive)	Prezentul	audi or audī ris audi tur audi mur audi mĭni audi u ntur	audĭ a r audi ā ris audi a tur audi a mur audi a mĭni audi a ntur	audi re audi mĭni
	Imperfectul	audi ē ba r audi e bā ris audi e b a tur audi e ba mur audi e ba mĭni audi e ba ntur	audī re r audi rē ris audi re tur audi re mur audi re mĭni audi re ntur	
	Viitorul	audĭ a r audi ē ris (-re) audi e tur audi e mur audi e mĭni audi e ntur		audī tor audi tor audi u ntor
II. Celelalte forme sînt compuse din participiu + sum	Perfectul	audītus } sum audita } es auditum } est auditi } sumus auditae } estis audita } sunt	auditus } sim audita } sis auditum } sit auditi } simus auditae } sitis audita } sint	
	Mai mult ca perfectul	auditus } eram audita } eras auditum } erat auditi } eramus auditae } eratis audita } erant	auditus } essem audita } esses auditum } esset auditi } essemus auditae } essetis audita } essent	
	Viitorul anterior	auditus } ero audita } eris auditum } erit auditi } erimus auditae } eritis audita } erunt		

A IV-a PASIVĂ

-itum = a auzi

Infinitiv	*Participiu*	*Gerundiv*
audi ri		audi e nd us audi e nd a audi e nd um
auditum iri (invariabil)		
auditum auditam } esse auditum auditos auditas } esse audita	auditus audita auditum etc.	

Observații

La diateza activă

1. Patru verbe de conjugarea a III-a fac imperativul, persoana a II-a singular, fără vocala *-e*, astfel:

dic, duc, fac, fer.

Compușii acestor verbe fac imperativul astfel:

— ai verbelor *dico* și *facio*, după regula generală:
edice, effice, perfice;
— ai verbului *duco* au imperativul cu *-e* sau fără *-e*:
educ și *educe*;
— ai verbului *fero* îl au totdeauna fără vocală, ca și verbul simplu:
confer.

2. *Scio* are imperativul, persoana a II-a singular, numai în forma *scito.*

3. Participiul prezent se declină ca un adjectiv de clasa a II-a (după declinarea a III-a parisilabică); are totuși ablativul singular în *-e*, cînd nu este folosit adjectival.

igni *flagrante* (participiu) = cînd arde focul;
ex *ardente* domo = dintr-o casă care arde;
față de: *flagranti* cupiditate (adjectiv) = cu poftă aprinsă;
ardenti studio = (cu aprinsă sîrguință).

4. Gerunziul este un substantiv verbal de declinarea a II-a, folosit numai la singular și numai la cazurile: genitiv, dativ, acuzativ, precedat mai totdeauna de prepoziție, și ablativ.

5. Perfectul în *-avi -evi -ivi* și formele temporale formate de la perfect sînt folosite deseori fără *v(e)*, *v (i)* înainte de *-r* și *-s*:

laudavisti = *laudasti*;
laudaverunt = *laudarunt*;
audivissem = *audissem.*

Verbul *novi* (de la *nosco* = cunosc, știu) face perfectul la fel: *noverunt* și *norunt*; *novisti* și *nosti; noveram* și *noram*; *novissem* și *nossem.*

Se întîlnesc și alte forme reduse:

scripsti pentru *scripsisti*;
exstinxem pentru *exstinxissem* și altele.

Notă. Unii filologi socotesc că formele fără *-v-* sînt mai vechi.

La diateza pasivă

1. La persoana a II-a singular, în loc de desinența *-ris* (rar întîlnită la prezent indicativ) apare frecvent *-re*;

laudarĕris — *laudarĕre* (imperfectul conjunctivului);
laudabĕris — *laudabĕre* (viitorul indicativului, conj. I);
abutĕris — *abutĕre* (viitorul idicativului, conjug a III-a).

2. Infinitivul prezent (pasiv) este uneori terminat în *-ier*, o formă arhaică: *laudarier* (*laudari*); *amarier* (*amari*).

3. Infinitivul viitor (*laudatum iri*) rămîne invariabil; este compus din *supin* + *iri* (infinitiv pasiv impersonal de la *eo*, *ire* a merge; de aceea nu se declină.)

4. Dimpotrivă, în formele compuse (de la perfect), participiul trecut (*laudatus, -ta, -tum*) se acordă cu subiectul gramatical.

laudati sumus (nos); *laudata est (illa).*

5. La timpurile cu forme compuse *(laudatus sum)*, formele *sum, eram, ero* pot fi înlocuite cu *fui, fueram, fuero*; înțelesul expresiilor însă nu este identic.

6. Gerundivul (ca și gerunziul), la conjugarea a III-a și a IV-a, mai ales în unele expresii vechi și păstrate în limbajul administrativ, are vocala *u* în locul lui *e.*

scribundus, -nda, -ndum în loc de *scribendus*...;
audiundus în loc de *audiendus.*
decemviri legibus scribundis = cei zece bărbați aleși pentru a scrie legile.

CONJUGAREA PERIFRASTICĂ

92. În limba latină, adjectivele verbale în *-turus, -tura,-turum* și în *-ndus, -nda, -ndum* au fost integrate treptat ca participii în sistemul conjugării verbului: adjectivul verbal în *-turus* (ca *laudaturus, -a, -um*; *auditurus, -a, -um*) a devenit participiu viitor activ pe la sfîrșitul epocii republicane (sec. I î. e. n.), iar cel în *-ndus* (gerundivul) a devenit participiu viitor pasiv abia pe la sfîrșitul secolului al III-lea e. n.

Înainte de aceste transformări, cele două adjective verbale au fost folosite în mod obișnuit ca nume predicative, întovărășite de verbul *sum, esse, fui*, astfel:

1) *Adjectivul verbal* în *-turus* (participiul viitor activ) + verbul *sum* formează *conjugarea perifrastică activă*:

te laudaturus sum = am intenția să te laud;
illa te laudatura est = aceea are de gînd să te laude.

Conjugarea perifrastică activă exprimă, deci, o acțiune care e gata să înceapă.

2) *Adjectivul verbal* în *-ndus* (gerundivul) + verbul *sum* formează *conjugarea perifrastică pasivă*:

Conjugarea perifrastică pasivă exprimă ideea de necesitate.

laudandus sum = trebuie să fiu lăudat;
illa laudanda est = ea trebuie lăudată.

Este de la sine înțeles că aceste adjective verbale (atît cel în *-turus*, cît și cel în *-ndus*) se acordă, ca orice adjectiv, în gen, număr și caz cu subiectul gramatical. cînd sînt folosite ca nume predicative:

Credo { **illam te laudaturam** esse = cred că aceea te va lăuda;
illam laudandam esse = cred că aceea trebuie lăudată.

Timpul predicatului la conjugarea perifrastică este timpul la care se află verbul *sum* (ca în orice propoziție cu predicatul format din nume predicativ + sum).

Acest fel de conjugare se formează — exceptînd imperativul — la modurile și timpurile pe care le are verbul *sum*, *esse*, *fui*.

TABLOUL CONJUGĂRII PERIFRASTICE

93. Activă

	Indicativ	*Conjunctiv*	*Infinitiv*
Prezentul	laudaturus sum laudatura es laudaturum est laudaturi sumus laudaturae estis laudatura sunt *(am de gînd să laud...)*	laudaturus sim laudatura sis laudaturum sit laudaturi simus laudaturae sitis laudatura sint *(aș fi gata să, să fiu gata ...)*	laudaturum esse turam esse turum esse etc. *(că este gata să laude)*
Imperfectul	laudaturus eram laudatura eras laudaturum erat laudaturi eramus laudaturae eratis laudatura erant *(aveam de gînd să laud...)*	laudaturus essem laudatura esses laudaturum esset laudaturi essemus laudaturae essetis laudatura essent *(aș fi gata să...)*	

(Continuare)

	Indicativ	*Conjunctiv*	*Infinitiv*
Viitorul	laudaturus ero laudatura eris laudaturum erit laudaturi erimus laudaturae eritis laudatura erunt *(voi fi gata să, am să laud ...)*		
Perfectul	laudaturus fui laudatura fuisti laudaturum fuit laudaturi fuimus laudaturae fuistis laudatura fuerunt *(am fost gata să...)*	laudaturus fuerim laudatura fueris laudaturum fuerit laudaturi fuerimus laudaturae fueritis laudatura fuerint *(să fi fost gata să...)*	
Mai mult ca perfectul	laudaturus fueram laudatura fueras laudaturum fuerat laudaturi fueramus laudaturae fueratis laudatura fuerant *(fusesem gata să...)*	laudaturus fuissem laudatura fuisses laudaturum fuisset laudaturi fuissemus laudaturae fuissetis laudatura fuissent *(aş fi fost gata să...)*	

94. Pasivă — se formează la fel, dar cu gerundivul în *-ndus, -a, -um*

	Indicativ	*Conjunctiv*	
Prezentul	laudandus sum laudanda es laudandum est laudandi sumus laudandae estis laudanda sunt *(trebuie să fiu lăudat...)*	laudandus sim laudanda sis laudandum sit laudandi simus laudandae sitis laudanda sint *(ar trebui să fiu lăudat...)*	
Imperfectul	laudandus eram laudanda eras laudandum erat laudandi eramus laudandae eratis laudanda erant *(trebuia să fiu lăudat...)*	laudandus essem laudanda esses laudandum esset laudandi essemus laudandae essetis laudanda essent *(ar trebui să fiu lăudat...)*	
Viitorul	laudandus ero eris etc. *(va trebui să fiu lăudat...)*		
Perfectul	laudandus fui etc. *(a trebuit să fiu lăudat...)*	laudandus fuerim etc. *(ar fi trebuit să fiu lăudat...)*	
Mai mult ca perfectul	laudandus fueram etc. *(trebuise să fiu lăudat...)*	laudandus fuissem etc. *(ar fi trebuit să fiu lăudat...)*	

(urmare)

	Indicativ	*Conjunctiv*	
Viitorul anterior	laudandus fuero etc. *(va fi trebuit să fiu lăudat...)*		

CONJUGAREA VERBELOR DEPONENTE

95. 1) Cum s-a precizat la nr. **76**, obs., în limba latină există verbe care au diateza pasivă, dar înțelesul lor este activ (tranzitiv, intranzitiv) sau mediu-reflexiv:

Imitatur patrem = îl imită pe tatăl său.
Ab Urbe *proficiscitur* = pleacă de la Roma;
Omnes *laetabuntur* = toți se vor bucura.

Notă. Numai gerundivul are înțeles pasiv, bineînțeles la verbele deponente tranzitive (ca și la verbele active tranzitive).

2) Verbe deponente se găsesc la toate cele patru conjugări:

hortor, *hortari*, *hortatus sum* = a îndemna (conjugarea I);
polliceor, *polliceri*, *pollicĭtus sum* = a făgădui (conjugarea a II-a);
loquor, *loqui*, *locūtus sum* = a vorbi (conjugarea III-a);
partior, *partiri*, *partītus sum* = a împărți (conjugarea IV-a).

3) Verbele deponente au și forme active la modurile nepersonale, astfel:

a) la participiul prezent: *hortans*, *-ntis*; *loquens*, *-ntis*;
b) la participiul viitor: *hortaturus*, *-a*, *-um*; *locuturus*....;
c) la infinitivul viitor: *hortaturum*, *-am*, *-um*, *esse*...

4) Verbele deponente au:

gerunziu: *hortandi*, *-ndo* etc;
supin: *hortatum* (acuzativ);
hortatu (ablativ).

5) Verbele *semideponente* se conjugă la timpurile formate de la tema prezentului după diateza activă, la celelalte timpuri, după cea pasivă. Mențiunile făcute mai înainte pentru verbele deponente sînt valabile și pentru semideponente.

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Imperativ*
I. De la tema prezentului *horta-* (prin desinențe pasive)	Prezentul	hort o r hortā ris horta tur horta mur horta mĭni horta ntur *(îndemn.)*	hort e r hort ē ris hort e tur hort e mur hort e mĭni hort e ntur *(să îndemn)*	hortā re *(îndeamnă)* horta mĭni *(îndemnați)*
	Imperfectul	hortā ba r horta bā ris horta ba tur horta ba mur horta ba mĭni horta ba ntur *(îndemnam)*	hortā re r horta rē ris horta re tur horta re mur horta re mĭni horta re ntur *(aș îndemna)*	
	Viitorul	horta b or horta bĕ ris horta bĭ tur horta bĭ mur horta bi mĭni horta bu ntur *(voi îndemna)*		hortā tor horta tor horta ntor
II. Celelalte forme sint compuse din participiu + *sum*	Perfectul	hortatus | sum hortata | es hortatum | est hortati | sumus hortatae | estis hortata | sunt *(am îndemnat)*	hortatus | sim hortata | sis hortatum | sit hortati | simus hortatae | sitis hortata | sint *(să fi îndemnat)*	
	Mai mult ca perfectul	hortatus | eram hortata | eras hortatum | erat hortati | eramus hortatae | eratis hortata | erant *(îndemnasem)*	hortatus | essem hortata | esses hortatum | esset hortati | essemus hortatae | essetis hortata | essent *(aș fi îndemnat)*	
	Viitorul anterior	hortatus | ero hortata | eris hortatum | erit hortati | erimus hortatae | eritis hortata | erunt *(voi fi îndemnat)*		

DEPONENTĂ
= a îndemna

Infinitiv	*Participiu*	*Gerunziu*
hortāri *(că îndeamnă, a îndemna)*	horta ns horta nt is etc.	horta nd i horta nd o etc. *(de a îndemna)* Gerundiv: horta nd us, -a, -um, horta nd i, -ae, -a, *(care merită a fi îndemnat, care trebuie îndemnat)*
hortatūrum hortaturam esse hortaturum hortaturos hortaturas esse hortatura *(că va îndemna)*	hortaturus hortatura hortaturum hortaturi hortaturae hortatura *(care va îndemna)*	De la tema **supinului**: Supin acuzativ: hortatum *(ca să îndemne)* Supin ablativ: hortatu *(de îndemnat)*
hortatum hortatam esse hortatum hortatos hortatas esse hortata *(că am îndemnat)*		

Notă. Toate verbele deponente de această conjugare sint regulate și se conjugă la fel ca *hortor*;
arbitror -ari, arbitratus sum = a socoti;
conor, -ari, -atus, sum = a încerca;
populor, -ari, -atus sum = a pustii, și celelalte

Observații în legătură cu verbele deponente

1. Unele verbe deponente sînt folosite cu forme active chiar la modurile personale, ca de pildă:

a) populor, -ari, -atus sum
populo, -are, -avi, atum } a pustii;

b) luxurior, -ari, -atus sum
luxurio, -are, -avi, atum, } a avea din belșug; a risipi

c) fluctuor, -ari, -atus sum
fluctuo, -are, -avi, -atum } a pluti

și altele.

Notă. 1) Verbele deponente și semideponente aveau o situație șubredă în limba latină. Îndeosebi vorbirea populară tindea să le dea forme active, adică să potrivească forma cu înțelesul. Limba scrisă literară le-a păstrat la diateza pasivă. Verbele deponente nu s-au păstrat în nici o limbă romanică.

2) Și verbele deponente de conjugarea a III-a și a IV-a sînt întîlnite, la gerunziu și gerundiv, cu vocala *-u-* în loc de *-e-*: *blandiundi* (în loc de *blandiendi*), *utundus,-a,-um* (față de *utendus*) și altele.

CONJUGAREA VERBELOR NEREGULATE

97. Cunoscînd formele de bază, se poate conjuga foarte ușor orice verb latin: sistemul de formare a timpurilor, desinențele și chiar sufixele temporale sînt (cu foarte rare excepții) aceleași la toate verbele.

Iată în ce constau cele cîteva neregularități:

1) Unele verbe de conjugarea a III-a au forme la care nu se folosește vocala tematică și, din această pricină, se produc uneori schimbări de sunete:

fer s, *fer t*... (față de *dic i s*, *dic i t*);
vel le (față de *dic e re*).

2) Alte cîteva (*sum*, *volo* și *compușii*) au sufixul *-i-* (de optativ) la conjunctiv prezent (*sim*, *velim*).

3) În sfîrșit, cîteva verbe folosesc forme provenite de la rădăcini deosebite:

fero, *ferre*, *tuli*, *latum*
sum, *esse*, *fui*

Verb neregulat este și verbul *sum*, *esse*, *fui* = a exista, a fi.

98. Conjugarea acestui verb se află la nr. 80 unde sînt menționate și neregularitățile lui.

Compușii verbului *sum* sînt verbe formate cu prefixe — în general prepoziții care aduc la înțelesul de bază al verbului o nuanță proprie prefixului.

Compușii verbului sum:

absum, *abesse*, *afui* = a fi departe, a lipsi;
adsum, *adesse*, *adfui* = a fi de față;
desum, *deesse*, *defui* = a fi lipsă, a nu exista;
intersum, *interesse*, *interfui* = a fi între (la mijloc);
obsum, *obesse*, *obfui* = a se opune;
possum, *posse*, *potui* = a putea; a fi în stare;
praesum, *praeesse*, *praefui* = a fi în frunte;
prosum, *prodesse*, *profui* = a fi de folos;
subsum, *subesse*, *subfui* — a fi sub;
supersum, *superesse*, *superfui* = a fi deasupra, a supraviețui.

Observații

1. În conjugare, acești compuși păstrează prefixele în general neschimbate. Totuși, uneori prefixele suferă unele modificări. Așa, de pildă:
a) în *absum* se pierde labiala *-b-* înainte de *fui*: *afui* (în loc de *abfui*);
b) la verbul compus *prosum*, *pro-*apare înainte de vocală în forma *prod-* (forma veche a acestei prepoziții).

99 **CONJUGAREA VERBULUI prosum, prodesse, profui = sînt de folos**

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Imperativ*	*Infinitiv*	*Participiu*
I. De la tema prezentului	Prezentul	pro sum prod es prod est pro sumus prod estis pro sunt	pro sim pro sis pro sit pro sīmus pro sītis pro sint	 prod es prod este	prod esse *(că este de folos)*	pro futurus, -a, -um *(care va fi de folos cuiva)*
	Imperfectul	prod ĕram prod eras prod erat prod erāmus prod erātis prod ĕrant	prod essem prod esses prod esset prod essemus prod essetis prod essent			
	Viitorul	prod ĕro prod eris prod erit prod erĭmus prod erĭtis prod ĕrunt		prod esto prod esto prod estote pro sunto	profore sau profuturum, -am, -um esse *(că va fi de folos)*	
II. Dela la *tema* perfectului	Perfectul	pro fŭi pro fuisti pro fuit pro fŭĭmus pro fuistis pro fuērunt	pro fuĕrim pro fueris pro fuerit pro fuerĭmus pro fuerĭtis pro fuĕrint		pro fuisse *(că a fost de folos)*	
	Mai mult ca perfectul	pro fuĕram pro fueras pro fuerat pro fuerāmus pro fuerātis pro fuĕrant	pro fuissem pro fuisses pro fuisset pro fuissēmus pro fuissētis pro fuissent			
	Viitorul anterior	pro fuĕro pro fueris pro fuerit pro fuerĭmus pro fuerĭtis pro fuĕrint				

Notă. Nu are formă de gerunziu.

100. Verbul **possum, posse, potui** = a avea putere, a fi în stare, a putea.

Unus **potest** *omnia.* — Unul are toată puterea (Cicero)

Acest verb este un compus al verbului *sum* cu adjectivul *potis, pote. Potis, pote* se găsesc folosite ca nume predicative cu verbul *sum*: *potis sum* = sînt în stare (la scriitorii preclasici *potis es* = eşti în stare. Se întîlneşte *potesse.*

S-a format astfel verbul *possum*, din *pot-sum.* În conjugarea acestui verb compus, dentala surdă *-t-* urmată de siflanta surdă *-s-* se asimilează: *possum* (din *potsum*). Înainte de vocală, *-t-* se păstrează: *potes, potest*...

101 **CONJUGAREA VERBULUI possum, posse, potui** = a putea

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Infinitiv*	*Participiu*
I. De la tema prezentului	Prezentul	pos sum pot es pot est pos sŭmus pot estis pos sunt	pos sim pos sis pos sit pos sīmus pos sītis pos sint	posse [1])	
	Imperfectul	pot ĕram pot eras pot erat pot erāmus pot erātis pot ĕrant	pos sem pos ses pos set pos semus pos setis pos sent		
	Viitorul	pot ĕro pot eris pot erit pot erĭmus pot erĭtis pot ĕrunt			
II. De la tema perfectului	Perfectul	potu i potu isti potu it potu ĭmus potu istis potu ērunt (ere)	potu ĕrim potu eris potu erit potu erĭmus potu erĭtis potu ĕrint	potuisse	
	Mai mult ca perfectul	potu ĕram potu eras potu erat potu erāmus potu erātis potu ĕrant	potu issem potu isses potu isset potu issēmus potu issētis potu issent		

[1] Din *potesse.*

(urmare)

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Infinitiv*	*Participiu*
II. De le tema perfectului	Viitorul anterior	potu ĕro potu eris potu erit potu erĭmus potu erĭtis potu ĕrint			

Observații

1. La unii scriitori se întîlnesc cîteva forme ale lui *possum* cu desinențe pasive: *potestur* = se poate (impersonal); *possetur* = s-ar putea.

2. În limba romînă, verbul *a putea* provine de la latinescul *potēre*, un verb folosit de latina vulgară. În latina literară se află *potens*, ca adjectiv, și *potui*.

3. Perfectul *potui*, care apare în conjugarea lui *possum*, poate fi, după părerea unor lingviști, perfectul verbului *potere*; după părerea altora (mai vechi), *potui* ar proveni din *pot+fui*, cu dispariția lui *f*.

Verbul, fero, ferre, tuli, latum = a purta, a aduce, a suporta

102. Acest verb este de conjugarea a III-a și, față de un verb obișnuit de această conjugare, se deosebește prin aceea că, la unele persoane și moduri, nu folosește vocala tematică -ĕ- (-ĭ), și desinențele personale se adaugă direct la rădăcină; prin urmare se conjugă în parte *atematic*. Acest fapt se constată numai înainte de *-r*, *-s*, *-t* (excepție *feret*, viitorul), adică la:

1) Infinitiv prezent: *ferre* (nu ferere, ca *dicere*).
2) Indicativ prezent:

persoana a II-a, a III-a singular: *fers* (nu *feris*), *fert* (nu *ferit*);
persoana a II-a plural: *fertis* (nu *feritis*).

3) Imperativ: *fer*, *ferte* (nu *ferite*).
4) Conjunctiv imperfect: *ferrem* (nu *fererem*).

La celelalte timpuri, moduri, persoane, se conjugă regulat, ținînd, bineînțeles, seama că perfectul *tuli* și supinul *latum* se formează de la altă rădăcină decît prezentul.

Fero se conjugă și la pasiv; are aceleași particularități ca la activ.

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Imperativ*
I. De la tema prezentului: *fer-*	Prezentul	fer o **fer s** **fer t** fer ĭ mus **fer tis** fer u nt	fer a m fer a s fer a t fer a mus fer a tis fer a nt	**fer** **fer te**
	Imperfectul	fer ē bam fer e bas fer e bat fer e bamus fer e batis fer e bant	**fer re m** [1] **fer re s** **fer re t** **fer rē mus** **fer rē tis** **fer re nt**	
	Viitorul	fer a m fer e s fer e t fer ē mus fer ē tis fer e nt		**fer to** **fer to** **fer tote** **ferunto**
II. De la tema perfectului: *tul-*	Perfectul	tul i tul isti tul it tul imus tul istis tul ērunt (-ēre)	tul ĕrim tul eris tul erit tul erĭmus tul erĭtis tul ĕrint	
	Mai multca perfectul	tul ĕram tul eras tul erat tul erāmus tul erātis tul ĕrant	tul issem tul isses tul isset tul issēmus tul issētis tul issent	
	Viitorul anterior	tul ero tul eris tul erit tul erimus tul eritis tul erint		

A VERBULUI
latum = a duce

Infinitiv	*Participiu*	*Gerunziu*
fer re (din *fer se*)	fer e ns e nt is etc.	fer e nd i nd o etc.
		III. De la tema supinului: *latu* Supin acuzativ: latum Supin ablativ: latu
lat urum lat uram } esse lat urum etc.	latu rus latu ra latu rum etc.	
tul isse		

1 Se formează uşor, adăugînd desinenţele personale la forma infinitivului. Formele neregulate sînt scrise la toate verbele cu aldine.

CONJUGAREA PASIVĂ A VERBULUI
fero, ferre, tuli, latum = a duce

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Imperativ*
I. De la tema prezentului (prin desinențe pasive)	Prezentul	fer or **fer ris** **fer tur** fer i mur fer i mini fer u ntur	fer a r fer a ris fer a tur fer a mur fer a mini fer a ntur	**fer re** fer i mini
	Imperfectul	fer e ba r fer e ba ris fer e ba tur fer e ba mur fer e ba mini fer e ba ntur	**fer re r** **fer re ris** **fer re tur** **fer re mur** **fer re mini** **fer re ntur**	
	Viitorul	fer a r fer ē ris fer e tur fer e mur fer e mini fer e ntur		**fer tor** **fer tor** fer untor
II. Celelalte forme sînt compuse din participiu + *sum*	Perfectul	latus, lata, latum, lati, latae, lata } sum, es, est, sumus, estis, sunt	latus, lata, latum, lati, latae, lata } sim, sis, sit, simus, sitis, sint	
	Mai mult ca perfectul	latus, lata, latum, lati, latae, lata } eram, eras, erat, eramus, eratis, erant	latus, lata, latum, lati, latae, lata } essem, esses, esset, essemus, essetis, essent	
	Viitorul anterior	latus, lata, latum, lati, latae, lata } ero, eris, erit, erimus, eritis, erunt		

Infinitiv	*Participiu*	*Gerundiv*
fer ri		fer e nd us e nd a e nd um
latum iri		
latum, latam, latum, etc. } esse	latus, lata, latum etc.	

Observații

1. Infinitivul pasiv este în *-ri* (nu în *-i*, ca la celelalte verbe de conjugarea a III-a).
2. Tot așa se conjugă la activ și pasiv compușii verbului fero

105. Compușii acestui verb sînt:
affero, afferre, attŭli, allātum (cu ad-) = a duce;
aufero, auferre, abstuli, ablatum (cu ab-) = a lua, a ridica;
confero, conferre, contuli, collatum = a aduna;
defero, deferre, detuli, delatum = a purta din loc în loc;
differo, differre, distuli, dilatum = a amîna, a se deosebi;
effero, efferre, extuli, elatum = a scoate;
infero, inferre, intuli, illatum = a duce;
offero, offerre, obtuli, oblatum = a oferi, a aduce în...;
praefero, praeferre, praetuli, praelatum = a duce (înainte);
refero, referre, retuli, relatum = a duce înapoi;
suffero, suferre, sustuli, sublatum = a suferi;
transfero, transferre, transtuli, translatum = a transporta.

Nu toate sufixele suferă schimbări de sunete în contact cu *fero*, *ferre*, *tuli*, *latum*. Cel mai mult se schimbă ab + fero = auferre = a lua, pe cînd ad+fero = affero = a duce, ex+fero = effero etc.

Verbul **eo, ire, ii (ivi), itum**

106. Acesta este un verb de conjugarea a IV-a; are însă unele neregularități:

CONJUGAREA
eo, īre, ii *(ivī)*,

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Imperativ*
I. De la tema prezentului	Prezentul	e o i s i t i mus i tis e unt	ĕ a m e ā s ĕ ă t e ā mus e ā tis e a nt	i i te
	Imperfectul	i ba m i ba s i ba t i ba mus i ba tis i ba nt	i re m i re s i re t i re mus i re tis i re nt	
	Viitorul	i bo i bi s i bi t i bĭ mus i bi tis i bu nt		i to i to i tote e unto
II. De la tema perfectului	Perfectul	i (v) i[1] i (v) isti i (v) it i (v) ĭmus i (v) istis i (v) erunt	i (v) ĕrim i (v) eris i (v) erit i (v) erĭmus i (v) eritis i (v) ĕrint	
	Mai mult ca perfectul	i (v) ĕram i (v) eras i (v) erat i (v) erāmus i (v) erātis i (v) ĕrant	i (v) issem i (v) isses i (v) isset i (v) issemus i (v) issetis i (v) issent	
	Viitorul anterior	i (v) ĕro i (v) eris i (v) erit i (v) erĭmus i (v) eritis i (v) ĕrint		

[1] *Ii* este forma cea mai răspîndită; *ivi* este mai rar și recent. Să se observe că la formele temporale derivate de la tema perfectului și supinului nu există nici o abatere.

1. Rădăcina verbului este *ei-* ,care a rămas *e-* înainte de vocale (*a*, *o*, *u*) și *-i* înainte de consoane; numai la participiul prezent, la nominativ singular se află *-i-*înainte de-*e-*: *iens* (genitiv *euntis* etc).

2. Imperfectul indicativului adaugă terminația *-bam*, *-bas*... direct la rădăcină: *ibam* (pe cînd verbele de conjugarea a IV-a au forma *-iebam*: *audiebam*).

3. Viitorul are terminația *-bo*, *-bis*: *ibo*, *ibis* . . . în loc de *-am*, *-es*...

VERBULUI
ĭtum = a merge

Infinitiv	*Participiu*	*Gerunziu*
i re	i e ns e u nt is e u nt i etc.	e u nd i e u nd o etc.
	III. De la tema supinului *ĭtu-* Supin acuzativ: i tum Supin ablativ: i tu	
i tu rum i tu ram } esse i tu rum etc.	i turus i tura i turum etc.	
iisse (sau ivisse)		

Observații

Acest verb fiind intranzitiv nu are forme pasive personale; are însă diateză pasivă la persoana a III-a singular, pentru a exprima un sens impersonal: *itur* = se merge, *itum est* = s-a mers, *ibatur* = se mergea etc.

Compușii verbului eo, ire, ivi, itum

108. 1. Acest verb (ca și *sum* și *fero*) se compune cu prefixele *ad-*, *ab-*, *ex-*, *in-* etc. Prin aceasta, înțelesul de bază (a merge) dobîndește nuanțe diferite, după prepoziția care este adăugată ca prefix:

Abeo, *abire*, *abii*, *abĭtum* = a se îndepărta, a pleca:

Illuc unde *abii* redeo. — Mă întorc acolo de unde am plecat.

Adeo, adire, adii, aditum = a se apropia, a veni la, a vizita:
Adeo pericula. — Înfrunt primejdiile.
Anteeo,- ire, -ii, -itum = a merge înainte, a depăși
Exeo, exire, exii, exitum = a ieși, a evita:
Exeo domo, ex urbe. = Plec de acasă, plec din oraș.
Circumeo, circumire, circumii, circumitum = a merge în jur, a încercui:
Circumeo vigilias. — Merg pe la străji (în inspecție).
Ineo, inire, inii, initum = a intra, a începe:
Ineo domum, in urbem (și numai *urbem*). = Intru în oraș.
Ab *ineunte aestate* = de la începutul verii.
Praetereo, -ire, -ii, -itum = a trece pe lîngă, a trece cu vederea:
Nemo hac praeteriit. — Nimeni n-a trecut pe aici.
Redeo, -ire, -ii, -itum = a reveni, a se înapoia.
Transeo, -ire, -ii, -itum = a merge peste, a trece (dincolo).

2) Verbul *eo* are și alți compuși, cu sens mai îndepărtat de înțelesul părților componente:

Intereo, -ire, -ii, -itum = a muri:
Non interiit a paucis. — Nu a murit din pricina cîtorva (Cic.)
Pereo, -ire, -ii, -itum = a pieri, a fi pierdut:
Fame perire = a pieri de foame (Cic.).

3) Alți compuși ai verbului *eo*:

Veneo, venire, venii (*venitum* nu este folosit, se întîlnește însă *veniturus*) = a merge la vînzare, a fi vîndut (nu are imperativ, participiu și gerundiv). *Ven* -este *venus, i* = vînzare; *veneo* provine din *venum* (acuzativ de direcție) + *eo*, așa cum verbul *vendere* (a vinde) este format din *venum* + *do*. *Veneo, -ire* are sens pasiv față de *vendo, -ere*, activ.

Veneo se conjugă ca *eo*, însă nu are toate formele pe care le are *eo*.

Pereo, -ire, -ii, -itum = a pieri; servește drept pasiv verbului *perdo, perdere, perdidi, perditum* = a pierde.

Verbul *pereo* se conjugă ca verbul simplu *eo*.

Unele din aceste verbe compuse au dobîndit și înțeles tranzitiv față de *eo*, totdeauna intranzitiv) și de aceea se foloseau la diateza pasivă cu forme regulate, ca de pildă: *adeor, adiris, aditur, adimur, adimini, adeuntur* și tot așa la celelalte timpuri.

4) Tendința generală de a regulariza formele *neregulate* a făcut ca unii compuși ai verbului *eo* să aibă, rar, și forme active după regulile conjugării a IV-a; de exemplu, se întîlnește viitorul *transiet* (ca *audiet*), nu numai *transibit*.

Din compunerea verbului cu prefixul *amb-* [1] a rezultat verbul *ambio, -ire, -ivi* (și *-ii*), *itum* = a merge împrejur, a cere voturile; se conjugă în mod regulat după conjugarea a IV-a.

Terram lunae cursus proxime ambit. — Luna, în cursul ei, înconjoară de foarte aproape pămîntul (Cic.).

Verbele **queo, quire, quivi, quitum** = a fi în stare [2]; **nequeo, nequire, nequivi, nequitum** = a nu putea

109. Verbele indicate mai sus se conjugă ca *eo*; probabil că sînt tot compuși ai acestui verb.

---

[1] O prepoziție care nu s-a mai folosit decît compusă cu alte cuvinte. Sensul ei este = *fiecare în parte, împrejur.*

[2] Față de *possum* = a avea puterea de a...

Nequeo are aproape toate formele; *queo* însă are multe forme lipsă. În loc de *nequeo* se folosește și *non queo*.

Pasivul impersonal (*nequitur* de pildă) e tot așa de rar ca *potestur* (de la *possum*).

Notă. Probabil că aceste verbe s-au format plecînd de la impersonal; *neque itur* = aceasta nu merge; apoi s-a format *nequeo* și, după aceasta, *queo*, verb simplu.

110 VERBUL **queo, quire, quivi, quitum = a fi în stare**

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Infinitiv*
I. De la tema prezentului	Prezentul	queo (quis) [1] (quit) quimus (quitis) queunt	queam queas queat queamus queatis queant	quire (f. rar) *Participiul*: quiens
	Imperfectul	qui ba m qui ba s qui ba t qui ba mus qui ba tis qui ba nt	qui re m qui re s qui re t qui re mus qui re tis qui re nt	
	Viitorul	qui bo qui bi s qui bi t qui bi mus qui bi tis qui bu nt		
II. De la tema perfectului	Perfectul	quiv i quiv isti quiv it quiv imus quiv istis quiv ĕrunt		*Participiul trecut:* quitus Supin: quitum (f. rar)
	Mai mult ca perfectul	quiv eram quiv eras quiv erat quiv eramus quiv eratis quiv erant	quiv issem quiv isses quiv isset quiv issemus quiv issetis quiv issent	
	Viitorul anterior	quiv ero quiv eris quiv erit quiv erimus quiv eritis quiv erint		

[1] Formele din paranteze sînt rar folosite.

Observații

1. Se găsesc rar forme de pasiv de la *queo : quitur*, *queatur*, mai ales urmate de un infinitiv pasiv :

Nosci non quita est — N-a putut fi recunoscută (Terent.).

2. La fel cu *queo* se conjugă și *nequeo*, *nequire*, *nequivi* = a nu putea, care are și participiul prezent: *nequiens*, *-ntis*.

111. Verbul **fio, fieri, factus sum**[1] = a deveni, a se întîmpla, a fi făcut (pasiv);

Acest verb are mare asemănare cu verbele semideponente și unii gramatici îl pun la un loc cu acestea. Se deosebește de ele prin următoarele particularități:

1. La diateza pasivă, *fio* are infinitivul *fieri* (foarte rar și arhaic, *fiere)*.

2. Are și înțeles pasiv.

În afară de aceste deosebiri, verbul *fio* se conjugă la fel cu semideponentele, adică:

a) la timpurile derivate de la tema prezentului se conjugă activ: *fio*, *fis*, *fit*...

b) la celelalte, se conjugă pasiv: *factus*, *-a*, *-um sum*, *es*, *est* etc.

Notă. În realitate, în conjugarea verbului *fio* există două verbe:
a. *fio, fieri* din aceeași rădăcină ca și *fu* — (de la perfectul lui *sum*) și
b. *factus sum*... de la verbul *facio, facere, feci, factum*, folosit la diateza pasivă.

Verbul *fio, fieri, factus sum* se conjugă ca un verb de conjugarea a IV-a (ca *audio)*, cu deosebirea că la infinitiv are forma *fieri* (cu vocală tematică, deci ca verbele de conjugarea a III-a ; și imperfectul conjunctivului se formează la fel, tot cu vocală tematică: *fierem* (față de *audirem)*.

112. CONJUGAREA VERBULUI fio fieri, factus sum = a deveni

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Imperativ*	*Infinitiv*	*Participiu*
I. Forme active	Prezentul	fī o fī s fĭ t (fi mus) (fi tis) fi unt	fī a m fi a s fi a t fi a mus fi a tis fi a nt	 fi fi te 	 fĭ ē ri 	
	Imperfectul	fī ē bam fi e bas fi e bat fi e bamus fi e batis fi e bant	fĭ ē rem fi e res fi e ret fi e remus fi e retis fi e rent			
	Viitorul	fī a m fi e s fi e t fi ē mus fi e tis fi e nt		fī to fi tote fi u nto	factum iri	futurus -a -um *(care va deveni)*

[1] Vocala — *i* — din *fio* este lungă, afară de — *i* — de la infinitiv și imperfectul conjunctiv: *fieri*, *fierem*.

(urmare)

		Indicativ	*Conjunctiv*	*Imperativ*	*Infinitiv*	*Participiu*
II. Forme pasive	Perfectul	factus sum etc.	factus sim etc.		factum -am -um esse	factus -a -um
	Mai mult ca perfectul	factus eram etc.	factus essem etc.			Supin: factu
	Viitorul anterior	factus ero etc.				

Observații

1. *Fio* nu are nici participiu prezent, nici gerunziu.
2. Pentru gerundiv *(faciendus-a, -um)*, împrumută forma verbului *facio*.
3. Pentru infinitivul viitor activ, ia forma de la verbul *sum: futurum, -am, -um esse* (că va deveni).
4. Foarte rareori se întîlnesc forme de la *fio* cu desinențe pasive: *fitur* = se face, în loc de *fit* etc.
5. *Futurus* servește și verbului *sum*.

COMPUȘII VERBULUI *fio*

113. Verbul. *fio* servește și pentru a exprima pasivul în locul verbului *facio;* deci, compușii verbului *fio* sînt o parte din compușii verbului *facio*.

Compușii cu teme verbale, cu adjective sau adverbe:

Activ : *patefacio, -ĕre, -fēci, -factum* = a deschide;
Pasiv : *patefio, -eri, -factus sum* = a fi deschis;
Activ : *assuefacio, -ere, -feci, factum* = a deprinde;
Pasiv : *assuefio, -eri, -factus sum* = a se deprinde;
Activ : *calefacio, -ere, -feci, -factum* = a încălzi;
Pasiv : *calefio, -eri, -factus sum* = a se încălzi, a fi aprins;
Activ : *satisfacio, -ere, -feci, -factum* = a împlini;
Pasiv : *satisfio, -eri, -factus sum* = a fi împlinit, și altele.

Observații

1. Compușii verbului *facio* cu prepoziții fac pasivul după regula obișnuită, cu desinențele *-r*, *-ris*, *-tur* etc.; de exemplu:

perficio, *-ere*, *perfeci*, *perfectum* = a îndeplini; la pasiv: *perficior*, *-i* *-fectus sum*;
interficio -ere -feci -fectum- a ucide; la pasiv: *interficior*, *-i*, *-fectus sum*.

2. Cînd verbul *facio* nu este compus cu prepoziție, se păstrează nealterată vocala *-a-* din rădăcină *(patefacio)*; cînd este compus cu prepoziție, se închide, devenind *-i-*. Acest fapt a făcut ca verbele compuse cu prepoziții să se considere independente de *facio* și să urmeze conjugarea pasivă, ca celelalte verbe.

Verbele *volo*, *velle*, *volui* = a voi (a intenționa),
nolo, *nolle*, *nolui* = a nu voi,
malo, *malle*, *malui* = a prefera

VOLO, VELLE, VOLUI

114. Verbul de mai sus folosește rădăcina *vel* — numai în două cazuri:
1. Cînd e urmată încă de un *-l-*, ca la prezentul infinitivului, *velle*, și la imperfectul conjunctivului, *vellem*.
2. Cînd *vel* — e urmat de *-i-*, ca la prezentul conjunctivului *velim*.
În toate celelalte împrejurări, *vel-* s-a schimbat în *vol-* *(volo*, *volui)*, care se închide în *vul-*, cînd *-l-* este urmat de o consoană: *volo -vult*; *volumus-vultis*.
Afară de aceste schimbări fonetice, verbul *volo* mai are următoarele particularități:

a) folosește, ca și *sum*, sufixul *-i-* pentru conjunctiv prezent: *velim* (ca și *sim)*;
b) la unele persoane nu folosește vocala tematică *(vult*, *vultis)*; are deci forme atematice.

Celelalte forme se conjugă regulat, ca la un verb de conjugarea a III-a, din care face parte și *volo*.

NOLO, NOLLE, NOLUI = a nu voi

115. Acest verb este un compus al lui *volo*: *ne* + *volo* (ca *nescio)*, devenit *novolo*, apoi *nolo*.
Spre deosebire de *volo*, verbul compus *nolo* folosește la toate timpurile și modurile numai rădăcina cu vocala *o*.
La conjunctiv prezent însă folosește, ca și *volo*, tot sufixul *-i-* (ca *velim*, *sim)*: *nolim* = n-aș vrea.

MALO, MALLE, MALUI

116. Acest verb este tot un compus al lui *volo* cu adverbul *magis* = mai mult; *malo* = vreau mai mult, prefer.
Și *malo* are la conjunctiv prezent același sufix *-i-* (ca verbele *sum*, *volo*, *nolo)*; *malim* = aș prefera.

117. TABLOUL CONJUGĂRII VERBELOR **volo, nolo, malo**

Moduri și timpuri	volo	nolo	malo
INDICATIV *Prezent*	volo **vis** [1] **vult** *(volt)* **volumus** **vultis** volunt	nolo **non vis** [1] **non vult** [2] **nolumus** [3] **non vultis** nolunt	malo **mavis** **mavult** **malumus** **mavultis** malunt
Imperfect	volebam volebas etc.	nolebam nolebas etc.	malebam malebas etc.
Viitor	volam voles etc.	nolam (nefolosit) noles etc.	malam (nefolosit) males etc.
Mai mult ca perfect	volueram volueras etc.	nolueram nolueras etc.	malueram malueras etc.
Viitorul anterior	voluero volueris etc.	noluero nolueris etc.	maluero malueris etc.
CONJUNCTIV *Prezent*	velim velis etc.	nolim nolis etc.	malim malis etc.
Imperfect	**vellem** **velles** etc.	**nollem** **nolles** etc.	**mallem** **malles** etc.
Perfect	voluerim volueris etc.	noluerim nolueris etc.	maluerim malueris etc.
Mai mult ca perfect	voluissem etc.	noluissem etc.	maluissem etc.

Observații

1. *Volo*, *nolo*, *malo* nu au nici gerunziu, gerundiv, nici supin, deci nici timpuri formate de la supin.

[1] Din altă rădăcină, care se găsește în cuvîntul invitus, — a, — um (fără voie).
[2] La unele persoane ale indicativului prezent se mai mențin forme necontrase: *non vult*.
[3] În loc de vocala *i* are *u*.

2. *Nolo* are imperativ:

Pers. a II-a singular: *noli*, *nolito*;
Pers. a III-a singular: *nolito*;
Pers. a II-a plural: *nolite*, *nolitote*;
Pers. a III-a plural: *nolunto*.

3. *Volo* și *nolo* au participiu prezent:

volens -ntis, *nolens-ntis* etc.

4. La infinitiv au numai prezentul: *velle*, *nolle*, *malle* și perfectul: *voluisse*, *noluisse*, *maluisse*.
5. Nu au diateză pasivă.
6. Formule de politeță:

sis (din *si vis)* = dacă vrei, rogu-te;
sultis (din *si vultis)* = dacă vreți, rogu-vă.

EDO, EDERE (ȘI ESSE), EDI, ESUM = a mînca

118. Acest verb are forme regulate tematice: *edo*, *edis*, *edit*, *edimus*, *editis*, *edunt* etc., întocmai ca un verb regulat de conjugarea a III-a. Pe lîngă aceasta însă, și numai la unele timpuri și persoane, verbul *edo* are și forme atematice (fără vocala de legătură).

Timpurile și modurile la care are forme deosebite de ale unui verb regulat de conjugarea a III-a sînt următoarele:

Prezent indicativ	*Imperfect conjunctiv*	*Imperativ*
ĕdo	ēderem și *essem*[2]	sing. a II-a ede și *es*
ĕdis si *ēs*[1]	ederes *esses*	sing. a III-a edito și *esto*
ĕdit și *est*	ederet *esset*	pl. a II-a edite și *este*
ēdĭmus	ederemus *essemus*	editote și *estote*
ēditis si *estis*	ederetis *essetis*	pl. a III-a edunto
ĕdunt	ederent *essent*	
Infinitiv prezent	edere și esse[2]	

Celelalte timpuri și moduri se formează regulat de la *ed-*; de exemplu, conjunctivul prezent: *edam*, *edas* etc.

Notă. Limba latină a folosit, pînă la sfîrșitul secolului I e.n., și *edim edis...* (ca *sim*, *velim* etc.) Poetul Horatius prefera forma *edim*.

Indicativ viitor: *edam*, *edes*, *edet* etc.

Timpurile formate de la tema perfectului nu au nici o particularitate *(edi*, *edisti* etc. *ederam*, *edissem...)*.

Dintre modurile nepersonale, în afară de infinitiv, se mai folosesc:

— participiul perfect *esus;* participiul prezent: *edens* (Plautus),
— participiul viitor activ: *esurus*.

---

[1] Pasivul acestui verb este regulat, totuși se mai întîlnesc forme ca *estur* pe lîngă *editur*, *essetur* pe lîngă *ederetur*.

[2] Compușii acestui verb, *comedo*, *ambedo*, *exedo*, *peredo* se conjugă ca *edo*.

Orior, oriri, ortus sum = a se ivi, a se naște

119. Acest verb are prezentul indicativ după conjugarea a III-a, imperfectul conjunctiv după a IV-a și a III-a, astfel:

Indicativ prezent	*Conjunctiv imperfect*
orior	orīrer și orĕrer
orĕris	orirĕris orerĕris
orĭtur	oriretur orerĕtur
orĭmur	oriremur orerĕmur
orimĭni	oriremini orerемini
oriuntur	orirentur orerentur

Dintre compuși, *adorior* se conjugă integral după conjugarea a IV-a.

VERBELE DEFECTIVE

120. Verbele din această categorie au conjugarea regulată, dar in literatura latină cunoscută astăzi, se întîlnesc puține forme; de aici denumirea de verbe *defective* (cu lipsuri).

Verbele defective și formele lor atestate sînt următoarele:

121. **VERBUL inquam** = spun

Timpul	*Indicativ*	*Imperativ*
Prezent	inquam inquis inquit inquĭmus inquĭtis [1] inquiunt	inque, inquito *Conjunctiv;* inquiat
Imperfect	inquiebat inquiebant	
Viitor	inquies inquiet	
Perfect	inquii[1] inquisti inquit inquistis	

Observații

Inquam e pus totdeauna după un cuvînt sau mai multe din vorbirea care se citează, în general, în stil direct.

[1] Foarte rar.

122. VERBUL **aio = afirm, zic**

Timpul	*Indicativ*	*Conjunctiv*	*Imperativ*
Prezent	aio ais ait aiunt	aias [1] aiat aiant	ai [1]
Imperfect	aiebam și aibam ai (e) bas ai (e) bat ai (e) bamus ai (e) batis ai (e) bant		Participiu prezent: aiens [1] aientibus (la Cicero)
Perfect	aisti ait		

Observații

1. Într-o propoziție interogativă se folosește *ain?* în loc de *aisne?* (afirmi oare?).

2. *Aio* este folosit, de obicei, în stilul indirect.

123. În limba latină există patru verbe care sînt folosite numai la timpurile formate de la tema perfectului; trei dintre ele au înțeles echivalent timpurilor formate de la tema prezentului.

Acestea sînt:

memini = îmi amintesc; *novi* = cunosc, știu;
odi = urăsc; *coepi* = am început.

CONJUGAREA VERBELOR memini, odi, novi, coepi

Moduri și timpuri	**memini**	**odi**	**novi**	**coepi**
Indicativ perfect	memin i	od i	nov i	coep i
	memin isti	od isti	nov isti (nosti)	coep isti
	memin it	od it	nov it	coep it
	memin ĭmus	od ĭmus	nov ĭmus	coep ĭmus
	memin istis	od istis	nov istis	coep istis
	memin ērunt (ēre)	od erunt (ēre)	nov ērunt (și norunt)	coep ērunt (ēre)
	(îmi amintesc...)	*(urăsc...)*	*(știu...)*	*(am început...)*

[1] Foarte rar folosite, și numai formele indicate aici.

(urmare)

Moduri și timpuri	memini	odi	novi	coepi
Conjunctiv perfect	memin ĕrim memin eris etc. *(mi-aş aminti, să-mi amintesc...)*	od ĕrim od eris etc. *(aş urî, să urăsc...)*	nov ĕrim (norim) nov eris (noris) etc. *(aş şti, să ştiu...)*	coep ĕrim coep eris etc. *(să fi început...)*
Indicativ mai mult ca perfect	memin ĕram memin eras etc. *(îmi aminteam...)*	od ĕram od eras etc. *(uram...)*	nov eram (noram) nov eras etc. *(ştiam, aveam cunoştinţă...)*	coep ĕram coep eras *(începusem...)*
Conjunctiv mai mult ca perfect	memin issem memin isses etc. *(mi-aş aminti...)*	od issem od isses etc. *(aş urî...)*	nov issem (nossem) nov isses etc. *(aş şti...)*	coep issem coep isses etc. *(aş fi început...)*
Indicativ viitor anterior	memin ĕro memin eris etc. *(îmi voi aminti...)*	od ĕro od eris etc. *(voi urî...)*	nov ĕro nov eris etc. *(voi şti...)*	coep ĕro coep eris etc. *(voi fi început...)*
Imperativ	memento mementote *(adu-ţi aminte...)*			
Infinitiv perfect	memin isse *(că îmi amintesc)*	od isse *(că urăsc)*	nov isse *(că ştiu)*	coepisse *(că am început)*

(urmare)

Moduri si timpuri	memini	odi	novi	coepi
Participiu prezent	lipsă în literatura clasică; *meminens*, în pre-şi postclasică	osus, -a -um şi exosus, perosus	—	coeptus -a, -um *(început...)*
Participiu viitor	—	osurus, -a, -um[1] care *va urî)*	—	coepturus -a -um *(care va începe)*

Observaţii

1. La formele pe care le au, toate aceste patru verbe se conjugă regulat.

2. *Memini*, *odi* şi *novi* exprimă rezultatul acţiunii isprăvite, de aceea au înţeles de prezent (v. nr. 219).

Meministi quanta hominum esset admiratio. — Îţi aminteşti cît de mare era uimirea oamenilor (Cicero).

Odi te = te urăsc; *oderam te* = te uram, dar *osus sum* = am urît; *osus eram* = urîsem.

Terra moveri coepta est. — Pămîntul a început a se mişca.

Novi este perfectul de la verbul *nosco*, *-ere*, *-novi*, *-notum* = încep a cunoaşte, iau cunoştinţă; *novi* = ştiu.

Ego vos bene novi. — Vă ştiu eu bine.

Şi alte perfecte au acest înţeles:

consuevi = am obiceiul (de la *consuesco* = mă deprind);
didici = ştiu (de la *disco* = învăţ).

3. Verbul *coepi* are un perfect pasiv: *coeptus*, *-a*, *-um*, *sum*, *es*... etc.

Ludi coepti sunt. — Au început şcolile.

Pons institui coeptus est. — A început să fie construit podul (Caesar).

Cînd verbul *coepi* este întregit de un infinitiv pasiv, se pune şi el, de obicei, tot la pasiv.

Comitia haberi coepta sunt. — Au început să se ţină adunările poporului.

Res in senatu agitari coepta est. — A început a fi dezbătută chestiunea în senat.

Ca prezent al lui *coepi* se foloseşte verbul *incipio* = încep.

Accedere incipiunt Syracusas. — Încep a se apropia de Siracuza.

4. În formele compuse cu verbul *sum*, participiile verbului *odi* sînt deponente (au forma pasivă, dar înţelesul e activ):

---

[1] Se poate forma şi un infinitiv viitor: *osurum*, *-am*, *-um esse.*

Eos osi sunt. — Ei îi urăsc.
Patrios mores exosus est. — Detesta obiceiurile părinteşti (Sen., Phaedra, 235).

124. VERBUL **fari** = a grăi, a vorbi

Acest verb este folosit îndeosebi de poeţi şi are următoarele forme:

	Indicativ	Imperativ	Participiu	Gerunziu	Gerundiv	Infinitiv
Prezent	— — faris fatur — — fantur	fare	fans fantis -nti -ntem	fandi — — fando (abl)	fandus-a -um	fari şi farier Supin: fatu
Viitor	fabor şi fabitur					
Perfect	Indicativ fatus est fati sunt Conjunctiv: fati sint		fatus			
Mai mult ca perfect	fatus eram					

Notă. 1) Verbul *fari* a fost folosit cînd era vorba despre copii mici; de aci, *infans* = copil (cel care nu poate vorbi).
Apoi *fari* a ajuns sinonim cu *loqui*, dar era folosit în poezie.
2) *Fari* are cîteva forme compuse, la care se găsesc folosite şi forme neindicate în tablou la verbul simplu, pentru că nu sînt atestate ca simple:
— *adfor (affor)*, *affari*, *affatus sum* (verb tranzitiv) = a vorbi către cineva: *versibus aliquem* **affari** = a se adresa cuiva prin versuri (Cic.);
— *effaris* (pers. a II-a singular, prezent indicativ), *effamini*, *effantur* = a pronunţa;
praefatur, *praefamur*, *praefabantur*, *praefarer* etc = a vorbi (de la acest verb a rămas cuvîntul *praefatio); profatur*, *profari*, *profante* etc. = a vorbi înainte.
Varietatea acestor forme arată că lipsa celorlalte se datoreşte mai mult întîmpării. Ele au fost totuşi mai rar folosite.

125. Verbul **quaeso** = vă rog, **quaesumus** = vă rugăm; nu se mai întîlnesc alte forme cu acest înțeles.

Notă. Ele sînt din aceeași rădăcină din care a rezultat și quaero, -ere, -sivi, -situm quaestum) — a cerceta, a întreba.

126. De la infinitivele *salvere*, *valere* și *avere* se folosesc cîteva forme de imperativ, ca formule de salutare, cu înțelesul de *fii sănătos* și *adio:*

1. De la verbul *salvere* se întîlnesc:
imperativele: *salve*, *salvete*, *salveto;* infinitivul *salvere* și viitorul indicativ *salvebis.*
Salvebis *a meo Cicerone!* — Fii salutat din partea lui Cicero al meu!
Salvere *dico.* — Îți spun: *fii sănătos!*

2. De la verbul *valere* se întîlnesc formele:

vale, *valete* și *valebis* (cu înțeles de imperativ).

Morem... retinuit ut liberti servique... mane **salvere,** *vesperi* **valere** *sibi singuli dicerent.* — A păstrat obiceiul ca liberții și sclavii să-l salute (fiecare) dimineața cu „salve", seara cu „vale" (Suet., Galba, 4).

Notă. Așadar, la întîlnire, de obicei, se zicea *salve* = fii sănătos; la despărțire, *vale* = = adio; nu este însă o delimitare între aceste formule.

Salve *aeternum mihi, maxime Pallas* (Verg., Aen., 11, 97).

3. De la verbul *avere* se întîlnesc:
imperativele: *ave! avete! aveto!* — fii sănătos! și infinitivul *avere.* Acest verb este folosit mult mai rar decît *salve.* (Cicero nu-l utilizează niciodată).
Înainte de a începe lupta, gladiatorii salutau pe împărat cu vorbele:

Ave, *imperator, morituri te salutant!* — Rămîi sănătos, împărate, cei sortiți morții te salută! (Suet).

127. Cedo, singular, = dă, spune; plural, **cette**, (din *cedite*). Uneori era întărit cu particulă: *cedodum.*
Erau folosite îndeosebi în limba vorbită, ca și *agedum* = haide; *apage*, *age*, *agite* = haide, haideți.

128. Verbul **ovare** = a se bucura, are următoarele forme:
Indicativ prezent: *ovas*, *ovat:*
Infinitiv prezent: *ovare:*
Participiu prezent: *ovans:*
Participiu perfect: *ovatus:*
Participiu viitor: *ovaturus:*
Gerunziu: *ovandi.*

129. Forma **faxo** [1] = voi face, se întîlnește la:

Indicativ viitor: *faxo*, *faxis*, *faxit*, *faxitis.*
Conjunctiv prezent: *faxim*, *faxis*, *faxit*, *faxitis.*
Cum se vede, este format cu sufixul optativ *-i-*, ca verbele *sim*, *velim.*

[1] Un viitor cu sufixul *s*, de la verbul *facio.*

130. Ca și în limba romînă, există verbe care se folosesc, de obicei, la persoana a III-a singular, fără a avea un subiect hotărît: *pluit; tonat; decet* = se cuvine; *accidit* = se întîmplă.

Unele verbe din această categorie sînt în mod obișnuit impersonale; altele sînt folosite ca impersonale cînd se exprimă acțiunea fără un anume subiect.

Verbe în mod obișnuit impersonale sînt:

131. Cele care exprimă starea timpului. Acestea au diateza activă:

Prezent	*Infinitiv*	*Perfect*
pluit	pluere	pluit = plouă
ningit (ninguit)	ningere	ninxit = ninge
grandinat	grandinare	grandinavit = cade grindina
hiemat	hiemare	hiemavit = iernează
fulgurat	fulgurare	fulguravit = fulgeră
fulget	fulgere	fulsit = fulgeră
tonat	tonare	tonuit = tună
vesperascit	vesperascere	vesperavit = înserează

Observații

1. Aceste verbe se folosesc, în general, la toate timpurile indicativului, conjunctivului și la infinitivul prezent și perfect; fiind impersonale se folosesc numai la persoana a III-a singular.

2. Impersonalele terminate în *-at* sînt de conjugarea I: *tonat* etc.
Impersonalele terminate în *-et* sînt de conjugarea a II-a: fulget.
Impersonalele terminate în *-it* sînt de conjugarea a III-a: ningit.
Spre exemplu, indicativ imperfect: *tonabat;* conjunctiv imperfect: *tonaret;* conjunctiv perfect: *tonuerit;* conjunctiv prezent: *tonet* și așa mai departe.

3. Uneori, unele din aceste verbe sînt folosite ca personale:

Iupiter tonat. — Iupiter tună.
Iupiter fulgurat.

Construcțiile impersonale sînt însă cele mai vechi și mai obișnuite.

132. Tot ca impersonale sînt folosite și unele verbe care exprimă o stare sufletească, un sentiment.

CONJUGAREA VERBULUI IMPERSONAL me paenitet = mă căiesc, îmi pare rău

Timp	*Indicativ*	*Conjunctiv*	*Alte moduri*
Prezent	me paenitet vos paenitet etc.	me paeniteat vos paeniteat	Infinitiv prezent: paenitere
Imperfect	me paenitebat vos paenitebat etc.	me paeniteret vos paeniteret	Infinitiv perfect: paenituisse
Viitor	me paenitebit etc.		
Perfect	me paenituit	me paenituerit	Participiu prezent: paenitens, -ntis
Mai mult ca perfectul	me paenituerat etc.	me paenituisset	Gerundiv: paenitendus, -a, -um
Viitorul anterior	me paenituerit etc.		Gerunziu: paenitendi, -ndo etc.

133. Tot astfel se conjugă următoarele verbe din aceeași categorie, ținînd seama de precizările făcute în dreptul fiecăruia:

me pudet, puduit (puditum est) [1] = mi-e rușine;
me piget, piguit (pigitum est) [1] = îmi pare rău ; nu are participiu;
me taedet, taeduit (pertaesum est) [1] = mi-e scîrbă; nu are gerundiv;
me miseret, miseritum (misertum) est [1] = mi-e milă.
Nu are nici infinitiv, nici participiu, nici gerunziu-gerundiv.

Me non solum **piget** *stultitiae meae verum etiam* **pudet.** — Nu numai că mă supără prostia mea, dar chiar mă rușinez de ea (Cic., Dom., 29).

Nunquam suscepti negotii Atticum **pertaesum est.** — Niciodată nu i-a fost silă lui Atticus de sarcina pe care și-a luat-o (Nep., 25, 15).

Me pudebat *in eam urbem redire.* — Mi-era rușine să revin în acest oraș (Cic., Phil., 10,8).

Notă. Tendința constantă în limba latină de a împuțina construcțiile impersonale și de a dezvolta pe cele personale a dus la folosirea unora din aceste verbe cu subiect gramatical în nominativ.

Non te hae res **pudent?** — Nu te rușinează aceste lucruri? (Terent., Ad., 754). *Conditio non* **paenitet.** — Condiția nu-i displace (Cic.).

Aceste verbe se găsesc astfel întrebuințate în latina preclasică și postclasică și, evident, în vorbirea populară. Construcțiile populare pătrund însă și în stilul scriitorilor.

[1] Deponent.

Timpul	*Indicativ*	*Conjunctiv*	*Infinitiv*
Prezent	oportet	oporteat	oportere
Imperfect	oportebat	oporteret	
Viitor	oportebit		
Perfect	oportuit	oportuerit	oportuisse
Mai mult ca perfect	oportuerat	oportuisset	
Viitor anterior	oportuerit		

Ca *oportet* se conjugă și următoarele verbe:

licet, licuit (licitum est) licere = este îngăduit;
libet, libuit (libitum est) libere = face plăcere;

decet, decuit — decere = se cade;
liquet — — liquere = este limpede că.

Oratorem irasci minime **decet,** *simulare non* **dedecet.** Nu se cade de fel ca un orator să se mînie; nu-i șade rău să se prefacă (Cic., Tusc., V., 55.)

Interest, interesse, interfuit; refert, referre, retulit } = este în interesul

135. Aceste verbe se conjugă ca *sum* și *fero*, ai căror compuși sînt, dar, evident, numai la persoana a III-a singular:
Clodii **intererat** *Milonem perire.* — Era în interesul lui Clodius să piară Milo (Cic., Pro Mil. 21, 56). *Id mea minime* **refert.** — Asta nu mă interesează de loc (Terent.).

Notă. Aceste verbe provin de la *inter* + *sum* și de la *res* + *fero*, dar, folosite ca impersonale, au dobîndit alt înțeles decît îl au acestea.

136. Frecvent, limba latină formează *expresii impersonale* din unirea unui *adjectiv* (neutru) sau *adverb* cu verbul *sum* (la persoana a III-a singular):

necesse est = este necesar, trebuie; *verum est* = este adevărat; *fas est* = este îngăduit; *utile est* = este folositor; *mirum est* = este uimitor etc.

Virum bonum esse **utile est.** — E folositor a fi bărbat de ispravă.

137. Unele verbe întîlnite, de obicei, la forme personale, pot fi folosite ca impersonale.
Se deosebesc două categorii:

1. Verbe folosite la diateza activă.
2. Verbe folosite la diateza pasivă.

1. La diateza activă:

accĭdit, *evĕnit*, *contingit*, *fit* } se întîmplă
accēdit = se adaugă
condūcit = e de folos
constat = se constată, e stabilit că

convĕnit = se cade, se cuvine
debet = trebuie
placet = se găsește cu cale

delectat, *iuvat* } este plăcut
liquet, *patet* } este clar
pertīnet = se referă, privește
prodest = e folositor
praestat = e mai bine
potest = e posibil ca, se poate
restat, *superest* și altele. } rămîne să

Constat *terram esse rotundam.* — E stabilit că pămîntul este rotund.
Iuvat *ludere.* — E plăcut să te joci.
Hoc nobis primum **accidit.** — Nouă ni se întîmplă asta întîia oară.

2. În general poate fi folosit ca impersonal orice verb care poate avea diateză pasivă, cum sînt verbele tranzitive; dar pot fi folosite la impersonal și verbele intranzitive, și unele și altele la persoana a III-a singular. Astfel:

a) *Verbele tranzitive* folosite impersonal:

Adesse Romanos **nuntiatur.** — Se vestește că sosesc romanii, este adusă vestea că... (Caes., B.G., 6, 4, 1).

Non sine causa **dicitur.** — Nu se vorbește fără motiv (Cic., Fam., 3, 60).

La timpurile derivate de la tema perfectului, participiul este la neutru:

Non sine causa **dictum est.** — Nu s-a vorbit fără motiv.

b) *Verbe intranzitive* întrebuințate impersonal:

itur = se merge; *itum est* = s-a mers; *eundum est* = trebuie să se meargă; *ibatur*, *ibitur* = se mergea, se va merge, etc.; *curritur* = se aleargă; *vivitur* = se trăiește etc.

Vivitur *parvo bene.* — Se trăiește bine cu puțin (Hor.).

ADVERBUL

138. Adverbul este partea de vorbire care aduce precizări asupra locului, timpului, modului în care se desfășoară acțiunea verbului.

Audacter locutus est. — A vorbit cu îndrăzneală.

Audacter aduce o precizare în legătură cu felul în care se desfășoară acțiunea verbului; este un adverb.

Observații

1. La origine, adverbele au fost forme cazuale. Unele dintre ele au drept corespondente forme cazuale atestate în alte limbi indo-europene. Altele, însă, apar ca adverbe în toate limbile indo-europene.

2. Adverbe în *-e*. Se formează de la adjective de declinarea I și a II-a, luîndu-se terminația de la genitivul masculin și adăugîndu-se *e*; *clarus*, genitiv *clari* = strălucit, adverbul *clare* = în chip strălucit; *malus*, *mali*, adverbul *male* = rău.

3. Adverbe în *-o*. Sînt substantivele singulare ale unor adjective de declinarea a II-a. Astfel, de la *tutus* = adăpostit, în siguranță, ablativul *tuto* = fără primejdie, a devenit adverb. Tot așa: *cito* = în grabă, de la *citus; modo* = numai, de la *modus*. Același lucru s-a petrecut cu adverbele pronominale: *eo* = pe acolo, într-atît etc. și *quo* = cu cît.

4. Adverbe în *-a*. Sînt ablative singulare de la adjectivele de declinarea I; *dextra* = pe dreapta, de la *dexter, dextra, dextrum*; *recta* = de-a dreptul, de la *rectus;* adverbe pronominale: *ea* = pe acolo, *qua* = pe unde. La început, aceste adjective au fost însoțite de substantive: *dextra (manu); ea (via)* etc.

5. Adverbe în *-um*. Sînt acuzative singulare neutre de la temele în *-o*. *Multum* = mult, de la *multus; postremum* = în cele din urmă, de la *postremus*. În același fel s-au constituit și adverbele *tum* = apoi, *dum* = cînd, *cum* = cînd. Același lucru se întîmplă cu comparativul acuzativ neutru al adjectivelor, care este întrebuințat adverbial: *facilius* = mai ușor.

6. Adverbe în *-am*. Sînt acuzative singulare feminine: *clam* = pe ascuns, *palam* = pe față, *coram* = pe față. Acuzative plurale feminine: *alias* = altădată, *foras* = afară.

7. Adverbe în *-ter* și *-iter*. Sînt, de obicei, adverbe formate de la adjectivele de declinarea a III-a. Astfel: *audax* = îndrăzneț, *audacter* = cu îndrăzneală; *gravis* = greu, *graviter* = cu greutate; *humanus* = omenesc, *humaniter* = cu omenie.

8. Adverbe în *-tim*. De exemplu: *furtim* = pe furiș, de la *fur* = hoț; *privatim* = în chip particular, de la *privatus* = particular. Se pare că *-tim* este terminația acuzativului de la o temă în *-ti-*.

9. Adverbe în *-tus*. *Funditus* = din adînc, de la *fundus; antiquitus* = din vechime; *penitus* = adînc; *radicitus* = pînă la rădăcină; *divinitus* = din voința zeilor.

COMPARAȚIA ADVERBELOR

139 1) Comparativul neutru al adjectivului este comparativul adverbului. Astfel, de la *altus, alta, altum* = adînc, adverbul este *alte*; comparativul adjectivului: *altior, altius*, iar comparativul adverbului: *altius*.

2) Superlativul se formează îndepărtînd terminația de la genitivul singular masculin a superlativului adjectivului și adăugînd terminația *-e*. Astfel, *altissimus*, genitiv *-altissimi*, superlativul adverbului — *altissime*.

Exemple:

Facile = ușor,	facilius = mai ușor,	facillime = foarte ușor.
Clare = strălucit,	clarius = mai strălucit,	clarissime = foarte strălucit.
Acriter = strașnic,	acrius = mai strașnic,	acerrime = foarte strașnic.
Audacter = cu îndrăzneală,	audacius = mai cu îndrăzneală,	audacissime = cu foarte mare îndrăzneală.
Tuto = fără primejdie,	tutius = mai fără primejdie, mai în siguranță,	tutissime = în cea mai mare siguranță

140. ADVERBE NEREGULATE

Bene = bine,	melius = mai bine,	optime = foarte bine.
Male = rău,	peius = mai rău,	pessime = foarte rău.
Magnopere, multum = mult,	magis = mai mult,	maxime = foarte mult.
Parum = puțin,	minus = mai puțin,	minime = foarte puțin.
— —	potius = mai degrabă	potissime = de preferat
— —	prius = mai înainte,	primum = mai întîi
Nuper	— —	nuperrime = foarte de curînd.
Saepe = adesea,	saepius = mai adesea,	saepissime = foarte adesea.
Diu = mult timp,	diutius = mai mult timp,	diutissime = foarte mult timp.

PREPOZIȚIA

141. 1) Prepoziția este un cuvînt invariabil care precizează sensul (funcțiunea sintactică) a unui caz:

Sum **in** *horto.* — Eu sînt în grădină.

Prepoziția **in** precizează că forma *horto* nu este nici dativ, nici ablativ de separație sau instrumental, sau sociativ, ci este un ablativ locativ.

Venio **a** *patre.* — Eu viu de la tata.

Prepoziția *a* arată că *patre* este ablativ separativ (și nu instrumental sau locativ), indicînd punctul de la care pornește lucrarea exprimată de verbul *venio* = viu.

2) Cîteodată, prepoziția se compune cu un verb precizîndu-i și, adesea, schimbîndu-i înțelesul; atunci, de obicei, se numește *preverb.*

Exemple:

Venio = vin, compus cu prepoziția *cum* devine *convenio* și înseamnă: *mă duc în același loc cu alții, mă întîlnesc cu alții în același loc.*

Omnes eo convenerunt. — Toți s-au adunat acolo.

Capio = a lua, compus cu *in*, devine *incipio* = încep etc.

Observații

1. La origine, cea mai mare parte dintre prepoziții au fost cuvinte invariabile, care serveau să precizeze sensul (funcțiunea) unui caz sau sensul unui verb. Aceeași prepoziție putea preciza, rînd pe rînd, funcțiunea sintactică (sensul) mai multor cazuri și sensul mai multor verbe. Acest fapt este ilustrat, în limba latină, prin prepozițiile care se construiesc și cu acuzativul și cu ablativul, — de exemplu prepoziția *in*, — și care sînt întrebuințate și ca preverbe.

2. Cu timpul, unele dintre prepoziții s-au specializat în precizarea funcțiunii sintactice a unui singur caz și atunci s-a zis că acele prepoziții se con-

struiesc cu (sau cer) un anumit caz. În fond, cazul a cerut să fie precizat de prepoziție, și nu prepoziția de caz.

3. Unele prepoziții au continuat și în perioada istorică a limbii să se construiască cu două și foarte rar cu trei cazuri, reflectînd astfel vechea stare de lucruri.

4. Prin folosirea unor cuvinte invariabile, ca prepoziții și preverbe, sistemul limbii latine s-a perfecționat și îmbunătățit.

PREPOZIȚIILE

În limba latină se întîlnesc următoarele prepoziții:

142. PREPOZIȚII CARE SE CONSTRUIESC CU ACUZATIVUL

ante = înainte
apud = lîngă, la
ad = la, spre
adversus = în față
circum = în jurul
circa = în jurul
citra = dincoace
cis = dincoace
contra = împotriva
erga = în fața
extra = dincolo
intra = înăuntru
infra = sub
inter = între
iuxta = lîngă
ob = în față, din cauză
per = prin
penes = în puterea, la
pone = după
prope = aproape de
propter = din pricină că
post = după
praeter = pe lîngă
supra = deasupra
secundum = după
ultra = dincolo
usque = pînă la
versus = spre

143. PREPOZIȚII CARE SE CONSTRUIESC CU ABLATIVUL

abs, ab, a = de la
cum = cu
de = de la, de lîngă
ex, e = din
prae = în față
pro = înaintea

144. PREPOZIȚII CARE SE CONSTRUIESC CU GENITIVUL

causa = în interesul, pentru, din cauza
ergo = în interesul, pentru, din cauza

145. PREPOZIȚII CARE SE CONSTRUIESC CU ACUZATIVUL ȘI CU ABLATIVUL

in = în, spre
sub = sub, în preajma
subter = sub
super = deasupra

146. PREPOZIȚII CARE SE CONSTRUIESC CU ACUZATIVUL ȘI CU ABLATIVUL ȘI RAR CU GENITIVUL

clam = pe ascuns de
tenus = pînă la
coram = în prezența

147. PREPOZIȚII CARE SE CONSTRUIESC CU ACUZATIVUL

Ante are sens: *a)* spațial: lîngă, în față: *ante urbem* = lîngă, în fața orașului; *b)*temporal: înainte: *ante proelium* = înaintea luptei; *c)* comparativ: *ante omnes fuit eloquens* = i-a întrecut pe toți în elocință.

Apud = la, lîngă: *apud Ciceronem* = la Cicero acasă; *apud Siciliam* = lîngă Sicilia.

Ad = la, lîngă, spre: *a)* spațial: spre: *duco legiones ad urbem* = duc legiunile spre oraș; împotriva: *tecti ad alienos* = adăpostiți împotriva străinilor; către: *dicere ad populum* = a vorbi (în fața poporului) către popor; lîngă, la: *ad pedes iacuit* = a stat întins la picioare; *ad portam adsum* = sînt la poartă; *b)* temporal: pînă la, pe la: *ad horam nonam exspectavit* = a așteptat pînă la ora nouă; *ad lucem rediit* = s-a întors pe la revărsatul zorilor; timp de: *ad paucos dies* = timp de cîteva zile; *c)* final: pentru: *ad agrum utile* = folositor pentru ogor; *d)* cauzal: din cauza: *ad clamorem multi homines convenerunt* = din pricina strigătului s-au strîns mulți oameni; *e)* relativ: în ceea ce privește: *fortis ad sufferendas plagas* = tare în ceea ce privește suportarea loviturilor.

Adversum sau *adversus* = împotriva, în fața: *a)* spațial: împotriva, în fața: *adversus montes* = în fața munților; *adversus hostem ire* = a merge împotriva dușmanului; către: *dicere adversus aliquem* = a vorbi către cineva; *b)* comparativ: față de, spre deosebire de: *desidia adversus studia* = lenea spre deosebire, în contrast cu studiile.

Circum = în jurul, spre, pe la: *sunt circum forum* = sînt în jurul forului; *eum circum amicos mittere* = a-l trimite pe la prieteni.

Circa = în jurul, relativ la: *circa moenia esse* = a fi în jurul zidurilor; *circa pecuniam vociferatio* = strigăte relativ la bani.

Citra, cis = dincoace: *cis Tiberim* = dincoace de Tibru; *citra Leucadem* = dincoace de Leucas; mai prejos de: *peccavi citra scelus* = am păcătuit, fără să săvîrșesc (mai prejos de) o crimă.

Contra = în față, împotrivă, vis-à-vis: *adsistite omnes contra me* = sedeți toți în fața mea; *contra aquam remigare* = a vîsli împotriva apei; *dicere contra aliquem* = a vorbi în fața cuiva (dar și împotriva cuiva, după cum cere contextul).

Erga = față de, împotriva: *erga illum benevolus* = binevoitor față de el; *ira erga me* = mînie împotriva mea.

Extra = în afară de: *a)* spațial: *extra portam Collinam* = în afara porții Collina; *b)* exclusiv: *extra hanc conventionem tecum loquar* = voi vorbi cu tine în afara acestei dispute.

Intra = înlăuntrul: *a)* spațial: *copias intra moenia tenet* = își ține oștile înlăuntrul orașului; *b)*temporal: *intra viginti dies* = în răstimp de douăzeci de zile; *c)* limitativ: *se intra silentium tenuit* = s-a ținut în tăcere.

Inter = între: *a)*spațial: *mons est inter Sequanos et Helvetios* = între secvani și helveți se ridică un munte: *b)* temporal: înlăuntrul, în timp de: *inter decem annos* = în timp de zece ani.

Infra = mai jos de: *a)* spațial: *oppidum infra Vesuvium collocatum* = un oraș așezat mai jos de Vezuviu; *b)* temporal: mai tîrziu: *non infra Lycurgum fuit* = n-a fost mai tîrziu de Licurg.

Iuxta = lîngă: *a)* spațial: *sepultus est iuxta viam Appiam* = a fost înmormîntat lîngă calea Appia; *b)* comparativ: *Figulus, homo iuxta Varronem doctissimus* = Figulus, un om foarte învățat, aproape ca și Varro.

Ob = în fața: *a)* spațial: *ob oculos argentum coniecit* = i-a aruncat bani în fața ochilor; *b)* final: în interesul: *ob rempublicam mortem obierant* = muriseră în interesul statului; *c)* cauzal: din pricina: *ob haec facta te spernor* = din pricina acestor fapte te disprețuiesc.

Pone = în spatele: *pone scenam* = în spatele scenei.

Penes = la, în posesiunea: *copia frumenti penes eum est* = el are belșug de grîu; *penes eum est potestas* = puterea este la el (în mîna, în posesiunea lui).

Post = după: *a)* spațial: *post me erat Aegina* = în spatele meu era Egina; *b)* temporal: după, *post multos annos* = după mulți ani. *c)* ordinal: *Mercurium colunt, post hunc Apollinem* = cinstesc pe Mercurius și după el, pe Apollo.

Praeter = pe lîngă: *a)* spațial: *praeter oculos* = pe lîngă ochi; *b)* limitativ: *praeter mercatores* = în afară de negustori; *c)* comparativ: *praeter omnes* = mai presus de toți.

Prope = aproape, lîngă: *a)* spațial: *nescio quis loquitur prope me* (Plaut.) = nu știu cine vorbește lîngă mine; *b)* temporal: pe la: *prope solis occasum* = pe la apusul soarelui; *c)* aproximativ: *prope ad seditionem pervenerant* = ajunseseră aproape la răscoală.

Propter = lîngă: *a)* spațial: *propter statuam consedimus* = ne-am așezat lîngă statuie; *b)* cauzal = din cauză: *legionem propter paucitatem despiciebant* = disprețuiau legiunea din pricina numărului mic al oamenilor.

Per = prin: *a)* spațial: prin, pe la, printre: *per Sequanos* = pe la secvani; *per totam Italiam* = prin toată Italia; *dissipati per civitates* = împrăștiați prin cetăți; *per hostes* = printre dușmani; *b)* temporal: timp de, în timpul: *per biduum* = timp de două zile; *per multos annos* = timp de mulți ani; *per eos dies* = în timpul acestor zile; *per ludos* = în timpul jocurilor; *c)* instrumental: cu ajutorul, prin intermediul: *per interpretem* = cu ajutorul interpretului; *d)* modal: *per contumeliam* = în batjocură; *per otium* = cu răgaz; *e)* cauzal: *per iram* = datorită mîniei.

Supra = peste, deasupra: *a)* spațial: *supra lunam* = deasupra lunii; *supra caput* = deasupra capului; *b)* temporal: mai înainte de: *supra bellum Thebanum* = înainte de războiul teban; *c)* comparativ: *supra hominem* = mai presus de puterile unui om.

Secundum = după: *a)* spațial: *iter secundum flumen fecit* = a călătorit după fluviu; lîngă: *aurum secundum aram abscondit* = ascunde aurul lîngă altar; *b)* temporal: *secundum ludos* = după trecerea jocurilor; *c)* ordinal: după, în urmă: *primus secundum illum* = primul după el.

Versus = către: *Amanum versus profecti sumus* = am plecat către Aman.

Trans = dincolo, peste: *trans mare advolant* = zboară peste mare; *trans flumen castra ponunt* = își așază tabăra dincolo de rîu.

Ultra = dincolo de, peste: *a)* spațial: *ultra fretum* = dincolo de mare; *b)* temporal: mai tîrziu: *non ultra triduum* = nu mai tîrziu de trei zile; *c)* cantitativ: *non ultra tres versus* = nu mai mult de trei versuri.

148. PREPOZIȚII CARE SE CONSTRUIESC CU ACUZATIVUL ȘI CU ABLATIVUL

In = în, pe, spre

1) *Cu acuzativul: a)* spațial: în (după verbe de mișcare): *in alium locum transferre* = a transporta în alt loc; împotriva: *impetum facere in aliquem* = a da năvală împotriva cuiva; *b)* temporal: pe timp de: *dictatorem in sex menses dicere* = a numi un dictator pe timp de șase luni; pînă la: *in lucem* = pînă la ziuă; pentru: *in posterum diem* = pentru ziua următoare; *c)* relativ: față de: *amor in patriam* = dragoste față de patrie; *in eam legem oratio* = un discurs pentru acea lege; după, potrivit cu: *iurare in verba alicuius* = a jura după vorbele cuiva; de fiecare: *in singulos equites* = de fiecare călăreț; *in singulos dies* = zi cu zi.

2) *Cu ablativul: a)* spațial: în, înlăuntrul: *in horto sum* = sînt în grădină; *vitam amisit in undis* = și-a pierdut viața în valuri; pe: *in capite* = pe cap; *in humeris* = pe umeri; *b)* temporal: în timp de: *in pace* = în timp de pace; *in pueritia* = în copilărie; *bello Alexandrino* = în timpul războiului din Alexandria; în timp de: *in diebus decem* = în timp de zece zile; pe: *in annum* = pe an; *c)* relativ: față de, cu privire la: *in salute communi dolor* = durere cu privire la salvarea comună; *misericordes in hominibus* = milos față de oameni; *d)* adversativ: în pofida: *in variis voluntatibus* = cu toate diferitele păreri (în pofida diferitelor păreri); *e)* cauzal: din cauza: *in magno impetu maris* = din pricina marii furii a mării.

Sub = sub.

1) Cu acuzativul: spațial: sub (după un verb de mișcare): *sub sensus subiecta sunt* = au fost puse sub (înaintea) simțuri; *mittere sub iugum* = a trece pe sub jug; către: *sub orientem* = către răsărit:

2) Cu ablativul: *a)* spațial: sub: *sub clypeo* = sub scut; *b)* temporal: în momentul: *sub ipsa profectione* = chiar în momentul plecării.

Super = pe deasupra, peste

1) Cu acuzativul: *a)* spațial: pe: *super aspidem assidere* = a se așeza pe un șarpe; deasupra: *super turrim* = deasupra turnului; dincolo de: *super Numidiam* = dincolo de Numidia; *b)* temporal: în timpul: *super cenam eloqui* = a vorbi în timpul cinei. 2) Cu ablativul: *a)* spațial: pe: *super viridi fronde* = pe frunză verde; *b)* temporal: pe la, în timpul: *nocte super media* = pe la miezul nopții; *c)* relativ: *super Euclionis filia* = cu privire la fiica lui Euclio; *d)* cumulativ: pe deasupra: *super his* = pe deasupra acestora.

Subter = deasupra: *subter se* = deasupra sa.

149. PREPOZIȚII CARE SE CONSTRUIESC CU ABLATIVUL

Abs, ab, a = de la, de lîngă, de către: *a)* spațial: *venio a patre* = vin de la tata; *a fano tollere* = a ridica dintr-un templu; *Turnus ab Aricia* = Turnus de la Aricia; *b)* temporal: din, de la: *ab, a puero* = din copilărie; *discit a parvulo* = învață de mic; *a principio* = de la început; *c)* de, de către (arată subiectul logic al unei propoziții): *generati a natura sunt* = au fost făcuți de natură; *salvebis a Cicerone* = primește salutări de la Cicero; *e)* relativ: cu privire la: *dicere ab reo* = a pleda pentru acuzat; *ab armis cognitus* = cunoscut după arme.

De: de sus în jos, din, de la, de lîngă: *a)* spaţial: *eripere de manibus* = a smulge din mîini; *de sella exsiluit* = a sărit din şa; *de castris procedere* = a ieşi din tabără; *de colono emere* = a cumpăra de la un colon; *b)* temporal: după, de cu, de la: *somnus de prandio* = somn de prînz; *de tertia vigilia* = de la a treia strajă; *de die* = de cu ziuă; *c)* relativ: despre, cu privire la: *de hoc agitur* = despre asta e vorba; *d)* cauzal: din pricina, din cauza: *de ea causa* = din acea pricină; *e)* partitiv: din: *de praetoribus unus* = unul dintre pretori.

Cum = cu: *a)* sociativ: *vagari cum liberis* = a rătăci cu copiii; *b)* instrumental: cu: *confligere inter se cum armis* = a se bate între ei cu armele.

Prae = înaintea, în faţa: *a)* spaţial: *prae se pugionem ferre* = a purta pumnalul în faţa sa; *b)* cauzal: din pricina: *prae multitudine iaculorum* = din pricina mulţimii proiectilelor; *c)* comparativ: faţă de: *prae sua dignitate* = faţă de demnitatea lui.

Pro = în faţă: *a)* spaţial: *pro moenibus* = în faţa zidurilor; *b)* figurat: în calitate de, ca: *pro praetore* = în calitate de pretor; *aliquem pro hoste habere* = a socoti pe cineva ca duşman; potrivit cu: *pro tua consuetudine* = potrivit cu obiceiul tău.

150. PREPOZIŢII CARE SE CONSTRUIESC CU GENITIVUL

Causa = în interesul, pentru, în vederea: *ergo* = în interesul, pentru, în vederea; *gratia* = în vederea, pentru; *liberorum quaerendorum causa* = pentru a avea copii; *exempli gratia* = pentru a da un exemplu.

151. PREPOZIŢII CARE SE CONSTRUIESC CU DOUĂ SAU (RAR) TREI CAZURI

Clam = pe ascuns de; se construieşte cu acuzativul la poeţii comici, cu ablativul la Cezar.

Tenus = pînă la, de la: *verbo tenus* = pînă la cuvînt; *hac tenus* = pînă aici; *Tauro tenus* = de la (sau, după caz) pînă la Taurus; cu acuzativul se construieşte rar, iar cu genitivul se construieşte în vorbirea familiară.

Coram = faţă de, în prezenţa: *coram populo* = în faţa poporului. Cu genitivul se construieşte în epoca imperială.

OBSERVAŢII GENERALE ASUPRA PREPOZIŢIILOR

1. Prepoziţiile: *adversus*, *ante*, *circa (circum)*, *citra*, *clam*, *contra*, *coram*, *extra*, *infra*, *intra*, *iuxta*, *pone*, *post*, *prope*, *propter*, *subter*, *super*, *supra* se întrebuinţează şi ca adverbe.

2. Unele prepoziţii se întrebuinţează ca adverbe numai cu anumite înţelesuri: *ad* = ca la: *ad hominum milia quattuor* = ca la patru mii de oameni; *praeter* = în afară de; *per* = foarte: *per mihi mirum visum est* = mi s-a părut un lucru foarte minunat.

152. Prepoziţiile se aşază, în general, înaintea numelui. Prepoziţiile *causa*, *gratia*, *ergo*, *tenus* se aşază, uneori, după nume.

Cum se aşază, de obicei, după pronumele personal şi reflexiv: *mecum*, *tecum*, *secum*, *nobiscum*, *vobiscum*. Se zice, de asemenea, *quocum*, dar şi *cum quo*.

Poeţii şi unii prozatori, care vor să dea prozei lor o coloratură poetică, aşază şi alte prepoziţii după nume.

CONJUNCȚIA

153. Conjuncția este partea de vorbire neflexibilă care exprimă raporturile dintre două propoziții, două fraze sau două cuvinte cu același rol sintactic în propoziție:

Nobilissimus et ditissimus = foarte nobil și foarte bogat (Caes., B.G., 1, 21).

Et = și, leagă adjectivele *nobilissimus* și *ditissimus*, care au în propoziție funcțiunea de atribut.

Ita balbus esset, ut primam litteram non posset dicere. Era atît de bîlbîit, încît nu putea pronunța primul sunet (Cic., De or., 1, 21, 60)

Ut = încît, leagă propoziția *ita balbus esset* de propoziția *ut . . . non posset*, arătînd că propoziția *ut non posset* se găsește într-un raport de subordonare față de prima, fiind o consecutivă.

Întrucît conjuncțiile se vor studia în cadrul fiecărei categorii de propoziții, tabloul de mai jos cuprinde numai conjuncțiile coordonatoare.

154. CONJUNCȚII COORDONATOARE

1) Copulative: *et* = și; *que* = și; *atque*, *ac* = și încă; *neque (nec)* = nici; *neve (neu)* = și să nu.

2) Disjunctive: *aut* = sau; *vel* = fie; *-ve* = sau; *sive (seu)* = sau, fie.

3) Adversative: *autem* = iar; *sed* = dar; *vero* = iar, ci; *at* = însă, *atqui* = însă.

4) Conclusive: *ergo*, *igitur*, *itaque* = așadar.

5) Explicativ-cauzale: *nam*, *enim* = căci; *quae proinde* = de aceea.

INTERJECȚIA

155. Interjecția este un cuvînt neflexibil care exprimă sentimente și manifestări de voință sau imită sunete din natură:

Vae mihi! — Vai de mine!

Cuvîntul *vae* exprimă sentimentul durerii; este o interjecție. *Tux, tax tergo erit meo.* — Pleosc, pleosc, o să fie pe spatele meu (Pl., Persa, 264).

Cuvintele *tux*, *tax*, care imită loviturile de bici pe spatele unui sărman sclav, sînt interjecții.

Em manum! — Uite mîna! (Pl., Captivi, 859).

Cuvîntul *em*, care exprimă îndemnul făcut unei persoane de a lua aminte, indicînd deci o manifestare de voință, este o interjecție.

156. După conținut, interjecțiile se împart în:

1) Interjecții care imită sunete din natură, precum: *hahae*, *hahahe*! = ha, ha! (imită rîsul); *tux*, *tax*! = pleosc, pleosc! (imită loviturile unui bici); *trit!* = chiț! (imită sunetul scos de șoareci).

2) Interjecții care exprimă sentimente, precum: *fu*! = pfuuu! (exprimă dezgustul); *vae*! = vai! (exprimă o durere mare) etc.

3) Interjecții care exprimă manifestări de voință: *st*! = șt! (exprimă porunca de a face tăcere); *em*! = uite! *ecce*! = iată! *age*! = haide!

157. După formă, interjecțiile se împart în:

1) Interjecții pure, care de la început au fost interjecții, precum: *tux! tax! o! ah! vah!*

2) Interjecții care au aparținut altei părți de vorbire și, cu timpul, au devenit interjecții, precum: *em!* (provenit din *eme*) = ia! *age* = imperativul lui *ago.*

3) Interjecții împrumutate din alte limbi: *eu!* (gr. εὖ) = bine!

Observații

1. Interjecțiile se întrebuințează mai ales în texte cu conținut afectiv. Nu se întîlnesc, de pildă, în *Commentarii de bello Gallico* sau în texte de matematică.

2. Mai multe interjecții exprimă adesea același lucru, deosebirea constînd mai ales în impresia pe care o fac sunetele din care sînt construite. Astfel, *ah! o! vah!* exprimă fiecare o durere, o surpriză sau o bucurie puternică.

SINTAXA

PROPOZIŢIA

158. Propoziţia este o comunicare făcută cu ajutorul unui singur predicat: *Q. Maximus Tarentum cepit.* — Q. Maximus a cucerit Tarentul.

Această propoziţie este constituită dintr-un complex de cuvinte, dintre care unul, *cepit*, este verb. Deci, verbul acestei propoziţii este exprimat. În expresia *sic Venus* = aşa grăi Venus (Verg., Aen., I, 325), acest complex de două cuvinte este o propoziţie al cărei predicat, *locuta est* = grăi, este subînţeles.

Observaţii

1. Prin urmare, propoziţia este un cuvînt sau un complex de cuvinte care exprimă o gîndire, o simţire sau o voinţă, cu ajutorul unui singur verb subînţeles sau exprimat.

2. Verbele care se subînţeleg sînt de obicei: *esse* = a fi, *loqui* = a vorbi, *agere* = a face etc.

3. O propoziţie cu verbul subînţeles poate fi exprimată prin orice parte de vorbire.

Exemple:

Ubi es? — **Hic.** — Unde eşti? — Aici. *Hic* este un adverb. Predicatul subînţeles este *sum* = sînt.

PĂRŢILE PROPOZIŢIEI

159. Propoziţia are două părţi principale (s-ar putea numai *esenţiale*): *subiectul* şi *predicatul*, şi două părţi secundare: *atributul* şi *complementul*: *Caesar respondit.* — Cezar a răspuns (Caes, B.G., I, 14).

Această propoziţie este alcătuită din subiect şi predicat. *Legati Helvetiorum ad eum veniunt.* — Solii helveţilor vin la el. Această propoziţie este alcătuită din toate cele patru părţi ale propoziţiei: *legati* (subiect), *Helvetiorum* (atribut), *veniunt* (predicat), *ad eum* (complement).

SUBIECTUL

160. Se numeşte *subiect* partea de propoziţie care arată *cine* săvîrşeşte acţiunea sau o suferă, — cînd verbul predicativ este la diateza pasivă, — sau *cui* i se atribuie o însuşire ori o caracteristică.

În propoziția *Caesar respondit*, Cezar săvîrșește acțiunea exprimată de verbul *respondit*, deci substantivul *Caesar* este subiectul propoziției. *Discipulus laudatur a magistro.* — Școlarul este lăudat de profesor. Substantivul *discipulus* arată persoana care suferă acțiunea exprimată de verbul *laudatur*, deci este subiectul propoziției. *Discipulus est sedulus.* — Școlarul este silitor. Substantivul *discipulus* arată persoana care are însușirea de *sedulus* = silitor, și este subiectul propoziției.

Observații

1. Orice parte de vorbire poate fi subiect al unei propoziții.

Exemple:

Ille *venit.* — El a venit. Pronumele *ille* este subiectul propoziției.

Errare *humanum (est).* — A greși este un lucru omenesc. Infinitivul *errare* este subiectul propoziției. Trebuie însă observat că orice parte de vorbire care este subiect în propoziție îndeplinește, în fond, funcțiunea unui substantiv.

2. Subiectul unei propoziții al cărei verb este la diateza pasivă poate deveni complement direct în aceeași propoziție, dacă verbul se trece la diateza activă. Astfel, propoziția: **discipulus** *laudatur a magistro* poate deveni: *magister laudat* **discipulum** (profesorul laudă pe școlar). Posibilitatea de a transforma subiectul în complement direct face ca aceste părți de propoziție să aibă un punct comun; deosebirea constă în aceea că subiectul suferă acțiunea cînd verbul este la diateza pasivă, pe cînd complementul direct suferă acțiunea unui verb la diateza activă sau a unui verb la diateza pasivă, dar care are înțeles activ.

PREDICATUL

161. 1. Predicatul este partea de propoziție care arată *lucrarea* săvîrșită sau suferită de subiect, însușirea sau existența subiectului:

Caesar **respondit.** Verbul *respondit* arată lucrarea săvîrșită de Cezar; este, deci, predicatul propoziției.

Puer **laudatur** *a magistro.* Verbul *laudatur* arată *lucrarea* pe care o suferă subiectul *puer;* este, deci, predicatul propoziției.

Discipulus **est sedulus.** Verbul *est* + adjectivul *sedulus* arată o însușire a subiectului *discipulus;* este, deci, predicatul propoziției.

Locus **est.** — Există un loc. Verbul *est* arată existența subiectului *locus;* este, deci, predicatul propoziției.

2. Predicatul exprimat printr-un verb la mod personal se numește *predicat verbal.* În propoziția *Caesar* **respondit**, predicatul *respondit* este un predicat verbal.

3. Predicatul alcătuit dintr-un verb copulativ + un nume predicativ se numește *predicat nominal.* În propoziția *discipulus* **est sedulus**, predicatul *est sedulus* este constituit din verbul copulativ *est* + un nume predicativ exprimat prin adjectiv, *sedulus;* este, deci, un *predicat nominal.*

Servilia **est soror Marci.** — Servilia este sora lui Marcus. Predicatul *est soror Marci* este constituit din verbul copulativ *est* + două substantive, *soror Marci;* este, deci, un predicat nominal.

Observații

Uneori, verbul cuprins în predicatul nominal nu este exprimat, ci subînțeles: *Facile dictu, difficile factu.* — Este ușor de spus, este greu de făcut. În limba latină, verbul *est* s-a subînțeles.

162. Se numește *acord* potrivirea formală dintre predicat și subiect, necesară exprimării clare a ideii din propoziție. Astfel în propoziția *Caesar respondit*, substantivul *Caesar* este la nominativ singular, iar verbul *respondit* este, de asemenea, la singular, la persoana a III-a. Deci, predicatul verbal și subiectul se acordă în *număr* și *persoană.*

Principalele reguli ale acordului subiectului cu predicatul sînt următoarele:

1) *Cînd este un singur subiect:*

1) Predicatul verbal se acordă cu subiectul în număr și persoană:

Hic vivit. — Acesta trăiește.

2) Dacă predicatul este nominal, atunci verbul se acordă cu subiectul în număr și persoană, iar numele predicativ, dacă este un adjectiv sau participiu, în număr, gen, caz:

Campi fecundi sunt.

2) *Cînd sînt mai multe subiecte:*

1) Dacă subiectele sînt de persoana I și a II-a, verbul se pune la persoana I plural:

Ego *et tu* **laboramus.**

2) Dacă subiectele sînt de persoana a II-a și a III-a, verbul se pune la persoana a II-a plural:

Si **tu** *et Tullia* **valetis**, *ego et suavissimus Cicero valemus.* — Dacă tu și Tullia sînteți sănătoase, eu și prea dulcele Cicero (fiul) sîntem sănătoși (Cic., Fam., XIV, 5, 1).

Se vede, deci, că persoana I are precădere asupra celorlalte două, iar persoana a II-a, asupra persoanei a III-a.

3) Dacă subiectele sînt de aceeași persoană, predicatul se poate, uneori, acorda cu ultimul, punîndu-se astfel la singular:

Orgetorigis filia atque **unus** *e filiis* **captus est.** — A fost capturată fiica lui Orgetorix și unul din fii (Caes., B.G., I, 26, 4).

Neque pes neque **mens** *suom officium* **facit.** — Nici piciorul nici mintea nu-și face datoria (Terent., Eun., 729).

4) Cînd sînt mai multe subiecte de genuri diferite, iar predicatul este nominal, acordul se face astfel:

a) cînd subiectele sînt nume de ființe masculine și feminine, numele predicativ se pune la masculin: *Mater et* **pater salvi** *sunt.* — Tata și mama sînt sănătoși;

b) cînd subiectele sînt nume de lucruri de același gen, numele predicativ se pune la plural, în același gen: **Grammatica** *et* **musica utiles** *sunt.* — Gramatica și muzica sînt utile;

c) cînd subiectele sînt nume de lucruri de același gen sau de genuri diferite, numele predicativ se pune la plural, la neutru: **Ira** *et* **avaritia** *in imperio* **potentiora** *erant.* — Mînia și lăcomia în mîna unui om cu putere erau și mai puternice.

Stultitia *et* **temeritas** *et* **iniustitia** *et* **intemperantia fugienda** *sunt.* — Prostia și obrăznicia, și nedreptatea, și necumpătarea trebuie evitate.

Porta *et* **murus tacta** *sunt.* — Poarta și zidul au fost atinse.

Observații

1. Uneori, acordul se face numai după înțeles, nu și după formă, ca mai sus. Astfel, în propoziția *pars stupet donum* = o parte rămîne înmărmurită la vederea darului (Verg., Aen., 2, 31), acordul s-a făcut și după formă și după înțelesul gramatical. În propoziția **pars** *molem* **mirantur** = o parte îi admiră mărimea (Verg., Aen., 2, 31), acordul s-a făcut numai după înțelesul logic, deoarece subiectul *pars* este la singular, pe cînd predicatul *mirantur* este la plural.

2. Acordul după înțeles se face cînd subiectul:

a) are un înțeles colectiv: *pars*, *civitas*, *populus* etc.;

b) este exprimat prin pronumele *quisque* = fiecare, *uterque* = fiecare din doi etc.;

c) este la singular și este legat de alt nume prin prepoziția *cum:* **Lentulus cum ceteris** *qui principes coniurationis*, *erant*, **constituerunt.** — Lentulus, împreună cu ceilalți, care erau fruntașii conspirației, au hotărît (Sal., Cat., 43, 1).

3. Cînd sînt două subiecte la singular, constituind o idee complexă, predicatul se poate pune la singular:

Ratio ordoque *agminis aliter* **se habebat.** — Planul și rînduiala trupei era deosebită (Caes., B.G., 2, 19, 1).

4. Uneori, predicatul nu se acordă cu subiectul, ci cu un cuvînt care-l determină:

Pictores suum **quisque** *opus a vulgo considerari* **vult.** — Pictorii, fiecare dintre ei vrea ca opera să fie cercetată de public (Cic., Off., 1, 41, 147).

ACORDUL SUBSTANTIVULUI, ADJECTIVULUI, PARTICIPIULUI, PRONUMELUI

ACORDUL CU UN SINGUR CUVÎNT

SUBSTANTIVUL

163. Substantivul poate fi apoziție sau nume predicativ. Se acordă cel puțin în caz cu numele pe care-l determină și, dacă este posibil, și în gen și număr.

Acordul în caz:

Volsinii, oppidum *Tuscorum* = Volsinii, un oraș al etruscilor (Plin., N. H., 2, 138).

Substantivul *oppidum* este apoziție pe lîngă *Volsinii* și s-a acordat numai în caz, acordul în număr și gen fiind imposibil.

Pecunia *est* **effectrix** *multarum voluptatum* = Banii sînt producătorii multor plăceri (Cic., Fam., 2, 17, 55).

Substantivul *effectrix* s-a acordat în caz, număr și gen cu *pecunia.*

164. Adjectivul și participiul se acordă în gen, număr și caz cu substantivul pe care-l determină, fie că este atribut, fie că este nume predicativ.

Atribut:

Magna *pars* = o mare parte; *homo* **bonus** = om bun; **acta** *vita* = viața trecută.

Nume predicativ:

Caesar fit ab Ubiis **certior.** — Cezar este înștiințat de ubii (Caes., B. G., 6, 10, 1).

Adjectivul *certior* este nume predicativ și s-a acordat în gen, număr și caz cu substantivul *Caesar* (v. acordul numelui predicativ).

164. bis. 1) Pronumele cu funcțiune de adjectiv se acordă în gen, număr și caz cu substantivul pe care-l determină:

Is *dies* = această zi; **hic** *liber* = această carte; **illa** *mulier* = acea femeie.

2) Pronumele relativ se acordă în gen și număr cu substantivul pe care-l determină, dar cazul depinde de raportul sintactic în care se găsește cu numele pe care-l determină și cu propoziția din care face parte:

Ad eam **partem** *pervenit* **quae** *nodum flumen transierat.* — A venit la partea care nu trecuse încă rîul (Caes., B. G., 1, 12, 2). Relativul *quae* s-a acordat în gen și număr cu substantivul *partem* pe care-l determină, dar s-a pus în nominativ, fiindcă este subiectul verbului *transierat.*

ACORDUL CU MAI MULTE CUVINTE

165. Un adjectiv, participiu sau pronume poate determina mai multe cuvinte deodată și atunci acordul se face după cum urmează:

1) Dacă substantivele la care se referă sînt de același gen și la același număr, adjectivul, participiul sau pronumele se pot acorda cu ultimul sau se pot pune la plural:

a. *La singular: Pro sua clementia ac mansuetudine* **quam** *ipsi ab aliis audirent* = față de blîndețea și bunătatea sa, despre care auzeau unii de la alții (Caes., B. G., 2, 31, 4). Relativul *quam* s-a pus la singular feminin, deci s-a acordat în număr numai cu un substantiv, dar în gen, cu amîndouă substantivele, *mansuetudine* și *clementia.*

b. *La plural: Angebant virum Sicilia Sardiniaquae* **amissae.** — Îl chinuiau pe acel bărbat (Sicilia și Sardinia pierdute) pierderea Siciliei și Sardiniei (T. L., 21, 1,5). Participiul *amissae* s-a pus la plural, acordîndu-se și cu *Sicilia* și cu *Sardinia.*

2) Dacă substantivele la care se referă sînt de genuri și numere diferite, acordul se face:

a. *Cu cel mai apropiat: Signum et* **manum suam** *cognovit.* — A recunoscut pecetea și mîna sa (scrisul). (Cic., Cat., 3, 5, 12). *Suam* s-a pus la singular feminin, acordîndu-se, formal, numai cu *manum*, deși se referă și la *signum.*

b. *Cu substantivul masculin*, dacă se găsește: **Rex** *regiaque classis* **profecti** *sunt.* — Regele și flota regească au plecat (T. L., 21, 50, 11).

c. *Cu neutrul plural*, dacă sînt nume de lucruri: **Ira** *et* **aegritudo permixta** *sunt.* — Mînia și boala sînt amestecate (Sall., Iug., 68).

3) Cîteodată, acordul se face și după sens:

a. *Dierum quindecim supplicatio decreta est, quod ante id tempus accidit nulli.* — S-a decretat o rugăciune de mulțumire adusă zeilor timp de cincisprezece zile, ceea ce mai înainte nu i s-a întîmplat nimănui (Caes., B. G., 2, 35, 4). Relativul *quod* se referă la întreaga propoziție *supplicatio . . . decreta est.*

b. *Un adjectiv la neutru*, întrebuințat ca substantiv, poate fi nume predicativ, acordîndu-se numai în caz cu un subiect de alt gen: **Mutabile** *semper* **femina.** — Femeia este o ființă care se schimbă mereu (Verg., Aen., 4, 569).

c. *Acordul prin atracție:* numele predicativ se poate acorda cu apoziția subiectului: *Corinthum patres vestri, totius Graeciae* **lumen, exstinctum** *esse*

voluerunt. — Strămunii voștri au voit ca Corintul, lumina întregii Grecii, să se stingă (*Cic., Imp. Pomp.*, 5, 11). *Exstinctum* s-a acordat cu *lumen*, nu cu *Corinthum.*

Idem velle atque nolle, **ea amicitia** *est.* — A avea aceleași dorințe și aceleași repulsii, aceasta este prietenia (Sall., Cat., 20, 4). *Ea* s-a acordat cu *amicitia*, deși se referă și la *velle* și la *nolle.*

CAZURILE

NOMINATIVUL

166. Nominativul este cazul în care stă subiectul, atributul adjectival, apoziția, numele predicativ.

— Subiectul: **Hic** *vivit.* — Acesta trăiește.

— Atributul adjectival: **Hic** *homo bonus est.* — Acest om este bun.

— Apoziția: *Cicero* **orator** *Romanorum, in exilium ivit.* — Cicero, oratorul romanilor, a plecat în exil.

— Numele predicativ: *Vita nostra* **brevis** *est.* — Viața noastră este scurtă.

Observații

Uneori, nominativul se întrebuințează:

1. În exclamații: *O tempora, o mores!* — O, ce timpuri, ce moravuri! (Cic., Cat., I, 1, 2)

2. În locul vocativului: *Audi tu*, **populus Albanus!** — Ascultă tu, popor alban! (în loc de *popule Albane* = poporule alban) (T. L., I, 24, 7). În amîndouă aceste cazuri, nominativul dă mai multă putere expresiei.

GENITIVUL

167. La origine, genitivul a arătat, probabil, întregul din care se ia o parte. Apoi succesiv, a exprimat:

— întregul asupra căruia se răsfrînge în parte acțiunea unui verb;

— posesorul unui lucru;

— subiectul sau obiectul unei lucrări exprimate printr-un substantiv;

— calitatea unui lucru;

— prețul unui lucru;

— lucrul cu privire la care se face o exclamație.

Genitivul partitiv

168. Genitivul partitiv arată întregul din care se ia o parte.

Exemplu:

Eorum *una pars* = o parte dintre ei (Caes., B. G., I, 1, 5).

Eorum este genitiv partitiv.

Genitivul partitiv se pune pe lîngă:

1) Adverbe care exprimă ideea de cantitate, precum: *multum* = mult, *parum* = puțin, *plus* = mai mult, *tantum* = atît etc.

2) Nume care exprimă ideea de cantitate: **amphora** *vini* = o amforă cu vin (nu tot vinul).

3) Pronume neutre, precum: *quid* = ce, *aliquid* = ceva, *nihil* = nimic, *id* = acesta; de exemplu: **nihil certi** = nimic sigur.

4) Adverbe de loc, precum: *ubi* = unde, *aliquo* = undeva, *postidea* = după aceasta; de exemplu: **ubinam gentium** *sumus* = în ce neam ne găsim (Cic., Cat., 1, 4, 9).

5) Adjective la neutru: **reliquum** *vitae* = restul vieții (Cic., Sen., 72).

6) Adjective la comparativ și superlativ: **summe** *ducum* = tu, cel mai mare dintre comandanți (Mart., 6,83, 2).

Observații

1. Cu timpul, genitivul a început, în unele din întrebuințările sale, să fie înlocuit prin construcții prepoziționale. Astfel, în loc să se spună *dimidium praedae* = jumătate din pradă, s-a zis *dimidium* **de praeda**, cu același înțeles. Faptul se datorește mai marii claritați pe care o aducea construcția cu prepoziție. Poeții, însă, spre a arhaiza, au întrebuințat mai departe genitivul.

2. Genitivul partitiv al unor nume care arată lucruri sau ființe indivizibile este uneori întrebuințat, cu nuanță de mîngîiere sau batjocură, pe lîngă neutrul unor pronume: **Quid** *mulieris uxorem habes?* — Ce femeiușcă ai de soție? (Terent., Hec., 643) **Hoc** *libelli* = această cărticică (Catul., 1, 8).

3. Genitivul partitiv pe lîngă un adjectiv neutru substantivat insistă asupra calității arătate de adjectiv: **prima** *virorum* = fruntea bărbaților, în loc de *primi viri* = bărbați de seamă. Verbele după care se construiește genitivul partitiv sînt:

a. *Verbele care exprimă ideea de bogăție* sau *lipsă: impleo* = umplu, *egeo* = duc lipsă. **Implentur** *Bacchi.* — Sînt umplute cu vin (Verg., Aen., 1, 275).

b. *Verbele care exprimă ideea de amintire, uitare*, precum: *memini* = îmi amintesc, *obliviscor* = uit. *Faciam ut huius diei, semper* **meminerit.** — Voi face să-și amintească întotdeauna de această zi (Pl., Captivi, 800).

c. *Verbele care exprimă ideea de atragere a atenției, a rechemării în memorie*, precum: *admoneo* = atrag atenția, *commoneo* = *commonefacio* = aduc aminte cuiva. **Admonebat** *alium egestatis, alium cupiditatis suae* — Îi amintea unuia de sărăcia, altuia de pofta lui (Sall., Cat., 21, 4, 1).

d. *Verbele care exprimă ideea de căință, de părere de rău* cer acuzativul persoanei care simte căința și genitivul lucrului sau ființei în privința căreia se produce căința, precum: *paenitet* = pare rău, *piget* = supără, *pudet* = e rușine, *taedet* = te plictisește, *miseret* = provoacă milă. *Eorum nos* **miseret.** — Ne este milă de ei (Cic., Mil., 34, 92).

e. *Verbele care exprimă ideea de acuzare, condamnare, achitare* (așazisele *verba iudicialia)*, precum: *accuso* = acuz, *condemno* = condamn, *absolvo* = achit. *Eum* **accusas** *avaritiae.* — Îl învinuiești de lăcomie.

f. *Verbele interest* = interesează și *refert* = privește, se construiesc cu ablativul, cînd persoana interesată este arătată printr-un pronume: *Quid id mea* **refert?** — Ce mă interesează asta? (Pl., Merc, 454) și cu genitivul, cînd persoana interesată este arătată printr-un substantiv: *Theodori nihil* **interest** *humine an sublime putescat.* — Pe Theodorus nu-l interesează dacă putrezește pe pămînt sau în aer (Cic., Tusc., 1, 102).

g. *Verbele care exprimă ideea de amintire, uitare* se construiesc și cu acuzativul: **Praecepta** *facito ut memineris.* — Fă să-ți amintești sfaturile (Pl., Mil., 354) și cu ablativul: **Recordor** *de aliquo.* — Îmi amintesc de cineva

(Cic.). Construcțiile cu acuzativul și ablativul sînt mai noi față de aceea cu genitivul, care capătă astfel o tonalitate arhaică.

h. *Verba iudicialia* se construiesc și cu ablativul: *Ubi* **de capite meo** *sunt comitia?* = cînd se ține adunarea... (Pl., Aul., 700). Și aici construcția cu ablativul este mai nouă.

Genitivul posesiv

169. Genitivul posesiv arată posesorul unui lucru sau al unei ființe: *Domus* **Ciceronis** = casa lui Cicero; *Palinurus* **Phaedromi** = Palinurus, fiul lui Phaedromius (Pl., Curc., 220).

Prin genitivul posesiv se pot exprima diferite categorii de posesori, precm:

— *magistratul* unei provincii: *Gallia* **Lepidi** = Galia (provincia) lui Lepidus (Cic., Epist. 10, 33, 4);

— *locuitorii unei capitale: Lutetia* **Parisiorum** = Luteția (capitala) parisiilor (Caes., B. G., 6, 3, 4);

— *tatăl* sau *mama* unei persoane (v. exemplul de mai sus).

Observații

1. Uneori apar ca posesoare lucruri neînsuflețite: *fontem* **Timavi** = izvorul Timavului (Verg., Aen., 1, 244); În acest caz este o personificare. Cezar spune: *Garumna flumen* = fluviul Garumna (Caes., B. G., 1, 1, 2) și nu *Garumnae flumen;* deci Cezar n-a făcut o personificare.

2. Cîteodată, lucrul posedat nu se exprimă: *ad Dianae* = la templul Dianei (Terent., Adelphi, 582), în loc de *ad* **fanum** *Dianae: Palinurus Phaedromi* = Palinurus al lui Phaedromius, în loc de *Palinurus*, **filius** *Phaedromi.* Amîndouă construcțiile sînt familiare.

Genitivul explicativ

170. Genitivul explicativ este un posesiv care arată mai concret sensul numelui pe lîngă care stă: astfel în *fontem* **Timavi**, *Timavi* arată despre care izvor este vorba. Tot așa se zice uneori *urbs Romae*, în loc de *urbs Roma.* Genitivul *Romae*, pe lîngă că personifică lucrul neînsuflețit, îl prezintă și ca posesor.

Observații

Uneori, genitivul explicativ se pune pe lîngă nume care au sens foarte apropiat, dacă nu identic: *ira* **furoris** = mînia furiei; **crudelitatis** *saevitia* = cruzimea sălbăticiei. Aci este vorba de o expresie pleonastică, a cărei forță expresivă este întărită și de numele în genitiv.

Genitivul subiectiv. Genitivul obiectiv

171. Genitivul subiectiv arată subiectul lucrării implicite în numele pe lîngă care stă: **ventorum** *flamina* = suflul vînturilor (vînturile suflă), iar genitivul obiectiv arată obiectul care suferă lucrarea implicită în numele pe lîngă care stă: *faber* **fortunae** = meșterul soartei (= își făurește soarta). Genitivul *ventorum* înlocuiește subiectul, iar genitivul *fortunae*, obiectul propoziției în care se poate transforma expresia.

Observații

1. Genitivul obiectiv înlocuiește fie un obiect direct în acuzativ, ca în exemplul de mai sus, fie un dativ: *studio* **novarum rerum** = din dorința de revoluție (**novis rebus** *studebat* = dorea o revoluție).

2. Uneori, un genitiv subiectiv este urmat de un genitiv obiectiv: *tametsi pro veteribus* **Helvetiorum** *iniuriis* **populi Romani** = deși față de vechile nedreptăți pe care le-au făcut helveții poporului roman (Caes., B. G. 1. 30, 1) *(pro veteribus iniuriis quas Helvetii in populum Romanum fecerant)*. Ideea exprimată prin cele două genitive, pe lîngă că este redată mai pe scurt, capătă și tonalitatea stilistică a numelui.

3. Din această pricină, genitivul obiectiv este preferat altor cazuri de către poeți. De exemplu: *fessi* **rerum** = obosiți întîmplărilor (Verg., Aen., 1, 178), în loc de *fessi de rebus.*

4. Genitivul obiectiv poate fi adesea înlocuit printr-un adjectiv: *in* **Pompeiana** *laude* = în lauda adusă lui Pompei, în loc de *in* **Pompei** *laude* (Cic., Att., 1, 14, 3).

Genitivul calității, măsurii, categoriei

172. 1) *Genitivul calității* arată o însușire a ființei sau a lucrului exprimat de numele pe lîngă care este pus și pe care-l determină:

Homines **magnae virtutis** = oameni de mare curaj (Caes., B. G. 2, 15, 5). Genitivele *magnae virtutis* arată calitatea ființelor indicate de substantivul *homines.*

2) *Genitivul măsurii* arată o însușire precizată printr-o unitate de măsură:

Trabecula **pedum XXIII** = o grindișoară lungă de 23 de picioare (Cato, Agr.).

3) *Genitivul categoriei* arată categoria căreia aparține ființa sau lucrul indicat de numele pe lîngă care stă:

Eiusmodi *tempestates* = furtuni de acest fel (Caes., B. G., 3, 29, 2).

Genitivul calității a fost concurat, din ce în ce mai mult, de ablativul calității, astfel că la un moment dat se spunea:

Vir **magni ingenii** = bărbat de mare talent, și *vir* **magno ingenio**, cu același sens.

4) Genitivul calității, ca și ablativul calității, este însoțit de un adjectiv.

5) Pe lîngă numele proprii, genitivul calității este adesea însoțit de *homo*, *vir*, *adolescens:*

Appius, vehementis ingenii **vir** = Appius, om cu un caracter vehement (T. L., 22, 23, 15). Sînt însă cazuri cînd genitivul calității se pune direct lîngă numele proprii:

Torquatus priscae severitatis = Torquatus, (om) de o mare severitate (T. L., 22, 60, 5).

Genitivul prețuirii

173. Genitivul prețuirii arată cantitatea prețuirii, evaluării exprimate de verbul pe care îl lămurește:

Haec noli putare **parvi.** — Nu socoti acestea de puțină valoare (Catull., 23, 25).

Cele mai obișnuite verbe după care se pune genitivul prețuirii sînt: *facere* = a face; *esse* = a fi; *pendere* = a cîntări; *conducere* = a contracta etc.

Cuvintele cele mai des folosite pentru a exprima genitivul prețuirii sînt: *multi* = mult; *magni* = mare; *parvi* = puțin; *tanti* = atît; *quanti* = cît.

Observații

Genitivul prețuirii arată cît se socotește că valorează un lucru sau o ființă, pe cînd ablativul prețului arată suma precisă cu care s-a cumpărat sau s-a vîndut un lucru. Astfel: *Vendidit* **auro** *patriam* = și-a vîndut patria pe aur (Verg., Aen., 6, 621), față de **magni** *aestimare patriam* = a prețui mult patria.

Genitivul relației după adjective

174. După unele adjective, precum: *plenus* = plin, *cumulatus* = încărcat, *onustus* = împovărat, *largus* = îmbelșugat, *prodigus* = cheltuitor, *copiosus* = îmbelșugat, *fecundus* = rodnic, *avidus* = lacom, *studiosus* = doritor, *similis* = asemănător, *particeps* = părtaș, *expers* = lipsit, *impos* = nestăpînit, *sacer* = consacrat, *proprius* = propriu, *dignus* = demn, genitivul arată lucrul a cărui calitate este exprimată de adjectivul pe lîngă care stă:

Plena **exemplorum** *vetustas* = trecutul îndepărtat, plin de exemple (Cic., Arh., 6, 14).

Observații

1. La baza majorității acestor întrebuințări stă un genitiv al relației: *liber* **harum rerum multarum** = liber în privința acestor multor lucruri (Pl., Amph., 105.)

2. Genitivul substantivului *animus* (adică *animi)* pe lîngă adjectivele *falsus* = fals, *lassus* = obosit, *miser* = nenorocit, *sanus* = sănătos, s-a numit genitivul *sufletului*, care este însă tot un genitiv al relației.

3. Multe din adjectivele amintite se construiesc însă și cu ablativul relației: *lassus* **de via** = obosit de drum, *valida urbs* **muris** = oraș puternic în ziduri (Pl.).

4. Adjectivele *similis* = care seamănă cu, *sacer* = sfînt, consacrat, *proprius* = propriu, *communis* = comun, *affinis* = rudă, *conscius* = martor, se construiesc și cu dativul. Expresia cu genitivul are un colorit arhaic.

Genitivul exclamației

175. Genitivul exclamației arată lucrul cu privire la care se face o exclamație:

O, **mercis malae !** = O, ce marfă rea ! (Pl., Truc., 409).

Observații

1. Genitivul exclamației însoțit de un adjectiv exprimă, în fond, o judecată: *O*, **mercis malae !** — Vai, ce rea e marfa ! *Di immortales*, **mercimoni lepidi !** — Zei nemuritori, ce frumoasă (este) negustoria ! (Pl., Most., 912)

2. Genitivul exclamației era întrebuințat rar și aproape exclusiv de către poeți.

176. 1) Dativul arată ființa sau lucrul în interesul căruia se îndeplinește lucrarea indicată de verbul pe lîngă care este pus:

Tibi *aras.* — Pentru tine ari (Pl., Marc., 71).

Tibi arată că lucrarea exprimată de verbul *aras* se îndeplinește în folosul tău.

2) Sînt mai multe specii de dativ, după nuanțele pe care le capătă interesul ființei sau lucrului la acțiunea exprimată de verb, precum:

— dativul *avantajului* sau al *pagubei;*
— dativul *etic;*
— dativul de *scop;*
— dativul *persoanei care judecă;*
— dativul *autorului;*
— dativul *persoanei pentru care există calitatea* unui adjectiv.

La baza tuturor acestor specii de dativ stă însă noțiunea de ființă sau lucru în interesul căruia, pentru care se îndeplinește acțiunea unui verb sau există calitatea unui adjectiv.

3) Sînt unele verbe care cer neapărat un complement în dativ, altele însă se pot dispensa de acest complement; de aceea, în gramatică s-au constituit două mari categorii de dative:

a) dativul *strîns legat* de acțiunea verbală;
b) dativul *slab legat* de acțiunea verbală.

Dativul strîns legat de acțiunea verbală

177. 1) În limba latină sînt unele verbe care cer complementul lor în dativ, pe cînd în limba romînă, corespondentul lor îl cere în acuzativ:

Civitati **persuasit.** — A convins cetatea. (Caes., B. G., 1, 2, 3)-

Dativul *civitati* nu poate lipsi din propoziție, de aceea s-a numit *strîns legat* de acțiunea verbului. Ca și *persuadeo*, cer complementul în dativ verbele: *medeor* = vindec, *studeo* = mă ocup de, studiez, *parco* = cruț, *obtrecto* = defăimez, *invideo* = invidiez, *ignosco* = iert, *irascor* = mă mînii, *faveo* = favorizez, *gratulor* = felicit etc.

2) *Dativul cu esse* arată persoana sau, prin însuflețire, lucrul posesor:

Sunt mihi *bis septem* **Nimphae.** — Am (îmi sînt) de două ori șapte Nimfe (Verg., Aen., 1, 71).

3) Dativul după substantive verbale. Datorită înrudirii lor cu un verb, substantivele verbale cer după ele un dativ: **obtemperatio** *legibus* = supunere la legi (Cic., Leg., 1, 42). (obtemperare legibus); **insidias** *consuli* = cursă întinsă consulului (Sall., Cat.,) *(insidiari consuli).*

Dativul pe lîngă adjective

178. Unele adjective cer complementul lor în dativ: *proximus* = foarte apropiat, *propinquus* = apropiat, *acceptus* = primit, *gratus* = plăcut, *ingratus* = neplăcut, *invisus* = urît, *carus* = drag, *amicus* = prieten, *proprius* = propriu, *communis* = comun.

Exemplu: *Flamma fumo est* **proxuma.** — Flacăra este foarte apropiată de fum (Pl.).

După cum se vede, aceste adjective cu verbul *sum* au constituit, la început, un predicat care cere dativul; s-au construit apoi cu dativul chiar cînd au fost atribute.

Dativul slab legat de verbe

179. 1) Dativus *commodi vel incommodi* sau dativul *folosului* sau *al pagubei*, după cum arată și denumirea, exprimă persoana în folosul sau în dauna căreia se îndeplinește acțiunea verbului: **Tibi** *aras.* — Pentru tine ari (Pl., Marc., 71).

Tibi arată persoana în folosul căreia se îndeplinește acțiunea aratului; este, deci, un *dativus commodi.*

Hunc hominem **Veneri** *absolvit*, **sibi** *condemnat.* — Pe acest om îl achită în folosul zeiței Venus, dar îl condamnă în paguba sa (Cic., Verr., 2, 2, 22).

Veneri este un *dativus commodi*, căci arată persoana în folosul căreia se îndeplinește acțiunea exprimată de verbul *absolvit; sibi* este un *dativus incommodi*, căci arată persoana în paguba căreia se îndeplinește acțiunea exprimată de verbul *condemnat.*

2) *Dativul de simpatie* arată persoana în paguba căreia se îndeplinește acțiunea verbului și care trezește simpatia noastră:

Confracta navis in mari est **illis.** — Li s-a sfărîmat corabia pe mare (Pl., Rudens, 152).

Dativul *illis*, care arată persoana în paguba căreia se îndeplinește acțiunea verbului *confracta est*, și care trezește simpatia noastră este un *dativ de simpatie.*

3) *Dativus iudicantis* arată persoana care judecă, apreciază acțiunea verbului:

Quintia est formosa **multis.** Quintia este frumoasă după părerea multora (Catull., 86, 1).

Multis arată persoanele care socotesc că Quintia este frumoasă; este un *dativus iudicantis.*

4) *Dativus auctoris* arată persoana care a săvîrșit sau trebuie să săvîrșească acțiunea exprimată de verb:

Meditati sunt **mihi** *doli.* — Am pus la cale viclenii (Pl.,Pseudolus, 942). **Vobis** *erit videndum.* — Voi va trebui să vedeți (Cic., Cat., 3, 12, 28).

Dativele *mihi* și *vobis* arată persoanele care sînt, de fapt, subiectele predicatelor *meditati sunt* și *erit videndum;* sînt dative *ale autorului.*

5) *Dativus ethicus* arată persoana care ia moralmente parte la acțiunea verbului:

At **tibi** *repente venit ad me Caninius.* — Dar deodată ți-a venit Caninius la mine (Cic.).

Tibi arată persoana interesată moralmente în acțiunea verbului; este un *dativ etic.*

6) *Dativus finalis* arată scopul în vederea căruia se îndeplinește acțiunea verbului:

Dies **colloquio** *dictus est.* — A fost fixată o zi pentru convorbire (Caes., B.G.).

Dativul *colloquio* arată scopul pentru care s-a îndeplinit acțiunea exprimată de verbul *dictus est;* este un dativ *de scop* sau *final.*

Observații

1. Verbele compuse cu prepozițiile *ad* = la, *ante* = înainte, *circum* = în jur, *cum* = cu, *in* = în, *inter* = între, *ob* = din pricină, *post* = după, *prae* = înainte, *sub* = sub, *super* = peste, se construiesc adesea cu dativul: **finitimis** *bellum inferre* = a duce război împotriva vecinilor (Caes., B.G., 1, 2, 4).

2. *Dativul cu esse* a fost concurat de *habeo*. Dar *dativul cu esse* are o nuanță stilistică deosebită, deoarece posesorul este arătat prin cazul interesului.

3. Numele autorului, în afară de nominativ, mai poate sta și în ablativ. Dativul autorului prezintă persoana care săvîrșește acțiunea ca fiind interesată la acțiunea verbului. Este o expresie care se întîlnește mai ales în poezie.

ACUZATIVUL

180. Acuzativul arată:

— *obiectul* asupra căruia se răsfrînge acțiunea verbului pe lîngă care stă;

— *domeniul* cu privire la care se îndeplinește acțiunea unui verb sau există calitatea unui adjectiv;

— *întinderea* în timp și spațiu;

— *subiectul* unei propoziții infinitivale;

— *obiectul* unei exclamații.

Din aceste întrebuințări de bază derivă și altele, care vor fi amintite mai jos. Ordinea istorică a apariției acestor întrebuințări nu este cea indicată mai sus. În cursul expunerii fiecărei categorii de întrebuințări se vor face observații cu privire la ordinea istorică probabilă.

Acuzativul obiect direct

181. 1) Acuzativul obiect direct arată obiectul asupra căruia se răsfrînge acțiunea verbului pe lîngă care stă:

Remos *cohortatus est.* — A îndemnat pe remi (Caes., B. G., 2, 5, 1).

Acuzativul *Remos* arată asupra cui se răsfrînge acțiunea exprimată de verbul *cohortatus est;* este acuzativul *obiectului direct.*

2) Acuzativul obiectului direct se pune pe lîngă verbele tranzitive, adică pe lîngă acele verbe care cer un nume arătînd ființa sau lucrul asupra căruia se răsfrînge acțiunea exprimată. Astfel, verbele *video* = văd, *audio* = aud, *dico* = spun etc., fiind tranzitive, cer obiectul direct în acuzativ.

3) În limba latină sînt unele verbe intranzitive care se construiesc totuși cu un obiect direct în acuzativ, precum: *taceo* = tac, *doleo* = sufăr, *fleo* = plîng, *gemo* = gem, *queror* = mă plîng, *horreo* = mă îngrozesc, *lugeo* = jelesc *maereo* = sînt întristat, *rideo*, rîd, *sitio* = sufăr de sete.

Exemple:

Multa **tacui.** — Multe lucruri am trecut sub tăcere (Cic., Cat., 4, 1, 2). *Honores quos* **desperant** = onorurile pe care nu cred că le vor mai putea dobîndi (Cic., Cat.).

4) Unele verbe impersonale, precum: *decet* = se cade, *iuvat* = place, *delectat* = desfătează, *fallit* = înșeală, *fugit, praeterit* = scapă; *miseret* = face milă, *pudet* = e rușine, *piget* = pare rău, *taedet* = plictisește, întocmai ca și tranzitivele, cer acuzativul persoanei care suferă acțiunea exprimată de verb.

Exemple:

Si vos **paenitet** = dacă vă pare rău (Caes., B.G., 2, 32, 14). *Nisi me* **fallit** = dacă nu mă înșel (Cic., Pro Sest., 50., 106).

5) Unele verbe intranzitive, compuse cu una din prepozițiile: *ad*, *ante*, *circum*, *cum*, *in*, *ob*, *per*, *prae*, *praeter*, *sub*, *subter*, *super*, *trans*, devin tranzitive și se construiesc cu acuzativul

Exemple: *omnia* **obire** = a înfrunta totul (Caes., B.G., 5, 33, 3). *Flumen* **transgressi** = trecînd fluviul (Caes., B.G., 2, 19, 4).

Observații

1. Uneori, acuzativul obiectului direct se întrebuințează și după verbe la forma pasivă: *galeam* **induitur** = își pune coiful (Verg., Aen., 2, 392), față de *galeam* **induit** (Verg., Aen., 9, 366); *induitur* este pasivul cu nuanță reflexivă.

2. Poeții au mărit numărul verbelor intranzitive dîndu-le un obiect direct: **ardebat** *Alexim* = iubea cu foc pe Alexis (Verg., Buc., 2, 1), în loc de *amabat perdite Alexim*. Ca *ardeo* se mai construiesc și *pereo* = pier de dragoste, *lateo* = îmi scapă ceva, *ceno* = cinez la.

Acuzativul dublu

182. 1) Unele verbe care exprimă ideea de *a face*, precum: *facio* = fac, *creo* = creez, *reddo* = aduc în stare de; ideea de *a alege*, precum: *eligo*, *lego* = aleg; ideea de *a privi ca*, *a socoti*, precum: *habeo* = îl țin drept, *duco* = socotesc, *existimo* = evaluez, *iudico* = judec, *censeo* = am impresia, socotesc; ideea de *a chema*, precum; *appello* = chem, *nomino* = numesc, *dico* = zic, *voco* = chem etc., cer două acuzative, unul al persoanei, iar celălalt al numelui predicativ:

Consules **creat** *L. Papirium*, *L. Sempronium*. — Alege consuli pe Lucius Papirius și pe L. Sempronius (T.L., 4, 7, 10).

Cuvîntul *consules* este numele predicativ al predicatului *creat consules*.

2) După verbele: *interrogo* = întreb, *rogo* = rog, cer, *posco* = cer, *postulo* = pretind, *flagito* = cer insistent, *doceo* = învăț, *celo* = ascund, urmează două acuzative, unul al persoanei, iar celălalt al lucrului:

Doceo *pueros grammaticam*. — Învăț pe copii gramatica.

Observații

1. Deosebirea dintre acuzativul predicativ și cel al lucrului se poate face mai ușor, dacă se are în vedere că, în construcția pasivă, în cazul acuzativului predicativ, atît obiectul persoanei, cît și acuzativul predicativ se pun la nominativ, — *consules creantur L. Papirius*, *L. Sempronius*, — pe cînd în cazul acuzativului lucrului, acuzativul persoanei se pune la nominativ, iar acuzativul lucrului rămîne la acuzativ: **sententiam** *rogatus* = cerîndu-i părerea (Sall., Cat., 50, 4).

2. Pe măsură ce întrebuințarea prepoziției se răspîndea, unele verbe, ca *doceo*, *interrogo*, *celo*, au cerut obiectul lucrului în ablativ cu prepoziția *de: te de causa* **rogabo** = am să te întreb cu privire la cauză (Cic., L. Vat., 16. 40). În același fel, după verbele *flagito*, *posco*, *postulo*, persoana era arătată prin cazul ablativ cu prepoziția *ab: quod a me optimi cives* **flagitabant** = ceea ce cereau de la mine cei mai buni cetățeni.

Acuzativul intern

183. Este acuzativul unui substantiv înrudit și ca formă și ca sens, sau numai ca sens cu verbul pe lîngă care este pus:

Vivere eam **vitam** = a trăi acel trai (Cic., Sen., 21, 77).

Acuzativul *vitam* este întrudit și ca formă, căci derivă din aceeași rădăcină ca și *vivo*, și ca sens cu verbul *vivere;* este, deci, un acuzativ intern. *Longam ire* **viam** = a merge un drum lung (Verg., Aen., 4, 467). Acuzativul *viam* este înrudit numai ca sens cu verbul *ire;* este un acuzativ intern. Este de observat că verbele pe lîngă care stă acuzativul intern sînt, de obicei, intranzitive.

Observații

Uneori, acuzativul intern este un nume care n-are nici un raport formal sau de sens cu verbul, ci provine din prescurtarea unui acuzativ intern.
Astfel, expresia *lapides loqui* = a spune prăpăstii (Pl., Aul., 1.52), provine din *verba, velut lapides loqui. Saltare Cyclopa* = a dansa Ciclopul (Hor., Dat., 1, 5, 63), este o prescurtare a expresiei *saltare saltationem Cyclopi* = a dansa dansul Ciclopului.

Acuzativul de relație

184. Arată privința în care se îndeplinește acțiunea unui verb sau există calitatea unui adjectiv:

Quid *hoc differt?* — În ce privință se deosebește asta? (Cic., Pro Cael., 14, 39). **Id** *nos ad te venimus.* — În privința asta am venit la tine (Pl., Mil., 1158). **Id** *maesta est.* — În această privință este tristă (Pl., Rud., 397).

Pronumele *id* și *quid* arată privința în care se îndeplinește acțiunea exprimată de verbele *differt* și *venimus*, iar *id* (din *id maesta est*) arată privința în care există calitatea exprimată de adjectivul *maesta;* sînt, deci, acuzative de relație.

Observații

1. În limba latină, privința, relația, punctul de vedere din care se îndeplinește acțiunea unui verb sau există calitatea unui adjectiv se exprimă, în majoritatea cazurilor, prin ablativul de relație. Acuzativul de relație s-a restrîns la neutrul unei serii de pronume, precum: *id*, *hoc*, *illud*, *istuc*, *aliud*, *aliquid*, *quicquam*, *nihil*, *unum*, *utrumque* etc.

2. Uneori, acuzativul de relație este însoțit de obiectul direct: **Illud** *accuso non* **te,** *sed* **illam.** — De asta nu te acuz pe tine, ci pe ea (Cic., Att., 13, 32, 4).

3. Acuzativul neutru de relație se întrebuințează chiar după un verb la pasiv: *Ego* **hoc** *cogor.* — Eu sînt constrîns la asta (Cic., Rab. Post., 17).

4. Acuzativul de relație mai poate fi și neutrul unor adjective de cantitate: *multum*, *aliquantum*, *nimium*, *plus*, *tantum*, *plerumque.*

5. Mai des decît acuzativul neutru al pronumelor sau adjectivelor erau întrebuințate în epoca clasică acuzativele: *vicem* = în locul, și *partem* = parte: *et meam et aliorum* **vicem** *pertimescere* = să mă tem și de situația (de locul) mea și de a altora (Cic., Pro Dom., 4, 8); *et meam* **partem** *tacere* = să păstreze tăcerea în ce mă privește (Pl., Mil., 646).

6. Sub influența literaturii grecești, dar potrivit cu firea limbii latine, s-a dezvoltat acuzativul de relație al cuvintelor care exprimă ideea de *naștere, origine, parte a corpului: Cressa* **genus** = cretană de neam (Verg., Aen., 5, 285); *clari* **genus** = străluciți în privința neamului (Tac., Ann., 6, 9); *nuda* **genu** = cu genunchiul gol (Verg., Aen., 1, 320).

Acuzativul întinderii

A. În spațiu

185. Acuzativul întinderii în spațiu arată *spațiul* parcurs de subiectul propoziției, *distanța* dintre două puncte, *dimensiunea* spațială a unui corp, întrebuințîndu-se mai ales pe lîngă verbele exprimînd ideea de *a merge, a veni, a se afla*, sau pe lîngă adjective arătînd dimensiuni.

1) *Spațiul parcurs:*

Triduo **septuaginta milia** *passuum ambulare* = a parcurge în trei zile pe jos 70 000 de pași (Cic., Pro Quin.).

2) *Distanța* dintre două puncte:

Quae (turres) **pedes LXXX** *inter se distarent* = turnuri care erau la 80 de picioare departe unul de altul (Caes., B.G., 7., 72, 4).

3) *Dimensiunea:*

Aggerem latum **pedes trecentos triginta** *altum* **pedes octoginta** *struxerunt.* — Au construit o terasă lată de 330 de picioare și înaltă de 80 (Caes., B.G., 7, 24, 1).

B. În timp

Acuzativul întinderii în timp arată *cît timp* durează sau *de cînd* durează, sau *de cît timp* s-a produs acțiunea exprimată de verbul pe lîngă care stă.

1) *Cît timp* durează acțiunea unui verb:

Haec **magnam partem aestatis** *faciebant.* — Astea le făceau o mare parte din vară (Caes., B. G., 3, 12, 5).

2) *De cînd* durează acțiunea unui verb:

Tot annos *bella gero.* — De atîția ani duc război (Verg., Aen., 1, 47).

3) *De cît timp* s-a produs un eveniment:

Demosthenes abhinc **annos prope trecentos** *fuit.* — Demostene a trăit acum aproape 300 de ani.

Observații

1. Acuzativul întinderii în timp și spațiu a fost concurat de ablativ: **Milibus** *passuum* **sex** *a Caesaris castris sub monte consedit.* — S-a așezat la 6 000 de pași de tabăra lui Cezar (Caes., B.G., 1, 48,1). *Hoc cum esset modo pugnatum continenter* **horis quinque** = după ce lupta s-a dat în acest fel fără încetare timp de cinci ceasuri (Caes; B.G., 1, 46, 1). Construcția cu acuzativul avea nuanța arhaismului.

2. Pentru a arăta vîrsta cuiva, se întrebuința *natus* însoțit de acuzativul întinderii în timp: **quinque et viginti** *natus* **annos** = în vîrstă de 25 ani (Cic., Tusc., 5, 57). Și aici, genitivul a concurat acuzativul: *puer* **decem** *annorum* = copil de zece ani.

Acuzativul de măsură

186. Acuzativul de măsură este un derivat al acuzativului întinderii. Arată fie *gradul* în care se produce acțiunea verbului, fie *măsura* în bani sau valoare, sau greutate.

1) *Gradul* în care se produce acțiunea unui verb: *Incredibile est* **quantum** *erum anteeo sapientia.* — E de necrezut cît de mult întrec pe stăpînul meu în înțelepciune (Terent., Phorm., 247). Mai ales acuzativele *multum*, *aliquantum*, *tantum*, *quantum*, care au căpătat o funcțiune adverbială, arată gradul.

2) *Acuzativul măsurii:*

Cyathus pendet **drachmas decem.** — Un cyathus cîntărește zece drahme (Plin., Nat. Hist., 21, 185).

Acuzativul direcției

187. Acuzativul direcției arată *punctul*, *ținta* către care se îndreaptă mișcarea verbului pe lîngă care stă:

Eo **Romam.** — Merg la Roma. *Romam* este un acuzativ de direcție. *Eo* **in urbem.** — Merg în oraș. *Urbem* este un acuzativ de direcție.

Observații

1. Inițial, toate numele, indiferent de sensul lor, cînd arătau punctul către care se îndreaptă mișcarea, se construiau cu acuzativul fără prepoziție. La început se zicea deci : *eo* **Romam** = mă duc la Roma și *eo* **patrem** = mă duc la tata. Apoi, pentru o mai mare claritate a expresiei, acuzativul direcției a primit prepozițiile *in* sau *ad*. Numele de orașe și insule, precum și *domus*, *humus* și *rus* au continuat să se construiască cu acuzativul direcției fără prepoziție. În epoca clasică se zicea: *eo* **Roman**, **domum**, **rus** = mă duc la Roma, mă duc acasă, mă duc la țară, dar *eo*, **ad patrem,** *eo* **in hortum** = mă duc la tata, mă duc în grădină. Acuzativele de direcție fără prepoziție aveau nuanța arhaismelor.

2. Mai tîrziu, prepoziția s-a întrebuințat pentru toate numele, indiferent de sensul lor.

3. Sînt unele expresii invariabile, în care acuzativul direcției s-a construit, de asemenea, fără prepoziție: **nuptum** *dare* = a da în căsătorie (*nuptum* este acuzativul unui substantiv verbal), **venum** *ire* = a pune în vînzare, **pessum** *ire* = a merge la ruină, *ire* **malam crucem** = a se duce de rîpă, **exsequias** *ire* = a merge la o înmormîntare, **infitias** *ire* = a umbla să tăgăduiască.

4. Prepoziția in + acuzativul direcției arată că:

a. *Subiectul* care săvîrșește lucrarea pătrunde înăuntrul obiectivului către care se îndreaptă *Eo* **in hortum.** — Mă duc în grădină.

b. *Cu nume de ființe*, arăta că ținta este un dușman: *Eo in* **eum.** — Mă duc împotriva lui.

c. *Cînd nu era vorba de mișcare*, *in* arăta mai ales relația: *in longitudinem* = în lungime, *in latitudinem* = în lățime.

5. *Ad*, după verbe exprimînd ideea de *a merge*, *a veni*, se întrebuințează mai ales cu acuzativul numelor de ființe: *Eo ad* **eum.** — Mă duc la el.

Cu acuzativul numelor exprimînd ideea de timp, *ad* înseamnă:

a. *Pînă la:* **Ad hanc diem** *remanere* = a rămîne pînă în această zi (Cic., Cat., 3, 17).

b. *Pentru* (un anumit timp): **In diem** *vivere* = a trăi pentru o zi.

6. Pentru acuzativul subiect al unui infinitiv, v. sintaxa completivelor.

Notă. 1. Numele arătînd fiinţa sau lucrul cu privire la care se face o exclamaţie se pun uneori în acuzativ: **Me miseram** — Nenorocita de mine (Terent., Eun., 197)

2. Uneori, acuzativul exclamaţiei este însoţit de: *Interjecţia* **o: O,** *istius nequitiam singularem* — Vai, ce nemaipomenită netrebnicie la el (Cic., Verr., 5,92)

Fostul imperativ **em**: **Em** *tibi hominem* — Iată-ţi omul (Pl. Asin., 880).

Ecce: **Ecce** *me* — Iată-mă (Pl., Cist., 283).

Pro: **Pro** *deum fidem* — Bună-credinţă a zeilor

Particula **ne**: *Hunc***ine** *hominem* — Ce mai om!

3. După cum s-a văzut, o exclamaţie se mai exprimă prin nominativ şi prin genitiv. Este greu de perceput pentru moderni deosebirea dintre cele trei expresii. Se pare că deosebirea expresiilor provine din tonalitatea afectivă deosebită pe care o trezea fiecare caz în parte.

ABLATIVUL

188. 1) În deobşte, ablativul îndeplineşte funcţiunile a trei mari cazuri:

— *ablativul*, care arată punctul de plecare al unei acţiuni;

— *locativul*, care arată locul în care se petrece o acţiune;

— *instrumentalul*, care arată instrumentul cu ajutorul căruia se îndeplineşte o acţiune.

Din aceste trei mari categorii de întrebuinţări derivă altele înrudite ca sens, care se vor menţiona la locul potrivit.

2) Ablativul se mai numeşte şi *cazul separaţiei* şi arată punctul de plecare al unei acţiuni. Din el derivă: *a)* ablativul propriu-zis; *b)* ablativul originii;

c) ablativul comparaţiei.

Ablativul propriu-zis

189. Acest ablativ arată punctul de la care porneşte acţiunea exprimată de un verb:

Ego **Lemno** *advenio.* — Eu vin de la Lemnos (Pl., Truc., 91).

Iter **ab Arari** *averterant.* — Se abătuseră de la Arar (Caes., B.G., 1, 16, 3)

Capuam **Calibus** *proficiscens* = plecînd de la Cales la Capua (Cic., Att., 7, 14, 1).

Ablativele *Lemno*, *Arari*, *Calibus* arată punctul de unde pleacă subiectul verbelor *advenio*, *averterant*, *proficiscens*; sînt ablative *de separaţie* sau *ablative propriu-zise.*

Observaţii

1. În perioada veche, ablativul separaţiei s-a construit fără prepoziţie, indiferent de sensul lexical al cuvîntului. Mai tîrziu, pentru a se obţine o expresie mai clară, au început să se adauge prepoziţiile *ab*, *de*, *ex.*

2. De la Plautus pînă la Cicero, numai numele de oraşe, insule, precum şi *domus*, *humus* şi *rus* se construiau îndeobşte fără prepoziţie; aceste nume se întîlnesc uneori construite cu prepoziţie chiar la Plautus. Construcţia fără prepoziţie avea nuanţa stilistică a arhaismului. Se zicea, deci, *venio* **Roma,**

Athenis, Carthagine, domo, rure = vin de la Roma, de la Atena, de la Cartagina, de acasă, de la țară.

3. Prepoziția *ab* înseamnă, de obicei, = de lîngă, *ex* = dinlăuntrul, *de* = dinlăuntrul, de sus în jos. De multe ori însă aceste diferențe nu sînt respectate.

4. Verbele compuse cu prepozițiile *ab*, *de*, *ex* cer, de obicei, ablativul fără prepoziție: **castris** *egressi* = ieșind din tabără.

5. Poeții, pentru a arhaiza, construiesc fără prepoziție unele nume, care, în mod obișnuit, se construiesc cu prepoziție: *Columbae* **caelo** *venere volantes* = porumbei veniră zburînd din cer (Verg., Aen., 6,190/1).

6. Cu nume care exprimă ideea de timp, ablativul se construiește cu prepozițiile *ab*, *de* sau *ex*: **a puero** — din copilărie; *somnus* **de prandio** — somnul după prînz; *diem* **ex die** — zi după zi.

7. Cu verbele care exprimă ideea de *luare cu forța*, *răpire*, *plecare*: *eripere* — a răpi, *detrahere* = a lua cu forța, *pellere* = a alunga, ablativul este însoțit de prepoziție.

Ablativul originii

190. Ablativul originii arată *familia*, *originea*, *locul de naștere* și se construiește, mai ales, cu verbele *nasci* = a se naște, *parere* = a da naștere, și cu participiile *natus*, *ortus*, *prognatus* = născut din: **humana matre** *natus* = dintr-o mamă muritoare (Pl., Amph, 28); **ex te** *nata* = născută din tine (Pl., Epid.).

Observații

1. Ablativul originii fără prepoziție, care este construcția inițială, se întrebuințează cînd cuvîntul respectiv arată *locul de naștere*, *condiția socială*, *rangul*: **nobili genere, equestri loco, amplissima familia** *natus* = născut dintr-un neam nobil, dintr-o familie de cavaler, dintr-o foarte ilustră familie.

2. Cînd ablativul este un nume propriu, atunci se construiește cu prepoziția *ab*, *de*, *ex (e)*: *e Vulcano natus* = născut din Vulcan (Cic., Nat. Deor.).

Cînd locul de origine este un nume de oraș, se construiește cînd cu prepoziție, cînd fără prepoziție: *Turnus Herdonius* **ab Aricia** = Turnus Herdonius din Aricia (T. L., 1,50,3); **Alba** *oriundus* = de fel din Alba (Liv., 1,20,3).

Ablativul comparației

191. Ablativul comparației arată lucrul sau ființa cu care se face comparația exprimată de un adjectiv: **vita** *carior* = mai scump decît viața (Cic, Cat., 1,11,27). Ablativul *vita* arată lucrul cu care se face comparația exprimată de adjectivul *carior*; este un ablativ de comparație.

Observații

1. La început, ablativul comparației fiind, în fond, un ablativ al punctului de plecare, s-a construit fără prepoziție. Ablativul comparației fără prepoziție s-a păstrat în expresiile: **luce** *clarior* = mai limpede decît lumina, **melle** *dulcior* = mai dulce decît mierea, *melius* **exspectatione** = mai bine decît se așteaptă etc.

2. Pentru o mai mare claritate, ablativul comparației s-a construit mai tîrziu cu prepoziția *ab*: **a te** *dignior* = mai demnă decît tine (Ov., Heroid.).

Ablativul instrumental

192. Ablativul instrumental arată, în esență, lucrul sau ființa cu ajutorul căreia se îndeplinește acțiunea unui verb sau care însoțește pe cel care săvîrșește acțiunea. Din aceste două întrebuințări de bază derivă și altele, care vor fi menționate mai jos.

Ablativul instrumental propriu- zis

193. Ablativul instrumental propriu-zis arată *mijlocul*, *unealta*, *instrumentul* cu ajutorul căruia se îndeplinește acțiunea unui verb:

Gladiis *pugnatum est.* = Lupta s-a dat cu săbiile (Caes, B.G., 1,52,4), **Litteris** *certior fiebat.* — Era ținut în curent prin scrisori (Caes., B.G., 2,1,1).

Ablativele *gladiis* și *litteris* arată mijloacele, instrumentele prin care s-au îndeplinit acțiunile exprimate de verbele *pugnatum est* și *fiebat;* sînt ablative instrumentale propriu-zise.

Observații

1. La început, ablativul instrumental propriu-zis s-a construit fără prepoziție. Mai tîrziu, spre a se obține o mai mare claritate, s-a construit cu una din prepozițiile **a, ab, de, ex, cum, in** și, foarte tîrziu, **ad.**

Exemple: vinci **a voluptate** = a fi învins de plăcere (Cic., Off., 1, 68); *gravis* **in annis** = greu din pricina anilor (Apul., Met., 2, 2); **de fratre** *quid fiet?* = ce se va întîmpla cu fratele? Ter., Ad. 996); *percussam sua* **de cuspide** *terram* = pămîntul lovit cu lancea sa (Ovid., Met., 6, 80).

2. Cînd instrumentul era o persoană, se întrebuința prepoziția *per:* **Per alium** *transigam.* — Voi transa cu ajutorul altuia (Cic., Rosc., Am.). Prepoziția *per* s-a întrebuințat apoi și cînd instrumentul era un lucru: *Consuluisti me* **per litteras.** — M-ai consultat printr-o scrisoare (Cic., Phil., 2, 40, 102). În acest caz, prepoziția conferă lucrului-instrument nuanța instrumentului-persoană.

3. Cînd o ființă sau un grup de ființe omenești este considerat o simplă unealtă, numele se pune în *ablativ fără prepoziție:* **Legione** *quam secum habebat militibusque qui ex provincia convenerant... murum fossamque perducit.* — Cu legiunea pe care o avea cu sine și cu soldații care se strînseseră din provincie face un zid și un șanț, (Caes., B.G.).

4. Verbele și uneori adjectivele cu care instrumentalul se construiește fără prepoziție sînt:

complere, *implere* a umple; *abundare*, *redundare*, *affluere*, *circumfluere* = a fi îmbelșugat; *augere (aliquem aliqua re)* = a încărca, *ornare*, *instruere* = a echipa, precum și adjectivele corespunzătoare: *plenus* = plin, *refertus*, *confertus* = încărcat, *auctus* = încărcat, *instructus* = echipat, *onustus* = încărcat etc.; *uti* = a se folosi, *frui* = a se bucura de, *potiri* = a se face stăpîn pe; *vesci* = a se hrăni cu *(potior* se construiește adesea și cu acuzativul și cu genitivul) *opus est*, *usus est* = e nevoie, *fidere*, *confidere* = a se încrede în, *mutare* = a schimba, *immolare*, *sacrificare*, *facere* = a aduce o jertfă.

Ablativul prețului

194. Ablativul prețului este un instrumental care arată banii, suma plătită, deci mijlocul prin care se face o vînzare, o cumpărare, o plată. Ablativul prețului se întîlnește mai ales după verbele: *vendo* = vînd, *emo* = cumpăr,

redimo = răscumpăr, *mercor* = negustoresc, *conduco* = împrumut, *aestimo* = prețuiesc, *do* = dau, *libero* = liberez, *posco* = cer, *praebeo* = ofer, *habeo* = socotesc, și altele cu înțeles asemănător.

Numele mai des întîlnite în ablativul prețului sînt: *asse* = cu un as, *denario* = cu un denar, *aere* = cu bani, *pecunia* = cu bani, *mercede* = cu plată, *sumptu* = cu cheltuială. *Emi virginem* **triginta minis.** — Am cumpărat o fată pe treizeci de mine (Plautus, Curc., 343,4). **Parvo pretio** *redempta* = răscumpărată pe un preț mic (Caes., B.G., 1, 18, 3).

Observații

Trebuie să se deosebească genitivul prețuirii sau al evaluării de ablativul prețului. Sînt însă unele verbe: *aestimare* = a prețui, *putare* = a socoti, *habere* = a lua drept, *esse* = a fi, a valora, construite cînd cu genitivul, cînd cu ablativul. Nuanța stilistică deosebită era conferită de nuanța specifică fiecărui caz în parte. Iată un exemplu de deosebire între cele două cazuri: **Quanti** *emptae?* — **Parvo.** — **Quanti** *ergo?* — **Octussibus** = Cu cît au fost cumpărate? — Cu puțin. — Cu cît deci? — Cu opt așa și (Hor., Sat, 2, 3, 155).

Genitivele *quanti . . . quanti* arată evaluarea, iar ablativele *parvo* și *octussibus* arată prețul precis.

Ablativul drumului pe care se merge

195. Acesta este un instrumental care arată drumul pe unde merge subiectul unui verb:

Aurelia via *profectus est.* — A plecat pe calea Aurelia (Cic., Cat., 2, 41, 6).

Aurelia via este un ablativ instrumental. Cuvintele mai des întrebuințate care arată drumul pe care se merge sînt: *via* = pe cale, *colle* = pe colină, *flumine* = prin rîu, *mari* = pe mare, *ponte* = pe pod, *terra* = pe uscat, *vado* = prin vad etc.

Drumul pe care se merge mai poate fi exprimat și prin acuzativ + prepoziția *per*:

Per angustias et fines *Sequanorum suas copias traduxerant.* — Își trecuseră trupele prin strîmtorile și prin țara secvanilor (Caes., B.G., 1, 11, 1).

Volat **per aera** *magnum.* — Zboară prin cerul liber (Verg., Aen.).

Ablativul cauzei

196. Ablativul cauzei arată cauza căreia i se datorește pornirea acțiunii exprimate de verbul determinat:

Mihi horror membra misera percepit **dictis tuis.** — O groază mi-a cuprins mădularele, nenorocitul de mine, din pricina spuselor tale (Pl., Amph., 1118).

Ablativul *dictis tuis* arată cauza care a provocat săvîrșirea acțiunii exprimate de verbul *percepit;* este un ablativ de cauză. Deosebirea dintre ablativul intrumental propriu-zis și ablativul de cauză constă în aceea că instrumentalul arată *unealta* care mijlocește și însoțește acțiunea, pe cînd ablativul de cauză arată *pricina* care provoacă, precedînd acțiunea verbului.

Cîteva expresii în care se întîlnește ablativul cauzei sînt: **fame** *perire* = a pieri de foame, **cura** *macerari* = a fi mistuit de grijă, **ira** *fervere* = a fierbe de mînie, **iracundia** *ardere* = a arde de mînie.

Observații

1. Încă de mult, cauza s-a exprimat prin ablativ cu prepoziție. De exemplu: Qui *terrore meo occidistis* **prae metu** = care, din pricina terorii mele, ați căzut de teamă (Pl., Amph., 1066). *Terrore meo* este un ablativ de cauză fără prepoziție. Construcția cu prepoziție a fost impusă, și aici, de nevoia de claritate.

2. Cauza se mai exprimă și prin *per*, *ob*, *propter* + acuzativul; prin *de*, *ex*, *in* + ablativul. În acest fel, ablativul de cauză fără prepoziție începuse să aibă o tonalitate de arhaism.

Ablativul pedepsei

197. Ablativul pedepsei arată sancțiunea care a fost aplicată cuiva și se construiește mai ales cu verbele: *multare* = a pedepsi, *damnare*, *condemnare* = a condamna:

Tergo *ac* **capite** *puniretur.* — Era pedepsit cu bătaia și moartea.

Observații

1. Ablativul pedepsei se întrebuința mai ales cînd pedeapsa era închisoarea, exilul, moartea. Și aici se vede o confuzie cu genitivul.

2. Unele ablative de cauză au căpătat o întrebuințare adverbială: *ea re*, *eo*, *hoc* = de aceea; *qua re* = din această cauză.

Ablativul măsurii

198. Ablativul măsurii arată măsura în care se deosebesc două acțiuni sau două însușiri:

Milibus *passuum* **duobus** *ultra eum erat.* — Era cu două mii de pași dincolo de el. *Duobus milibus* este un ablativ al măsurii. *Hic adulescens* **multo** *Ulixem anteit.* — Acest tînăr întrece mult pe Ulise (Pl., Bacch). Ablativul *multo* arată cu cît întrece tînărul pe Ulise.

Maior erat **mensibus** illa **tribus.** — Era mai mare cu trei luni (Mart., 9, 29, 4). *Mensibus tribus* arată cu cîte luni era aceea mai mare.

Unele ablative ale măsurii au devenit simple adverbe: *multo* = cu mult, *nimio* = cu prea mult, *paulo* = cu puțin, *tanto* = cu atît, *quanto* = cu cît, *triduo* = cu trei zile.

Ablativul de referință

199. Ablativul de referință arată privința în care se îndeplinește acțiunea unui verb sau există calitatea unui adjectiv:

Non **tota re,** *sed* **temporibus** *errasti.* — Nu te-ai înșelat în privința întregii chestiuni, ci numai în privința datelor (Cic., Phil., 2, 23). *Tota re* și *temporibus* sînt ablative de referință.

Verbele cu care se construiește, de obicei, ablativul de referință sînt: *superare* = a întrece, *vincere* = a învinge, *excellere* = a se distinge, *differre* = a se deosebi, *errare* = a greși. Adjective: *talis* = asemenea, *mobilis* = mobil: **pedibus** *mobilis* = iute la picior.

Observații

S-a văzut că lucrul cu privire la care se îndeplinește acțiunea verbului mai poate fi redat și prin acuzativ. Deosebirea stilistică se datorește nuanței ogico-afective deosebite a celor două cazuri.

Ablativul însoțirii

200. Ablativul însoțirii arată ființa sau ființele, ori lucrul sau lucrurile care însoțesc pe subiect cînd săvîrșește acțiunea exprimată de verb:

Eo **pedestribus copiis** *contendit.* — S-a îndreptat într-acolo cu trupele pedestre (Caes., B.G., 3, 11, 5). Ablativul *pedestribus copiis* este un instrumental al însoțirii, numit și *comitativ.*

Cum his legatis *venit.* — A venit cu acești soli (Caes., B.G., 4, 27, 2). **Veste servili** *navem conscendit.* — S-a urcat pe corabie (îmbarcat) cu o haină de sclav (Cic., Pis., 92).

Observații

1. La început, ablativul instrumental de însoțire s-a construit fără prepoziție, indiferent dacă numele respectiv era un nume de persoană sau de lucru.

Mai tîrziu, numele de persoană s-a pus în ablativ cu prepoziția *cum*, spre deosebire de numele de lucruri și de animale, care continuau să se construiască fără prepoziție. Numai numele care arăta formații militare, ca: *legio* = legiune, *cohors* = cohortă, *copiae* = trupă, au continuat multă vreme să se construiască fără prepoziția *cum.*

2. În epoca clasică s-a produs o confuzie a construcțiilor: numele de formații militare, precum și numele de lucruri și de animale se construiau cînd cu prepoziție, cînd fără prepoziție. Se vede și aici nevoia de clarificare. Construcțiile fără prepoziții aveau o nuanță arhaică.

3. După verbele: *comparare* = a compara, *iungere* = a uni, *loqui*, *agere*, *disputare* = a vorbi, a discuta, *partiri*, *communicare* = a împărți etc., ablativul însoțirii se construiește cu prepoziția *cum.*

Ablativul calității

201. Ablativul calității este un instrumental arătînd însușirile fizice sau morale pe care le posedă o persoană: *Ut tu es* **gradibus grandibus** = după cum ești tu cu pașii mari (Pl., Epid., 12). **Memoria** *es optima.* — Ai o memorie foarte bună (Pl., Mil., 49). Ablativele *gradibus grandibus* și *memoria optima* arată însușiri ale unei persoane; sînt ablative de calitate.

Observații

1. La început, ablativul calității s-a construit fără prepoziție, apoi a fost însoțit de prepoziția *cum : cum tremulis anus artubus* = bătrîna cu mîini tremurătoare (Enn., Ann., 35). Motivul întrebuințării prepoziției a fost nevoia de claritate.

2. Calitatea, așa cum s-a văzut, se mai exprimă și prin genitiv. Genitivul venea, în construcție, cu nuanța logico-afectivă a posesorului: calitatea stăpînea pe cel care o avea.

Ablativul de mod

202. Ablativul de mod arată *împrejurările* care însoțesc acțiunea unui verb:

Pace *advenio.* — Sosesc în pace (Pl., Amph., 32).**His ominibus, cum tua pernicie**, *proficiscere ad impium bellum.* — Cu aceste prevestiri, spre pieirea ta, pleacă la războiul nelegiuit (Cic., Cat., 1, 13, 33).

Quanto **dolore** *vidi.* — Cu ce mare durere am văzut (Cic., Marc., 6, 16).

Ablativele *his ominibus*, *tua pernicie*, *pace*, *dolore* arată împrejurările care însoțesc desfășurarea acțiunii; sînt ablative de mod.

Observații

1. Construit la început singur, ablativul de mod, așa cum arată exemplul din Cicero, citat mai sus, a început să fie însoțit de prepoziție, din motivele de atîtea ori semnalate.

2. Ablativul unor substantive, datorită desei întrebuințări, a devenit aproape adverb și s-a construit, deci, fără prepoziție. Exemple: *arte* = cu meșteșug, *iure* = pe drept, *iniuria* = pe nedrept, *ordine* = la rînd, *ratione*=cu socoteală, *sponte* = de bună voie, *vi* = cu forța etc.

Ablativul locativ

A. In spațiu

203. Ablativul locativ arată *locul* în care se petrece o acțiune:

Homo idem **duobus locis** *sit* = pentru ca același om să fie în două locuri (Pl., Amph., 368).

In silvis *abditi latebant.* — Stăteau ascunși în păduri (Caes., B.G., 2, 19, 6).

Sub monte *consedit.* — S-a așezat la poalele muntelui (Caes., B. G., 1,48, 1).

Ablativele *duobis locis*, *silvis*, *monte* arată locul în care se îndeplinește acțiunea verbelor respective; sînt ablative de loc.

Observații

1. În afară de numele de orașe, insule de declinarea I și a II-a, întrebuințate la singular, și în afară de *domus*, *humus*, *rus*, care la întrebarea *ubi?* (în ce loc?) se pun în locativ (confundat cu genitivul), atît numele de orașe și de insule de declinarea I și a II-a, întrebuințate la plural, cît și numele de insule și orașe de declinarea a III-a, precum și toate celelalte nume se pun în ablativul locativ.

2. Ablativul locativ fără prepoziție se întrebuințează la nume de *insule*, *orașe*, precum și la substantivele care exprimă *ideea de loc*, precum: *loco*, *parte*, *litore*, *regione* etc. Pentru celelalte substantive se întrebuințează prepoziția *in* = în, sau *sub* = sub: *in urbe* = în oraș; *coronam habere in capite* = a avea o cunună pe cap (Cic., Verr., 5, 27).

3. Se mai construiesc adesea cu ablativul locativ fără prepoziție numele însoțite de unul din adjectivele: *medius* = de mijloc, *totus* = întreg, *summus* = cel mai înalt.

4. Prepoziția a pătruns repede și în domeniul acestor substantive și, în afară de numele de insule și orașe, care au continuat să se întrebuințeze la ablativ-locativ fără prepoziție, toate celelalte nume, în epoca clasică, apar construite cînd cu prepoziție, cînd fără prepoziție. De exemplu: *in eo loco*=în acest loc (Caes., B.G., 5, 3), dar și: *eo loco* (Caes., B.G. 6, 27); *tota Gallia* (Caes., B.G., 5, 55, 5), precum și: *tota in Asia* = în toată Asia (Cic., Pomp., 2, 7)

B. **In timp**

Ablativul locativ exprimă și timpul *precis* cînd s-a petrecut o acțiune sau *timpul între ale cărui limite* se petrece o acțiune.

1) Timpul precis cînd s-a petrecut o acțiune:

Die septimo *pervenit.* — A șaptea zi a sosit (Caes., B.G., 1, 10, 5). **Superiore aestate** *cognoverat.* — Aflase în vara trecută (Caes., B.G., 5, 8, 3).

Substantivele care exprimă ideea de timp, precum: *hora*, *die*, *nocte*, *anno* etc., precum și unele cuvinte care implică noțiunea de timp, ca: *ludis* = la jocuri, *comitiis* = la alegeri, *nuptiis* = la căsătorie, se pun în ablativ fără prepoziție.

Prepoziția își face însă și aici devreme apariția, de exemplu: *in civili bello* = într-un război civil (Cic., Phil., 2, 47); *in consulatu nostro* = în timpul consulatului meu (Cic., Arch., 28); *in pueritia* = în copilărie, *in senectute*=la bătrînețe.

2) Timpul între limitele căruia se petrece o acțiune:

Quidquid est, **biduo** *sciemus.* — Orice ar fi, în două zile vom ști (Cic., Att., 9, 14, 2).

Uti **decem diebus** *Numidia decederet* = ca în timp de zece zile să părăsească Numidia (Sall., Jug., 38, 9).

Același scriitor spune: *Uti in* **diebus proximis decem** *Italia decederet* = ca în primele zece zile să părăsească Italia (Sall., Jug., 28, 2).

LOCATIVUL

204. Locativul a fost un caz indo-european, care, în limba latină, s-a păstrat numai la unele nume de orașe și insule de declinarea I și a II-a, întrebuințate la singular, precum și în *domi* = acasă, *ruri* = la țară, *humi*=la pămînt, *belli* = la război, *militiae* = în campanie, *viciniae* = în vecinătate, *tempori* = la timp, *heri* = ieri, *Carthagini* = la Cartagina.

Desinența acestui caz era *-i*. Mai tîrziu, acest caz a fost înlocuit prin cazuri prepoziționale.

VERBUL

205. Formele unui verb exprimă, ca și în limba romînă, înțelesuri variate. De exemplu:

Magna Graecia nunc quidem **deleta est**, *tum* **florebat.** — Grecia mare acum este în adevăr distrusă, atunci era în floare. (Cic., Cael., 13).

În forma *deleta est* — predicatul primei propoziții — se recunosc:

a) diateza pasivă, din care se înțelege că subiectul gramatical (Grecia) suferă acțiunea exprimată de verb;

b) persoana a III-a și

c) numărul singular, amîndouă în acord cu subiectul gramatical;

d) timpul perfect, din care se înțelege că acțiunea s-a realizat mai înainte (în trecut):

e) aspectul de *perfectum* (v. nr. 214, 215), pentru că autorul exprimă rezultatul acțiunii terminate; de aceea se traduce în limba romînă prin prezent. Cicero a întărit ideea de rezultat prezent (pentru vremea sa) prin adverbul *nunc;*

f) în sfîrșit, în *deleta est* se recunoaște modul indicativ, deci scriitorul a enunțat un fapt real ca un adevăr obiectiv (nu ca o părere a cuiva).

În forma predicatului propoziției a II-a, *florebat*, se văd:

a) diateza activă; *b)*, *c)* persoana a III-a singular; *d)* timpul imperfect, care exprimă o stare în trecut; *e)* aspectul de *infectum*, deci acea stare dăinuia atunci, în trecut; *f)* modul indicativ, pentru că autorul — și în această propoziție — a enunțat un fapt real ca obiectiv.

Aceste variate funcțiuni ale predicatului sînt determinate:

— unele (diateza, persoana, numărul), de subiectul gramatical;

— altele, de poziția și atitudinea vorbitorului: *timpul* este fixat în legătură cu poziția de prezent a vorbitorului; *aspectul* redă momentul acțiunii; *modul* este determinat de atitudinea scriitorului față de fapte.

Vor fi cercetate, pe rînd, funcțiunile formelor verbale studiate la morfologie.

DIATEZELE

Diateza activă

206. Predicatul are diateza activă cînd subiectul gramatical al propoziției indică autorul acțiunii sau stării exprimate de verb:

Caesar Gallorum animos verbis **confirmavit.** — Cezar a încurajat prin vorbe sufletele galilor (Caes., B.G. I, 33).

Limba latină folosește foarte frecvent diateza activă.

În categoria verbelor active există:

207. VERBE TRANZITIVE ȘI INTRANZITIVE

1) *(Caesar) omnibus, qui arma* **tulerant**, *manus* **praecidit** *vitamque* **concessit.** — Cezar a tăiat mîinile tuturor celor care ridicaseră armele împotriva lui și le-a lăsat viața (Caes., B.G., VIII, 44, 1).

2) *Non licet sui commodi causa* **nocere** *alteri.* — Nu-i îngăduit a produce pagubă altuia pentru propriul tău interes (Cic., Of., III, 5, 23).

Din primul exemplu se vede că:

a) unele verbe cu diateză activă (ca *tulerant*, *praecidit*, *concessit*) au nevoie de o întregire, de un complement direct, fără care înțelesul lor nu este deplin;

b) cuvintele care sînt complemente directe exprimă obiecte din afara sferei noțiunii verbului *(arma, manus, vitam)*, adică înțelesul complementelor nu este implicat în al verbelor (cum este, de exemplu, în *mirum somnium somniavi* = am visat un vis minunat; *somniavi* presupune pe *somnium*).

Astfel de verbe, care au absolută nevoie de un complement direct, pentru ca înțelesul lor să fie întreg, se numesc verbe *active tranzitive;* ele exprimă o acțiune care se exercită (sau «trece») nemijlocit asupra unui obiect pe care înțelesul verbului nu-l implică.

În exemplul 2, verbul *nocere* = a fi vătămător, a produce pagubă, nu are nevoie de o întregire, de un complement direct; el exprimă singur un înțeles complet.

Astfel de verbe se numesc *active intranzitive.*

Notă. Li s-a dat această denumire, pentru că au făcut impresia că acțiunea lor nu *trece* (ca la cele tranzitive) mai departe asupra unui obiect extern, ci rămîne limitată la sfera subiectului.

3) Calitatea de tranzitiv sau intranzitiv o dă sensul verbului în propoziție, deoarece în limba latină foarte multe verbe sînt folosite de scriitori atît ca tranzitive, cît și ca intranzitive. În decursul dezvoltării limbii latine numărul verbelor tranzitive a sporit în dauna celor intranzitive.

208. În limba romînă, puține verbe pot fi tranzitive și totodată intranzitive. Verbele intranzitive se traduc deseori prin reflexiv:

Mores **mutaverunt** (intranzitiv). — S-au schimbat moravurile.
Sententiam **mutavit** (tranzitiv). — Și-a schimbat părerea (Cic.).
Legio locum non **tenuit** (tranzitiv). — Legiunea nu și-a păstrat locul (Caes.).

Nilus **praecipitat** *ex altissimis montibus* (intranzitiv). — Nilul coboară repede din munți foarte înalți (Cic., Rep., 6, 19).
Se *in flumen* **praecipitat** (tranzitiv). — Se aruncă în apă (Caes.).

Dicționarele precizează calitatea de tranzitiv sau intranzitiv a verbelor. Și unele și altele au aceeași formă și se conjugă la fel la diateza activă.

Notă. 1) Limba latină folosește frecvent verbele tranzitive în mod *absolut*, adică fără complement direct; înțelesul verbelor, în acest caz, este mai general, ca și în limba romînă: *a)elevul recită frumos poezia*, față de *b) elevul recită frumos;* în propoziția *a)*, înțelesul verbului are valoare numai în legătură cu poezia (complement direct) pe care o recită; în propoziția *b) recită* (folosit în mod absolut) are valoare generală.

Arare *mavelim.* — Aș prefera să fac agricultură (Pl.)
Ibi primum insuevit exercitus populi Romani **amare, potare.** — Acolo s-a obișnuit pentru prima oară armata poporului roman să se țină de dragoste, să bea... (Sall., Cat., 11, 16).
Urit *sol.* — Arde soarele.

2) Îndeosebi scriitorii care folosesc un stil concis lasă frecvent la o parte complementele directe, cînd ele se pot subînțelege:
Naves XVIII... solverunt (subînțeles *ancoras).* — Optsprezece nave au dezlegat (ancorele) (Caes. B. G., IV, 18, 1).
Mettius ducit (subînțeles *exercitum) quam proximum ad hostem potest.* — Mettius duce (armata) cît mai aproape de dușman (T. L.)

3) În ce privește participiul perfect de la verbele intransitive, v. nr. 253.

4) Cînd sînt simple, verbele cu înțeles de mișcare sînt intranzitive; ele devin tranzitive cînd sînt compuse mai ales cu prepozițiile *circum, per, praeter, trans:*

Omnia me **praetereunt.** — Toate mă depășesc (Cic.).
Scientia... nauticarum rerum reliquos **antecedunt.** — Întrec pe ceilalți în știința navigației (Caes., B. G., III, 8, 1).
Exire *limen* — a trece pragul.

209. Diateza pasivă

În limba latină, diateza pasivă are mai multe roluri.

A. Exprimă acțiunea verbului ca impersonală [1]; în acest caz se numește **pasiv impersonal:**

1) *Omnibus locis* **pugnatur.** — Se dau lupte în toate locurile (T. L., 5, 21, 13).
Ventum *est ad (aedes) Vestae.* — Am ajuns la templul Vestei (Hor., S., I, 9).

[1] Acesta a fost rostul inițial al desinenței *-r, -ris* ...

2) **Traditum est** *Homerum fuisse caecum.* — Ni s-a transmis prin tradiție că Homer a fost orb (Cic., Tusc., V, 114).

Dictum est = a fost spus, s-a spus că... (Caes., B.G., I, 1, 5).

Cum se vede, la pasiv impersonal se pot folosi atît verbele intranzitive *(pugnatur, ventum est)*, cît și cele tranzitive *(traditum, dictum est)*, atît la formele cu aspect *infectum (pugnatur)* cît și la cele care exprimă aspectul *perfectum (ventum est, dictum est)*.

Notă. Limba latină a avut tendința constantă de a dezvolta construcțiile personale, așa încît verbele tranzitive sînt mai rar folosite impersonal decît cele intranzitive.

Exemple suplimentare

Itum est in viscera terrae. — S-a coborît (s-a mers) pînă în măruntaiele pămîntului (Ov., Met.).

Pugnatum ab hostibus ita acriter est ut a viris fortibus... pugnari debuit. — S-a luptat din partea dușmanilor atît de înverșunat, cum a trebuit să se lupte din partea unor bărbați viteji (Caes., B.G., II, 33, 4).

Tenebrae, latebrae; bibitur, estur, quasi in popina hau(d) secus. — Întuneric, ascunzișuri; se mănîncă, se bea ca într-o cîrciumă, nu altfel (Pl., Poen., 835).

B. *Diateza pasivă* exprimă și pasivul personal:

Tertiam Galliae partem (incolunt) qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli **appellantur.** — Partea a treia din Gallia o locuiesc cei care sînt numiți pe limba lor celți, pe a noastră, gali (Caes., B.G., 1,1).

Interfecta est *civium multitudo.* — A fost ucisă o mulțime de cetățeni (Cic., Phil., XIV, 7).

În aceste exemple se observă că nu s-a indicat cine face acțiunea verbului (autorul); tocmai acesta este rostul principal al pasivului personal. Dacă autorul avea interes să precizeze cine face acțiunea, putea folosi diateza activă.

Subiectele gramaticale ale pasivelor personale devin complemente directe, dacă predicatele sînt trecute la diateza activă:

quos... *Celtas*... *appellant*, din: **qui**... *Celtae appellantur.*

Așadar, la pasivul personal pot fi folosite numai verbele tranzitive, ca și în limba romînă.

Notă. 1) Uneori este indicat totuși autorul; în loc de *Caesar vicit Pompeium* se poate spune: *Pompeius* **a Caesare** *victus est.*

Complementul de acest fel, redat prin *ab* + ablativul, arată, în general, de unde provine acțiunea:

a. Cînd este vorba de o persoană, ablativul se folosește totdeauna precedat de *ab*:

Quid ais? vulgo occidebantur? per quos et **a quibus**? — Ce afirmi? peste tot numai moarte? prin mîna cui și din a cui inițiativă?

b. Și cu substantivele abstracte se întîlnește *ab* + ablativul:

A doctrina *mediocriter instructus (est).* — Dinspre partea învățăturii, slab instruit (Cic.)

2) Uneori, cînd predicatul este pasiv, numele de persoană care face acțiunea stă în dativ:

Honesta **bonis viris** ... *quaeruntur.* — Oamenii de bine caută numai ce-i cinstit (Cic., Of., III, 9, 38).

Illa **nobis** *alio tempore* ... *explicabuntur.* — Vom expune acestea altădată (Cic., De inv., 1, 86).

Res tota **mihi** *provisa est.* — Am prevăzut întreaga situație (Cic., Ver., IV, 42, 91).

Pentru romani era o diferență de sens: dativul arăta că acțiunea se face în avantajul persoanei care acționa sau că pentru acea persoană acțiunea este un fapt îndeplinit.

Se întrebuințează cu astfel de dative verbele următoare:

quaero = caut, *probo* = fac probă, aprob, *laudo* = laud, *intellego* = înțeleg, *audeo* = îndrăznesc, *videor* = par, *cerno* = deosebesc, *provideo* = prevăd, mai ales cînd predicatul este pasiv, la forme compuse *(res tota mihi* **provisa est).**

3) Cînd se arată cauza care provoacă acțiunea suferită de subiect, se folosește ablativul instrumental.

În tendința de a lăsa neprecizat autorul care face lucrarea, scriitorii latini folosesc diateza pasivă și la verbe ca: *iubeo*, *impero* = poruncesc, *cogo* = silesc, *sino* = permit, și altele: *iubeor* = mi se cere, *imperor* = primesc porunca etc.

Decemviri libros (sibyllinos) adire atque inspicere **iussi (sunt).** — Decemvirii au primit sarcina să meargă la cărțile sibiline și să le cerceteze (T.L., 22, 36, 6).

Se ocolește, deci, numele celui care a dat sarcina.

Pontem **rescindi** *iubet.* — Dă poruncă să fie tăiat podul (Caes., B.G., 1, 7, 2).

Prin pasivul infinitivului, *rescindi*, se lasă neprecizat autorul acțiunii exprimate de verb.

Notă. Și unele verbe intranzitive se întîlnesc cîteodată la pasivul personal: *invideor*, *persuadeor* etc. Aceste verbe au tendința de a deveni tranzitive, cum se constată, de exemplu, în:

Quis **te** *persuasit?* — Cine te-a convins? (Ennius).

Invideor. — Sînt invidiat (Hor., Ars poerica, 56).

Persuasa est. — A fost convinsă (Ov.).

Tendința aceasta se constată în latina vorbită.

Exemple suplimentare

Effodiuntur opes, irritamenta malorum. Se dezgroapă averi, pricini de aţîţare la rele (Ov., Met., I, 138).

Veteres orationes... a plerisque legi sunt desitae. — Vechile discursuri au încetat de a fi citite de către cei mai mulți (Cic., Brut, 123).

Viginti minas dabin? Dabuntur. — Vei da oare 20 de mine?... Îți vor fi date (Pl.)

C. Diateza pasivă exprimă și funcțiunea de *mediu-reflexiv*, adică redă ideea că subiectul care face lucrarea este totodată interesat în acea acțiune (mediu) sau că acțiunea se răsfrînge asupra lui însuși (reflexivul).

Nu totdeauna este ușor de deosebit un înțeles de celălalt. *Mediul* propriu-zis e rar și în limba latină, ca și în limba romînă, de exemplu:

Copulantur dextras. — Își dau mîna dreaptă (Pl., Aul.).

Pallam induitur. — Își îmbracă haina (Pl.).

Pentru a reda reflexivul, limba latină folosește — pe lîngă forma sintetică cu desinențele *-r*, *-ris* etc. — și forma analitică, alcătuită cu pronumele *me*, *te*, *se*, *nos*, *vos*, *se* + verbul la diateza activă: *mutor* și *me muto; vertor* și *me verto* etc.

Occultat se *latebris.* — Se ascunde în locuri dosnice (Cic.).

Stellae **occultantur.** — Stelele se ascund (sînt ascunse) (Cic., N.D., 2.51).

Notă. Forma simplă, însă, cu desinențele *-r*, *-ris*, *-tur* etc. se întîlnește mai frecvent, îndeosebi cu:

1. Verbele care exprimă acțiuni relative la grija față de corp: *lavor* = mă spăl, *ornor* = mă gătesc, *ungor* = mă ung, mă parfumez, *cingor* = mă încing, *induor* = mă îmbrac. *Loricam* **induitur.** — Își îmbracă platoșa (Verg., Aen., VII, 640). *Suebi* **lavantur** *in fluminibus.* — Suebii se scaldă în rîuri (Caes., B.G., 4, 1, 10).

Lupșa Ioana
cl. a XI-a B

Extemporal.

II 1962

1. Măsuca a răspuns lui Ennius că el nu este acasă (ac + inf)

2. Verbul : habeo, ēre, -ui, -itum

Conjunctiv : prezent
m. m c. perf. } dialeza pasivă

1. Măsuca Ennio respondit se domi non esse.

	prezent	m. m. c. perf.	
2.	habear	habitus, a, -um	essem
	habearis	-"-	esses
	habeatur	-"-	esset
	habeamur	habiti, ae, a.	essemus
	habeamini	-"-	essetis
	habeantur	-"-	essent

10

Este bine ca, totodată, să se țină seama că verbele deponente au exprimat pentru latini, cel puțin la început, o acțiune care privea îndeaproape pe cel care o executa (similar verbului din limba romînă *mă gîndesc*).

Omnino **irasci** *amicis non soleo.* — Nu obișnuiesc de loc să mă mînii pe prieteni (Cic., Ph., VIII, 5, 16).

Laetor *tum praesente, tum sperata tua dignitate.* — Mă bucur atît de demnitatea ta prezentă, cît și de cea la care nădăjduiești (Cic.).

Hortatur *eos ne animo deficiant.* — Îi îndeamnă să nu-și piardă curajul (Caes., B.G., 1, 19, 1).

Caesar, cum id nuntiatum est, eos (Helvetios) per Provinciam nostram iter facere **conari**, *maturat ab urbe* **profiscisci.** — Cezar, cînd i s-a adus vestea că helveții încearcă să-și facă drum prin Provincia noastră, se grăbește să plece de la Roma (Caes., B.G., 1, 7, 1).

VERBELE SEMIDEPONENTE

211. Verbele semideponente nu se deosebesc decît prin formă de cele deponente: *gaudeo, gaudere* (cu forme active), *gavisus sum* (cu forme pasive).

Ele au înțeles activ și mediu-reflexiv, ca și deponentele. Precizările făcute asupra verbelor deponente privesc și pe cele semideponente.

Venire tu me **gaudes.** — Te bucuri că vin (Pl.).

(Mithridates) tantum victus efficere potuit quantum incolumis nunquam **est ausus** *optare.* — Mitridate, învins, a putut să facă atît cît nu a îndrăznit să dorească pe cînd era în domnie (Cic., Man., 9, 25).

Observații

1. Unele forme au înțeles pasiv și la verbele deponente și la cele semideponente, bineînțeles, cînd verbul este tranzitiv:

a. *Totdeauna, gerundivul; hortandus, -a -um* = de îndemnat, care merită a fi îndemnat

b. *Participiile trecute* au, în general, sens activ și reflexiv; totuși, uneori — și numai unele — au și sens pasiv:

adeptus, -a, -um (de la *adipiscor*) care a dobîndit, dobîndit
auguratus, -a -um (de la *auguror*) care a consfințit, consfințit
depopulatus, -a, -um (de la *de-popular*) care a pustiit, pustiit
comitatus, -a, -um (de la *comitor*) care a însoțit, însoțit;

la fel și *dignatus, -a, -um, imitatus, -a, -um, meditatus, -a, -um, partitus, -a, -um* și altele.

Eodem tempore... Caesarem certiorem faciunt sese, **depopulatis** *agris, non facile ab oppidis vim hostium prohibere.* — În același timp înștiințează pe Cezar că, după ce au fost pustiite ogoarele, nu ușor pot opri violența dușmanilor de a nu ataca orașele (Caes., B.G., 1, 11, 4).

Augurato *templo* = după ce a fost consacrat templul (T.L., VIII, 5. 8).

c. *La formele personale,* verbele deponente se întîlnesc mult mai rar cu înțeles pasiv: **Criminor** te = te învinuiesc și **criminor a te** = sînt învinuit de tine.

Sullanas res defendere **criminor.** — Sînt învinuit că apăr partidul lui Sulla (Cic., Agr., 3 13).

Multa dolo pleraque per vim **audebantur.** — Erau îndrăznite multe prin înșelăciune, cele mai multe prin violență (multe îndrăzneau să facă prin înșelăciune, foarte multe prin violență) (T.L., 39, 8).

d. *Unele participii trecute* au sens de participii prezente: *ratus* = socotind, *usus* = folosind, *fisus* = avînd credința că, *solitus* = obișnuind etc.

Exemple suplimentare

Ut cavere decet, timere non decet, sic gaudere decet, laetari non decet, quoniam docendi causa a gaudio laetitiam distinguimus. — După cum se cuvine să te ferești de ceva, dar nu se cuvine să te temi, tot așa se cuvine să te bucuri, dar nu să te veselești, fiindcă, pentru învățătură, noi deosebim bucuria de veselie (Cic., Tusc., IV, 31, 66).

Daedalus dedit oscula nato hortaturque sequi. — Dedalus dă fiului o sărutare și-l îndeamnă să-l urmeze. (Ov., Met., 8, 215).

Pares cum paribus congregantur. — Cine seamănă se adună (Cic., Cato M.).

Iam verterat fortuna. — Se schimbase norocul (T.L., V 49).

MODURILE ȘI TIMPURILE ÎN PROPOZIȚIILE PRINCIPALE

212. Predicatul în propozițiile principale poate fi la:
— indicativ, conjunctiv, imperativ (moduri personale) și la
— infinitiv (mod nepersonal).

Indicativul este folosit cînd scriitorul redă acțiunea sau starea exprimată de verb ca fapt adevărat, real, fără nici o nuanță afectivă (de îndoială, dorință, îndemn) etc.:

1) *Gallia* **est** *omnis* **divisa** *in partes tres.* — Gallia este toată împărțită în trei părți (Caes., B.G., I., 1, 1).

Germani agriculturae non **student.** — Germanii nu au rîvnă deosebită pentru agricultură (Caes., B.G., VI, 22).

Astfel de propoziții, care enunță (afirmînd sau negînd cu certitudine) o constatare, se numesc principale *enunțiative reale;* au totdeauna modul indicativ; negația este *non.*

Notă. Cînd enunțarea se face cu nuanță de îndoială sau posibilitate, se folosește conjunctivul (v. nr. 223) *Crederes victos.* Îi puteai crede învinși. *Confirmaverim.* — Aș afirma.

2). *Quousque tandem* **abutere,** *Catilina, patentia nostra?* — Pînă cînd, în sfîrșit, Catilina, vei abuza de răbdarea noastră? (Cic. Cat., I, 1). *Quot habes digitos in manu?* — Cîte degete ai la mîna? (Pl., Persa, 187).

Propozițiile interogative directe au modul indicativ cînd vorbitorul pune o întrebare precisă, relativă la un fapt real și nu deliberează.

Notă. Cînd întrebarea are o nuanță de îndoială sau posibilitate, de nehotărîre sau deliberare, predicatul este la modul conjunctiv ((v. nr. 223): *Ubi istum invenias qui honorem amici anteponat suo?* — Unde ai putea găsi pe acela care să pună onoarea prietenului mai presus de a sa? (Cic.).

Observații

1. Modul indicativ poate fi întîlnit acolo unde ar fi de așteptat conjunctivul: acest indicativ însă nu totdeauna poate fi tradus, în limba romînă, tot prin indicativ:

a. **Possum** *persequi oblectamenta rerum rusticarum, sed ea ipsa, quae dixi, fuisse sentio longiora.* — Pot (aș putea) să enumăr încă foarte multe plăceri ale vieții de țară, dar simt că am vorbit prea mult despre aceasta (Cic., Cato M., 16, 55).

b. *Contumeliis eum onerasti quem patris loco, si ulla in te pietas esset, colĕre* **debebas**... Ai încărcat de ocări pe cel pe care trebuia să-l respecți ca pe un tată, dacă aveai în tine vreun simțămînt de iubire și respect (Cic., Ph., II, 38, 99).

Tuta **tenebam**, *ni gens crudelis... ferro invasisset.* — Aș fi fost în siguranță, dacă n-ar fi dat năvală un neam de oameni cruzi înarmați (Verg., Aen., VI, 358).

Hic tamen hanc mecum **poteras** *requiescere noctem.* — Puteai totuși să te odihnești aici cu mine în noaptea asta (Verg., Buc., I, 80).

În aceste fraze este vorba despre fapte care nu s-au realizat: a fost folosit totuși indicativul pentru a arăta că există sau exista cu adevărat posibilitatea sau necesitatea de a se realiza. Deci, indicativul este folosit conform cu definiția dată; el exprimă aici realitatea posibilității sau necesității (nu a faptului). În astfel de roluri, indicativul (prezent și imperfect) se poate traduce în limba romînă tot prin indicativ (prezent și imperfect).

c. *Aut non suscipi bellum* **oportuit** *aut geri pro dignitate populi Romani et perfici quam primum oportet.* — Sau n-ar fi trebuit să iei sarcina războiului, sau trebuie să-l faci potrivit cu demnitatea poporului roman și să-l duci la sfîrșit cît mai degrabă (T.L., V, 4, 9).

Perfectul indicativului este cea mai frecventă formă temporală folosită în acest fel de construcții.

d. *(Catilina) erupit e senatu triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non* **oportuerat.** — Catilina a scăpat din senat, triumfînd de bucurie, el care, în nici un caz, n-ar fi trebuit (sau nu trebuia) să iasă de acolo viu (Cic., Pro Mur., 51).

Praeclare **viceramus** *nisi..., fugientem Lepidus recepisset Antonium.* — Eram cu siguranță învingători în mod strălucit, dacă Lepidus n-ar fi primit pe Antonius, pus pe fugă (Cic., Fam., 12, 10, 3).

☞ *Notă.* În aceste cazuri, perfectul și mai mult ca perfectul indicativ din limba latină nu mai pot fi traduse prin timpurile corespunzătoare ale indicativului din limba romînă, ci fie prin optativ, fie, mai bine, prin imperfectul indicativ, care a păstrat funcțiunea modală din limba latină.

Limba latină folosește indicativul — deși acțiunea verbului nu este realizată — pentru a exprima *certitudinea* sau *necesitatea* de a se fi realizat.

În principiu, orice verb se poate folosi astfel; se întîlnesc însă frecvent verbele care arată:

— *posibilitatea (possum, conjugarea perifrastică activă);*
— *necesitatea (debeo, oportet, necesse est..., conjugarea perifrastică pasivă)* și
— *expresiile impersonale (melius est, longum est* etc.*).*

Notă. Cînd scriitorul nu insistă asupra ideii de realitate a posibilității, necesității, folosește conjunctivul: *Memorare* **possem** *quibus in locis maximas hostium copias populus Romanus parva manu fuderit.* — Aș putea aminti în ce locuri poporul roman, cu o mînă de ostași, a pus pe fugă trupe foarte numeroase de dușmani (Sall.) Prin *possem*, scriitorul dă a înțelege cititorului cu nu va face expunerea; el n-a insistat asupra posibilității de a o realiza.

Observații

Cînd predicatul propoziției este însoțit de adverbele *paene* sau *prope*, verbul este aproape întotdeauna la indicativ perfect, deși faptul nu este realizat.

Paene *in foveam* **decidi,** *ni hic adesses.* — A fost (sau era) mai gata să cad în groapă, dacă nu erai de față (Pl.).

Paene dixi (Cic., Att., V, 20, 5).

Pons iter **paene** *hostibus* **dedit,** *ni unus vir fuisset, Horatius Cocles.* — Podul ar fi dat cu siguranță drum liber dușmanilor, dacă n-ar fi fost un singur bărbat, Horatius Cocles (T.L., II, 10, 2).

Exemple suplimentare

Deleri omnis exercitus potuit si fugientes persecuti victores essent. — Cu siguranță că toată armata ar fi putut fi distrusă, dacă învingătorii ar fi ajuns pe cei ce fugeau (T.L., 32, 12, 7).

Ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis iampridem oportebat — Trebuia să fii dus pînă acum la moarte, Catilina, din ordinul consulului (Cic., Cat., I, 1, 2).

Si Romae Cn. Pompeius privatus esset... tamen ad tantum bellum is diligendus erat. — Dacă la Roma Pompeius ar fi fost un simplu cetățean, el trebuia totuși să fie ales (comandant) pentru un război atît de mare (Cic., Pomp., 17).

Hasdrubal Carales perventurus erat ni Manlius eum populatione continuisset. — Hasdrubal avea să ajungă cu siguranță la Carales, dacă Manlius, pustiind ținutul, nu l-ar fi făcut să zăbovească (T. L., 23, 40, 8).

Te tam mobili in me meosque esse animo non sperabam. — Nu mă așteptam să fii atît de schimbător față de mine și de ai mei (Cic., Fam., 5, 1, 2).

Quingentos simul, ni hebes machaera foret, uno ictu occideras. — Dacă nu-ți era tocită sabia, cinci sute ai fi omorît (omorai) dintr-odată (Pl., Miles, 52—53).

Illud potius praecipiendum fuit ut... diligentiam adhiberemus in amicitiis comparandis. — Ar fi trebuit mai degrabă să se dea sfatul de a avea mare grijă cînd ne facem prietenii (Cic., Lael., 60).

Supervacanea erat doctrina si natura sufficeret. — De prisos era învățătura, dacă natura ar fi fost de ajuns (Quint., II, 8, 8).

213. În general, timpurile indicativului corespund, ca funcțiuni, cu cele din limba romînă. Au totuși cîteva particularități, dintre care unele sînt comune tuturor sau mai multor forme temporale.

214. Aspectul

La morfologie (v. nr. 97) s-a văzut:

1) Prezentul, imperfectul și viitorul indicativului se formează de la aceeași temă, a prezentului, pentru că cele trei forme redau același fel de

aspect (starea acțiunii), și anume *infectum:* acțiunea verbului este (în prezent) era (în trecut) sau va fi (în viitor) în curs de realizare: *domi sum; domi eram; domi ero.*

Cotidie ad te litteras **mitto** (Cic.).

Muli gravati sarcinis **ibant** *duo.* — Mergeau doi catîri încărcați cu poveri (Fedru, Fabule).

(Naturam) si **sequemur** *ducem nunquam* **aberrabimus.** — Dacă vom urma regulile naturii, nu vom greși niciodată (Cic., De of. 1, 100).

2) Celelalte trei forme temporale ale indicativului: perfectul, mai mult ca perfectul și viitorul anterior, care se formează de la aceeași temă, a perfectului, redau același fel de aspect, *perfectum:* acțiunea verbului este (în prezent), a fost (în trecut) sau va fi (în viitor) isprăvită, realizată: *divisa est* (este împărțită), *divisa erat* (era împărțită), *divisa erit* (va fi împărțită, ca fapt împlinit); aceste forme exprimă deci, ca aspect, *rezultatul* acțiunii (v. nr. 205, e).

215. Formele temporale de la toate modurile au, în măsură mai mare sau mai mică, acest înțeles *(infectum* și *perfectum)* din punct de vedere al aspectului. Așa, de pildă, perfectul participiului exprimă acțiunea isprăvită: *locutus* = care a isprăvit de vorbit; *urbs capta* = oraș care a fost cucerit. Infinitivul perfect exprimă, de asemenea, o acțiune isprăvită: *Ante hiemem bellum* **perfecisse** *possumus* (T. L.).

Această problemă va fi cercetată la timpurile fiecărui mod aparte; urmează aici un tablou general:

Aspectul	*Timpul prezent*	*Trecut*	*Viitor*
infectum:	prezentul	imperfectul	viitorul
perfectum:	perfectul	mai mult ca perfectul	viitorul anterior

Exemple suplimentare

Postquam recepere se regii in loca tuta, verterat periculum in Romanos. — După ce partizanii regești s-au retras în locuri sigure, se întorsese primejdia împotriva romanilor (T. L., IV, 20, 3).

De triumpho tibi assentior: quem quidem totum facile et libenter abiecero (Cic., Att., IX, 7, 5).

Iam ego huc revenero (Pl., Bacch., 1066).

Observații

Prin sistemul morfologic, limba latină exprimă numai aceste două feluri de aspecte (infectum-durativ, perfectum-isprăvit). Alte aspecte ale acțiunii constituie o problemă de formare a cuvintelor; este menționată însă aici, pentru că interesează la traducerea textului, care trebuie să fie cît mai exactă. Dăm mai jos cîteva indicații.

Pentru a exprima o acțiune care începe a se dezvolta, se folosește sufixul *-sco:*

floreo, ere = a fi în floare, față de
floresco, ere = a începe să înflorească;
dormio, ire = a dormi, față de
obdormisco-ere = a adormi.

Cu ajutorul preverbului *per-* se poate exprima o acțiune ajunsă la capăt etc.:

facio, ere = a face;
perficio-ere = a isprăvi.

Aspectul (starea) unei acțiuni cînd este gata de începere este redat prin conjugarea perifrastică activă (v. nr. 257).

Funcțiunile formelor temporale ale indicativului

Formele care redau aspectul *infectum*

216. Prezentul indicativ exprimă:

1) *O acțiune sau stare* care există sau continuă să se dezvolte în momentul vorbirii: *scribo, lego, sedeo.*

Troes te miseri ventis maria omnia vecti
Oramus. — Niște troieni nenorociți, răvășiți de vînturi pe mare, te rugăm (Verg., Aen., I, 524).

2) O *generalizare* socotită valabilă nu numai pentru un anume moment și loc (ca în maxime, proverbe etc.):

Audentes fortuna **iuvat.** — Norocul ajută pe cei îndrăzneți (Verg.).

În acest fel, prezentul este atemporal.

3) *Un fapt trecut* (prezentul istoric); se folosește în povestiri. Prin prezentul istoric, scriitorul aduce în fața ochilor acțiuni din trecut (v. nr. 362, 6); el dă astfel povestirii un mers dramatic:

Mittuntur *de his rebus ad Cesarem legati.* **Iubet** *arma tradi, principes produci. Ipse in munitione pro castris consedit; eo duces* **producuntur,** *Vercingetorix* **deditur** (Caes., B. G., VII, 89).

4) *O acțiune viitoare* redată prin prezent:

Si **vincimus** *omnia nobis tuta erunt.* — Dacă învingem, toate ne vor fi în siguranță (Sall., Cat., 58, 9).

Aici, prezentul exprimă o stare de presiune, după care forma de viitor aduce parcă una de relaxare.

Tuemini, inquit, castra... ego reliquas portas **circumeo** *et castrorum praesidia* **confirmo.**

Acțiunea din *circumeo* se face propriu-zis în viitor. Prezentul exprimă afirmația că în vreme ce ei apără tabăra, el face controlul (Caes., B. G., 3, 94, 6).

5) *O acțiune începută* mai de mult, dar care continuă și în prezent; verbul e întărit, de obicei, prin adverbele *iam, iamdiu, iamdudum:*

Iam pridem cupio *Alexandream visere.* — De mult doresc să vizitez Alexandria (Cic., Att., 2, 5, I).

Exemple suplimentare

Concedo non esse miseros qui mortui sint (Cic., Tusc., 1, 7, 14).

Concordiā res parvae crescunt, discordiā maximae dilabuntur (Sall. Iug., 10, 6).

Quid mi auctor es? Advolone an maneo? (Cic., Att., 11, 9, 1).

IMPERFECTUL INDICATIV

217. 1) Ca aspect, imperfectul indicativ redă o acțiune care se desfășura în trecut sau o stare care continua să existe într-o anume vreme.

Imperfectul indicativ, exprimînd o acțiune neterminată, are putere descriptivă; de aceea se folosește în descrieri, în tablouri și în caracterizări. Iată cum descrie Cezar așezarea cetății Alesia:

Ipsum *erat* oppidum Alesia in colle summo... cuius collis radices duo... flumina *subluebant*. Ante id oppidum planities... *patebat* etc. (Caes., B. G., VII, 69, 14).

Scriitorii folosesc prezentul istoric și imperfectul pentru a exprima nuanțe variate:

Muli gravati sarcinis *ibant* duo;
Unus *ferebat* fiscos cum pecunia
Alter tumentes multo saccos hordeo
Subito latrones ex insidiis *advolant* (Fedru).

Mergeau doi catîri încărcați de poveri;
Unul ducea coșuri cu bani,
Celălalt, saci umflați de mult orz.
Deodată sar niște tîlhari din ascunzișuri.

Notă. 1) Imperfectul descrie situația: *ibant* = mergeau (acțiunea era în curs), *ferebat* = duceau; deodată *sar* hoții; fabulistul pune prezentul pentru a marca această acțiune neașteptată.

2) Și în limba romînă imperfectul indicativ se folosește mult în descrieri.

2) Imperfectul indicativ se folosește și pentru a reda o acțiune care se repetă în trecut, *iterativă*, sau o acțiune și stare care dăinuia în mod obișnuit:

Ut Romae consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges **creabantur** (Nep., 23, 7, 4).

3) Datorită aspectului durativ pe care îl are imperfectul, limba latină folosește această formă temporală și pentru a exprima un *efort*, o *încercare repetată* de a face ceva. În această funcțiune se numește *imperfectum de conatu* [1]:

Quid est Catilina? num dubitas id me imperante facere, quod iam tua sponte **faciebas**? — Ce este, Catilina? Șovăiești oare să faci, cînd îți cer eu, ceea ce te sileai (încercai) să faci din propria ta vrere? (Cic., Cat., I, 13).

4) *Quid quaeritas?* — întreabă un sclav pe altul, care îi păruse cam suspect. — *Demaenetem* **volebam** — îi răspunde celălalt. — Ce tot cauți? — Voiam pe Demaenes! (Pl., Asin., 392).

---

[1] De la verbul *conor, -ari, -atus sum* = a încerca.

În acest fel, imperfectul transpune acțiunea în trecut și prin aceasta dă impresia că vorbitorul nu mai are interes ca ea să fie făcută în prezent.

Notă. În limba romînă se folosește acest imperfect la fel ca în limba latină. E o exprimare din limba curentă, populară.

5) În limba latină, ca și în limba romînă, imperfectul indicativ poate fi folosit și cu valoare modală de ireal (v. la nr. 212 obs.).

Exemple suplimentare

Marcus Cato cellam penariam rei publicae nostrae, nutricem plebis Romanae Siciliam nominabat. — M. Cato numea Sicilia cămara cu pîine a statului nostru și doica plebei romane (Cic., Ver., 2, 5).

Maiores nostri suos agros studiose colebant, non alienos cupide appetebant. — Strămoșii noștri cultivau cu rîvnă ogoarele lor, nu umblau nesățioși după ale altora (Cic., Rosc., 18).

Germani, qui auxilio veniebant, percepta Treverorum fuga, sese domum receperunt (Caes., B. G., 6, 8, 7).

(Consules) sedabant tumultus, sedando interdum movebant. — Consulii se sileau să potolească tumultul; încercînd să-l potolească. îl aținau din cînd în cînd (T. L., 3, 15).

Verres, inflammatus scelere et furore, in forum venit; ardebant oculi; toto ex ore crudelitas eminebat; exspectabant omnes, quo tandem progressurus aut quidnam acturus esset (Cic., Ver., 5, 161).

Discebamus pueri duodecim (tabulas) quas iam nemo discit (Cic., Leg., II, 59).

Rex Asiae et partis Europae, Antiochus, filiam suam in matrimonium mihi dabat (încerca să...) restituebat extemplo civitates, quae defecerant a nobis (T. L., 37, 53, 13).

Viitorul indicativ

218. Viitorul indicativ exprimă, ca și în limba romînă:

1) *O acțiune* care se va realiza după momentul vorbirii. Folosind viitorul indicativ, vorbitorul afirmă (sau neagă) cu certitudine că se va realiza (sau nu) acțiunea, deși viitorul are totdeauna o coloratură problematică:

Quando ego te **videbo?** — Cînd te voi vedea? (Pl., Cis., 212).

Ego vero eas opiniones **defendam** *semper semperque defendi.* — Eu întotdeauna voi apăra aceste păreri și întotdeauna le-am apărat (Cic,. N. D., 3, 5).

2) *O generalizare* (în maxime, proverbe), ca și prezentul:

(Naturam) si **sequemur ducem** *nunquam* **aberrabimus.** — Dacă ne vom conforma naturii, nu vom rătăci niciodată (Cic., Of., I., 100).

3) *Viitorul cu funcțiuni modale:*

Viitorul indicativului exprimă deseori valori de mod, datorită faptului că are totdeauna o nuanță de probabilitate. Se întîlnește exprimînd:

a. Un îndemn (mai energic):

Tu **cavebis** *ne me attingas si sapis.* — Tu ferește-te să mă atingi, dacă ai minte! (Pl.).

Loquacitati **ignosces.** — Vei ierta (iartă) limbuția (Cic., Att., 7, 13a, 4).

b. *O deliberare* asupra unei situații mai apăsătoare: *Quid* **loquar?** *Quid* **fabulabor?** — Ce voi spune? Ce voi vorbi? (Cic.).

Salta hic! — *Ego* **saltabo**? *Sanus vero non es.* — Sări aci! — Eu să sar? De bună seamă că nu eşti sănătos (Pl.).

c. *O dorinţă:*

Ita me **amabit** *Iupiter!* — Aşa să mă iubească Iupiter! (Pl.)

d. *O acţiune posibilă:*

Quaeret *quispiam.* — Va întreba (poate) cineva.

Cum se vede, viitorul are multă asemănare cu conjunctivul şi la funcţiuni, nu numai la forme.

Notă. În latina tîrzie, forma sintetică a viitorului începe să fie înlocuită printr-o formă analitică: *dicere habeo* = am să-ţi spun; aceasta a dat în limba franceză forma de viitor *(je) dirai;* o altă formă analitică era *volo dicere* = vreau să-ţi spun; a dat în limba romînă forma *voi spune.*

Exemple suplimentare

Tu me diliges et valebis (Cic., Fam.).

Mortalia facta peribunt (Hor., A.P., 68).

Qui metuens vivet, liber mihi non erit unquam. — Cine va trăi cu frica în suflet, nu-mi va fi liber niciodată (Hor., Ep., I, 16, 66).

Si quid acciderit novi, facies ut sciam. — Dacă se va întîmpla ceva nou, fă aşa fel ca să ştiu şi eu (Cic., Fam., XIV, 8).

Valebis meaque negotia videbis neque ante brumam exspectabis. — Fii sănătos şi nu scăpa din vedere afacerile mele, nici nu mă aştepta înainte de toamnă (Cic.).

Formele care redau aspectul perfectum

219. Perfectul indicativ exprimă:

1) Rezultatul acţiunii isprăvite:

Fuimus *Troes.* — Nu mai există troienii.

Graecia magna **deleta est**. — Grecia mare este distrusă.

Prin perfectele din aceste exemple se exprimă acţiuni care s-au făcut în trecut, însă scriitorul s-a gîndit la rezultatele lor prezente.

Prin urmare, prin perfectul latin se exprimă două laturi ale unei acţiuni: *a)* că acţiunea *s-a făcut* mai înainte, *b)* că există *rezultatele ei.* Forma perfectului latin este aceeaşi în ambele cazuri: numai din context se poate deosebi pe care din cele două laturi a voit să o exprime vorbitorul.

Cînd perfectul exprimă rezultatul acţiunii isprăvite, se numeşte *perfectum praesens.*

Notă. Datorită acestei funcţiuni, unele verbe au ajuns să exprime totdeauna prezentul: *memini, odi.*

Cînd perfectul exprimă numai trecutul acţiunii, se numeşte *perfectum historicum.*

Exemple de *perfectum historicum:*

Quis istuc tibi **dixit**? — Cine ţi-a spus ţie asta? (Terent., Form., 477)

Primo Punico bello Regulus **captus est** *a Poenis.* — În primul război punic, Regulus a fost luat prizonier... (Cic., De Of., 1, 39)

Quis negat Aeneae magna de stirpe Neronem? **Sustulit** *hic matrem,* **sustulit** *ille patrem.* — Cine spune că Nero nu-i din neamul de seamă al lui Enea? El a ridicat (din viaţă) pe mama lui, Enea a ridicat (pe umeri) pe tatăl lui (Suet., Nero, 39, 2).

Perfectul istoric este un trecut efectiv: exprimă un fapt, o întîmplare din trecut, fără altă nuanță.

Observații

1. Pentru că formele compuse (pasive) de la tema perfectului exprimă îndeosebi rezultatul unei acțiuni, iar nu trecutul ei, pentru a exprima această a doua idee, limba latină înlocuiește formele *sum, es, est...* prin *fui, fuisti, fuit..., eram, eras, erat..., fueram, fueras, fuerat...*

Domus **aedificatur.** — Se clădește o casă (lucrarea este în curs).
Domus **aedificata est.** — Casa este gata (lucrarea este terminată).
Domus **aedificata fuit.** — A fost (odată!) clădită o casă.

Notă. De aceea, forma pasivă *aedificata est* (perfect, în limba latină) a fost păstrată ca pasiv în limba romînă, pentru prezent.

Exemple suplimentare

Bis deinde (Ianus) clausus fuit. — Templul lui Ianus a fost apoi închis de două ori (T.L., 1, 19, 3).

Omnia fere quae sunt conclusa nunc artibus, dispersa et dissipata quondam fuerunt. — Tot ceea ce este azi (perfect-prezent) închis în arte, a fost odinioară (mai înainte) disparat și risipit (perfect trecut) (Cic., De or., I, 187).

2) Pentru a exprima cu mai multă tărie rezultatele acțiunii, limba latină a creat o formă activă compusă de perfect cu ajutorul verbului *habeo* + *participiul perfect: habeo exploratum* (în loc de exploravi); *habeo cognitum; habeo persuasum* etc.

Multi in Asia magnas pecunias **collocatas habent.** — Mulți și-au adunat în Asia și au averi mari. — Mulți au adunat în Asia averi mari (Cic., Pomp., 18).

Quam (fidem) **habeut spectatam** *iam et* **cognitam** (Cic., Div. Cael., 11).

Notă. Acest perfect latin a dat în limba romînă perfectul compus: am scris; în franceză: *j'ai écrit (habeo scriptum).* Corespunde în limba germană cu: *ich habe geschrieben.*

3) Din pricină că perfectul păstrează încă puterea de a exprima rezultatul unei acțiuni, a putut fi folosit atemporal, ca să indice ca terminată chiar o acțiune viitoare. Prin aceasta, vorbitorul anticipează rezultatul ce se va dobîndi: (E similar cu expresia din limba romînă: *Dacă mă va vedea, m-am dus pe copcă!*)

Si te in platea offendero **periisti.** — De te voi întîlni în piață, te-ai prăpădit! (Pl., Eun., 1064)

Si Caesar **vicit** *me celeriter exspecta.* — Dacă Cezar este învingător, așteaptă-mă repede (Cic., Fam., 15, 19).

Si (Brutus) conservatus erit **vicimus.** — Dacă Brutus va fi menținut, sîntem învingători (Cic., Fam., 12, 6, 2 și 16, 12, 4).

4) Perfectul indicativ este folosit în povestire îndeosebi pentru a enunța fapte, pe cînd imperfectul le descrie, le arată desfășurîndu-se sau existînd. Perfectul povestește, imperfectul descrie și caracterizează. Perfectul face să înainteze vorbirea, imperfectul o ține parcă pe loc.

5) Perfectul exprimă uneori o acțiune anterioară față de prezent:

Quocumque **adspexisti** *tuae tibi occurrunt iniustitiae.* — Ori încotro privești, îți ies în cale nedreptățile făcute de tine (Cic., Parad., 2, 18)

Notă. În limba romînă, perfectul acesta nu se poate traduce tot prin perfect; în limba latină se folosește în acest fel, bineînțeles cînd vorbitorul stabilește astfel de succesiuni.

Exemple suplimentare

Siculi ad fidem meam, quam habent spectatam iam et diu cognitam, confugiunt (Cic., Div. in Cael., 4, 11).

Exercitum, quem accepit, amisit (Cic., Ph., 15, 15).

Aequi se in oppida receperunt murisque se tenebant.

Regulus Carthaginem rediit, neque eum caritas patriae retinuit nec suorum. Neque vero tum ignorabat se ad crudelissimum hostem et ad exquisita supplicia proficisci sed ius iurandum conservandum putabat (Cic., De Of., 3, 100).

Num si Coriolanus habuit amicos, ferre contra patriam arma illi cum Coriolano debuerunt? (Cic., Lael., 36)

Vixi, quemadmodum volui, quare mortuus sim, nescio (de pe o inscripție funerară). — Am trăit cum am vrut; de ce-oi fi murit, nu știu.

Multa quidem scripsi: sed quae vitiosa putavi
Emendaturis ignibus ipse dedi (Ov., Tr., IV, 61).

Pugnā magnā victi sumus (T.L., 22, 7, 8).

Nunc huius scientiae splendor deletus est (Cic., Of., 2, 5).

Triste est nomen ipsum carendi, quia subicitur haec vis: habuit, non habet (Cic., Tusc., 1, 36, 87).

Gallia sub septentriones posita est (Caes., B.G., I, 16, 2).

220. Mai mult ca perfectul indicativ exprimă:

1) Rezultatul în trecut al unei acțiuni terminate:

Camillus lictores... misit et addidit minas... terrorem ingentem **incusserat** *plebi.* — Camillus a trimis lictori și a făcut amenințări, vîrîse o groază mare în plebe (aceasta era rezultatul) (T.L., 6, 38, 8).

A parte dextra erat Tigris; laevam tegebat Euphrates, agmen Mesopotamiae campos **impleverat.** — În partea dreaptă era Tigrul, partea stîngă o atingea Eufratul; trupa umpluse (și erau pline) cîmpiile Mesopotamiei (aceasta era situația rezultată) (Q. Curt., 4, 9, 6).

2) Mai mult ca perfectul, ca și perfectul, a fost folosit la diateza pasivă cu formele *fueram, fueras...* în loc de *eram, eras...*, pentru a exprima o lucrare care a avut existență în trecutul îndepărtat:

Arma quae **fixa** *in parietibus* **fuerant,** *ea sunt humi inventa.* — Armele care fuseseră fixate în perete, acelea au fost găsite jos, pe pămînt (Cic., Div., 1, 74).

3) Mai mult ca perfectul indicativului exprimă adesea o succesiune rapidă de evenimente:

Vixdum dimidium **dixeram; intellexerat.** — Abia spusesem pe jumătate vorba; înțelesese (Terent., Ph., 594).

4) Exprimă o acțiune isprăvită, *anterioară* altei acțiuni trecute:

Neque in eo loco hostis est visus... ; sed, ut postea Caesar cognovit, magnae manus (Brittannorum)... a litore **discesserant** *ac se in superiora loca* **abdiderant.** — Nu s-a mai văzut dușman în locul acela; cum a aflat în urmă Cezar, trupe numeroase de britani se retrăseseră de la țărm și se ascunseseră în locuri mai ridicate (Caes., B.G., V, 8, 6).

Exemple suplimentare

In curiam potissimum abiecit, ut eam mortuus incenderet quam vivus everterat (se silise să) (Cic., Pro Mil., 33, 90).

Multi iam menses erant et hiems praecipitaverat neque Brundisio naves, legionesque ad Caesarem veniebant (Caes., B.G., III, 25).

Pyrrhi temporibus iam Apollo versus facere desierat (Cic., Div., III, 116).

221. Viitorul anterior *(futurum exactum)* s-a deosebit la început prin aspect de viitorul I: viitorul anterior anticipează și exprimă lucrarea ca isprăvită într-un viitor foarte apropiat; de aceea, se folosește ca să arate că lucrarea va fi de îndată executată.

Dar aspectul a slăbit cu vremea și viitorul anterior exprimă deseori o lucrare *anterioară* viitorului; alteori e folosit pur și simplu pentru a reda ideea de *viitor*, mai ales cînd e vreunul din verbele: *videro*, *dedero*, *fecero*, *potuero*, *fuero*, *habuero*.

Viitorul anterior nu este frecvent întrebuințat nici în limba latină. De pildă, la Cezar se întîlnește o singură dată la persoana I:

Desilite milites... ego... officium **praestitero.** — Descălecați, soldați.. eu îmi voi îndeplini pe dată datoria (Caes., B.G., IV, 25, 3).

În latina tîrzie persistă numai *videro* și *potuero*.

Notă. Viitorul anterior se conjugă la fel cu perfectul conjunctivului (se deosebesc numai la persoana I sing.); e greu de precizat uneori, în text, dacă e viitorul anterior sau perfectul conjunctiv, pentru că perfectul conjunctiv nu are decît rareori valoare de timp trecut.

Prin urmare, viitorul anterior exprimă:

1) Rezultatul în viitor, anticipat, al unei acțiuni:

Qui Antonium **oppresserit,** *is hoc bellum* **confecerit.** — Cine va strivi (cît de repede) pe Antonius, acela va și pune capăt războiului (Cic., Fam., 19, 19, 2).

Cicero dorește să se întîmple repede acest act: să fie strivit Antonius și terminat războiul.

2) O lucrare anterioară viitorului I:

Quidquid **egero,** *continuo scies.* — Vei ști mereu ce voi face (Cic., Att., 9, 15, 4).

3) Viitorul (fără altă nuanță):

Reliqua exspectate, vos invitos vincere **coegero** *(cogam).* — Așteptați restul: vă voi sili să învingeți fără vrerea voastră (Cic., Fam., 8, 17, 2).

Sed de me **videro;** *nunc hoc propono.* — Dar despre mine, voi vedea; acum propun aceasta (Cic., De or., 2, 33).

Exemple suplimentare

Pergratum mihi feceris si de amicitia disputaveris quid sentias (Cic., Lael., 16).

Tolle hanc opinionem, luctum sustuleris (Cic., Tusc., 1, 13, 30).

Respiraro[1] si te videro (Cic., Att., 2, 24).

Timpurile indicativului în scrisori

222. În latina din vremea lui Cicero era tendința ca în scrisori să se folosească timpurile trecute, cînd era vorba de sentimente și fapte care puteau să se schimbe pînă ce ajungea scrisoarea la destinație. Deci, cel ce scria scrisoarea se transpunea în situația celui ce o citea:

[1] *respiraro* = respiravero.

Nihil **habebam** *quod scriberem neque enim novi quicquam* **audieram** *et ad omnes epistulas* **rescripseram** *pridie;* **erat** *tamen rumor comitia dilatum iri.* — Nu mai am nimic ce să-ți scriu; nici nu am mai auzit nimic nou. Ți-am răspuns în ajun la toate scrisorile tale; este zvonul că se vor amîna comițiile (Cic., Att., IX, 10, 1).

Soliciti **eramus** *de tua valetudine.* — Sîntem neliniștiți din pricina sănătății tale (Cic., Fam., 16, 7).

Haec ego **scribebam** *horā noctis nonā* (Cic., Att., 4, 3, 5).

Totuși: De republica quod tibi scribam, nihil **habeo** (Cic., Fam., VIII, 22).

CONJUNCTIVUL

223 Acest mod este opus indicativului și are, în propozițiile principale, două funcțiuni de bază:

1) Exprimă *acțiunea* (starea) ca *intenționată*, *voită*, *dorită* să fie (sau nu) realizată:

Abeamus *intro.* — Să mergem înăuntru (Pl.).

Ne sim *salvus si aliter scribo ac sentio.* — Să n-am parte de sănătate, dacă scriu altfel decît gîndesc (Cic., Att., 16, 13*a*).

Negația este *ne*.

În limba romînă, conjunctivul latin cu această funcțiune este, în general, tradus tot prin conjunctiv.

Observații

Propozițiile prin care vorbitorul exprimă acest înțeles (de voință) au nuanțe felurite. Se poate exprima:

1. *Un îndemn:* **Amemus** *patriam.* — Să ne iubim patria. Este o propoziție principală *hortativă* sau *iussivă*.

2. *O oprire:* **Ne sim** *salvus.* — Să nu am parte de sănătate.
Este o principală *prohibitivă*.

3. *O dorință: Falsus* **utinam** *vates sim.* — De-aș fi proroc mincinos.
Este o principală *optativă*.

4. *O concesie:* **Ne sit** *summum malum dolor.* — Să zicem că durerea n-ar fi răul cel mai mare.
Aceasta este o principală *concesivă*.

5. *O deliberare: Quid* **agam?** — Ce să fac?
Este o principală *deliberativă*.

2) Exprimă acțiunea fie ca *posibilă*, fie ca *ireală*, ceea ce în limba romînă se redă, în general, prin optativ:

Si istuc ius **sit**... *piscatores* **perierint.** — Dacă ar fi drept (ce spui tu)..., pescarii ar și pieri (Pl.).

Dicat (sau **dixerit**) *quispiam.* — Ar putea spune careva.

Nisi Alexander **essem**, *ego vero* **vellem** *esse Diogenes.* — Dacă n-aș fi Alexandru (cum sînt), aș vrea în adevăr să fiu Diogene (ceea ce nu se poate).

Prin această a doua funcțiune de bază, conjunctivul redă o acțiune sau o stare ca posibilă, care ar putea deveni reală *(perierint, dicat, dixerit)*, sau ca ceva contrar realității *(essem... vellem)*, ireală.

Negația în aceste cazuri est *non*. Propozițiile de acest fel sînt *enunțiative potențiale* sau *ireale* (față de enunțiativele reale, care au indicativul; v. nr. 212).

Timpurile conjunctivului

224. Pentru exprimarea variatelor funcțiuni și nuanțe, conjunctivul are 4 forme:

Prezentul *(dicam, dicas)*: exprimă aspect *infectum*
Perfectul *(dixerim, dixeris)*: exprimă aspect *perfectum*.
Imperfectul *(dicerem, diceres)*: exprimă aspect *infectum*.
Mai mult ca perfectul *(dixissem, dixisses)*: exprimă aspect *perfectum*.

Aceste patru forme ale conjunctivului au o mai slabă valoare temporală decît formele indicativului; de pildă, perfectul conjunctivului este foarte rar timp trecut; el exprimă, ca timp, de cele mai multe ori, prezentul; imperfectul conjunctivului se poate folosi și ca prezent și ca trecut; singur mai mult ca perfectul are totdeauna valoare de timp trecut. Aceasta dovedește că formele conjunctivului au, în primul rînd, *valori modale* și de *aspect*.

225. Prezentul conjunctivului exprimă:

1) *O dorință* de obicei realizabilă (principale optative):

Falsus **utinam** *vates* **sim.** — De-aș fi proroc mincinos (T.L., 21, 10, 10).

Ne sim *salvus si aliter scribo ac sentio.* — Să n-am parte de sănătate, dacă scriu altfel decît simt (Cic., Att., 16, 13 a).

Si nunc se nobis ille ramus **ostendat.** — De ni s-ar arăta acum ramura aceea (Verg., Aen., VI).

Negația este *ne*.

2) *Un îndemn, o poruncă*, dar mai blîndă decît a imperativului (principale *hortative* sau *iussive*):

Amemus *patriam*, **pareamus** *senatui.* — Să ne iubim patria, să ne supunem senatului.

Aut haec (decus et libertatem) **teneamus** *aut cum dignitate* **moriamur.** — Sau să ne păstrăm aceste bunuri, sau să murim cu demnitate (Cic., Phil., 3, 14, 36).

Quod sentimus **loquamur**, *sed quod loquimur* **sentiamus**; **concordet** *sermo cum vita.* — Ce gîndim să și vorbim, iar ce vorbim să și gîndim; să se potrivească vorbirea cu viața (Sen., Ep., 75, 4).

În toate aceste propoziții s-a folosit conjunctivul *hortativ* sau *iussiv* la prezent. Negația este aceeași: *ne*.

3) *O oprire* (conjunctiv *prohibitiv*)[1]: conjuncția este *ne* ((sau *nemo* etc.) (principale *prohibitive*)):

Isto bono utare (utaris) dum adsit: cum absit **ne requiras.** — Folosește-te de acest bun cînd îl ai: cînd îți lipsește, să nu-l cauți (Cic., Ser., 33).

Ne *difficilia* **optemus.** — Să nu dorim ce este dificil (Cic., Ver., 4, 15).

Observații

Conjunctivul prezent prohibitiv este, în latina clasică, aproape înlăturat de expresia *noli* + *infinitivul* și *ne* + *perfectul conjunctivului*: **Noli tangere** *circulos meos.* **Ne**... *mortem* **timueritis**! — Nu vă temeți de moarte! (Cic. Tusc., 1, 98).

4) *O deliberare* (principale *deliberative*):

---

[1] De la prohibeo, -ere, -ui, -itum = a împiedica.

Quid **agam,** *iudices? Quo me* **vertam?** — Ce să fac, judecători? Încotro s-o apuc?

Quid **faciant** *leges ubi sola pecunia regnat?* — Ce să facă legile unde domnește singur banul? (Petr., 14).

Pentru viitorul indicativului cu funcțiuni modale, v. nr. 218.

5) *O presupunere, o ipoteză* pe care o face cineva ca o concesie (principale *concesive) :*

Sit *fur,* **sit** *sacrilegus,* **sit** *flagitiorum omnium princeps : at est bonus imperator.* — O fi hoț, o fi un nelegiuit, o fi fruntea în toate ticăloșiile, dar este un conducător bun (Cic., Ver., 5, 4).

Ne sit *sane summum malus dolor, malum certe est.* — Să presupunem că n-ar fi durerea răul cel mai mare; (totuși) este desigur un rău (Cic., Tusc., 2, 14).

Negația este *ne,* ceea ce înseamnă că latinii vedeau în o astfel de propoziție o nuanță de voință.

Observații

În latina preclasică, pentru a reda nuanța concesivă este folosit imperativul (mai ales *esto) ;* și Cicero îl mai folosește: **Tracta** *definitiones fortitudinis, intelleges eam stomacho non egere.* — Analizează definițiile curajului, vei vedea că nu-i lipsit de mînie (Cic., Tusc., IV, 53).

6) *O acțiune posibilă, eventuală* (conjunctiv *potențial) :*

Hoc **confirmem** *(și confirmaverim).* — Aș putea afirma (Cic.).

Hoc tibi persuadeas **velim.** — De aceasta aș vrea să te convingi (Cic.).

Stare **putes,** *adeo procedunt tempora tarde.* — Ai crede (ai putea crede) că stă pe loc, așa de zăbavnic înaintează vremea (Ov., Tr., V, 10, 5).

Deseori, sub această formă de conjunctiv potențial, vorbitorul exprimă o nuanță de modestie, face o afirmație atenuată (ca și în limba romînă: *aș merge* față de *merg).*

Prezentul conjunctivului are înțeles nu numai de prezent, ci și de viitor.

Exemple suplimentare

Utinam reviviscat frater aliamque classem in Siciliam ducat atque istam multitudinem perditum eat (Gell., X, 6, 2).

Velim mihi ignoscas (Cic., Fam., 13, 75).

Ad senectutem utinam perveniatis (Cic., Sen., 23, 85).

Sit tibi levis mollique tegaris arena (Mart., 9, 30, 11).

Si volumus aequi rerum iudices esse, hoc primum nobis persuadeamus neminem nostrum esse sine culpa (Sen., Ira, II, 28, 1).

Vivamus, mea Lesbia, atque amemus
Rumoresque senum severiorum
Omnes unius aestimemus assis (Catull, 5, 1).

In silvam ne ligna feras insanius. — Să nu duci lemne în pădure ca nebunul (Hor., S., 1, 10, 34).

Aut nunquam temptes aut perfice. — Ori nu încerca niciodată, ori mergi pînă la capăt (Ov., Ars. A., 3, 89).

Sed quid faciamus? Victi, opressi, capti plane sumus (Cic., Att., VI., 23, 1).

Quid ego de M. Marcello loquar, qui Syracusas, urbem ornatissimam, cepit? (Cic., Ver., 1, 21, 55).

Ne sint in senectute vires, ne postulentur quidem vires a senectute. — Să presupunem că la bătrînețe lipsesc forțele, în adevăr nici să nu se ceară forțe de la bătrînețe (Cic., Lael., 11, 34).

226. Perfectul conjunctivului exprimă, în general, aceleași înțelesuri și nuanțe de voință și posibilitate ca și prezentul, fără deosebire de timp; se deosebesc ca *aspect.* Uneori însă, perfectul conjunctivului este folosit pentru trecut. Există deci:

A. *Perfectul conjunctivului folosit pentru prezent*

1) De cele mai multe ori redă *ideea de oprire* de la ceva (conjunctiv *prohibitiv):*

Hoc facito, hoc **ne feceris.** — Fă acest lucru, să nu-l faci pe acesta (Cic., Div., II, 61, 127).

Quod dubitas **ne feceris.** — Să nu faci asta, dacă ai îndoială (Pl., Ep., 1, 18).

Față de conjunctivul prezent, perfectul aduce nuanța pe care o dă aspectul de *perfectum :* o oprire redată cu anticipație ca înfăptuită.

2) Pentru a reda *o dorință,* perfectul se întîlnește rar:

Quod di omen **averterint !;** *quod di omen* **avertant.** — De-ar schimba zeii această prevestire! (Cic., Ph., 12, 14 și 3, 35).

Ita me di **iuverint** *(iuvent) !* — Așa să m-ajute zeii! (Catull., 66, 18).

Pentru perfectul conjunctivului cu înțeles de trecut, v. mai jos la B.

Notă. Numai în cîteva cazuri perfectul conjunctivului poate exprima o dorință asupra unui fapt trecut. Macrobius face următoarea ipoteză: o mamă, care nu știe încă dacă fiul ei este învingător la serbările olimpice, zice: **Utinam** *filius meus* **vicerit!** — O, dacă fiul meu ar fi învins! (De ar fi învingător) În realitate, este un *perfectum praesens ;* mama din această ipoteză se referă la situația prezentă a fiului său.

Folosirea perfectului conjunctiv în acest fel este rară, pentru că și în viață sînt rare asemenea prilejuri. Se observă că și aici, sentimentul de dorință este o stare prezentă, numai faptul este trecut.

3) Perfectul conjunctivului poate reda *o acțiune* numai ca *posibilă* de realizat în prezent-viitor, fără altă nuanță afectivă *(de dorință, regret, îndemn . . .) :*

Non possidentem multa **vocaveris**

Recte beatum. — N-ai putea numi cu adevărat fericit pe cel care stăpînește multe averi (Hor., Od., 4, 9, 45).

Si istuc ius sit . . . piscatores **perierint.** — Dacă ar fi drept ce spui tu . . ., pescarii ar și pieri (Pl., Rud., 987).

Uneori se exprimă prin perfectul conjunctivului o *afirmație atenuată :*

Hoc sine ulla dubitatione **confirmaverim.** — Fără nici o îndoială aș confirma (aș putea confirma) acest adevăr . . . (Cic., Br., 25).

Notă. 1) Perfectul conjunctivului, ca expresie a potențialului, este folosit în limba literară.

2) În cîteva locuri are înțeles de trecut: Aul. Gell. în N. Att., XVIII, 2, IV afirmă că pe vremea lui (secolul al II-lea e.n.), într-o discuție filologică s-a pus problema dacă: *scripserim, legerim, vixerim* exprimă trecutul sau viitorul, ori pe amîndouă.

În Petronius (52, 10) se întîlnește perfectul potențial cu înțeles de trecut: *Fortunata. .,* **dixerit** *non decere gravitatem eius tam humiles ineptias.* — Fortunata i-a spus (poate) că nu se potrivesc cu gravitatea lui niște prostii atît de banale.

B. *Perfectul conjunctivului cu înțeles de trecut* este folosit și pentru a exprima o concesie:

Esto; **fecerit**, *si ita vis, Torquatus propter suas utilitates.* — Fie; să admit că Torcvatus a făcut-o, dacă așa vrei, pentru interesele lui (Cic., Fin., 2, 61).

Nemo, is, inquies, umquam fuit. **Ne fuerit**: *ego enim quid desiderem, non quid viderim, disputo.* — Niciodată n-a existat un astfel de orator, vei zice. Să admitem că n-a existat. Eu însă discut ce doresc, nu ce-am văzut (Cic., De or., 101).

Exemple suplimentare

A. Ne vos quidem, iudices, mortem timueritis (Cic., Tusc., I, 98).

Nihil ignoveris, concesseris, misericordia commotus ne sis (Cic., Mur., 31, 65).

Ne transieris Hiberum; ne quid rei tibi sit cum Saguntinis. Nusquam te vestigio moveris (T. L., 21, 44, 6).

Bruti iudicium — pace tua dixerim — longe antepono tuo (Cic., Tusc., V, 5, 12).

Cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi (Cic., Tusc., 5, 10).

At non historia cesserit Graecis nec opponere Thucydidi Sallustium verear (Quint., 10, 101).

Cui quidem utinam vere fideliter abunde ante auguraverim (Cic., Rep., IV, 8).

B. Milo de Clodii reditu unde quaesivit? Quaesierit sane (videte quid vobis largior) servum etiam corruperit (Cic., Pro M., 17, 46).

Malus civis, improbus consul, seditiosus homo, Carbo fuit. Fuerit aliis; tibi quando esse coepit? (Cic., Ver., 1, 37).

227. Imperfectul conjunctivului poate fi folosit și pentru timpul trecut și pentru prezent.

A. Pentru trecut redă, în general, funcțiunile pe care le îndeplinește prezentul pentru timpul prezent-viitor:

1) *O acțiune* care s-ar fi putut realiza cîndva în trecut:

Haud facile **discerneres** *utrum imperatori an exercitui carior esset.* — Nu lesne puteai preciza dacă era mai drag comandantului sau armatei (T. L., 21, 4).

Qui videret... urbem captam **diceret.** — Cine vedea (ar fi văzut), putea spune că-i un oraș cucerit (Cic., Ver., IV., 23, 52).

Acestea sînt *conjunctive potențiale* pentru trecut.

Notă. O acțiune ca aceasta, posibilă în trecut, nu mai este realizabilă în prezent: aceasta a făcut ca imperfectul conjunctivului să poată fi folosit spre a exprima o acțiune sau stare prezentă contrară realității, cum se va vedea mai jos.

2) *O deliberare* asupra unui fapt trecut:

Haec cum viderem, quid **agerem**, *iudices?...* **Contenderem** *contra tribunum plebis privatus armis?* — Cînd vedeam acestea, ce era să fac, judecători? Să fi luptat contra tribunului poporului cu armele, eu, un particular? (Cic., Sest., 19, 43).

Quaero a te cur Cornelium non **defenderem?** — Te întreb pentru ce să nu fi apărat pe Corneliu? (Cic., Vat., 5).

Este un *conjunctiv deliberativ* pentru trecut.

Notă. Imperfectul conjunctivului este folosit foarte adesea cu acest rol. Din latina clasică, începe să fie înlocuit prin mai mult ca perfectul (v. mai jos nr. 228).

3) *O imputare* pentru un fapt nerealizat în trecut (unii gramatici îl numesc *iussiv* pentru trecut):

— *Gladius non erat.*

— **Caperes** *aut fustem aut lapidem.*

— Nu era sabie.

— Să fi pus mîna sau pe un ciomag sau pe o piatră! (Pl., Rud., 841).

Quodsi meis incommodis laetabantur, Urbis tamen periculo **commoverentur.** — Măcar că se bucurau de necazurile mele, totuși să fi fost cutremurați de primejdia cetății (Cic., Sest., 54).

4) *Un fapt contrar* realității în trecut:

Num igitur eum, si tum esses, temerarium civem **putares?** — Oare dacă tu erai atunci, îl socoteai un cetățean nechibzuit? (Cic., Phil., VIII, 14).

Persas si adiunxisset (Alexander) impedimentum maius quam auxilium **traheret.** — Dacă Alexandru și-ar fi alăturat pe perși, tîra (cu el) mai mult o piedică decît avea un ajutor (T. L., IX, 19, 5).

Mai mult ca perfectul arată o acțiune isprăvită (aspect *perfectum)*, imperfectul, un aspect durativ *(infectum).*

B. *Imperfectul conjunctivului*, folosit pentru timpul *prezent*, exprimă:

1) *Un regret* asupra unei acțiuni nerealizabile sau nerealizate (o dorință care nu se mai poate îndeplini):

Utinam *frater meus* **viveret!** — O, dacă ar mai trăi fratele meu! (T. L., perioch., XIX)

Utinam *populus Romanus unam cervicem* **haberet!** — De-ar avea poporul roman un singur grumaz! (Suet., Calig., 30).

Frecvent cu acest înțeles se întîlnesc *vellem, mallem, nollem, cuperem: Ego te vivum salvumque* **vellem**, spune un personaj în piesa lui Pl., Poe., 309, la care intervine altul: *Eho! an iam mortuus est?* — Te-aș vrea (dar nu se mai poate) viu și sănătos. — Oleo! este oare mort?

Notă. În astfel de propoziții este exprimat sentimentul de părere de rău, care este prezent; faptul asupra căruia reflectează vorbitorul poate să fie un trecut *(utinam ... viveret)* sau o stare prezentă, contrară dorinței *(haberet).*

2) *O acțiune* sau o stare prezentă *contrară realității* (ireală):

Etiam si ruere **vellem**, *boni viri ut id ne facerem*, **rogarent.** — Chiar dacă aș vrea să mă prăvălesc, bunii cetățeni mi-ar cere să nu o fac (Cic., Planc., 92).

Quid tu, Brute **possesne** *(dicere) si te, ut Curionem quondam, concio reliquisset? Ego vero, inquit ille ..., si a corona relictus sim non queam dicere.* — Tu, Brutus, dacă ai fi părăsit de adunare, cum a fost Curio, ai putea să mai vorbești? Acela răspunse: dacă aș fi părăsit de adunare, n-aș putea vorbi (Cic., Br., 51, 192).

Notă. 1) În întrebare, vorbitorul a folosit imperfectul (și mai mult ca perfectul) pentru a exprima ideea că faptul nu i s-ar fi putut întîmpla lui Brutus. Brutus, în răspuns, folosește prezentul și perfectul conjunctiv potențial, din modestie, spre a arăta că i s-ar putea întîmpla și lui.

2) Deosebirea între acțiunea posibilă și acțiunea ireală nu trebuie privită ca ceva mecanic, rigid. Scriitorii și poeții pot reda ca posibil ceea ce este în realitate nerealizabil. așa că se poate întîlni prezentul conjunctivului acolo unde ar fi de așteptat imperfectul

Haec şi tecum patria **loquatur,** *nonne impetrare debeat etiamsi vim adhibere non possit?* — Dacă patria ar vorbi acestea cu tine, nu ar trebui să le dobîndească, chiar dacă n-ar putea folosi forţa? (Cic., Cat., I, 19)

Ego si Scipionis desiderio me moveri negem . . . **mentiar** (Cic., Lael., 10).

3) Imperfectul conjunctivului este folosit deseori şi ca ireal pentru trecut (v. mai sus nr. 227 A, 4).

Exemple suplimentare

A. *Imperfectul conjunctiv cu sens de trecut*

Milites maesti — crederes victos — in castra redeunt. — Soldaţii revin trişti în tabără; îi puteai crede învinşi (T. L., II, 43, 9).

Ego tibi irascerer? Tibi ego possem irasci? — Să mă fi mîniat eu pe tine? Aş fi putut să mă mînii eu pe tine? (Cic., Q. fr., I, 3, 1)

Poterat Sextilius impune negare; quis enim redargueret? — Sextilius putea să nege, fără a fi pedepsit; cine avea să-l învinuiască? (Cic., Fam., II, 55)

Non ego illi argentum redderem? Non redderes (Pl., Rud.).

B. *Imperfectul conjunctiv cu sens de prezent*

Utinam virorum fortium atque innocentium copiam haberetis! — O, dacă aţi avea mulţi bărbaţi destoinici şi dezinteresaţi! (Cic., Pomp., 27).

Quam vellem Panaetium nostrum nobiscum haberemus. — Cît aş vrea să avem cu noi pe Panetius al nostru! (Cic., Rep., I, 15)

Non essemus pauperes si nesciremus quid esset paupertas. — N-am fi săraci, dacă n-am şti ce-i sărăcia (Varro).

228. Mai mult ca perfectul conjunctiv era folosit în latina preclasică la un număr restrîns de verbe.

Are aspect de *perfectum;* ca timp, este totdeauna trecut. Treptat preia funcţiunile de trecut ale imperfectului conjunctiv (şi, în parte, şi ale indicativului, în propoziţiile subordonate).

Ca valori modale, mai mult ca perfectul exprimă:

1) *O presupunere* contrară realităţii sau dorinţei:

Si appellasses **respondisset.** — Dacă l-ai fi chemat, ţi-ar fi răspuns (Pl.)

Si venisses ad exercitum, a tribunis militaribus **visus esses;** *non es autem ab his visus; non es igitur profectus ad exercitum.* — Dacă ai fi mers la armată, ai fi fost văzut de tribunii militari; dar n-ai fost văzut de ei; aşadar nu ai plecat la armată (Cic., De inv., 1, 47, 87).

2) *Un regret* pentru o dorinţă neîndeplinită în trecut:

Utinam omnes M. Lepidus servare **potuisset!** — O, dacă M. Lepidus i-ar fi putut salva pe toţi! (Cic., Phil., 5,39)

3) *O imputare* pentru fapte nerealizate în trecut:

Quid facere debuisti? **Restitisses!** — Ce ar fi trebuit să fac? Să fi rezistat! (Cic., Ver., III, 195).

Ne poposcisses. — Să nu fi cerut (Cic., Att., 2, 1, 3).

În această ultimă funcţiune (3), mai mult ca perfectul este folosit începînd de la Cicero; unele gramatici îl denumesc *iussiv* sau *prohibitiv* pentru trecut.

Exemple suplimentare

Utinam respublica stetisset nec in homines erertendarum rerum cupidos incidisset! — De ar fi fost republica atît de tare şi de n-ar fi căzut pe mîna unor oameni dornici de a răsturna totul! (Cic., Of., II, 1, 3)

Imitatus esses ipsum illum. — Să-l fi imitat chiar pe acela (Cic., Ver., I, 107).

Imperativul

229. Acest mod este foarte vechi. Folosirea lui este însă limitată; în latina literară clasică redă ideea de poruncă numai în propoziţiile afirmative; pentru cele negative se foloseşte conjunctivul sau *noli* + infinitivul. Limba vorbită şi poezia folosesc imperativul şi în propoziţiile negative. Imperativul exprimă:

1) *O poruncă:*

Tu **ne cede** *malis sed contra audentior ito.* — Tu nu da înapoi în faţa nenorocirilor, ci, dimpotrivă, mergi mai îndrăzneţ! (Verg., Aen., VI, 95).

2) *O urare:*

Bene **ambula** *et* **redambula!** — Du-te şi vino cu bine!

3) *O cerere:*

Nunc spectatores, **plaudite!** — Acum, spectatori, aplaudaţi!

4) *Rugăminte sau încurajare:*

Perge *quo coepisti!* — Du-te încotro ai început! (Cic., Cat., I, 10).

Serva, *Jupiter Supreme, et me et gnatum mihi!* — Scapă-mi feciorul şi pe mine, înalte Iupiter! (Pl., Capt., 976).

5) *O concesiune, o condiţie:*

Tracta *definitiones fortitudinis, intelleges eam stomacho non egere!* (Cic., Tusc., IV, 53).

Notă. Imperativul viitor a fost folosit, la început, pentru a reda o acţiune care succedă unei acţiuni prezente. Dar nu totdeauna se făcea această deosebire. Aşa, de pildă, se întîlneşte numai *scito* (*nu sci*), *memento, habeto* etc., ceea ce înseamnă că, practic, diferenţa dintre viitor şi prezent s-a şters. Prezenţa viitorului imperativ în textele de legi se datoreşte ideii de iterativ: *Si in ius vocat, ito!.* — Ori de cîte ori te cheamă în judecată, mergi (du-te)!

Imperativul pasiv este foarte rar folosit.

INFINITIVUL

230. Infinitivul este o formă substantivală a verbului.

A. Ca substantiv, infinitivul este folosit în funcţiunile pe care le exprimă nominativul şi acuzativul cînd este complement direct, şi anume:

1) *Subiect: Ipsum latine* **loqui** *est illud quidem in magna laude ponendum.* — Însuşi faptul de a vorbi limba latină trebuie socotit, în adevăr, de mare laudă (Cic., Br., 158).

Habere *eripitur,* **habuisse** *nunquam.* — Ce ai se smulge; ce-ai avut, niciodată (nu se mai poate răpi) (Sen., Ep., 98, 11).

2) *Nume predicativ: Loquor de docto homine cui vivere* (subiect) *est* **cogitare** (nume predic.). — Vorbesc despre omul învăţat, pentru care a trăi este a cugeta (Cic., Tusc., 5, 111).

3) *Obiect direct: Hic* **vereri** *perdidit (vereri = verecundiam).* — A pierdut orice sfială (Pl., Bac., 158).

Mori *nemo sapiens miserum dixit.* — Nici un înțelept nu a socotit moartea o nenorocire (Cic., Fam., 6, 3, 3).

Beate **vivere** *vos in voluptate ponitis.* — Voi puneți în plăcere viața fericită (Cic., Fin., 2, 86).

Notă. Infinitivul este un substantiv de genul neutru. Cînd se întîlnesc infinitive determinate de adjectivul *totus -a -um* sau de pronume, acestea sînt la neutru:

Meum intellegere *nulla pecunia vendo.* — Nu vînd la nici un preț priceperea mea. (Petr., 52, 3).

Quibusdam totum hoc displicet **philosophari.** — Unora nu le place toată această filozofare (Cic., Fin., 1, 1).

Infinitivul determinat de adjective sau pronume este foarte rar, ceea ce arată că această formă este, în general, înțeleasă ca verb.

B. *Infinitivul, predicat în propozițiile principale*

1) *Infinitivul* numit *descriptiv* este folosit acolo unde s-ar putea pune imperfectul indicativ. Se folosește aproape totdeauna forma prezentului infinitiv și are aspect *infectum.* Subiectul, ca și atunci cînd verbul este la imperfectul indicativului, stă în nominativ și, în general, este de persoana a III-a, mai rar de persoana I și a II-a.

Se folosesc mai ales infinitivele active și deponente, și mai rar infinitivul pasiv.

Infinitivul descriptiv a fost folosit în toate epocile limbii latine și de toți scriitorii (foarte des de Sallustius).

Nostri primo integris viribus fortiter **repugnare** *neque ullum frustra telum ex loco superiore* **mittere**... *auxilium* **ferre**; *sed hoc* **superari**, *quod diuturnitate pugnae hostes defessi proelio excedebant, alii integris viribus succedebant.* — Ai noștri, mai întîi, avînd forțele intacte, luptau cu strășnicie; nu aruncau de pe înălțimi nici o suliță zadarnică... dădeau ajutor, dar erau inferiori dușmanilor, care, cînd erau obosiți de durata luptei, ieșeau din luptă și le luau locul alții cu forțe proaspete (Caes. B.G., III, 4, 2, 3).

Notă. Originea acestei construcții a fost mult discutată. Ipoteza cea mai probabilă este aceea care socotește ca propoziție nominală. propoziția cu predicatul la infinitivul descriptiv

2) *Infinitivul exclamativ.* Limba latină folosește ca predicat infinitivul (deseori cu subiectul în acuzativ) pentru a exprima un sentiment de *uimire*, de *indignare*, de *nesatisfacție.*

Te *nunc, mea Terentia, sic* **vexari**, *sic* **iacere** *in lacrimis* **idque fieri** *mea culpa!* — Acum tu, Terenția mea, ești atît de zbuciumată și te afli într-o astfel de jale ... și aceasta se întîmplă din cauza mea! (Cic., Fam., 14, 2, 2).

Mene *iliacis occumbere campis non* **potuisse**! — Să nu fi putut să mor eu pe cîmpiile Troiene! (Verg., Aen., 1, 97).

Astfel de *propoziții exclamative* echivalează în fond cu propozițiile *principale enunțiative.*

Însă funcțiunile cele mai răspîndite le îndeplinește infinitivul în propozițiile subordonate (v. nr. 248).

Exemple suplimentare

Infinitiv descriptiv: At Romani, domi militiaeque intenti, festinare, parcere, alius alium hortari, hostibus obviam ire, libertatem, patriam parentīsque armis tegere (Sall., Cat., 6, 5).

Infinitiv exclamativ: O spectaculum miserum atque acerbum! Ludibrio esse nobis gloriam et populi romani nomen! (Cic., Ver., V, 100).

Ego me potius in Hispania fuisse tum quam Formiis! (Cic., Fam., 8, 17, 1).

Modurile folosite în propozițiile principale (rezumat)

231. Ținînd seama de atitudinea vorbitorului față de realitate, propozițiile principale pot fi clasificate în trei categorii de bază: *enunțiative*, *interogative* și *de îndemn*.

În propozițiile enunțiative, vorbitorul constată și redă ceea ce știe.

În propozițiile interogative, caută să afle ceea ce nu știe.

În propozițiile de îndemn, poruncă, vorbitorul cere, impune, dorește să fie realizată sau nu o lucrare.

1. Propozițiile *enunțiative* pot fi:

1) *Reale* (cu indicativul sau infinitivul descriptiv), cînd enunțarea cuprinde un fapt prezentat cu certitudine ca adevăr obiectiv.

2) *Potențiale*, cînd enunțarea este dată ca ceva posibil, eventual, îndoielnic. Au modul conjunctiv prezent sau perfect, mai totdeauna fără deosebire temporală: *Piscatores perierint (pereant). Dicat, dixerit quispiam.*

3) *Ireale*, cînd enunțarea este contrară realității. Au modul conjunctiv imperfect cu înțeles de prezent sau mai mult ca perfect (trecut): *Si ruere vellem, boni viri, ut id ne facerem, rogarent.*

2. Propozițiile *interogative* au modurile indicativ sau conjunctiv; conjunctivul se folosește atunci cînd întrebarea are coloratură dubitativă, de eventualitate: *Quid agam?* — Ce să fac?

3. Principalele *de îndemn*, *volitive* etc. Acestea au negația *ne* și modurile: imperativ și conjunctiv (hortativ, prohibitiv, concesiv etc.).

SINTAXA FRAZEI

232. Fraza latină se compune, ca și în limbile moderne, din două sau mai multe propoziții, dintre care cel puțin una trebuie să fie principală.

O frază alcătuiește un tot unitar, în care propozițiile sînt legate între ele ca idee și, în general, și ca formă (prin conjuncții etc.), depind unele de altele și se condiționează reciproc.

(Caesar) (eodem die ab exploratoribus certior factus) hostes sub monte consedisse milia passuum ab ipsius castris octo (qualis esset natura montis) et qualis in circuitu ascensus (qui cognoscerent) misit. — Cezar, fiind informat în aceeași zi de iscoade că dușmanii și-au așezat tabăra la poalele unui munte, la 8000 de pași de a sa, a trimis cercetași care să afle ce fel este acel munte și în ce chip poate fi urcat pe ocolite (Caes., B.G., I, 21, 1).

Iată schema acestei fraze:

Principală	*Subordonată de gradul I*	*Subordonată de gradul II*
1) Caesar	2) eodem die certior factus	3) hostes sub monte consedisse milia passuum ab ipsius castris acto 4) qualis esset natura montis
misit	6) qui cognoscerent	5) et qualis in circuitu ascensus

În afară de ideea principală (Caesar misit), în aceeași frază autorul a motivat acțiunea și a precizat scopul ei. Toate propozițiile exprimă împreună un moment din activitatea lui Cezar.

Notă. În anumite condiții concrete, omul poate fi silit să se exprime foarte repede. Strigă vecinul în miez de noapte: *foc!* sau *mașina!* către cineva care este amenințat să fie călcat de automobil. Numai printr-un cuvînt sau cîteva se poate reflecta, cu o intensă coloratură emoțională, o situație complicată. Gramatical, aceste expresii nu constituie însă fraze care să poată fi analizate în propoziții și cuvinte.

Și în literatura latină există astfel de exprimări concentrate:

Fabulae! — Poveşti! (Terent., Phorm., 492)

Nugas! — Fleacuri! (Pl., Persa., 718)

Morem improbum! (Pl., Trin., 1035).

FORMELE FRAZEI GRAMATICALE

233. 1) O frază poate fi alcătuită din propoziții principale așezate una lîngă alta, fără a fi legate formal între ele:

Abiit, excessit, erupit. — A plecat[1], s-a dus dintre noi, a evadat, a scăpat.

Acest fel de exprimare se numește frază constituită prin *parataxă* sau *iuxtapunere* și este socotită forma primitivă în care s-au exprimat oamenii de limbă indo-europeană, cînd gîndirea lor era mai puțin dezvoltată.

2) A doua treaptă pe drumul progresului în gîndire și limbă se constată în fraza în care propozițiile principale sînt legate între ele prin conjuncții, dar nu sînt subordonate unele altora:

Maiores nostri Tusculanos... in civitatem receperunt, **at** *Carhaginem et Numantiam funditus sustulerunt.* — Strămoșii noștri ... au dat drept de cetățenie tusculanilor, dar au distrus din temelii Cartagina și Numantia (Cic., Of., 1, 11, 35).

Raportul de opoziție dintre cele două propoziții este exprimat prin conjuncția *at.*

Acest fel de exprimare se numește frază constituită *prin coordonare.* Conjuncțiile care le leagă se numesc conjuncții *coordonatoare.*

3. Stadiul cel mai dezvoltat de exprimare îl constituie fraza formată prin *subordonare* (v. exemplul de la nr. 232).

[1] E vorba de Catilina.

Toate aceste trei feluri de fraze sînt curent folosite în limba latină și foarte variat combinate stilistic.

FRAZA FORMATĂ PRIN PARATAXĂ (juxtapunere)

234. Scriitorii o folosesc, pentru că este o formă potrivită pentru a reda un conținut viu și care trebuie exprimat mai repede. De aceea, parataxa se întîlnește în vorbirea concisă sau în descrieri și în vorbirea curentă.

Stilistica socotește acest fel de exprimare o figură de stil.

Parataxa se întîlnește în toate limbile moderne, fiind folosită pentru calitățile ei.

Deși fraza paratactică este, în primul rînd, o problemă de stil, are totuși și interes sintactic. Iată cîteva probleme:

1) În principiu, scriitorii latini au libertatea de a lăsa la o parte orice conjuncție de coordonare. Practic, se constată că cele mai frecvent omise sînt conjuncțiile copulative *(et, atque)*, apoi conjuncțiile cauzale-explicative *(nam, enim)*; cele mai rar omise sînt conjuncțiile disjunctive *(aut, vel* etc.).

Cîteva exemple:

Aderunt: querentur siculi universi. — Vor fi de față sicilienii; toți se vor plînge (Cic).

Veni, vidi, vici.

Ipse in munitione pro castris consedit; eo duces producuntur; Vercingetorix deditur, arma proiciuntur. — Cezar ia loc în fața taberei, pe o întăritură; sînt aduși conducătorii; este predat Vercingetorix; sînt aruncate armele (Caes., B.G., VII, 89, 4).

Notă. Propozițiile din această frază sînt simple enunțări scurte ale unui șir de fapte petrecute imediat după înfrîngerea eroului gal; sînt astfel redate extrem de rece, fără nici o umbră de emoție pentru nefericitul sfîrșit al revoltei galilor.

Caesar celeriter concilium dimittit, Liscum retinet (sed Liscum retinet). — Cezar dizolvă în grabă adunarea, reține pe Liscus (Caes., B.G., 1, 18, 1).

Notă. În traducere este bine să fie respectat stilul autorului; bineînțeles, în limitele legilor firești ale limbii romîne.

2) Parantezele intercalate în frază — fără a face corp comun cu ea — trebuie privite tot ca o formă de exprimare paratactică:

Tu, **puto,** *haec credis.* — Tu — socotesc — crezi aceasta (Cic., Att., 8, 94).

Si te interfici iussero, **credo,** *erit verendum mihi.* — Dacă voi da ordin să fii executat, va trebui — cred — să mă tem (Cic., Cat., 1, 5).

Notă. Acest fel de construcție paratactică este obișnuit cu unele verbe foarte des folosite: *credo, opinor, scio, audio, video, cogito, intellego, novi, spero, censeo, dico, fateor* etc. După aceste verbe, cînd propozițiile de felul celor de mai sus — care exprimă o enunțare a unui fapt — sînt subordonate, au forma de acuzativ cu infinitiv. **Te,** *puto, haec* **scire.** — Cred că tu știi acestea.

3) Propoziții independente se întîlnesc în multe construcții în care sînt de așteptat propoziții subordonate, pentru că limba latină are o largă posibilitate de a folosi parataxa:

a. *Narro tibi... relegatus mihi videor.* — Îți spun... îmi par mie însumi un exilat (Cic., Att., 11, 1). *Relegatus videor:* principală enunțiativă reală în loc de acuzativ cu infinitiv.

Tolle hanc opinionem, luctum sustuleris. — Înlătură această mentalitate, vei și înlătura jalea (Cic., Tusc., 1, 13). *Tolle = si tolles*, subordonată condițională.

Negat quis, nego; ait, aio. — Neagă careva, neg și eu; afirmă, afirm (Ter., Eun., 251). Este echivalentă cu o subordonată condițională sau concesivă: Să zicem că neagă cineva.

b. *Huic imperat, quas possit,* **adeat** *civitates.* — Poruncește acestuia să meargă la cetățile la care poate (Caes., B.G., VIII, 68, 2).

Huic mandat Remos reliquosque Belgas **adeat** *atque in officio* **contineat**, *Germanosque...* **prohibeat.** — Dă poruncă acestuia să meargă la remi și la ceilalți belgi și să-i țină îndatorați și pe germani să-i oprească (Caes., B.G., III, 11, 2).

Propozițiile cu conjunctivul fără conjuncție (ca acestea) sînt socotite construcții paratactice. Ele se întîlnesc obișnuit după anumite verbe, curent folosite, cum sînt verbele de *voință*, *necesitate* și *obligație: volo*, *nolo*, *malo*, *permitto*, *hortor*, *mando*, *impero*, *suadeo*, *oportet.*

Notă. După *volo*, *nolo*, *malo*, conjunctivul cu *ut* este foarte rar folosit, iar după *oportet* se întîlnește *ut* + conjunctivul abia în epoca postclasică.

4) *Te nunc, mea Terentia, sic* **vexari,** *sic* **iacere** *in lacrimis, atque* **fieri** *mea culpa!.* (Cic., Fam., 14, 2, 2).

Cicero exprimă faptele prin principale exclamative (acuz. cu inf., propoziție independentă).

5) *Diem ex die* **ducere** *Haedui, conferri, comportari, adesse* **dicere.** — Zi după zi heduii îl duceau cu vorba; spuneau că se adună grîul, că se transportă, că sosește (Caes., B.G., I, 16, 4).

În aceste propoziții așezate paratactic, Cezar a folosit infinitivul descriptiv.

Cum se vede, în fraza paratactică se întîlnesc propoziții principale de tot felul: enunțiative reale (cu indicativul și infinitivul descriptiv), hortative, iussive, prohibitive, imperative (cu conjunctivul și imperativul), exclamative (cu infinitivul).

FRAZA FORMATĂ PRIN COORDONÁRE

235. Conjuncțiile care fac legăturile de coordonare între propoziții au, în gramatica latină, aceeași denumire pe care o au în gramatica romînă: *copulative*, *disjunctive*, *adversative* etc.

Notă. Aceste conjuncții pot face legături de coordonare nu numai între propozițiile principale, ci și între cele subordonate de același grad:

Haec lex in amicitia sanciatur ut neque rogemus res turpes **nec** *faciamus rogati.* — În legături de prietenie, aceasta să fie legea consacrată, să nu cerem (prietenului) fapte rușinoase și să nu le facem dacă ni s-ar cere.

Modurile în propozițiile coordonate

236. *Modurile* în propozițiile coordonate sînt independente de conjuncții; propozițiile au modurile cerute de natura lor, cum s-a văzut la capitolul propozițiilor principale, la nr. 212, 231: în ceea ce privește subordonatele, se va vedea mai jos, la nr. 245.

Deși conjuncțiile coordonatoare nu au importanță din punctul de vedere al modurilor, ele, totuși, prezintă interes pentru înțelegerea și traducerea corectă a textului. Sensurile celor mai importante sînt următoarele:

Conjuncțiile coordonatoare copulative

237. 1) *-que* (totdeauna enclitică) = de asemenea, chiar. Este cea mai veche conjuncție copulativă.

Notă. 1) — *que* nu s-a moștenit în limbile romanice; în vorbirea populară a fost totdeauna mai rar folosită, așa că de la începutul epocii imperiale se poate socoti dispărută din vorbirea populară.

Această conjuncție, în general, se folosește literar, cînd se completează și se închide șirul enumerat și cînd cuvintele și propozițiile unite prin *-que* sînt într-o legătură mai strînsă (părțile unui întreg sau întregul și părțile lui etc.):

*Senatus populus***que** *Romanus.*

*Tu omnium humanarum divinarum***que** *rerum nomina, genera, causas aperuisti, plurimum***que** *idem poetis nostris omnino***que** *Latinis et litteris luminis et verbis attulisti.* — Ne-ai învățat numele, felurile, cauzele tuturor lucrurilor omenești și divine și foarte multă lumină ai adus, de asemenea, în înțelegerea operelor poeților noștri și, în general, asupra literaturii și limbii latine (Cic., Ac., 1, 3, 9).

2) *Et* — La început a avut înțelesul de *încă;* a ajuns cea mai răspîndită conjuncție copulativă și a trecut în limbile romanice apusene. *(Si* din limba romînă provine din *sic)*

3) *Et non* este folosită cînd se neagă înțelesul propoziției și nu al unui cuvînt.

Patior **et** *non moleste fero* = Sufăr și suport suferința nu cu greutate (Cic., Ver., 1), față de: *Orgetorix mortuus est* **neque** *abest suspicio . . . quin ipse sibi mortem consciverit* = Orgetorix a murit și nu lipsește bănuiala că și-a făcut seama (Caes., B. G., 1, 4, 4). *Neque* neagă întreaga propoziție.

4) *Atque . . .* (și *ac)* din *ad* + *que* = și încă, ba chiar; *a)* atrage atenția asupra a ceea ce urmează; era folosită mai ales de scriitori:

Diniarchusne illic est? **Atque** *is est.* — Oare Diniarchus este acolo? Chiar el este (Pl., Truc., 122).

Allii intra moenia **atque** *in sinu urbis sunt hostes.* — Dușmanii sînt unii în cetate, ba chiar în inima orașului (Sall., Cat., 52, 35);

b) are sens comparativ: *Vides omnia fere contra,* **ac** *dicta sint, evenisse* — Vezi, aproape toate s-au întîmplat pe dos decît au fost spuse (Cic., Div., 2, 24, fine).

5) *Etiam (et iam)* = și încă, chiar; adaugă ceva la cele spuse. Se așază înaintea cuvintelor sau propozițiilor pe care le scoate în relief:

Inopia **etiam** *maior* = lipsă chiar mai mare (Caes).

6) *Quoque* se așază după cuvintele pe care cade accentul:

Qua de causa Helvetii **quoque** *reliquos Gallos virtute praecedunt.* — Din această pricină, și helveții (chiar și helveții) întrec pe ceilalți gali în vitejie (B. G., 1, 1, 4).

Quoque este frecvent folosită de marii stiliști (Titus Livius, Tacitus și alții).

238. Conjuncțiile coordonatoare disjunctive

1) *Aut: a)* mai de grabă, sau; desparte și exclude ideile:

Aut *vivam* **aut** *moriar.* — Ori am să trăiesc, ori am să mor (Terent., Phorm., 3, I, 19).

b) cu sens restrictiv:

Cuncti **aut** *magna pars . . . fidem mutaverant.* — Toți sau o mare parte își schimbaseră buna credință.

2) *Vel* (de la persoana a II-a imperativ a verbului *volo, velle, volui)* — dacă vrei, fie. Se folosește cînd se poate alege una din idei:

Lege **vel** *tabellas redde.* — Citește sau dă-mi înapoi tăblițele (scrisoarea) (Pl., Ps., 31).

3) *-Ve* (enclitică; este tot din rădăcina *vel):*

*Quod dixeris dicturus***ve** *sis.* — Ceea ce vei spune sau ai de gînd să spui (Cic., De or., 2, 306).

4) *Sive (seu)* (din *si* + *ve)* = sau dacă; repetiția *sive . . . sive (seu . . . seu . . .)* = fie că . . . ., fie că . . . (ca și *vel . . . . vel).*

Sive *habes quid,* **sive** *nihil habes, scribe tamen aliquid.* — Fie că ai ce, fie că n-ai nimic, scrie-mi totuși ceva (Cic., Att., 12, 12, 2).

Si speras . . . **seu** *tibi confidis.* — Dacă ai nădejde sau încredere în tine (Pl.).

Illo loco libentissime soleo uti, **sive** *mecum ipse cogito* **sive** *quid aut scribo aut lego.* — Acela e locul de care mă folosesc cu plăcere, cînd fie că eu însumi stau și meditez, fie că scriu sau citesc ceva (Cic., Leg., 11, 1).

239. Conjuncțiile coordonatoare cauzale-explicative

1) *Nam* (la origine adverb confirmativ) = în adevăr, în realitate, în fapt, căci; atrage atenția asupra celor ce urmează și constituie o explicare a faptului precedent:

Hic pagus appellabatur Tigurinus; **nam** *omnis civitas Helvetia in quattuor pagos divisa est.* — Acest trib se numea tigurinus; căci toată populația helvetică este împărțită în patru (Caes., B. G. I. 24, 4).

2) *Enim* (așezat după primul cuvînt) are cam același înțeles ca și *nam;* amîndouă aceste conjuncții sînt folosite în toate epocile și de toți scriitorii, totuși nu au supraviețuit în limbile romanice:

Militia est potior. Quid **enim**? *Concurritur; horae*

Memento cita mors venit aut victoria laeta. — Este de preferat milităria. Ce-i în fapt? Se dă lupta: într-o clipă vine moartea grabnică sau o victorie veselă (Hor., Sat., I, 1, 7).

3) *Namque, etenim (et enim)* și altele sînt conjuncții compuse, folosite pentru a reda cu mai multă vigoare ideea și a face (prin-*que* și *et)* o mai strînsă legătură între propoziții:

Praeclare quidem dicis; **etenim** *video iam quo pergat oratio.* — Vorbești minunat și cu adevărat văd de pe acum unde vrei să ajungi (Cic., Rep., 3, 32).

240. Conjuncțiile coordonatoare conclusive

1) *Ergo* și *igitur* = prin urmare, deci; au sens confirmativ; sînt conjuncțiile obișnuite în raționamente, față de *itaque, quamobrem, quapropter, quocirca,* obișnuite mai ales cînd e vorba de fapte. *Igitur* este așezată, de obicei, după un cuvînt, uneori după cîteva cuvinte.

Sequitur ut nihil paeniteat, nihil desit, nihil obstet; omnia profluenter, absolute, prospere; **igitur** *beate.* — Urmează că virtuosul nu are nici o nemulțumire, nici o lipsă, nici o dificultate; toate pentru el sînt din belșug, slobode, prospere; prin urmare (trăiește) fericit (Cic., Tusc., V, 18, 53).

Uneori, cu ajutorul conjuncției *igitur*, scriitorul reia ideea părăsită mai înainte, revine la obiect, după paranteze mai ales.

2) *Itaque* = și astfel (pusă și după ce a început propoziția):

Aristides aequalis fere fuit Themistocli: **itaque** *cum eo de principatu contendit.* — Aristide a fost aproape contemporan cu Temistocle, și astfel s-a luptat cu el pentru întîietate (Nep., Arist., 1, 1).

241. Conjuncțiile coordonatoare adversative

1) *Sed: a)* = de altă parte, dar, ci:

Non ego herus tibi **sed** *servus sum.* — Eu nu-ți sînt stăpîn, ci sclav (Pl., Capt.).

Difficile factu est **sed** *tamen conabor.* — Este greu de făcut, dar totuși voi încerca (Cic., Rep., 1, 43).

b) cu conjuncția *sed*, cineva poate întrerupe șirul unei vorbiri:

Sed *satis verborum est, cura quae iussi atque abi.* — Dar destule vorbe! Ai grijă de ce ți-am poruncit și pleacă (Pl., Capt.).

c) Sed poate face trecerea la altă idee:

Sed *ut ad Dionysium redeamus.* — Dar ca să ne întoarcem la Dionysius.

Notă. La origine, *sed* are înțeles de *aparte*, de *separare* (ca în *seditio, secedo*) și *de lipsă* (ca în *securus* = fără grijă); a fost foarte des folosită, dar nu s-a păstrat în limbile romanice.

d) Non modo (solum) non . . . sed etiam (sed ne) . . . quidem . . . **Non modo** *aeternam* **sed ne** *diuturnam quidem gloriam assequi possumus.* — Nu putem dobîndi nu numai o glorie eternă, dar nici măcar una de lungă durată.

2) *Autem (aut + em)* = de altă parte; este o conjuncție mai slabă decît *sed;* face trecerea de la o idee la alta și servește mai mult pentru a distinge, decît pentru a opune o idee alteia:

A nullo videbatur, ipse **autem** *omnia videbat.* — Nu era văzut de nimeni; el, de altă parte (însă), vedea totul (Cic., Of., 3, 38).

3) *Vero* (ablativul adverbializat de la *verus)* = într-adevăr, de bună seamă:

Nam in fuga salutem sperare . . . ea **vero** *dementia est.* — Căci a spera salvarea prin fugă . . . asta în adevăr este o nebunie (Sall., Cat., 58, 16).

4) *Verum* (acuzativul adverbializat de la *verus)* = într-adevăr, în realitate:

Non solum . . . verum etiam — nu numai . . . ci chiar. *Si certumst facere, faciam;* **verum** *ne post conferas culpam in me.* — Dacă e hotărît s-o fac, o voi face; însă în urmă să nu arunci vina pe mine (Terent., Eun., 388).

5) *At* este cea mai tare conjuncție adversativă:

Nescio . . . **At** *ego scio.* — Nu știu . . . Dar știu eu (Ter.).

Maiores nostri Tusculanos . . . in civitatem receperunt **at** *Carthaginem et Numantiam funditus sustulerunt* (Cic., Off., 1, 11, 35).

242. Pronumele relativ în funcțiune de legătură coordonatoare

Limba latină folosește pronumele relativ pentru a arăta și un raport de coordonare, nu numai de subordonare. De aceea, pronumele relativ trebuie tradus uneori printr-un pronume demonstrativ.

În asemenea cazuri, pronumele relativ poate fi echivalent cu: *atque ille*, *is autem*, *hic igitur* etc; prin urmare i se poate atribui o nuanță copulativă, disjunctivă sau conclusivă:

Perutiles Xenophontis libri sunt; quos legite, quaeso, studiose. — Cărțile lui Xenophon sînt foarte folositoare; pe acestea, rogu-vă, citiți-le cu rîvnă (Cic., Cato, 59). *Quos = eos.*

Notă. Inițial, pronumele relativ *(quod)* a fost folosit ca un acuzativ de relație și a servit ca să sintetizeze și să precizeze un fapt precedent, ca în exemplul acesta:

(Tyranni) coluntur . . . ad tempus, **quod** *si forte . . ceciderint tum intelligitur quam fuerint inopes amicorum.* — Tiranii sînt veneraţi un timp; dacă sînt cumva răsturnaţi, atunci se vede cît au fost lipsiți de prieteni.

Quod în acest rol se poate folosi chiar înaintea unui alt pronume:

Quod *ego per hanc te dextram oro et genium tuum . . . ne abs te hanc segreges.* — Relativ la acest lucru te rog, pe această mînă dreaptă și pe ființa ta, să nu o desparți de tine (Terent., And., 289).

FRAZA FORMATĂ PRIN SUBORDONARE

243. Pe măsură ce omul a pătruns mai adînc în raporturile existente între fenomenele lumii înconjurătoare, el a deosebit esențialul de secundar, a stabilit anumite legături între fapte (de cauză, scop, condiție, de urmare etc.) și a căutat să le exprime ca atare în vorbire, formînd fraze în care propozițiile sînt ierarhizate și subordonate unele altora; de aceea, acest fel de exprimare se numește *hipotaxă* sau *subordonare.*

Notă. Formele de frază anterioare hipotaxei nu au dispărut din limba vorbită și din literatură. Toate trei — parataxa, coordonarea și subordonarea — sînt folosite și deseori sînt îmbinate în aceeași frază (v. la nr. 232 o frază din Cezar, formată prin subordonare).

Observații

Hipotaxa (subordonarea) provine din *parataxă.* Propozițiile folosite gramatical independent una de alta au ajuns, treptat, subordonate una alteia; particulele sau adverbele, folosite ca să precizeze sensul propoziției au devenit conjuncții coordonatoare. De exemplu: *Ne veniat! Timeo!.* — De n-ar veni! Mi-e teamă! *Ne veniat* este o propoziție principală optativă; *timeo*, principală enunțiativă. Treptat, *ne veniat* a ajuns subordonată lui *timeo*, iar *ne*, din adverb de negație a devenit conjuncție completivă și finală, zicîndu-se: *Timeo ne veniat.* — Mă tem că vine (v. explicarea sensului la nr. 288). *Ut veniat pater! Timeo!* — De-ar veni tata! mi-e teamă! Această construcție a dus la *timeo ut veniat* = mă tem că nu va veni; subiectul lui *timeo* dorește însă să vină. Adverbul *ut* a devenit conjuncție cu sens pozitiv, după cum *ne* a devenit conjuncție cu sens negativ.

Alte exemple: *Ne quis miretur qui sim . . . paucis eloquar.* — Să nu se mire careva (principală prohibitivă) ce sînt! am să vă spun în cîteva cuvinte (Pl., Aul., 1), sau: Ca să nu se mire nimeni (subordonată finală) ce sînt, am să vă spun în cîteva cuvinte.

Quid facerem? — Ce era să fac? (este interogativă principală cu înțeles deliberativ asupra unui fapt trecut)

Quaero quid facerem. — Te întreb ce era să fac (subordonată).

CLASIFICAREA SUBORDONATELOR

244. Cea mai utilă, din punct de vedere practic, este clasificarea tradițională:

1) Subordonatele *completive* au în frază rolul pe care, în propoziție, îl are complementul direct (sau subiectul ori predicatul). Sînt numite completive, deoarece ele sînt absolut necesare pentru înțelesul regentei: te rog *să vii.* Acest fel de subordonate fac ca propoziția regentă să aibă un înțeles complet.

2) Subordonatele *circumstanțiale* au în frază rolul complementelor circumstanțiale din propoziții.

3) Subordonatele *relative*:

a) atributive — cu rol similar atributului din propoziție;

b) circumstanțiale — cu roluri similare complementelor circumstanțiale.

Înainte de a analiza structura acestor feluri de subordonate este necesară o privire de ansamblu asupra folosirii modurilor și timpurilor în propozițiile subordonate și asupra stilului direct și indirect.

MODURILE ÎN SUBORDONATE

Indicativul

245. *Indicativul* are, în subordonate, aceeași funcțiune de bază ca și în principale; exprimă un fapt sau o acțiune reală, adevărată, fără a fi socotită ca o părere a cuiva, adică exprimă o *realitate obiectivă:*

Quoniam iam nox **est**, *in vestra tecta discedite.* — Fiindcă acum este noapte, mergeți la casele voastre (Cic., Cat., III, 17, 29).

Observație

Este bine ca indicativul din limba latină să fie tradus, în limba romînă, tot prin indicativ; la observațiile de la nr. 212 se adaugă:

În subordonatele care încep cu pronumele indefinit, limba latină folosește, de obicei, indicativul, care se traduce în limba romînă prin optativ:

Quid quid *id* **est** *timeo Danaos et dona ferentes.* — Orice ar fi acesta[1], mă tem de greci și cînd aduc daruri (Verg., Aen., II, 49).

Deosebirea dintre limba latină și romînă în folosirea modurilor, în astfel de propoziții, se poate explica astfel: în limba latină se redă mai exact realitatea concretă; în adevăr, calul exista, era de față, de aici indicativul *est;* nu se știe însă ce rost avea; aceasta o exprimă suficient pronumele indefinit *quidquid.*

Alt exemplu:

Quemcunque *quaerit calamitas, facile invenit.* — Pe oricare l-ar căuta (caută) nenorocirea, lesne îl găsește (Syr., 558).

---

[1] E vorba de calul troian (v. Verg., Eneida, II 40 . . . episodul morții lui Laocoon).

246. *Conjunctivul* are şi în subordonate funcţiunile lui de bază din principale, şi anume:

1) Exprimă *voinţa*, *intenţia*, *dorinţa* cuiva:

Rus **ut irem** *constitueram.* — Mă hotărîsem să mă duc la ţară (Pl., Ps.).

Huic mandat **ut** ... *ad se quam primum* **revertatur.** — Îi dă poruncă să revină la el cît de curînd (Caes., B. G., IV, 21, 2).

2) Exprimă — şi în subordonate — un fapt sau o acţiune *presupusă*, *eventuală*, *posibilă* sau *ireală*, sau o nehotărîre, o deliberare (ca şi în principale):

Ut desint *vires*, *tamen est laudanda voluntas.* — Să presupunem că le-ar lipsi forţele, trebuie totuşi lăudată intenţia (Ov., Pont., 3, 4, 79).

Ne sit *sane summum malum dolor*, *malum certe est* (Cic., Tusc., 2, 14).

Athenienses miserunt Delphos consultum quidnam **facerent** (Nep., 2, 26).

Praetor qui nunc est quique posthac **fiat** (Lex Plaetoria).

3) În subordonate însă, conjunctivul a dobîndit o nouă funcţiune, pe lîngă cele de mai sus, foarte importantă pentru sintaxa latină, căreia îi dă un specific anumit:

Paetus mihi libros eos, *quos Servius Claudius* **reliquit**, *donavit.* — Paetus mi-a dăruit mie cărţile acelea pe care i le-a lăsat Servius Claudius (Cic., Att., I, 20, 7).

Tot Cicero însă, în altă scrisoare scrie:

Paetus omnes libros, *quos frater suus* **reliquisset**, *mihi donavit.* — Paetus mi-a dăruit toate cărţile pe care (afirma el) i le lăsase fratele său (Cic., Att., 2, I, 12).

Diferenţa de moduri din aceste două exemple exprimă o diferenţă de atitudine a lui Cicero în faţa faptelor: în prima subordonată *(quos ... reliquit)*, Cicero relatează faptul ca un adevăr obiectiv, şi el însuşi îl apreciază astfel. În propoziţia a doua *(quos reliquisset)*, Cicero redă faptul ca subiectiv, ca fiind o afirmaţie a lui Paetus; de aici schimbarea modului indicativ în conjunctiv.

Galli Caesari gratias egerunt quod sibi **pepercisset.** — Galii au mulţumit lui Cezar, pentru că îi cruţase (Caes., B. G.); în *quod pepercisset*, faptul e adevărat, motivul mulţumirii este şi el adevărat şi totuşi Cezar a pus conjunctivul, pentru că motivarea din subordonată există în gîndul galilor; este o redare subiectivă, ideea aparţine cuiva; este, deci, stil indirect. Acelaşi fel de conjunctiv se află şi în exemplul *Paetus reliquisset.*

Limba latină are posibilitatea de a reda părerea cuiva în cuprinsul unei subordonate, fără a fi anunţat acest lucru printr-un cuvînt deosebit: *spune el*, *zic ei* etc.

Acest fel de redare este caracteristic limbii latine (literare îndeosebi); numai în cartea I din *De bello Gallico*, Cesar îl foloseşte de peste 50 de ori.

Alt exemplu:

Mihi usque quoque loquitur nec, *pater*, *recte quia tibi aurum reddidi et quia non te* **defraudaverim.** — Mă tot bate la cap, tată, şi pe nedrept, pentru că ţi-am dat aurul şi — zice el — nu te-am înşelat (Pl., Bacch., 735).

Notă. Şi faptul din *reddidi* şi cel din *non defraudaverim* sînt reale, aceasta ştiindu-se din piesa lui Plautus. Prin conjunctivul *defraudaverim*, tînărul [1] acuza pe sclav, arătînd că este părerea acestuia.

[1] E un personaj, Mnesilochus, din comedia *Bacchides*.

În acest rol, conjunctivul nu mai exprimă nuanțele de la punctele 1 și 2, ci înlocuiește indicativul.

Pe această cale, conjunctivul își lărgește mult domeniul și tinde să ajungă un mod al subordonării *(modus obliquus)*; tinde, cu alte cuvinte, să înlocuiască, în subordonate, modul realității. Ca urmare, unele conjuncții subordonatoare ajung să se folosească numai cu conjunctivul, fără să dea posibilitatea de a sezisa nuanțele care l-au impus; așa sînt, de pildă, conjuncțiile *cum istoric*, *ut consecutiv*, așa este conjunctivul în interogativa indirectă etc.

„Este probabil că pentru latinii capabili de analiză, conjunctivul aducea în exprimarea faptului și o nuanță accesorie (de îndoială, cauză, subiectivitate etc.); practic însă, el se confundă cu indicativul [1].„

Notă. Grație acestei funcțiuni, conjunctivul latin a trecut, în limba romînă, în locul indicativului (de exemplu, la mai mult ca perfectul *lăudasem*, din *laudavissem*).

Exemple suplimentare

Zeno beatam vitam eam solam appellat quae cum virtute degatur (Cic., Tusc., IV, 21, 60).

Helvetii constituerunt ea quae ad proficiscendum pertinerent comparare (Caes., B.G., 1, 3, 1).

Marti Galli ea, quae bello ceperint plerumque devovent. — Foare deseori galii făgăduiesc lui Marte ceea ce (zic ei) au capturat în război (Caes., B.G., VI, 173).

Jugurtha timebat iram senatus ni paruisset legatis. — Iugurta se temea de mînia senatului, dacă nu ar fi ascultat de soli (Sall., Jug., 25, 7).

247. Imperativul. Imperativul este limitat, în subordonate, la unele propoziții atributive, ca în limba romînă:

Multas ad res perutiles Xenophontis libri sunt; **quos legite** *studiose, ut facitis.* — Pentru multe chestiuni sînt foarte folositoare cărțile lui Xenofon, pe care citiți-le cu rîvnă, așa cum faceți (Cic., Cat. M., 59).

Infinitivul

248. Infinitivul are, în subordonate, ca predicat, o extindere mult mai mare decît în principale.

1) *Infinitivul descriptiv*, constatat ca predicat în principale, este întîlnit (mai rar însă) și în subordonate. Prima dată se pare că l-a folosit istoricul Sallustius, apoi T. Livius, Tacitus.

Iam dies consumptus erat, cum tamen barbari nihil **remittere**. — Se isprăvise ziua, cînd totuși dușmanii nu dădeau înapoi de loc (Sall., Iug., 98, 2).

Litteras ad eum. . . mittit, in quis (quibus) **accusare**. — I-a trimis scrisoare în care îl acuza (Sall., Iug., 70, 5).

2) Principala funcțiune a infinitivului în subordonate este aceea de predicat în propozițiile completive infinitivale.

Ais Democritum dicere, **innumerabiles esse** *mundos.* — Afirmi că Democrit spune că există nenumărate lumi (că universul este infinit) (Cic., Ac., 2, 55).

---

[1] Ernout-Thomas, *Syntaxe latine*, 1953, p. 292.

Înțelesul formelor temporale ale infinitivului

249. *Timpurile infinitivului* (ca și ale *participiului)* nu au valoare temporală prin ele însele, ci exprimă:

1. Prezentul infinitivului, o acțiune simultană cu a verbului regent:

scio	*eum* **scribere**	știu că el scrie
sciebam		știam că el scrie (sria)
sciveram		știusem că el scrie
sciam		voi ști că el scrie

Prezentul infinitivului exprimă, deci, ca aspect, o acțiune durativă *(infectum)* și simultană cu a verbului regent.

2) Perfectul infinitivului, o acțiune terminată față de verbul regent (aspect *perfectum*) și, în general, anterioară:

scio	*eum* **legisse**	știu că a citit
sciebam		știam că a citit
sciveram		știusem că a citit
sciam		voi ști că a citit.

3) Viitorul infinitivului exprimă o acțiune posterioară față de aceea a verbului regent:

scio	*eum* **lecturum esse**	știu că va citi
sciebam		știam că va citi
sciveram		știusem că va citi
sciam		voi ști că va citi

Observații

Pentru a arăta o acțiune posterioară, deseori scriitorii folosesc tot prezentul infinitivului, mai cu seamă cînd înșeși verbele regente exprimă ideea de viitor, ca *spero*, *polliceor*, *promitto* etc.:

Legati veniunt qui **polliceantur** *obsides dare.* — Vin soli care să promită că vor da ostatici (Caes., B.B., VI, 21,).

Cînd scriitorul pune infinitivul viitor, dă o atenție deosebită faptului:

Spero multa vos . . . bona **esse visuros.** — Sper că voi veți vedea multe lucruri bune (Cic., Mil., 78).

Iuravit **se redituru**m *(esse).*

Notă 1) În cîteva texte (și la Cicero), forma de viitor activ a infinitivului rămîne invariabilă (nu face acord):

Hanc *sibi rem praesidio sperant* **futurum.** — Speră că acest lucru le va fi de sprijin (Cic. Ver, V, 167).

2) Forma de viitor pasiv (*datum iri*) este totdeauna invariabilă:

Rumor est **datum iri gladiatores.** — Merge vorba că vor avea loc lupte de gladiatori Terent. (Hec, 39, 40).

Infinitivul viitor pasiv nu este des folosit; la Titus Livius apare de numai două ori; la Cicero însă se întîlnește mai frecvent (54 de exemple); el este înlocuit mai tîrziu de *gerundiv* + esse:

Spero aliud **inveniendum** *esse (inventum iri)* Sper că va fi găsit altceva (Tertulianus)

3) Limba latină foloseşte deseori ca auxiliare verbele *posse*, *velle*, *debere*, care dau ideea de viitor.

Totius Gallia sese **potiri posse** *sperant.* — Speră că se vor face stăpîni pe toată Galia (Caes, B. G. 1, 3, 8).

Perifraza *fore* şi *futurum esse ut* este întrebuinţată cînd verbele nu au supin şi, deci, nu pot forma un infinitiv viitor, sau cînd sînt la pasiv:

Huius me constantiae puto **fore ut** *nunquam paeniteat.* — Socotesc că nu am să mă căiesc niciodată de statornicia mea (Cic. Fam. II, 16, 3).

Exaudita vox est **futurum esse** *ut Roma caperetur* (Cic. Div. 1, 101).

Participiul[1]

250. Participiile au fost la origine adjective verbale, integrate apoi treptat în sistemul conjugărilor.

Este de la sine înţeles că participiile, avînd forme adjectivale, au, sintactic vorbind, poziţie de *atribute*, ca şi adjectivele; se acordă, deci, în gen, număr şi caz cu substantivele de care sînt legate ca funcţiuni sau, ca şi adjectivele, pot fi folosite substantival (v. nr. 164.).

Sese omnes principes **flentes** *Caesari ad pedes proiecerunt.* — Toţi fruntaşii s-au aruncat plîngînd la picioarele lui Cezar (Caes., B.G., I., 31, 2).

Socratem audio **dicentem** *cibi condimentum esse famem, potionis sitim.* — Aud pe Socrate spunînd că foamea dă gust mîncării şi setea, băuturii.

Iacet corpus **dormientis** *ut* **mortui.** — Zace trupul unuia care doarme, ca al unui mort (Cic., Div., 1, 63). *Dormientis*, *mortui* sînt folosite ca substantive.

DEOSEBIRILE DINTRE PARTICIPII ŞI ADJECTIVE

251. 1) Participiul exprimă *o circumstanţă* de timp, cauză, mod etc., limitată la un singur moment, pe cînd adjectivul exprimă o calificare cu caracter permanent, de durată.

Urbem **captam** *hostes diripiunt* = duşmanii jefuiesc oraşul cucerit (care a fost cucerit) — nu spune acelaşi lucru ca: *Urbem* **pulchram** *hostes diripiunt* = duşmanii jefuiesc frumosul oraş.

Participiul este urmat de cazul pe care îl admite în mod obişnuit verbul de la care provine:

Amans **patriam**, **ratione** utens . . .

Unele forme de participiu prezent sînt folosite curent ca substantive; de pildă: *adulescens*, — *ntis* = tînăr; *sapiens*, — *ntis* = înţelept; *parens*, — *ntis* (mai ales la plural) = părinte etc.

Multe forme participiale sînt frecvent folosite ca adjective: *amans*, *florens*, *potens*, *valens*, *cupiens*, *prudens*. În această calitate pot avea un complement în *genitivul de relaţie*, ca de pildă: *alieni appetens* = dornic de al altuia; *negotii gerentes* = oameni de afaceri.

Iată cîteva forme în ambele funcţiuni, de adjectiv şi de participiu:

Iugurtha . . . **bellum gerens** (participiu) (Sall., Iug., 46), faţă de:

Eques Romanus sui **negotii** *bene* **gerens** (adjectiv) (Cic., Quint., 19, 62).

---

[1] Numele vine de la faptul că participă şi la funcţiunile adjectivlui, substantivului şi ale verbului.

Boni **amantes patriae.** — Bunii cetăţeni iubitori de patrie (calitate permanentă) (Cic., Att., 9, 19).

Tibi ut aequum est civi **amanti patriam,** *quae sunt in republica, exponam.* — Cum e drept, îţi voi expune cele ce se petrec în stat, ţie, care iubeşti patria (Cic., Att., I, 19).

Semper **appetentes** (adjectiv) **gloriae** *fuistis.* — Totdeauna aţi fost dornici de glorie (Cic., Man., 7), faţă de:

Homo **gloriam appetens** (participiu) *saepe e virtutis via deflectit.* — Omul care doreşte gloria deseori se abate de la calea virtuţii.

2) Participiile întregesc, de obicei, înţelesul propoziţiei, deşi formal sînt în acord cu un substantiv sau pronume; adjectivul întregeşte înţelesul substantivului. Rezultă, deci, că participiile trebuie înţelese, în general, ca forme cu valoare predicativă.

Limba latină are următoarele participii:

252. Participiul prezent exprimă:

1) Acţiunea sau starea ca o circumstanţă ce însoţeşte acţiunea verbului regent; este, deci, simultană:

Cotta **pugnans** *occiditur.* — Cotta cade mort luptînd (cînd lupta) (Caes., B. G, V, 37, 5).

Arranti *Quinctio nuntiatum est eum dictatorem esse factum.* — S-a anunţat lui Quinctius Cincinnatus, pe cînd ara, că a fost făcut consul (Cic., Sen., 56).

2) Participiul prezent are aspect durativ *(infectum);* de aceea poate fi folosit ca să arate:

a) un *efort (de conatu*, v. nr. 217,3).

C. Flaminius restitit agrum Gallicum **dividenti** — C. Flaminius s-a opus celui care se silea să împartă domeniul galic (Cic., Cael., IV., 41);

b) un *scop:*

Legati . . . veniunt auxilium **implorantes.** — Vin soli care cer (să ceară) ajutor (T.L., 4, 9, 2).

3) Ca diateză, participiul prezent are înţeles activ.

Totuşi, unele verbe traduse prin reflexiv: *exercens* = exercitîndu-se *vertens* = întorcîndu-se; *volvens* = desfăşurîndu-se etc. (v. nr. 209 medio-reflexiv):

Volventibus annis = scurgîndu-se anii (Verg., Aen., 1, 234);

Cum ceteris in campo exercentibus — cu ceilalţi care se exercitau în cîmpul lui Marte (Cic., De Or., II., 1287).

4) Participiul prezent nu are propriu-zis valoare temporală; el exprimă, ca şi în limba romînă, simultaneitatea cu acţiunea verbului regent, la orice timp s-ar găsi acesta:

flentes se proiciunt	= se aruncă plîngînd;	*ridens dico* = spun rîzînd;
flentes se proiecerunt	= s-a aruncat plîngînd;	*ridens dicam* = voi spune rîzînd;
flentes se proiciebant	= se aruncau plîngînd;	*ridens dixi* = am spus rîzînd;
flentes se proiecerant	= se aruncaseră plîngînd;	*ridens dixeram* = spusesem rîzînd;

5) Participiul prezent + verbul *sum* formează expresii perifrastice (analitice):

Ego **sum** *Iovi dicto* **audiens.** — Eu sînt acela care ascult de vorba lui Iupiter (Pl., Amph., 989).

Notă. Limba engleză a creat o astfel de formă: *I am reading* = eu citesc.
Este o exprimare mai concretă: prezintă pe cel ce face lucrarea chiar în momentul acţiunii.

Ut tu **sis sciens.** — Ca să fii ştiutor, ca să fii la curent (Pl., Poe., 1038).

6) Pentru a exprima aceeaşi nuanţă se foloseşte participiul prezent în construcţii ca acestea:

Socratem *audio* **dicentem** ... *cibi condimentum esse famem, potionis sitim.* — Aud pe Socrates spunînd că foamea dă gust bucatelor şi setea, băuturii (Cic., Fin., II, 28).

Hostes **aliquos** *ex navi* **egredientes** *conspexerunt.* — Duşmanii au zărit pe cîţiva ieşind (tocmai cînd ieşeau) din corabie (Caes., B. G., IV, 26, 2).

Exemple suplimentare

Homerus . . .Laertem . . .colentem agrum . . . facit. — Homer arată pe Laerte cultivînd ogorul (Cic., Cato., M., 54).

Aristides animadvertit quendam scribentem, ut patria pelleretur (Nep. 3, 1, 3).

Apelles pinxit Alexandrum Magnum fulmen tenentem (Plin, Nat. Hist., 35, 95).

Dic, hospes, Spartae nos te vidisse, iacentes.

Dum sanctis patriae legibus obsequimur (Cic., Tusc., I, 42, 101).

Senectus est operosa et semper agens aliquid et moliens (Cic., Cato M, 8).

Animalia alia sunt rationis expertia, alia ratione utentia (Cic., Of., 11,3).

253. Participiul perfect exprimă:

O stare, ca rezultat al unei acţiuni isprăvite; are, deci, aspect de *perfectum:*

Vinctum *te adverset.* — Legat să te ţină (Pl., Bac., 750).

Orgetorigem **damnatum** *poenam sequi oportebat, ut igni cremaretur.* — Orgetorix, condamnat, trebuia să ispăşească pedeapsa, să fie ars (Caes., B. G., I, 41).

Observaţii

1 Datorită acestui înţeles, participiul perfect poate fi folosit, ca şi perfectul indicativ şi infinitiv (v. nr.219), pentru a reda cu anticipaţie rezultatul unei acţiuni.

Submersas *obrue puppes* (Verg., Aen., I, 69). Traducînd ad litteram se ajunge la o absurditate: corăbiile scufundate aruncă-le în mare. Poetul însă exprimă acţiuni independente una de alta: el anticipează rezultatul dorit prin participiul perfect *submersas* (stilistica numeşte această figură *prolepsă*).

Cezar scrie în B.G., IV, 10, 4: *(Rhenus) in plures defluit partes, multis ingentibusque insulis* **effectis.** — Rinul curge în multe părţi, formînd insule multe şi foarte mari. Participiul perfect *effectis* nu exprimă o acţiune isprăvită mai înainte de accea a verbului regent (ar fi absurd); scriitorul a avut în faţa ochilor două situaţii, pe care le-a exprimat fără a reda succesiunea dintre ele.

2. Acest fel de exprimare este posibil, pentru că nici participiul perfect nu are valoare temporală:

locutus taceo = isprăvind de vorbit, tac;
locutus tacebam = după ce am vorbit, tăceam;
locutus tacebo = după ce voi vorbi, voi tăcea.

3. Ca diateză, participiul perfect are înțeles *pasiv*, de aceea la verbele intranzitive, în principiu, nu se întîlnește participiul perfect: cînd există — la un număr limitat de verbe — are înțeles activ, ca:

adultus (qui adolevit) = care a crescut;
nupta (quae nupsit) = care s-a măritat;
tempus praeteritum (quod praeteriit) = timpul trecut;
assuetus = avînd dobîndit obiceiul;
coniuratus = care a conspirat;
obsoletus = care a ieșit din modă.

Și unele vorbe active tranzitive au participiul trecut cu înțeles activ:

iuratus = care a depus jurămîntul;
potus = băut, care a băut;
pransus = care a prînzit;
cenatus = cinat, care a mîncat-

Notă. 1) Și în limba romînă unele participii perfecte au sens activ: *ajuns* calfă la găitănărie (Delavrancea); echivalentele participiilor *iuratus*, *potus*, *pransus*, *centaus* s-au păstrat, de asemenea, în limba romînă, cu înțeles activ.

2) Unii scriitori latini (Sallustius, T. Livius, Tacitus) folosesc participiul prezent acolo unde ar fi de așteptat perfectul (ca în romînește: ajungînd seara acasă, am fost întîmpinat de ai mei (Caragiale).

Haec Maurus secum diu **volvens** *tandem promisit.* — Maurul, gîndind îndelung la acestea, a făgăduit în sfîrșit (Sall. Iug. 113 1),

Quadratus **cognoscens** *proditum Mithridatem... vocat consilium.* — Quadratus, cunoscînd trădarea lui Mitridate, convoacă consiliul (Tac. An. XII 48).

Ca și în exprimarea romînească, și în construcția latină, succesiunea reiese din context. Scriitorii nu exprimă cele două acțiuni în succesiunea lor, ci ca două fapte independente ca timp.

254. PARTICIPIUL PERFECT DE LA VERBELE DEPONENTE

Participiile perfecte de la unele verbe deponente au și înțeles pasiv (pe lîngă cel activ):

comitatus } care a însoțit (activ), însoțit (pasiv);
expertus } care a încercat, încercat;
adeptus } care a dobîndit, dobîndit;
partitus } care a împărțit, împărțit;
confessus } care a mărturisit, mărturisit;
populatus } care a pustiit, pustiit;
ratus } care a socotit, aprobat, ratificat.

etc.

Milites cenatos esse... iubet (Sall., Iug., 106, 4).

At ii qui Alesiae obsidebantur, praeterita die... de exitu suarum fortunarum consultant (Caes., B.G., VII, 77, 1).

Eodem tempore, Ambarri... Caesarem certiorem faciunt sese, depopulatis agris, non facile ab oppidis vim hostium prohibere (Caes., B.G., I, 11, 4).

255. Participiul perfect + *habeo*, *teneo* dau forme compuse, care exprimă mai evident rezultatul dobîndit dintr-o acțiune terminată:

Multi in Asia magnas pecunias **collocatas habent.** — Mulți au strîns în Asia averi mari (Cic., Pomp, 18).

Notă. Această formă a dat perfectul compus din limba romînă, însă s-a produs o mare schimbare de înțeles:

În limba latină, participiul perfect se acordă cu obiectul direct (*collocatas* cu *pecunias*). În limba romînă, participiile trecute au devenit active și nu se mai acordă; de aceea, în limba noastră există participii trecute și la verbele intranzitive. Datorită tot acestei schimbări, în limba romînă se folosește verbul *a avea* ca auxiliar atît cu verbele tranzitive, cît și cu cele intranzitive; *am scris*, *am venit* (însă în franceză: *j'ai* écrit, je *suis* venu).

Alte exemple:

(Equitatum) ex omni Provincia coactum habebat (Caes., B. G., 1, 15, 1).

Hasce aedes conductas habet (Pl, Cis., 319)

256. *Participiul viitor activ* este exprimat printr-un adjectiv verbal, care, pînă la sfîrșitul epocii republicane, se întîlnește mai totdeauna în conjugarea perifrastică activă (v. nr. 257). În afara acestei construcții, a fost rar folosit.

Această formă de participiu are înțeles activ și de viitor. Exprimă:

1) *Intenția, scopul:*

Senones Galli ad Clusium venerunt, legionem Romanam castraque **oppugnaturi.** — Galii senoni au venit la Clusium cu intenția de a asedia legiunea romană și tabăra (T.L., 26).

2) *Destinația:*

Ave, imperator, **morituri** *te salutant.* — Fii sănătos, împărate, cei sortiți morții te salută (Suet., Claud., 21, 6).

Urbem venalem et mature **perituram** *si emptorem invenerit.* — Oraș de vînzare și sortit să piară în curînd, dacă va găsi un cumpărător (Sall., Iug., 35, 6).

3) *Acțiunea gata să înceapă:*

(Carthaginiensibus) metus et periculum cessandi non dabat tempus, luce **oppugnaturis** *hostibus castra.* — Teama și primejdia nu da cartaginezilor răgaz, convinși că în zori dușmanii vor fi gata să le atace tabăra (T.L., 28, 15, 13).

257. *Participiul viitor activ* + verbul *sum* formează *conjugarea perifrastică activă*, care exprimă aceleași înțelesuri arătate mai sus, ca fiind proprii acestui adjectiv în *-turus*.

1) *Intenția* de a realiza sau nu lucrarea, mai ales cînd verbul este tranzitiv:

... *Apud quos aliquid aget aut* **erit acturus.** — În fața cărora va pleda sau va avea intenția să pledeze (Cic., De or., I, 223).

2) *Destinația:*

Atque ego, patres conscripti, quoniam eo miseriarum **venturus eram,** *vellem posse a vobis auxilium petere.* — Și eu, senatori, fiindcă eram sortit să ajung la astfel de nenorociri, aș fi vrut să pot cere de la voi ajutor (Sall., Iug., 14, 3).

3) *Acțiunea gata să înceapă:*

Apes, cum iam **evolaturae sunt,** *aut etiam inceperunt, consonant.* — Albinele, cînd sînt gata să zboare sau au început, fac zgomot (Varro, R.R., 3, 16, 29, 30).

4) În subordonate, conjugarea perifrastică activă exprimă îndeosebi o acțiune posterioară acțiunii verbului regent:

Facta... tribus ex temporibus considerabuntur: quid fecerit... aut quid faciat...aut **quid facturus sit.** — Faptele vor fi cercetate de pe trei trepte temporale: ce a făcut sau ce face, sau ce va face (Cic., Inv., I, 36).

Notă. Pentru conjugarea perifastică activă ca expresie a potențialului și irealului în vorbirea indirectă v. nr. 341

Relativ la *participiul viitor pasiv* (gerundivul) v. nr. 264

Exemple suplimentare

Milites utique morituros in aciem misistis (T.L., 25, 6, 9).

Omnia mortalium opera mortalitati damnata sunt: inter peritura vivimus (Sec., Ep., 91, 12).

CONSTRUCȚIILE PARTICIPIALE

258. Sub această denumire se înțeleg formele în care participiile sînt folosite cu funcțiuni predicative: *participium coniunctum* (construcția participială relativă) și *ablativus absolutus* (construcția participială absolută).

Participium coniunctum

259. Se întîlnesc frecvent participii acordate în gen, număr și caz cu un substantiv sau pronume cu funcțiune proprie în propoziție. Astfel:

1) **Aranti** *Quinctio Cincinnato nuntiatum est eum dictatorem esse factum* (Cic., Cael., 56).

Aranti (participiul prezent de la *aro — are*) se acordă cu *Quinctio Cincinnato*, care este, la rîndul lui, complement indirect în propoziție.

2) *Dionysius tyrannus Syracusis* **expulsus** *Corinthi pueros docebat.* — Dionysius tiranul (după ce a fost) alungat din Siracuza, da lecții copiilor la Corint (Cic., Tusc., III, 12, 27).

Participiul *expulsus* se acordă cu *Dionysius tyrannus*, subiectul propoziției.

Amîndouă aceste participii au fost traduse în limba romînă prin propoziții cu conjuncții și predicat la mod personal; participiile, deci, înlocuiesc propoziții subordonate; s-ar fi putut scrie:

Quinctio Cincinnato, **cum araret,** *nuntiatum est...* și

Dionysius tyrannus, **postquam** *Syracusis* **expulsus erat** *Corinthi...*

Comparînd formele, se observă următoarele:

a) subiectele propozițiilor subordonate se subînțeleg; ele se află în propozițiile regente, unde au alte roluri: *Quinctio Cincinnato* — complement indirect, *Dionysius* — subiect (al predicatului *docebat*);

b) pentru a înlocui subordonatele (cu conjuncții și mod personal) prin *participium coniunctum*; s-a procedat astfel:

— s-au lăsat la o parte conjuncțiile *(cum, postquam)*;

— predicatul a fost trecut la participiul prezent în exemplul 1, pentru că acțiunea din *cum araret* este simultană cu a predicatului regent *(nuntiatum est)*, și la participiul perfect în exemplul 2, pentru că acțiunea din *postquam expulsus erat* este anterioară celei din *docebat*;

c) ambele participii au devenit — sintactic vorbind — atribuite pe lîngă substantivele din propoziția regentă: *aranti*, pe lîngă *Quinctio Cincinnato*, *expulsus*, pe lîngă *Dionysius*;

d) participiile au însă valoare predicativă.

Condiția ca o propoziție subordonată să poată fi înlocuită printr-un *participium coniunctum* este ca subiectul acelei subordonate să se găsească în altă propoziție, indiferent cu ce rol, deci să nu aibă subiect propriu.

În principiu, se poate înlocui prin *participium coniunctum* orice subordonată care îndeplinește această condiție.

Observații

1. Formele participiilor care se folosesc sînt, îndeosebi, prezentul (pentru simultaneitate) și perfectul (pentru precedență). Începînd cu opera lui T. Livius, se folosește — destul de des — și participiul viitor, cu înțelesul arătat la nr. 256. Acțiunea exprimată prin acest participiu este totdeauna posterioară.

Rediit, belli casum de integro **tentaturus.** — S-a reîntors cu intenția de a încerca din nou soarta războiului (T.L., 42, 62, 15).

2. În traducere, un *participium coniunctum* trebuie redat prin cea mai potrivită propoziție sau printr-un substantiv abstract. Participiul poate fi echivalent cu mai multe feluri de propoziții; contextul arată care anume este cel mai potrivit. Astfel, *participium coniunctum* poate fi tradus prin:

1. *Relative:*

Hosti **vulnerato** *barbari non parcebant.* — Barbarii nu cruțau dușmanul care fusese rănit.

2) *Circumstanțiale*, și anume:

a. *Temporale:*

Hostes aliquos ex navi **egredientes** *conspexerunt.* — Dușmanii au zărit pe unii cînd ieșeau din corabie (ieșind din) (Caes., B.G., 4, 26, 2).

b. Cauzale:

Servilius Ahala Spurium Melium regnum **appetentem** *interemit.* — Servilius Ahala a omorît pe Sp. Melius fiindcă umbla (dorea) să ajungă rege (Cic., Cat., M. 56).

c. *Condiționale:*

Non potestis, voluptate omnia **dirigentes,** *aut tueri, aut retinere virtutem.* — Dacă luați plăcerea drept normă pentru toate, nu puteți asigura și menține virtutea (Cic., Fin., 11, 71); *dirigentes = si dirigitis.*

d. *Concesive:*

Ut oculus sic animus se non **videns** *alia cernit.* — Întocmai ca ochiul, tot așa și sufletul, măcar că pe sine nu se vede, el deosebește celelalte din afară (Cic., Tusc., 1, 67), *non videns = etsi non videt.*

e. *Finale:*

Senones Galli ad Clusium venerunt legionem Romanam castraque **oppugnaturi** *(= ut oppugnarent).* — Galii senoni au venit la Clusium ca să atace legiunea și tabăra romană (T.L., 10, 26, 7).

Milites utique **morituros** *in aciem misistis* (T.L., 25, 6, 9).

Notă. Și participiul prezent poate fi folosit în locul unei subordonate finale (v. nr 310) *legati veniunt auxilium* **explorantes.**

f. *Modale:*

Romani **ovantes** *et* **gratulantes** *Horatium accipiunt.* — Romanii primesc pe Horatius ovaționîndu-l și felicitîndu-l (T.L., 12, 13).

Exemple suplimentare

Est enim lex nihil nisi recta ratio... imperans honesta, prohibens contraria (Cic., Phil., XI, 12, 28).

Orationes scribuntur habitae (postquam habitae sunt) (Cic.).

Urbs antiqua fuit, multos dominata per annos (Verg., Aen., II, 363).

Hostes, hanc adepti victoriam, in perpetuum se fore victores confidebant (Caes., B.G., V, 39, 4).

PARTICIPIILE ȘI SUBSTANTIVELE ABSTRACTE

260. Limba latină folosește frecvent participiile acolo unde limba romînă întrebuințează substantive abstracte, pentru că latinii preferau expresiile cu înțeles mai concret (v. limbă și stil nr. 344):

ab urbe **condita** = de la fundarea Romei;
post urbem **conditam** = după fundarea Romei;
ante solem **occasum** = înainte de apusul soarelui;
ab **ineunte** *aetate* = de la începutul vieții etc.

Occisus *dictator Caesar aliis pessimum, aliis pulcherrimum facinus videbatur.* — Uciderea lui Cezar părea unora o faptă foarte rea, altora foarte frumoasă (Tac.).

Exemple suplimentare

Homerus fuit et Hesiodus ante Romam conditam (Cic., Tusc., 1, 3).

Regnatum Romae ab urbe condita ad liberatam annos ducentos quadraginta quattuor. — Regalitatea a dăinuit la Roma de la fundarea cetății pînă la eliberarea ei, două sute patruzeci și patru de ani (T.L., I, 60, 3).

Angebant ingentis spiritus virum Sicilia Sardiniaque amissae (T.L., 21, 1, 5).

Terra mutata non mutavit mores (T.L.).

261. Ablativul absolut este o expresie care îndeplinește funcțiunea unei propoziții circumstanțiale (temporale, cauzale, concesive, condiționale) și care este alcătuită dintr-un subiect în cazul ablativ și dintr-un participiu cu funcțiunea de predicat pus tot în ablativ:

Incitato equo, *se hostibus obtulit.* — Îmboldindu-și calul, s-a năpustit asupra dușmanilor (Caes., B.G., 4, 12).

Id paucis defendentibus, *expugnare non potuit.* — Deși puțini oameni apărau această (întăritură), n-a putut s-o cucerească. (Caes., B.G., 2, 12, 2).

Expresia *incitato equo* este, în fond, o temporală, în care subiectul este *equo*, iar predicatul *incitato*, traducerea exactă fiind: după ce a fost îmboldit calul; expresia *paucis defendentibus* este, în fond, o propoziție adversativă, în care subiectul este *paucis*, iar predicatul *defendentibus.*

Transformarea în ablativul absolut a unei subordonate cu verbul la un mod personal se face astfel:

1) *Pythagoras,* **Tarquinio Superbo regnante,** *in Italiam venit.* (în loc de: *cum Tarquinius Superbus regnaret*). — Pitagora a venit în Italia cînd domnea Tarcvinius Superbus (Cic., Tusc., 1, 38).

2) *Caesar,* **cognito consilio** *eorum, ad flumen Tamesim... exercitum duxit* (în loc de: *cum consilium eorum cognitum esset*). — Cezar, după ce a fost cunoscut planul acestora, a dus armata la fluviul Tamisa (Caes., B.G., V, 18, 1).

Comparînd aceste forme se observă că:

Cele două subordonate (cu conjuncție și predicat personal) *au propriul lor subiect (Tarquinius Superbus* și *consilium)* și prin urmare, substituirea nu s-a făcut prin *participium coniunctum*, ci prin *ablativul absolut*, procedîndu-se astfel:

a) s-a lăsat la o parte conjuncția *cum;*

b) subiectele s-au pus la cazul ablativ;

c) predicatul a fost trecut la participiul prezent (în exemplul 1), pentru că acțiunea subordonatei este simultană cu a verbului regent *venit*, și la participiul perfect (în exemplul 2), pentru că este anterioară.

Amîndouă participiile s-au acordat cu subiectele lor (trecute la ablativ).

Prin urmare, ca să poată fi substituită printr-un ablativ absolut, subordonata trebuie să aibă propriul ei subiect.

Uneori, subiectul ablativului absolut este reluat în poziția regentă, astfel:

Obsidibus imperatis centum, **hos** *Haeduis custodiendos dedit.* — După ce fuseseră ceruți o sută de ostatici, pe aceștia i-a dat heduilor să-i păzească (Caes., B.G., VI, 4, 4).

Subiectul *obsidibus* din ablativul absolut a fost reluat, prin pronumele *hos*, în propoziția principală.

Ablativul absolut ca propoziție nominală

262. Ablativul absolut poate fi folosit și ca *propoziție nominală;* în acest caz nu are predicat un verb (la participiu), ci un substantiv sau adjectiv tot în cazul ablativ.

Natura duce, *errari nullo pacto potest.* — Dacă este conducător natura, nu se poate greși în nici un chip (Cic., Leg., I., 20).

Bellum Gallicum, **Caesare imperatore,** *gestum est*. — Cînd Cezar era comandant (fiind comandant, sau: sub conducerea lui Cezar), s-a făcut războiul cu galii. Se putea spune: *cum Caesar imperator esset.*

Galba orator magno in honore, **pueris nobis,** *erat*. — Cînd noi eram copii, oratorul Galba era în mare prețuire (Cic., Br., 127).

Romani, **Hannibale vivo** *nunquam se sine insidiis futuros existimabant*. — Romanii socoteau că nu vor fi lipsiți de curse, cît timp Hanibal este în viață (Cic., Rep., 23, 12, 2).

Natus est Augustus, **Cicerone et Antonio consulibus.** — Augustus s-a născut cînd erau consuli Cicero și Antonius (în vremea consulatului lui Cicero și Antonius (Suet.).

Există ablative absolute devenite aproape locuțiuni adverbiale: *me puero* = cînd eram copil, pe vremea copilăriei mele; *me sene* = fiind bătrîn: *re integra* = nimic hotărît încă; *me vivo* = cît sînt în viață; *me suasore* = cu sfatul meu; *me adiutore* (adiutrice) = cu ajutorul meu.

Notă. Albativul absolut corespunzător unei propoziții nominale pare a fi o construcție mai veche ca ablativul absolut cu un participiu.

Prin ablativul absolut se pot exprima numai înțelesuri circumstanțiale, proprii cazului ablativ: de timp, cauză, condiție, concesie, mod. Ablativul absolut corespunde, deci, subordonatelor temporale, cauzale, condiționale, concesive, modale. Contextul arată prin care din aceste feluri de subordonate trebuie tradus.

Exemple:

1) Înțeles *temporal:*

Hoc proelio facto, *reliquas copias Helvetiorum ut consequi posset, pontem in Arare faciendum curat atque exercitum traducit.* — După ce s-a dat lupta aceasta, ca să poată urmări celelalte trupe ale helveților, se îngrijește să se facă un pod peste Saône și astfel își trece dincolo armata (Caes., B.G., 1, 13, 1).

2) Înțeles *cauzal:*

Eclipses non ubique cernuntur aliquando propter nubila, saepius **globo** *terrae* **obstante.** — Eclipsele nu se văd de peste tot, uneori din pricina norilor, mai deseori fiindcă se interpune globul pămîntesc (Seneca).

3) Înțeles *condițional:*

Sublata causa *tollitur effectus.* — Dacă înlături cauza, se înlătură și efectul.

Caesar ad oppidum Avaricum... profectus est, quod, **eo oppido recepto,** *civitatem Biturigum se in potestatem redacturum confidebat.* — Cezar a plecat spre cetatea Avaricum, fiindcă avea credința că, dacă va fi ocupat aceasta, va aduce în stăpînirea sa pe biturigi (Caes., B.G., VII, 13, 3).

4) Înțeles *concesiv:*

...graviter eos accusat quod... tam **necessario tempore,** *tam* **propinquis hostibus** *ab iis non sublevetur* = îi acuză grav de faptul că nu era ajutat de ei cu toate că era așa de critic momentul, cu toate că dușmanii erau atît de aproape (Caes., B.G., 1, 16, 6).

5) Înțeles *modal, instrumental:*

Nulla arte adhibita... *disputant.* — Discută fără nici o metodă (Cic., Ac., 1, 5).

Observații

1) Ablativul absolut cu predicatul la participiul viitor activ a început să fie folosit tot de la Titus Livius, ca și *participium coniunctum* (v. nr. 269):

(Carthaginienses), *prima luce* **oppugnaturis hostibus** *castra*, *saxis undique... congestis*, *augent vallum.* — Cartaginezii măresc întăritura adunînd bolovani de peste tot, convinși că în zori dușmanii au de gînd să atace tabăra, (T.L., 28, 15, 13).

2) Ablativul absolut devine, din epoca clasică, o propoziție participială mai complicată, introducîndu-se în cadrul ei părți de propoziție secundare (atribute, complemente).

Hac re statim *Caesar* **per exploratores cognită** *exercitum castris continuit.* — După ce a cunoscut acestea prin cercetași, Cezar a reținut armata în tabără, (Caes., B.G., II, 11, 2).

Per exploratores este complement instrumental pe lîngă *cognito; statim*, complement de timp pe lîngă *cognito*. Mai mult: scriitorul a așezat, în cadrul ablativului absolut, subiectul gramatical al propoziției principale, Caesar.

Notă. Albativul absolut a fost la origine, pe cît se pare, un complement circumstanțial de timp, loc, mod, care treptat a devenit autonom (absolut), adică din parte de propoziție a devenit o propoziție: *venibunt praesenti pecunia* = vor fi vîndute cu bani pești (Pl.); ideea de mod sau instrument este evidentă. În *Iunoni, crinibus passis, agnum caedito* = Iunonii să i se aducă sacrificii cu *părul despletit*, e greu de precizat dacă *crinibus passis* este complement de mod sau propoziție participială (albativ absolut).

3) Cum ablativul absolut exprimă înțelesuri felurite, scriitorii au început să precizeze aceste sensuri prin adverbe *(inde, hinc, post, vixdum* etc.) și chiar prin conjuncții *(ut, antequam, velut, tamquam, sicut)*:

Vixdum etiam coetu vestro dimisso, *comperi.* — Chiar îndată ce a fost dizolvată adunarea voastră, am aflat (Cic., Cat., I, 10).

Qua re concessa (Galli) laeti **ut explorata victoria...** *ad castra pergunt.* — Îngăduindu-le acest lucru, galii voioși, ca și cum victoria era asigurată, o pornesc spre tabără (Caes., III, 18, 8).

Non **ante quam bello confecto.** — Nu înainte de a fi terminat războiul (T.L., 24;18, 12).

(Albani sacra), **velut diis** *quoque simul cum patria* **relictis,** *oblivioni dederant.* — Albanii dăduseră uitării cele sfinte, ca și cum o dată cu patria ar fi părăsit și pe zei (T.L., I, 1 31, 3).

4) *Subiectul* în ablativul absolut este, de obicei, exprimat. Totuși, uneori poate lipsi, cînd se subînțelege ușor din propoziția precedentă:

...nostros perturbaverunt. Rursus **resistentibus,** *consuetudine sua ad pedes desiluerunt* = ... au produs dezorganizare în rîndurile alor noștri. (Ei) opunînd din nou rezistență, au sărit, după obiceiul lor, de pe cai (Caes., B.G., IV, 12).

La scriitorul Tacitus, elipsa subiectului este mai frecventă și mai îndrăzneață:

Haec atque talia **agitantibus,** *gravescere valetudo Augusti.* — În timp ce (lumea) discuta aceste chestiuni de acest fel, starea sănătății lui Augustus se agrava (Tac., An., I, 5, I).

5) Uneori se întîlnesc la ablativul absolut participii folosite impersonal, așadar fără subiect:

Alexander, **audito** *Darium movisse ab Ecbatana, fugientem consequi pergit.* — Alexandru, după ce s-a auzit că Darius a plecat de la Ecbatana, a pornit să urmărească pe fugar (Curtius).

Se întîlnesc folosite astfel: *augurato*, *optato*, *consulto*, *pugnato*, *vadato* (după ce a fost dat gaj), *imperato* și alte cîteva:

Perfecto *enim et* **concluso** *neque virtutibus neque amicitiis usquam esse locum... nihil praeterea est magnopere dicendum.* — Căci, după ce s-a isprăvit și s-a conchis că nu există loc nici pentru virtute, nici pentru prietenii..., nu mai trebuie spus nimic cu insistență, (Cic., Fin., II, 85).

Exemple suplimentare

Quaeritur utrum mundus, terra stante, circumeat, an mundo stante, terra vertatur (Sen., N.Q., 7, 2).

Crastino die, oriente sole, redite in aciem (T.L., 3, 29).

Nostri eruptione facta, multis eorum interfectis, capto etiam nobili duce, suos incolumes reduxerunt (Caes., B.G., 5, 22, 2).

Nihil potest evenisse nisi causa antecedente (Cic., Fin. 1, 34).

Sapientiā praeceptrice, in tranquillitate vivi potest (Cic., Fin,. 1, 43.

Brutus collegam sibi creavit Valerium quo adiutore reges eicerent (T.L., II, 2, II).

Aurea prima sata est aetas quae, vindice nullo,
Sponte sua, sine lege fidem rectumque colebat:
Poena metusque aberant (Ov., Met., I, 89).

GERUNDIVUL ȘI GERUNZIUL

263. Amîndouă sînt formate din tema prezentului + sufixul *-nd* și exprimă o acțiune care urmează a fi făcută: *Liber legendus.* — O carte care merită să fie citită.

GERUNDIVUL

264. Gerundivul este un adjectiv verbal. Pentru că are, în general, înțeles pasiv, este întîlnit numai la verbele tranzitive:

Pontem **faciendum** *curat.* — (Cezar) are grijă să fie făcut podul (Caes., B.G. 1, 13, 1),

Observații

Există totuși un grup de verbe, de obicei intranzitive, de la care se poate forma gerundivul, deoarece au și înțeles tranzitiv:

Vasa utenda rogat. — Cere vase să le folosească (Pl.).

În această categorie sînt verbele:

utor, uti = a folosi; gerundiv: *utendus,-a,-um;*

fruor, i = a se bucura; *fruendus,-a, um;*

insidior, ari = a întinde cursa; *insidiandus,-a-,um: in legatis insidiandis:* = întinzînd curse solilor (Cic.); *vescor, i* = a se hrăni: *vescendus, -a,-um; potior, iri* = a se face stăpîn; *potiundus-,a,-um.*

Gerundivul este folosit: 1) *Ca atribut adjectival* (rar în epoca clasică): *Haud* **miranda** *facta dicis.* — Nu spui fapte de care să te miri (Pl.).

Mirandum *in modum Graeci rebus istis delectantur.* — Grecii se desfată cu aceste lucruri în chip minunat (Cic., Verr., 4, 139).

În general sînt folosite astfel gerundivele verbelor *de afect: mirandus, spernendus, contemnendus* și altele.

2) *Cu rol predicativ* în conjugarea perifrastică pasivă (v. nr 94., 257), pentru a exprima ideea de *obligație* și *necesitate:*

Fugienda *semper iniuria* **est.** — Trebuie să fugim totdeauna de nedreptate (Cic., Fin., I, 25).

Si Galli bellum facere conabuntur, **excitandus** *nobis* **erit** *ab inferis Marius.* — Dacă galii vor încerca să ne facă război, va trebui ca noi să chemăm de pe lumea cealaltă pe Marius (Cic, Font., 56).

Cînd este indicată persoana care are obligația de a realiza acțiunea, cuvîntul care o exprimă stă în cazul dativ *(nobis);* cine suferă acțiunea (subiectul gramatical), în cazul nominativ: *iniuria, Marius* (ca în exemplele de mai sus).

Notă. 1) Verbele intranzitive pot fi folosite, în conjugarea perifrastică pasivă, numai în construcție impersonală:

Apud Pythagoram discipulis quinque annis **tacendum erat.** — Discipolii lui Pitagora aveau obligația de a nu vorbi cinci ani (Sen., Ep., 52,10).

2) Verbele de mai sus: *utor, fruor* etc., deși au gerundiv, nu sînt folosite la conjugarea perifrastică pasivă decît ca impersonale, deci ca verbe intranzitive:

Suo cuique ingenio **utendum est.** — Fiecare *(cuique* — dativ*)* are datoria să se folosească de propriul său talent (Cic. N. D., III, 1).

3) Gerundivul, folosit pentru a arăta ideea de *scop, intenție:*

Domos nostras et patriam ipsam vel **diripiendam** *vel* **inflammandam** *reliquimus.* — Am lăsat casele noastre și patria însăși să fie ori jefuite, ori incendiate (Cic., Fam., 16, 12, 1).

Observații

Gerundivul cu această funcțiune este foarte frecvent, dar numai după o caregorie limitată de verbe:

do = dau pentru; *curo* = am grijă să; *mitto* = trimit pentru, *adduco* = aduc, *conduco* = adun la un loc, loco = așez.[1]

Notă. 1) Uneori se folosește prepoziția *ad*:

Caesar. oppidum ad **diripiendum** *concessit.* — Cezar a dat orașul ca să fie jefuit (Caes. B. G., III 80, 6).

2) De pe la sfîrșitul secolului al III-lea e. n., gerundivul exprimă ideea de *viitor*; pierde celelalte nuanțe și devine participiu viitor passiv:

Praesagiens **concitandos** *motus* = prevăzînd mișcările care vor fi provocate (Am Marc).

GERUNZIUL

265. Gerunziul este un substantiv verbal provenit, probabil, din substantivarea gerundivului.

Gerunziul are cazurile: genitiv, dativ, acuzativ, ablativ. Este folosit numai la singular, urmînd declinarea a II-a, și îndeplinește funcțiunile pentru care infinitivul nu are forme proprii. Astfel:

[1] Cele mai frecvent folosite sînt: *do, trado* și *suscipio*; *concedo* și *permitto; relinquo* și *curo.*

Cazul	*Infinitiv*	*Gerunziu*
Nominativ	dicere	
Genitiv	—	ars dicendi = arta de a vorbi
Dativ	—	dicendo (operam do) = îmi dau silința pentru oratorie
Acuzativ	dicere (scis) (complement direct)	ad dicendum (natus) = născut pentru oratorie
Ablativ	—	ex dicendo (voluptatem capimus) = din oratorie dobîndim plăcere

Gerunziul este un substantiv, dar el nu poate fi determinat — ca substantivele obișnuite — de nici un fel de atribute, ci de:

1) **Complemente în cazul pe care îl cere verbul:**

Consilium *relinquendi Italiam* = hotărîrea de a părăsi Italia (Cic., Att., 70, 4, 6).

Ars persuadendi **hominibus** = arta de a convinge pe oameni *(persuadeo*, intranzitiv, cere dativul persoanei).

2) **Adverbe:**

De bene beateque *vivendo disputare* = a discuta despre traiul bun și fericit (Cic.).

Construcția gerundivală

266. Cînd gerunziul are complement direct (ca în *consilium relinquendi Italiam)*, limba latină schimbă, de preferință, raporturile sintactice, transformînd gerunziul în gerundiv. Așa, din

consilium **relinquendi Italiam**

se face construcția:

consilium **relinquendae Italiae.**

Din comparația acestor două construcții rezultă următoarele:

1) Complementul direct *(Italiam)* a luat cazul genitiv al gerunziului *relinquendi.*

2) Gerunziul a fost transformat în gerundiv și, fiind adjectiv, s-a acordat cu substantivul său în gen, număr și caz.

Această a doua construcție se numește *construcția gerundivală.*

267. *Tabloul de mai jos prezintă ambele construcții:*

Cazul	*Gerunziu + compl. direct*	*Construcția gerundivală*
Genitiv	colendi agrum scientia colendi agros scientia	colendi agri scientia colendorum agrorum scientia
Dativ	colendo agrum operam damus colendo agros operam damus	colendo agro operam damus colendis agris operam damus
Acuzativ	ad colendum agrum natus ad colendum agros natus (foarte rar folosit)	ad colendum agrum natus ad colendos agros natus
Ablativ	colendo agrum dives fit colendo agros dives fit	colendo agro dives fit colendis agris dives fit

Ambele construcții se traduc în același fel în limba romînă: fie prin infinitiv precedat de prepoziție (știința *de a cultiva* pămîntul), fie prin substantiv abstract (știința *culturii* pămîntului); în aceste construcții, gerundivul nu are înțeles de *obligație.*

Construcția gerundivală

268. Construcția gerundivală (în locul gerunziului + compl. direct) se întîlnește la toate cazurile, însă nu la fel de frecvent.

Se poate preciza regula următoare:

Construcția gerundivală se folosește aproape totdeauna:

1) La cazurile folosite cu prepoziție (acuzativul și ablativul):

Locum **ad castra ponenda** *idoneum* (în loc de: *ad castra ponendum)* = loc potrivit pentru a așeza tabăra = pentru așezarea taberei (Nep., 14, 11, 4).

Virtus constat **ex hominibus tuendis** (în loc de *homines tuendo).* — Virtutea constă în apărarea oamenilor (Cic., Of., 1).

2) La dativ:

Urbi condendae *locum elegerunt* (nu *urbem condendo).* — Au ales locul pentru întemeierea cetății (T. L., V, 51, 4).

Alături de construcția gerundivală era întrebuințat și gerunziul + complement direct:

1) *La genitiv: Consilium* **relinquendi** *Italiam* (Cic.)[1].

2) *La ablativul fără prepoziție*, care de cele mai multe ori este un instrumental:

1. În opera lui Cicero și Cezar, cele două construcții sînt folosite în aceste proporții:
la Cicero: 587 gerundivale și 24 gerunziale;
la Cezar: 280 gerundivale și 7 gerunziale.

Legendis *elegantia augetur* **oratoribus** *et* **poetis.** — O vorbire frumoasă se dezvoltă prin citirea oratorilor și a poeților (Cic., De or., 3, 39). Se putea spune și *legendo oratores* et *poetas.*

3) Gerunziul + complementul direct se folosește cînd complementul direct este un adjectiv sau un pronume de genul neutru:

Dialectica est ars **vera** *ac* **falsa diiudicandi.** — Dialectica este arta de a deosebi cele adevărate de cele neadevărate (Cic., De or., 11, 157).

Initium **turbandi omnia** (T. L., I, 46, 7).

In tribuendo suum *cuique* (Cic., Of., 1, 15).

Totuși se găsește și construcția: *Veri et falsi diiudicandi scientia* (Cic., Of., 1, 15).

Funcțiunile gerunziului și ale gerundivului

269. Gerunziul și construcția gerundivală au următoarele funcțiuni:

A. *La genitiv:*

1) *Atribute* ale unui substantiv:

Cupiditas **belli gerendi** = dorința de a duce război (Caes., B. G., I., 41, 1).

2) *Complemente* pe lîngă adjectivele care admit complemente în genitiv (v. nr. 174):

Multi sunt ad rem militarem apti et **cupidi bellorum gerendorum.** — Mulți sînt potriviți pentru meșteșugul armelor și dornici de a duce războaie (Cic., Of., I, 74); *bellorum gerendorum* = *bella gerendi.*

Observații

1. Se folosește — rar însă — și o a treia construcție de acest fel:

Comitia **praetorum creandi** = adunarea poporului pentru a alege pretori (T. L., 24, 23, 1).

Alte construcții posibile:

Comitia **praetores creandi.**

Comitia **praetorum creandorum.**

În exemplul întîi, atît *praetorum* cît și *creandi* sînt genitive care depind direct de *comitia*, astfel:

comitia praetorum creandi — adunarea pretorilor de a-i alege.

La fel: **Exemplorum eligendi** *potestas* = posibilitatea de a alege exemplele (Cic., Inv., II, 5).

2. Genitivul construcțiilor gerundivale și gerunziale poate exprima și *intenția, scopul:*

Aegyptum proficistur **cognoscendae antiquitatis.** — Pleacă în Egipt să studieze antichitatea (Tac., An., II, 59).

Notă. Cînd persoana este exprimată prin pronumele *mei, tui, sui, nostri, vestri, sui,* acestea rămîn neschimbate, nefiind altceva decît genitive ale adjectivului posesiv neutru *meum, tuum, suum* etc.

Sed ne... **sui recipiendi** *facultas dabatur.* — Nu se da însă (romanilor) posibilitatea de a-și reveni (Caes., B. G., III, 4, 4).

Copia **placandi** *sit modo parva* **tui.** — De-ar fi măcar o mică posibilitate de a te împăca (Ov., Her., 20, 1, 77); *tui* — e vorba de o femeie.

Verbele care admit complementul în genitiv *(memoriae, pudet)* nu admit gerunziul sau construcția gerundivală:

Oblitus sum **officii** = am uitat de îndatorire, față de:

Oblitus sum **facere** *(*nu *oblitus sum faciendi)* = am uitat să fac.

B. *La dativ*, în general, construcția gerundivală exprimă scopul; este un dativ *final*, admis după substantive, adjective și verbe:

Decemviri **legibus scribundis** — cei zece bărbați însărcinați să întocmească legi.

Sapiens vires suas novit, scit se esse **oneri ferendo.** — Înțeleptul își cunoaște forțele, știe că el este sortit să ducă povara (Sen., Ep., 71, 26).

Ludis faciendis *praeerat praetor.* — Pretorul prezida serbările care urmau să se facă (T. L., 25, 12, 2).

Notă. Gerunziul în dativ + complement direct se întîlnește numai în cîteva exemple; este înlocuit, deci, mai peste tot, de construcția gerundivală.

Epidicum *operam* **quaerendo** *dabo.* — Îmi voi da osteneala să-l caut pe Epidicus (Pl., Ep., 605).

C. *La acuzativ* este totdeauna precedat de prepoziție și, în general, de *ad* (mai rar *in*, *ob*, *ante*) etc. Prepozițiile dau înțelesul construcției.

Cu prepoziția *ad* răspunde la întrebarea: la ce? pentru ce?

Non solum **ad discendum** *propensi sumus verum etiam* **ad docendum.** — Nu sîntem înclinați numai să învățăm noi înșine, ci să și învățăm pe alții (Cic., Fin.)

Observații

1. Gerunziul + complement direct se întîlnește foarte rar:

Ad discernendum *vocis verbi* **figuras** = pentru a deosebi formele diatezei verbului (Varro, L. L., 9, 42).

Ad exercendum *verba* (Sen., Clem., 26, 3).

În latina postclasică era mai frecvent folosit.

2. Construcțiile cu *in* și *ad* au înțeles foarte asemănător:

Quidquid habuit virium id **in** *eorum* **libertatem defendendum** *contulit.* — Orice putere ce a avut, a folosit-o pentru a apăra libertatea acestora (Cic., Ph., 10, 16).

3. Construcția cu *inter* are înțelesul: *în mijlocul*, *în timp ce:*

Inter accipiendum *aurum* = în timpul primirii aurului (T.L., 6, 15, 5).

D. *La ablativ:*

1) Gerunziul și construcția gerundivală au, de cele mai multe ori, funcțiune de *instrumental* și se construiesc fără prepoziție:

Hominis mens **discendo** *alitur et* **cogitando.** — Mintea omului se hrănește studiind și cugetînd.

Notă. În unele exemple de acest fel, gerunziul a pierdut aproape tot înțelesul de instrumental și mod și echivalează cu un participiu prezent.

2) În construcțiile cu *ab*, *de*, *ex*, *in*, *pro*, înțelesul este dat de prepoziții și context:

Primus liber Tusculanarum disputationum est de contemnenda morte. — Prima carte din Discuțiile de la Tusculum este despre disprețul de moarte (Cic., Div., 11, 1).

Quae de bene beateque vivendo a Platone disputata sunt haec explicari non placebit latine? = Nu va produce plăcere faptul de a fi prezentate în limba latină problemele despre traiul bun și fericit, care au fost discutate de Plato? (Cic., Fin., I, 5).

Brutus in liberanda patria est interfectus — Brutus a murit în lupta pentru libertatea patriei (Cic., Sen., 74).

Exemple suplimentare

Plus in metuendo mali est quam in ipso illo quod timetur. — Mai mult rău se află în însuși sentimentul de frică decît în faptul de care te temi (Cic., Fam., VI, 44).

Exercenda est memoria ediscendis ad verbum quam plurimis et nostris scriptis et alienis (Cic., De or., 1, 15, 7).

(Legati Germanorum a Caesare) petebant, sibi ut potestatem faceret in Ubios legatos mittendi (Caes., B.G., IV, 11, 2).

In spem potiundorum castrorum venerunt (Caes., B.G., III, 6).

SUPINUL

270. Supinul este un substantiv verbal folosit la două cazuri:

1) La acuzativ... în **-tum (-sum)** și răspunde la întrebările: *încotro? cu ce scop?*

2) La ablativ... în **-tu (-su)** și răspunde la întrebarea *din ce punct de vedere?*

Exemple:

1) *Totius fere Galliae legati ad Cesarem* **gratulatum** *convenerunt.* — Delegații din aproape toată Gallia s-au adunat la Cezar ca să-l felicite (Caes., B.G., I, 30, 1); *gratulatum* = ca să-l felicite.

Philippus a Pausania cum **spectatum** *ludos iret occisus est.* — Filip a fost omorît de Pausanias cînd mergea la spectacol (Nep.).

2) *Quod optimum* **factu** *videbitur, facies.* — Vei face ceea ce se va părea lucrul cel mai bun de făcut (Cic., Att., 7, 22, 2).

Notă. Cîteva texte dau dreptul să se vorbească și de un supin la dativ.
Istaec lepida sunt memoratui. — Astea sunt plăcute să le spui (Pl. Bach., 62).

271. *Supinul* în **-tum (-sum)** fiind un acuzativ de direcție, este folosit frecvent, firește, după verbele de mișcare: *eo, venio, festino, veho, duco, fero;* arătînd scopul, se pune după: *do, mitto, colloco* și altele:

Haedui legatos ad Caesarem mittunt **rogatum** *auxilium.* — Heduii trimit soli la Cezar să ceară ajutor (Caes., B. G., 1, 11, 12).

Spectatum *veniunt, veniunt spectentur ut ipsae.* — Vin să privească, vin să fie ele înseși privite (Ov., Am., 1, 99).

Nu toate verbele au supine atestate; cele mai numeroase sînt de la verbe de conjugarea I și a II-a, tranzitive și intranzitive.

Notă. 1) Cele mai numeroase supine sînt cele care exprimă o activitate perceptibilă prin simțuri: *ambulatum, auditum, lavatum, visum, spectatum* etc.
2) De la verbele *a gindi* există numai *consideratum, deliberatum.*
3) Verbele *affectuum* nu au suspin; de asemenea, nici verbele incoative și impersonale, din pricina înțelesului lor.
Lipsa supinelor la unele verbe pare totuși o pură întîmplare.
Dintre verbele care arată o activitate fizică, numa *cubo* și *sedeo* au suspin: *cubitum, sessum.*

Situația supinului în *-tum (-sum)* este șubredă.

În vorbirea curentă, el este concurat de infinitiv și nu se moștenește în limbile romanice: înțelesul este cînd pasiv, cînd activ:

Visere venimus (Varro).

Pe de altă parte, ideea de direcție și de scop, pe care o exprimă acuzativul supinului în *-tum (-sum)*, mai este exprimată și în alte forme:

Se poate spune:

Legati missi sunt
a) *ut pacem peterent*
b) *qui pacem peterent*
c) *ad pacem petendam* sau *ad pacem petendum* (f. rar)
d) *pacis petendae causa (pacem petendi causa)*
e) *pacem petentes* (de la T.L.)
f) *pacem petituri* (de la T.L.).

Supinul în *-tum (-sum)* poate avea complement în cazul pe care îl admite verbul de la care provine:

Ludos spectatum = să privească reprezentația; *rogatum auxilium* = să ceară ajutor. *Non Graiis servitum matribus ibo* (Verg., Aen., 2, 786).

Acest *supin* + *iri* formează infinitivul viitor pasiv, o formă invariabilă:

Has *(litteras) tibi* **redditum iri** *putabam.* — Credeam că-ți va fi redată această scrisoare (Cic., Att., 7, 1, 1).

Exemple suplimentare

Verres mittit rogatum vasa ea, quae pulcherrima viderat (Cic., Verr., IV, 63).

Rus habitatum abii (Terent, Hec., 224).

Hannibal invictus patriam defensum revocatus, bellum gessit adversus P. Scipionem (Nep., 23, 6, 1).

272. Supinul în -tu (-su).

Numărul acestor supine este foarte redus; uneori sînt confundate cu ablativul substantivului de declinarea a IV-a. Înțelesul lor este de ablativ de relație: *în ceea ce privește. Res* **factu** *facilis* = lucru ușor de făcut.

Observații

Verbele care au supin de acest fel sînt:

1) Verba *dicendi: dictu, memoratu...* Sînt cele mai frecvente în toate epocile:

Videtis nefas esse **dictu** *miseram fuisse talem senectutem.* — Vedeți că este o nelegiuire să spui că o astfel de bătrînețe a fost nenorocită (Cic., Lael., 13).

2. Verba *sentiendi: auditu, visu, cognitu, intellectu: Quid est tam iucunda* **cognitu** *atque* **auditu,** *quam sapientibus sententiis gravibusque verbis ornata oratio?* — Ce este tot așa plăcut de cunoscut și de auzit ca și o vorbire împodobită cu maxime înțelepte și cuvinte pline de înțeles? (Cic., De or., 1, 31).

3. *Factu* e singurul supin întrebuințat de la verbele cu înțeles de activitate fizică:

Quod optimum **factu** *videbitur, facies* (Cic., Att., VII, 22).

4. Foarte obișnuit este *natu;* rar, *victu:*

Natu *maximus.* — În ce privește vîrsta, (sînt) cel mai mare.

5. Supinul în *-tu (-su)* se întîlnește după un număr limitat de:

a) adjective cu înțeles de: bun, frumos, plăcut, ușor (și opusele acestora): *iucundus, optimus, crudelis, dignus, horridus, asper, gravis, facilis, difficilis, turpis, honestus...*

b) substantive + sum: *fas*, *nefas* (est); *opus est*, *scelus est*: *fas* **auditu** *nefas* **visu.**

Notă. 1) În cîteva locuri, suspinul în *-tu* are înţeles local şi răspunde la întrebarea *de unde?*

Obsonatu *redeo.* — Revin de la ospăţ (Pl., Men., 277., 288). *Venatu redeo* — Mă întorc de la vînat (Statius). *Vilicus primus cubitu surgat, postremus cubitum eat.* — Îngrijitorul conacului cel dîntîi să se scoale din pat, cel din urmă să meargă la culcat.

2) Supinul în — *tu* (*-su*) admite numai complement cu prepoziţie, însă poate fi urmat de *acuzativ cu infinitiv* sau de o *interogativă*; rareori e urmat de o subordonată cu *ut* sau de o propoziţie relativă. Nu poate fi determinat de un adverb.

Non est facile inventu qui descendant (Cic., Lael., 64).

Incredibile **memoratu** *est quam facile coaluerint.* — De necrezut este să mai fie amintit cît de lesne s-au contopit într-un popor (Sall., C., 6. 2).

Deşi supinul în *-tu* (*-su*) e mai frecvent folosit în limba latină din epoca imperială. totuşi şi situaţia lui este slabă, fiind concurat de alte forme:

de infinitiv: *non facile est invenire* (obişnuit la Cicero);
de gerunziu: *non facile ad credendum*;
de albativ cu *opus est*: *opus est facto*;
de substantive abstracte: *dignus cognitione* (Cic. De or., 70).

Exemple suplimentare

Omnia praeteribo, quae mihi turpia dictu videbuntur (Cic., Verr., 1, 32).
Nefas est dictu (Cic., Cato M., 13).
Facile est intellectu quae sint contraria (Cic., De or.).
Hoc factu est optimum ut nomine quemquem appellem (Pl., Ps., 184).

Timpurile în propoziţiile subordonate

273. Se ştie ce valori exprimă formele temporale în propoziţiile principale. În subordonate se păstrează aceste valori: de mod, aspect şi timp.

De exemplu:

1) *Quaero a te cur C. Cornelium non* **defenderem?** — Te întreb pentru ce era să nu apăr pe Cornelius? (Cic., Vat., 2, 5).

Defenderem, imperfect conjunctiv, folosit pentru valoarea lui modală, exprimă aici o deliberare asupra unei atitudini în trecut.

2) *Tanta opibus Etruria erat ut totam terram fama nominis sui* **implesset.** — Etruria era atît de bogată în resurse, încît umpluse întreg pămîntul cu faima numelui ei.

Implesset exprimă rezultatul dobîndit de Etruria; mai mult ca perfectul conjunctiv este folosit aici pentru valoarea lui *de aspect*. Lucrarea exprimată de *implesset* nu este anterioară faţă de a verbului regent *(erat)*; prin urmare autorul a folosit în mod absolut acest timp, adică în legătură cu prezentul, timpul autorului.

3) Prin faptul că există o dependenţă a subordonatei de regenta ei (v. nr. 277—8), s-a creat tendinţa ca timpurile subordonatelor să fie determinate de timpurile regentelor. S-a format o *consecutio temporum* — *urmarea* sau *corespondenţa timpurilor*.

De exemplu:

Tum ille quanta conscientiae vis **esset** *ostendit.* — Atunci a arătat acela cîtă putere are conştiinţa (Cic., Cat., 3, 5, 11).

Esset (imperfectul conjunctivului) este determinat de *ostendit* (perfectul); se traduce prin prezent, pentru că ideea din subordonată are valoare nu numai pentru acea împrejurare.

Timpurile indicativului în subordonate

274. Timpurile indicativului sînt folosite, în general, și în subordonate, ca și în principale, la fel ca în limba romînă. Subordonatele cu modul indicativ au timpul pe care l-ar avea dacă ar fi transformate în principale.

Observații

1. Se constată uneori și între timpurile indicativului o legătură impusă de timpul verbului regent:

Adiuvi ut senati consulto meus inimicus, quia tuus frater **erat**, *subleva-retur.* — Am ajutat ca printr-o hotărîre a senatului să fie ușurat dușmanul meu, fiindcă era (este) fratele tău (Cic., Fam., 5, 2, 9); în realitate nu îi era frate, (îl considera frate numai pentru momentul acela).

Quae **erant** *prudentiae propria suo loco dicta sunt.* — Cele ce erau (sînt) proprii prevederii au fost spuse la locul lor (Cic., Of., 1, 40, 143).

2. *Quicumque olim Athenas* **venerat,** *templum Minervae visere solebat.* — Oricine venea odinioară la Atena, avea obiceiul să viziteze templul Minervei.

S-a folosit mai mult ca perfectul *venerat*, pentru că acțiunea era isprăvită cînd se executa aceea din *visere solebat;* latinul redă mai concret realitatea raportului dintre acțiuni.

3. Despre felul cum se folosesc timpurile indicativului, cînd subordonatele încep cu unele conjuncții ca *postquam*, *ubi*, *dum*, se va vorbi la capitolul subordonatelor respective.

Timpurile conjunctivului în subordonate

275. Formele conjunctivului, pe lîngă valori modale și de aspect, au tendința de a fi determinate de timpul propoziției regente. Tendința de a se stabili dependența temporală a subordonatei față de regenta sa *(consecutio temporum)* este mai accentuată în subordonatele cu conjunctivul. În mod obișnuit, gramaticii limitează denumirea de *consecutio temporum* la conjunctiv.

Schema corespondenței timpurilor conjunctivului în propozițiile subordonate

1) a. *Quaero*, *Queram*, *Quaesivero* } *quis venit* = întreb (voi întreba) cine vine.

b. *Quaero*, *Quaeram*, *Quaesivero* } *quis venerit* = întreb (voi întreba) cine a venit

c. *Quaero*, *Quaeram*, *Quaesivero* } *quis venturus sit* = întreb (voi întreba) cine va veni

2) a. *Quaerebam*
Quaesivi
Quaesiveram
} *quis veniret* = întrebam (am întrebat, întrebasem) cine venea

b. *Quaerebam*
Quaesivi
Quaesiveram
} *quis venisset* = întrebam (am întrebat, întrebasem) cine venise

c. *Quaerebam*
Quaesivi
Quaesiveram
} *quis venturus esset* întrebam (am întrebat, întrebasem) cine avea să vină.

275. Pe baza acestei scheme se pot formula următoarele două reguli:

Cînd în propoziția regentă se află:	*În subordonata care are conjunctivul se poate folosi:*
A) Un timp *prezent-viitor* (indicativ, conjunctiv, imperativ).	1) *prezentul*, cînd acțiunea subordonatei este simultană cu a regentei (vezi mai sus 1, a); 2) *perfectul*, cînd este anterioară (1, b); 3) *conjugarea perifrastică* activă la *prezent*, cînd este posterioară (1, c).
B. Un timp *trecut*, (imperfect, perfect sau mai mult ca perfect de la indicativ, conjunctiv, infinitiv, participiu).	1) *imperfectul*, cînd acțiunea subordonatei este simultană cu a regentei (2, a.); 2) *mai mult ca perfectul*, cînd este anterioară (2, b.); 3) conjugarea *perifrastică* activă la *imperfect* cînd este posterioară (2,c).

Exemple

(Dic) quid amicus tuus **fecerit**, *quid ipsi* **acciderit**, *quid* **dixerit** (acțiunea anterioară); *aut quid* **faciat**, *quid ipsi* **accidat** *quid* **dicat** (acțiune simultană); *aut quid* **facturus sit**, *quid ipsi* **casurum sit**, *qua* **sit usurus** *oratione* (acțiune posterioară) (Cic., De inv., I, 36).

Iată aceeași frază la trecut:

Frater mihi narrabat: quid amicus tuus **facisset**, *quid ipsi* **accidisset**, *quid* **dixisset**; *quid* **faceret**, *quid ipsi* **accideret**, *quid* **diceret**; *quid* **facturus esset**, *quid ipsi* **casurum esset**, *qua* **esset usurus** *oratione.*

Dent *operam consules ne quid res publica detrimenti* **capiat.** — Să depună străduințe consulii, ca statul să nu sufere nici un neajuns față de:

Senatus **decrevit darent** *operam consules ne quid respublica detrimenti*, **caperet.** — Senatul a hotărît să depună străduință consulii... (Sall., Cat., 29, 2).

Antea **dubitabam venturaene essent** *legiones; nunc mihi non* **est dubium** *quin* **venturae** *non* **sint.** — Mai înainte mă îndoiam dacă aveau să vină legiunile; acum nu mai am îndoială că vor veni (Cic., Fam., 2, 17, 5).

Observații

1. Prezentul istoric, fiind ca formă prezent și ca înțeles trecut, admite *consecutio* și după regula A. (ca prezent) și după regula B. (ca trecut):

Orgetorix **persuadet** *Castico ut regnum in civitate sua* **occuparet.** — Orgetorix convinge (convinse) pe Casticus să ocupe domnia în cetatea lui (Caes., B.G., 1, 3, 4).

(Vercingetorix Gallos) **hortatur** *ut communis libertatis causa arma* **capiant.** — Vercingetorix îndeamnă pe gali să pună mîna pe arme pentru cauza libertății comune (Caes., B.G., VII, 44).

Notă. Plautus, Cicero, Caesar, Ovidius și alți poeți preferă corespondența cu prezentul.

2. Cînd verbul regent este la perfect, corespondența se face, de cele mai multe ori, după regula B. (timp trecut):

Explicavi *sententiam meam... tuum iudicium ut* **cognoscerem.** — Ți-am expus părerea mea, ca să aflu judecata ta (Cic., Fam., I, 72).

Totuși, cînd forma de perfect este un *perfectum praesens*, foarte deseori corespondența se face după regula A. (a prezentului), îndeosebi după *memini*, *novi*, *oblitus sum*, deseori după *cognovi*, *didici*, *audivi*, *intellexi*, *accepi*, *mihi persuasi*, *dedi*, *veni* și altele:

An **oblitus es** *quid initio* **dixerim?** — Oare ai uitat (-nu mai știi) ce ți-am spus la început? (Cic., N.D., II, 2).

Venistis ut *me* **iuguletis.** — Ați venit să mă gîtuiți? *Venistis = adestis.*

Perfectul conjunctivului potențial și prohibitiv are, cum se știe, înțeles de prezent, deci corespondența se face după regula A.

3. *In infinitivul exclamativ* (v. nr. 230) sau propoziția exclamativă nominală, timpul este socotit fie prezent, fie trecut, după cum se referă la un fapt prezent sau trecut:

Hominem ridiculum **(esse)** *qui* **putet** (Cic., Ph., 11, 13).

Hominem gravem et civem egregium **(fuisse)** *qui* **iudicaret** (Cic., Of., 2, 25, 83).

4. Cu *infinitivul descriptiv*, corespondența se face cu trecutul:

Graecus primo **distinguere** *et* **dividere** *illa quemadmodum* **dicerentur.** — Grecul mai întîi le deosebea și diviza în ce fel urmau să fie spuse (Cic.,).

5. Cînd într-o regentă subordonată se află un infinitiv (prezent sau viitor), participiu (prezent sau viitor), supin sau gerundiv, corespondența se face cu regentul acestor verbe:

Illic **solebamus** *fere plerumque eam* **opperiri** *dum inde* **iret** *domum.* — Aici obișnuiam de cele mai deseori s-a aștept pînă să intre de aici în casă (Terent.). *Iret* este în corespondență cu *solebamus*, nu cu *opperiri.*

Cînd infinitivul este la perfect, corespondența se face, de asemenea, cu trecutul (regula B.):

Satis mihi multa verba **fecisse** *videor quare hoc bellum* **esset** *necessarium* (Cic., Man., 27).

Notă. În povestire, scriitorii variază mult folosirea timpurilor, chiar în cadrul acestor reguli, folosind după același verb regent cînd acordul cu trecutul (ca fapte petrecute altădată), cînd cu prezentul, pentru a le aduce parcă în fața ochilor, ca să le prezinte mai dramatic.

Ariovistus **respondit**: *si quid ipsi a Caesare opus* **esset**, *sese ad eum venturum fuisse; si quid ille se* **velit**, *illum ad se venire oportere* (Caes. B., G., 1. 34. 2).

6. Unde ar fi de aşteptat conjugarea perifrastică pentru acţiune posterioară, se constată — chiar foarte deseori — prezentul şi imperfectul conjunctiv, adică formele simple, nu perifrastice.

Nihil curo nisi ut cives mei salvi **sint.** — N-am grijă de nimic decît ca cetăţenii mei să fie salvaţi (Cic., Fam., 1, 4).

Timeo ne **veniat.** — Mă tem că nu vine (mă tem că nu va veni).

Exspecto quam mox **veniat.** — Aştept (să văd) cît de curînd va veni (Terent., Phorm., 161).

Însă şi: *Quidnam* **sit dicturus** *exspecto.* — Aştept să văd ce va spune (ce va avea să spună) (Cic.).

Notă. Unele verbe nu pot forma adjectivul verbal în *-turus* şi, deci, nici conjugarea perifrastică activă. În această categorie intră:

verbele la diateza pasivă, deci, verbele tranzitive;
verbele care nu au supin;
verbe ca *pudet, taedet* etc.

Cînd aceste verbe exprimă, ca predicate, acţiuni posterioare, se folosesc la prezentul sau imperfectul conjunctivului (forme simple):

Erat nemini dubium quin is in regnum **restitueretur.** — Nu era îndoială pentru nimeni că acesta va fi repus în domnie (Cic., Rab. Post., 4).

277. Folosirea timpurilor conjunctivului este, prin urmare, o problemă complicată în limba latină.

Timpurile conjunctivului sînt determinate de mai mulţi factori, şi anume:

1) *Valoarea modală: de deliberare* şi *potenţial* pentru trecut, *ireal* pentru prezent şi trecut etc. (v. nr. 273 *defenderem*).

2) *Valoarea de aspect*, (pentru a se reda rezultatul acţiunii isprăvite, v. nr. 273 *implesset).*

3) *Timpul însuşi.*

Ca şi în limba romînă, timpurile pot fi fixate:

a) în legătură cu prezentul vorbitorului; aceasta este întrebuinţarea *absolută; implesset* (v. nr. 273) este folosit în legătură directă cu timpul vorbitorului, nu cu al regentei;

b) în legătură cu timpul regentei; aceasta este întrebuinţarea relativă sau, cu denumirea latină obişnuită în gramatică, *consecutio temporum.*

Prin urmare, *consecutio temporum* este numai unul din factori şi este aplicată mai mult în limba literară. Nu are însă aceeaşi putere de aplicare în toate subordonatele, pentru că nici subordonatele nu sînt toate la fel de strîns dependente de regentele lor. Deci, în unele subordonate, jocul între toţi factorii precizaţi mai sus este mai liber, iar în altele este mai limitat, în avantajul corespondenţei timpurilor.

278. Subordonatele în care *consecutio temporum* a pătruns mai adînc sînt: completivele cu *ut, ne, quin, quominus*, finalele şi interogativele indirecte.

Dar şi în aceste propoziţii pot interveni ceilalţi factori; în ce măsură anume, se va vedea la studierea fiecărei categorii de subordonate.

Consecutio temporum este aplicată mai limitat, deci jocul între toți factorii este mai liber în subordonatele:

relative (cu excepția relativelor finale),
completive cu *quod*,
concesive,
condiționale,
comparative,
temporale.

Exemple:

1. Pentru corespondența timpurilor s-au dat exemple mai sus.
2. Pentru ceilalți factori, v. nr. 273.

1) *Laudantur oratores veteres... quod copiose reorum causas defendere* **solerent.** — Sînt lăudați vechii oratori, fiindcă aveau obiceiul să apere cauzele acuzaților (Cic., Ver., 2, 191).

Transformînd subordonata *quod...solerent* în propoziție principală, se obține *quod...solebant* = ei aveau obiceiul să apere.

2) *Numerandus est ille annus denique in re publica cum* **obmutuisset** *senatus, iudicia* **conticuissent, maererent** *boni?* — Trebuie pus la număr acel an în care în statul nostru senatul amuțise, tribunalele tăcuseră, cei buni jeleau? (Cic., Pis., 26). În principală ar fi fost: *obmutuerat, conticuerant* (acțiuni isprăvite), *maerebant* (stare care dăinuia). Cum se vede, în traducere se poate păstra valoarea timpurilor latine; se schimbă numai modul.

3) *Justitia restat ut de omni virtute* **sit dictum.** — Mai rămîne de discutat despre dreptate, ca să se fi vorbit despre toate virtuțile (Cic., Fin., 1, 50). *Sit dictum* (perfect), folosit numai pentru aspectul lui, pentru că în realitate acțiunea este posterioară.

4) *Adeo excellebat Aristides abstinentia ut unus post hominum memoriam...cognomine iustus* **sit appellatus** (Nep., 3, 1, 2). *Sit appellatus* redă un rezultat constatat și în vremea lui Cicero. Cu imperfectul conjunctiv, *appellaretur*, ar fi însemnat că era numit cel drept numai atunci cînd trăia Aristides.

5) *Honestum est non quia laudetur a multis sed quia tale sit ut vel si* **ignorarent** *id homines... sua pulchritudine esset laudabile.* — Un fapt este cinstit nu fiindcă ar fi lăudat de mulți, ci pentru că este astfel încît, chiar dacă oamenii nu l-ar cunoaște, este vrednic de laudă prin frumusețea lui (Cic., Fin., 2, 49). *Ignorarent* = ireal pentru prezent.

Quaeramus quae tanta vitia fuerint in unico filio, quare is patri **displiceret** (Cic., Am., I).

Moriar, si magis **gauderem,** *si id mihi* **accidisset** (Cic., Att., 8, 6, 3).

STILUL DIRECT ȘI INDIRECT

(oratio recta — oratio obliqua)

279. *Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur* (Caes., B.G., I, 1, 1).

Cezar redă cele cuprinse în acest pasaj sub forma unei constatări de a cărei existență nimeni nu se îndoiește; nu sînt părerile cuiva, nici ale

lui personal, ci sînt prezentate ca o realitate obiectivă. În acest fel, Cezar a folosit vorbirea directă *(oratio recta)*.

Locutus est pro his Diviciacus Haeduus: Galliae totius factiones esse duas: harum alterius principatum tenere Haeduos, alterius Arvernos (Caes., B.G., I, 31, 3).

Cezar reproduce aici vorbirea lui Diviciacus; constatările din acest pasaj sînt comunicate de Diviciacus, sînt o părere a lui; constatările nu mai sînt exprimate obiectiv, ci subiectiv, pentru că aparţin cuiva (aici, lui Diviciacus).

Acest fel de a reda spusele cuiva constituie *vorbirea indirectă (oratio obliqua)*.

Cum se vede, schimbările de sintaxă în limba latină sînt mari de la *oratio recta* la *oratio obliqua*, în care toate propoziţiile devin subordonate.

2) S-a văzut la nr. 246 că în limba latină există, mai mult decît în limba romînă, posibilitatea ca, în cadrul frazei, conţinutul unei propoziţii să fie redat ca o părere a cuiva

Iată altele exemple:

Supplicatio decreta est... quod Italiam bello **liberassem.** — Senatul a decretat o ceremonie... fiindcă am scăpat Italia de război (Cic., Cat., 3, 6, 15).

Faptul este real, dar Cicero are interes să nu accentueze el realitatea faptului, ci să arate că senatul gîndea aşa.

Helvetii constituerunt ea, quae ad proficiscendum **pertinerent,** *comparare.*— Helveţii au hotărît să pregătească cele ce (credeau ei că) sînt necesare pentru plecare (Caes., B.G., I, 3, 1). *Pertinerent* exprimă părerea helveţilor. Scriitorul putea pune *pertinent, pertinebant*, dar se pierdea nuanţa pe care o dă *pertinerent*. Indicativul arată: ceea ce toată lumea ştia sau ştie că sînt necesare pentru... (o realitate obiectivă).

Notă. Această posibilitate a limbii latine este foarte mult folosită de scriitori şi constituie o caracteristică a sintaxei limbii latine. Numai în cartea I din De bello Gallico, Cezar are peste 50 de exemple.-

Prin urmare se foloseşte stilul indirect nu numai cînd un verb declarativ anunţă că va fi expusă gîndirea altuia.

Un pasaj este socotit ca fiind stil indirect şi atunci cînd vorbitorul însuşi redă ceea ce spune în propoziţii subordonate, ca propria sa gîndire, mai ales cînd comunică ceva din trecut.

Coepi sciscitari quae **esset** *mulier illa quae huc atque illuc* **discurreret.**— Am început a tot întreba cine era femeia aceea care alerga încoace şi încolo (Petron., 37, 1).

Notă. 1) Propoziţiile infinitivale, completivele cu *ut* şi finalele au totdeauna această nuanţă subiectivă de stil indirect.

2) Extinderea atît de largă a stilului indirect în limba latină îşi are izvorul în stilul administrativ al redactării discuţiilor şi hotărîrilor forurilor conducătoare. Apoi a devenit un procedeu literar, care a influenţat sintaxa limbii.

Înţelegînd această caracteristică a limbii latine, se pot pricepe uşor şi corect construcţiile subordonatelor cu conjunctivul şi infinitivul.

PROPOZIŢIILE SUBORDONATE

280. Clasificarea obişnuită în cele mai multe gramatici este următoarea:

1) *Completive* — corespund în frază complementului direct, şi subiectului din propoziţie.

2) *Circumstanțiale* — corespund complementelor circumstanțiale de timp, cauză etc.

3) *Relative* — corespund atributelor din propoziție, dar pot exprima și nuanțe circumstanțiale.

SUBORDONATELE COMPLETIVE

281. Completivele se deosebesc de alte subordonate asemănătoare (finale de pildă) prin aceea că, fără completive, propoziția regentă, chiar principală, nu are înțeles deplin; completivele sînt absolut necesare pentru înțelesul regentei; de exemplu:

Orgetorix Castico persuadet **ut** *regnum...* **occuparet.** — Regenta, deși este propoziție principală, nu are înțeles deplin fără completiva *ut... occuparet.*

Completivele corespund fie complementelor directe (din propoziție), în care caz se numesc, ca în limba romînă, *completive directe* (ca *ut...occuparet*), fie subiectului: *accedebat* **ut caecus esset** = se mai adăuga (faptul) că era orb.

Limba latină însă nu a diferențiat construcția completivelor după cum sînt obiective sau subiective, ci după criteriile care se vor vedea îndată.

FELURILE SUBORDONATELOR COMPLETIVE

282. Există în limba latină patru categorii de completive:

1) Completive *infinitivale* (cu predicatul la modul infinitiv):

Druides hoc volunt persuadere **non interire animas.** — Druizii de acest lucru vor să convingă (pe gali), anume că sufletele nu pier (Caes., B.G., VI, 14, 5).

Legem brevem esse *oportet.* — Trebuie ca legea să fie scurtă.

2) Completive introduse prin *ut* + conjunctivul:

Orgetorix Castico persuadet **ut** *regnum in civitate sua* **occuparet.**

Ambele subordonate, deși urmează după același verb *(persuadere)*, au construcții deosebite:

— prima, *non interire animas*, are subiectul în acuzativ și predicatul la infinitiv; se numește *acuzativul cu infinitivul;*

— a doua, *ut... occuparet*, are conjuncția *ut* și modul conjunctiv. Este denumită *completivă cu ut.*

Deosebirea de construcție dintre aceste două propoziții provine din rolul deosebit pe care scriitorul l-a dat uneia și alteia, astfel:

a) în acuzativ cu infinitiv se enunță un fapt, o idee;

b) în completiva cu *ut*, dimpotrivă, se exprimă în primul rînd intenția (scopul) acțiunii verbului regent.

Transformînd cele două subordonate în principale, ele vor avea aceste construcții:

a) Druides volunt persuadere: non intereunt animae (enunțiativă reală). — Druizii vor să convingă: sufletele nu mor.

b) *Origetorix... persuadet: regnum occupes!* (sau *occupa*). — Orgetorix... convinge: să ocupi domnia!

3) Completive *interogative indirecte:*

Homo **quid ageret...** *nesciebat.* — Omul nu știa ce să facă (Cic.).

Conținutul subordonatei este exprimat ca o întrebare subordonată predicatului regent *nesciebat.*

4) Completive introduse prin *quod* = că, faptul că:

Fecisti mihi pergratum **quod** *librum ad me* **misisti.** — Mi-ai făcut foarte mare plăcere că mi-ai trimis cartea, (Cic., Att., 2, 4, 1).

Astfel de completive exprimă un fapt realizat, cunoscut, asupra căruia se face o apreciere în propoziția principală.

Toate completivele constituie o întregire necesară a propozițiilor regente; prin aceasta se deosebesc de celelalte subordonate, cînd au construcții identice (de exemplu, completivele cu *ut*, *ne* și finalele).

COMPLETIVELE INFINITIVALE

283. *Acuzativul cu infinitivul*, *nominativul cu infinitivul* și *infinitivul singur;* (pentru funcțiunile nominale ale infinitivului, v. nr. 230).

Acuzativul cu infinitivul, foarte frecvent întîlnit în fraza latină, este format, cum arată chiar denumirea, dintr-un *acuzativ* ca subiect și un *infinitiv* ca predicat:

Miror **te** *ad me nihil* **scribere.** — Mă mir că nu-mi scrii de loc (Cic., Att., 8, 12 B, 1).

Te ad me nihil scribere este obiectul sentimentului de mirare, faptul însuși.

Notă. 1) Dacă scriitorul îi dădea o nuanță cauzală, putea folosi completiva cu *quod*: *Miror* **quod** *tu ad me nihil* **scripsisti.**

2) Originea construcției acuzativul cu infinitivul pare a fi acuzativul cu infinitivul exclamativ (v. nr. 230). *Mă mir! Să nu-mi scrii de loc!* Infinitivală exclamativă a devenit subordonată unor verbe regente, în procesul de trecere de la parataxă la subordonare.

ANALIZA CONSTRUCȚIEI ACUZATIVUL CU INFINITIVUL

284. 1) *Subiectul* (în acuzativ cu infinitiv) stă totdeauna în cazul acuzativ și este, în general, exprimat, chiar cînd este același cu al propoziției regente:

Regulus non ignorabat **se** *ad crudelissimum hostem* **proficisci.** — Regulus știa că se duce la un dușman foarte crud (Cic., Of., 3, 100).

Me timidum fuisse *confiteor.* — Mărturisesc că am fost fricos (Cic., Sest. 36).

Totuși, cînd este ușor de subînțeles, subiectul infinitivului lipsește, mai cu seamă cînd scriitorul folosește un stil concis:

Locutus est Diviciacus... **(Ariovistum)** *hominem esse barbarum... non posse eius imperia diutius sustinere* — A spus Diviciacus că Ariovistus este un barbar, că ei (heduii) nu mai pot să suporte multă vreme actele lui de tiranie (Caes., B.G., I, 31, 13); lipsește subiectul *se (non posse... sustinere)*

Confitere huc ea spe **venisse.** — Mărturisește că ai venit aici cu această nădejde (Cic., R. Am., 60); lipsește subiectul *te.*

2) *Predicatul* are totdeauna modul infinitiv prezent, trecut sau viitor.

3) *Numele predicativ* se acordă, evident, cu subiectul; este, deci, tot în cazul acuzativ *(me* **timidum** *fuisse).* El este în acuzativ, chiar cînd subiectul infinitivului este lipsă:

Principes... bellum **facturos** *pollicentur.* — Cei dintîi făgăduiesc că (ei) vor face războiul (Caes., B.G., VII, 2, 1). Lipsește subiectul *se*, cu care totuși s-a acordat *facturos.*

Notă. Cînd este lipsă subiectul infinitivului şi este acelaşi cu al verbului regent declarativ, numele predicativ stă — foarte rar şi în poezie — la nominativ, adică acordat cu subiectul verbului regent. Este, probabil, o imitaţie din limba greacă, unde este obişnuită o astfel de construcţie. **Sapiens** *dignis ait esse* **paratus** (în loc de *ait (se) esse paratum*). — Înţeleptul afirmă că el este gata (să dea ajutor) celor ce-l merită (Hor., Ep., I, 7, 22) (v. nr. 286 nominativul cu infinitivul).

Această construcţie este obişnuită numai după verbele regente *declarative* (a afirma, a spune). Cînd verbele regente sînt verbele de voinţă *volo*, *nolo*, *malo* şi *cupio*, se folosesc obişnuit ambele construcţii: acuzativul şi nominativul cu infinitivul.

Si vis **homo esse** (Cic., Att., 4., 15, 2), faţă de
Vult, credo, **se esse carum** (Cic., Cato M. 73).
Dissoluti *si cupimus* **esse** (Cic., Verr., 4, 115), faţă de
Cupio... **me** *non* **dissolutum vîderi** (Cic., Cat., I, 4)

4) *Timpurile infinitivului* se folosesc cum au fost precizate la nr. 249.

Notă. În locul infinitivului viitor activ se foloseşte:

1) Uneori *posse*: *Totius Galliae sese potiri* **posse** *sperant.* — Speră că se vor face stăpînii Galliei întregi (Caes., B. G., 1, 3, 9).

2) Perifraza *fore* sau *futurum esse* + conjunctiv, cînd verbul subordonatei infinitivale nu are supin, şi prin urmare, nici infinitiv viitor, sau cînd predicatul este la diateza pasivă: *An non putamus* **fore ut** *eos* **paeniteat**? — Oare nu credem că se vor căi? (Cic., Ph., 12, 7)

Illud tibi affirmo **fore ut** *ab omnibus* **collaudere** (*collauderis*) (Cic., Fam., 1, 7, 5).

Uneori se foloseşte perifraza **fore** sau **futurum esse ut** şi cu verbele care pot forma infinitivul în *-turum esse*:

Persuasum est Stoicis **fore** *aliquando* **ut** *omnis hic mundus ardore* **deflagret**. — Stoicii au convingerea că o dată întreg universul va fi mistuit de căldură (Cic., Att., 11, 119).

3) Pentru deosebirea dintre infinitivele în *-turum,-am,-um esse* şi *-turum, -am,- um fuisse* în apodoze, v. stilul indirect nr. 335

4) Perfectul infinitivului (mai ales pasiv) este uneori folosit pentru valoarea lui de aspect, deci atemporal:

Quem quisque odit **periisse** *expetit.* — Cine urăşte pe cineva doreşte ca acela să şi piară (Enn.)

VERBELE REGENTE ALE CONSTRUCŢIEI *acuzativul cu infinitivul*

285. Verbele regente pot fi de mai multe categorii, după înţeles:

1) *Verbe cu sens declarativ:*

a. *Verba sentiendi: sentio* = gîndesc, *animadverto* = iau seama că, *audio* = aud că, *video* = văd că, *accipio* = aflu că, *cognosco* = ştiu că, *intellego* = înţeleg că, *arbitror* = socotesc că, *credo* = cred că, *iudico* = apreciez că, *opinor* = am părerea că, *puto* = socotesc că, *scio* = ştiu că, *ignoro* = nu ştiu că, *memini*, *recordor* = îmi aminesc că, *obliviscor* = uit că, şi altele:

Patere *tua consilia non* **sentis**? — Nu simţi că sînt date pe faţă planurile tale? (Cic., Cat., I, 1).

Non **ignoro** *varias philosophorum fuisse sententias.*

b. *Verba dicendi: dico* = spun că, *nego* = spun că nu, *aio*, *affirmo* = afirm că, *scribo* = scriu că, *fateor* = mărturisesc că, *narro* = povestesc că, *certiorem facio*, *nuntio* = informez, vestesc că, şi altele:

Respondes *crudelitatem tibi non placere.* — Răspunzi că nu-ţi face plăcere cruzimea (Cic., Pis., 14).

Quis Epicurum **negat** *bonum virum fuisse?* — Cine spune că Epicur n-a fost bărbat bun? (Cic., Fin., I, 180).

Cum se vede, sînt numeroase verbele care admit o subordonată acuzativ cu infinitiv. Sînt aproape toate care au înțelesul de *a simți că*, *a face cunoscut că*.

Notă. Multe verbe din aceste categorii admit și completive cu *ut*, *ne* (v. nr. 299): *Caesar Dolabellae dixit* **ut** *ad me* **scriberet**, *ut in Italiam... venirem*, (Cic., Att., 11, 7, 2). — Cezar a spus lui Dolabella să-mi scrie să vin în Italia. Completiva exprimă intenția (scopul acțiunii regente.

Caesar statuit sibi **Rhenum esse transeundum**. — Cezar a hotărît că trebuie trecut Rinul (Caes., B. G., 5, 16, 1), față de:

Galli statuunt **ut** *decem milia hominum in oppidum* **mittantur**. — Galii hotărăsc să fie trimiși zece mii de oameni în cetate (Caes., B., G., VII, 21, 2, 9).

Cum se vede din traducerea acestor exemple, și limba romînă face deosebire între cele două categorii de completive.

2) Admit completiva infinitivală și expresiile formate din verbul *sum* + unele substantive și adjective:

a. *Cu substantivul* **spes:**

In spe sum = sper că; *in spem venio* = încep a nădăjdui că; *spes ostenditur* = se arată speranța că; *spes me tenet* = am nădejdea că, și altele.

In spem venio *apropinquare adventum tuum.* — Încep să nădăjduiesc că se apropie sosirea ta (Cic.).

b. *Cu substantivul* **opinio:**

Vulgata est opinio = e răspîndită părerea că; se declară că;
mea fert opinio = părerea mea este că;
tenet me opinio = am ferma părere că, și altele.

Venit in eam opinionem *Cassium ipsum finxisse bellum.* — Este credința că însuși Cassius a pus la cale războiul.

c. *Cu substantivele*, **fama**, **rumor**, **nuntius:**

fama exiit = a ieșit zvonul că;
rumores existunt = se șoptește că;
rumor serpit = se strecoară zvonul că;
rumor vulgatur = se răspîndește zvonul că.

d. *Cu* **memoria**, **fides**, **animus** și alte cuvinte:

est mihi animus = am în minte că;
certum habeo = am convingerea că;
argumento est = este dovadă că.

Est mihi animus, *hodiernum diem initium libertatis Britanniae fore.* — Am convingerea că ziua de azi va fi începutul libertății Britaniei (Tacitus).

3) *Verba affectuum* sînt printre cele dintîi verbe care au putut fi urmate de acuzativ cu infinitiv, ele exprimînd un sentiment de mulțumire sau nemulțumire etc.:

gaudeo = mă bucur că;
satis habeo = sînt mulțumit că;
indignor = mă indignez că;
laetor = sînt vesel că;
gemo = mă plîng că;
fremo = freamăt, protestez că.

Gaudeo *tibi iucundas esse meas litteras.* — Mă bucur că îți sînt plăcute scrisorile mele (Cic., Q, fr., 2, 12, 1).

Utrumque **laetor** *et sine dolore corporis* **te fuisse** *et* **animo valuisse**. — Mă bucur de amîndouă, și că n-ai mai avut dureri în trup, și că ai fost tar la suflet (Cic., Fam., VII, 1, 1).

De urbanis rebus **doleo** *non me tuis litteris* **certiorem** *fieri* (Cic., Att. VI., 3, 4).

Notă. Pe lîngă aceste verbe, completiva infinitivală este concurată de completiva cu *quod*; în limbile romanice a trecut numai completiva cu *quod* (*quia*), care ia locul acuzativului cu infinitivul și după verbele *sentiendi* și *declarandi*.

Sane gaudeo **quod** *te interpellavi* (Cic., Leg. 3., 1).

4) *Verba voluntatis.* În limba latină, verbele însemnînd *a voi*, *a dori*, *a îngădui* admit completiva infinitivală (acuzativul cu infinitivul), care însă nu mai poate fi tradusă prin completiva cu *că* în limba romînă, deci cu caracter de *enunțare*, ci numai cu caracter de *intenție:*

Caesar noluit **eum locum,** *unde Helveti discesserant* **vacare** — **Cezar** n-a voit ca locul de unde plecaseră helveții să rămînă gol (Caes. B., G., I, 28, 4).

În limba latină, în astfel de construcții este pe primul plan enunțarea obiectului voinței, nu intenția.

Me *Caesaris militem* **dici** *volui.* — Am voit să fiu numit soldatul lui Cezar (Caes., B. G., II, 32, 13).

Cupio, patres conscripti, **me esse clementem,** *cupio in tantis rei publicae periculis* **me** *non* **dissolutum videri** (Cic., Cat., II, 4).

În categoria verbelor *voluntatis* intră: *volo, nolo, malo, cupio, studeo, decet, oportet, necesse est, mos est, interest, iubeo, cogo, permitto, patior, sino* și altele.

Multe verbe din aceste categorii sînt urmare de *ut* + conjunctivul. De exemplu:

Caesar suis imperavit **ne . . .** *telum* **reicerent** (Caes., B. G., I, 46, 2).

5) *Verbul regent ca impersonal* urmat de completiva infinitivală.

Verbele tranzitive și unele verbe intranzitive se pot folosi ca impersonale (v. nr. 157, 287) și pot fi verbe regente ale completivelor infinitivale (bineînțeles, cele care prin sensul lor admit astfel de completive):

Traditum est *Homerum fuisse caecum* (Cic., Tusc., V, 39, 114).

Credebatur *hostem in fidem venisse.* — Se credea că dușmanul revenise la buna-credință (Tit. Liv., 27, 16, 4).

EXEMPLE SUPLIMENTARE

Caesari nuntiatum est equites Ariovisti accedere (Caes., B. G., I, 46, 1).

Vere dici potest magistratum legem esse loquentem, legem autem mutum magistratum (Cic., Leg., III, 2).

Philosophi semper beatum censent esse sapientem (Cic., Tusc., V, 119).

NOMINATIVUL CU INFINITIVUL

286. Această denumire se dă completivelor infinitivale în care subiectul nu mai este la acuzativ, ci la nominativ, fie exprimat, fie neexprimat:

Volo et **esse** *et* **haberi gratus** — Vreau să fiu recunoscător și să fiu socotit astfel (Cic., Fam., II, 72), față de: **Sapientem civem me** *et* **esse** *et* **numerari** *volo* (Cic., Fam., I).

Nominativul cu infinitivul se constată frecvent după multe verbe (exceptînd pe cele declarative la activ), și anume:

1) După *verba voluntatis: volo, nolo, malo, cupio, studeo* etc. După aceste verbe, nominativul cu infinitivul este în concurență cu acuzativul cu infinitivul.

Aelius **stoicus esse** *voluit*, **orator** *autem (esse) nec studuit unquam nec fuit.* — Aelius a voit să fie stoic, însă orator nici nu s-a străduit să fie, nici n-a fost vreodată (Cic., Brut., față de: **Gratum se videri** *studet* (Cic., Of., 11, 70).

2) Unele gramatici dau un sens restrîns acestei construcții și socotesc ca nominativ cu infinitiv doar construcția care urmează după verbele declarative folosite la pasiv:

Bibulus *nondum* **audiebatur esse** *in Syria.* — Încă nu se auzea că Bibulus se află în Siria (Cic., Att., V, 18, 1).

Lycurgi temporibus **Homerus fuisse traditur.** — Se spune că Homer a existat pe vremea lui Licurg (Cic., Tusc., V, 7).

După verbele declarative la pasiv, nominativul cu infinitivul nu este totuși mult folosit. Dintre verbele *sentiendi*, *voluntatis* și *declarandi* sînt atestate la diateza pasivă + nominativul cu infinitivul:

dicor, *audior*, *putor*, *iudicor*, *ostendor*, *iubeor*, *negor*, *vetor*, *videor*, *prohibeor*, *existimor*, *intellegor*. ș.a. cîteva.

Consules **iubentur** *scribere exercitum.* — Consulii primesc poruncă să recruteze armată (T. L., III, 30, 3).

Mihi **videris** *una mercede duas res assequi velle.* — Îmi pari că vrei cu o singură plată să obții două lucruri (Cic., Amer., 80).

Non **videmur** *esse victuri.* — Nu părem că vom fi victorioși (Cic., Att., 15, 2, 2).

Hispanis duplicia cibaria dari **iussa.** — S-a dat ordin ca spaniolilor să li se dea porție dublă (T. L., 22, 60, 2).

Terentii fabulae propter elegantiam sermonis **putabantur** *a Gaio Laelio scribi.* — Din pricina stilului lor deosebit, comediile lui Terentius erau socotite ca scrise de C. Laelius (Cic., Att., VII, 3, 10).

Nominativul cu infinitivul și acuzativul cu infinitivul în aceeași frază după același verb regent.

287. *Mihi enim non* **videbatur quisquam esse beatus posse,** *cum in malis esset; in malis autem* **sapientem esse posse** *si essent ulla corporis aut fortunae mala.* — Părerea mea era că nimeni nu poate fi fericit cînd se află în nenorocire; însă înțeleptul poate suporta nenorocirile, dacă s-ar admite că sînt ale trupului și ale soartei (Cic., Tusc., V, 22).

Notă. Nominativul cu infinitivul după verbele declarative la diateza activă este rar și este socotit ca o influență greacă. Întrebuințat prima dată de Catullus (4.2) se găsește apoi și în opera lui Horatius, Vergilius ș. a.

Sensit medios delapsus in hostes. — A simțit că a căzut între dușmani (Verg. Aen. II, 377), în loc de: *se delapsum esse.*

Exemple suplimentare

Parentes prohibentur adire ad filios, prohibentur liberis suis cibum vestitumque ferre (Cic., Ver., V, 117).

Romulus dicitur ab Amulio ad Tiberim exponi iussus esse (Cic., Rep., II, 4).

Disciplina druidum in Britannia reperta atque inde in Galliam translata esse existimatur (Caes., B.G., VI, 13, 11).

288. Rolul acestor completive este de a reda acțiunea ca o intenție a subiectului regent; se construiesc cu *ut*, cînd se dorește realizarea lucrării, și cu *ne*, cînd nu se dorește realizarea ei.

Se pot deosebi:

289. 1) **Completive cu nuanță finală:**

Vercingetorix Gallos hortatur **ut** *communis libertatis causa arma* **capiant.** — Vercingetorix îndeamnă pe gali să ia armele pentru libertatea comună (Caes., B.G., VII, 7, 4).

În parataxă:

Vercingetorix Gallos hortatur: «communis libertatis causa arma capite (capiatis)!».

2 **Completive cu nuanță consecutivă:**

Accidit **ut esset luna plena.** — S-a întîmplat să fie lună plină (Caes., B.G., IV, 29, 1).

Analiza construcției acestor propoziții

290. Construcția acestor două feluri de completive este aceeași:

Conjuncțiile:

ut și *uti* au înțeles pozitiv = să;

ne, mai rar *ut ne*, cu înțeles negativ = *să nu.*

Conjuncțiile *quin* și *quominus* au, de asemenea, înțeles negativ, dar se folosesc în anume condiții.

Observații

Conjuncția *ut* este uneori lăsată la o parte:

Huic mandat... Belgas **adeat.** — Îi dă ca sarcină acestuia să viziteze pe belgi (Caes., B.G., III, 11, 2).

Volo etiam **requiras.** — Vreau chiar să faci cercetări (Caes., B.G., VIII, 12, 6).

Hunc admonet iter caute **faciat.** — Îl sfătuiește să parcurgă drumul cu băgare de seamă (Caes, B.G. V, 49, 2).

Astfel de propoziții sînt socotite ca o rămășiță paratactică; se întîlnesc după anumite verbe regente, folosite frecvent: *volo*, *nolo*, *caveo*, *facio*, *dico*, *censeo*, *do*, *sino*, *rogo*, *placet* ș.a.

Notă. Folosirea conjuncțiilor negative:

ne = să nu; este adverbul de negație al conjunctivului și al imperativului;

quin = prin care, de aceea să nu; provine din *qui*, ablativul pronumelui *quis* și din *ne*;

quominus = ca prin aceasta să nu; este format din ablativul *quo* + *minus.*

Folosirea uneia sau alteia din aceste conjuncții negative este o problemă mai complicată. Probabil că romanii vedeau o deosebire care interesa gîndirea lor.

Se pot formula totuși cîteva indicații:

1) *Ne* are întrebuințare generală; se găsește și după verbele regente cu sensul *a impiedica*, la forma negativă: *impedio*, *obsisto*, *obsto*, *recuso* etc.

Plura **ne scribam** *dolore impedior.* — Să nu-ți scriu mai multe, mă împiedică durerea, (Cic., Att., 11, 13, 5).

În parataxă: *Plura ne scribam! Dolore impedior.* — Să nu-ți scriu mai multe! Mă împiedică durerea.

Sententiam **ne diceret** *recusavit.* — A refuzat să-şi spună părerea (Cic., Of., III, 100).

2) *Quin* se foloseşte cînd regenta este negativă (ca formă sau ca înţeles).

Quid est causae **quin** *decemviri coloniam in Ianiculum* **possint** *deducere?* — Cine împiedică pe decemviri de a constitui coloniile pe Ianiculum? (Cic., agr., II, 27, 74).

La fel, după: *facere non potest* **quin...** *fieri non potest* **quin...** *non dubito* **quin...**

3) *Quominus* se poate folosi şi cu regenta afirmativă, cum se foloseşte *ne*, şi cu regenta negativă, ca şi *quin*, mai obişnuit cu verbele cu sensul de *a împiedica*, negative.

Se pare că *quominus* se foloseşte cînd acţiunea din subordonată e un obstacol întîmpinat de acţiunea din regentă; *ne*, cînd nerealizarea subordonatei este ceva voit.

Non recusabo **quominus** *omnes mea scripta* **legant.** — Nu mă opun ca toţi să citească scrierile mele (Cic., Fam., I, 3, 7).

Verba timendi

291. Aceste verbe au construcţie deosebită faţă de limba romînă. Astfel:

1) *Omnes labores te excipere video; timeo* **ut sustineas.** — Văd că iei toate muncile asupra ta; mă tem că n-ai să le poţi duce la capăt (Cic., Fam., 14, 2, 3).

În limba romînă se traduce negativ, ca să se păstreze acelaşi înţeles.

2) *Vereor* **ne** *longior* **fuerim.** — Mă tem că am fost prea lung (la vorbă), sau: să nu fi fost prea lung la vorbă (Cic., N.D., 1, 56).

Pentru a traduce exact, trebuie să se ţină seama că *ut* (sau *ne non*) este conjuncţie pozitivă: subiectul regent vrea îndeplinirea acţiunii (1); *ne* este negativă: subiectul regentei nu vrea îndeplinirea acţiunii (2).

Observaţii

Originea acestor subordonate stă în principalele optative şi prohibitive cu conjuncţii *(ut* şi *ne)*. De exemplu, s-a spus mai întîi:

Ut sustineas! Timeo!. — De le-ai duce la capăt! Mă tem! Apoi: *Timeo* **ut sustineas!** *Timebam* **ne evenirent** *ea quae acciderunt.* — Mă temeam să nu se întîmple cele ce s-au întîmplat (Cic., Fam., VI, 21, 1).

Labienus veritus est **ne** *hostium impetum sustinere* **non posset.** — Labienus se temea că nu va putea înfrunta atacul duşmanilor (Caes., B.G., V, 47); *ne non* = *ut.*

Ut *satis commode supportari* **posset,** *timere dicebant* (Caes., B.G., I, 39, 6).

Vereor **ne** *id* **fecerint** (Cic., Caec., 2, 4).

TIMPURILE ÎN COMPLETIVELE CU UT, NE, QUIN, QUOMINUS

292. Timpurile din aceste completive se rînduiesc mai rigid după regulile corespondenţei. Cum însă, în general, acţiunea din astfel de completive este prezent-viitoare (simultană-posterioară), se întîlneşte frecvent prezentul şi imperfectul conjunctiv, ca în exemplele precedente.

Notă. Totuşi, pot interveni şi în astfel de subordonate ceilalţi factori, şi anume *aspectul*:

Curavi...cena **cocta ut esset.** — Am avut grijă să fie cina gata (Pl., St., 679, 80).

Cocta esset nu exprimă o acţiune anterioară, ci simultană sau posterioară; acest mai mult ca perfect exprimă cu anticipaţie numai rezultatul dobîndit, nu şi raportul temporal faţă de regentă.

Justitia restat **ut** *de omni virtute* **sit dictum.** — Mai rămîne să vorbim despre dreptate, ca să isprăvim de vorbit despre toate virtuţiile (Cic., Fin.).

Aşadar, în aceste două exemple ultime, formele temporale sînt folosite pentru a reda aspectul acţiunilor.

VERBELE REGENTE ALE COMPLETIVELOR CU SENS FINAL

293. Aceste verbe sînt, în primul rînd, acelea care exprimă sau implică ideea de intenție, de scop, pentru înțelesul cărora completiva este necesară:

a. *Curo* = îngrijesc să; *provideo* și *prospicio* = iau măsuri, *do operam* = îmi dau silința, *ago*, *facio* = fac să, *teneo* = insist să, *laboro* = depun osteneală să etc.:

Vide *ne pecces.* — Vezi să nu greșești (Tert.).

Dent operam *consules ne quid res publica detrimenti capiat.*

b. *Peto*, *oro*, *rogo*, *precor*, *obsecro*, *flagito*, *postulo*, *posco* = cer să . . . etc.:

Ubii **petunt** *atque orant ut Caesar sibi parcat* (Caes. B.G., VI, 9, 7).

c. *Hortor*, *(ad) moneo*, *suadeo* = sfătuiesc, *persuadeo* = conving să, *impello*, *cogo* = constrîng să:

In eo tinere **persuadet** *Castico . . . ut regnum in civitate sua occuparet* (Caes., I, 34).

d. *Statuo* = stabilesc să, *decerno* = hotărăsc să, *in animum induco* = pun în gînd să, *convenit* = se întîmplă să, etc.:

(Vercingetorix) **hortatur** *ut communis libertatis causa arma capiant* (Caes., B.G., VII, 44).

Observații

Multe din aceste verbe admit și completiva infinitivală, cînd aceasta este o enunțare: *statuo*, *constituo*, *decerno*, *placet*, *nolo*, *volo*, *cupio*, *iubeo*, *sino.*

Cînd însă completiva arată o intenție a acțiunii verbului regent, este construită cu *ut* + conjunctivul.

Statuunt **ut** *decem milia hominum in oppidum* **mittantur** (Caes., B., 4, VII, 21, 2), față de: *Non statuebas tibi . . .* **rationem esse reddendam?** — Nu te gîndeai că trebuie să dai socoteală? (Cic., Verr., 11, 29)

VERBELE REGENTE ALE COMPLETIVELOR CU NUANȚĂ CONSECUTIVĂ

294. Completivele cu nuanță consecutivă au verbe regente cu înțeles de: *a se întîmpla*, *a face să* (așa încît să . . .):

— *accidit*, *evenit*, *contingit* = se întîmplă să (așa încît);

— *fit ut*, *fieri potest ut*, *fieri non potest ut (quin)* = se întîmplă, se poate întîmpla să (așa încît să . . .);

— *sequitur ut*, *efficitur ut* = urmează că, *est ut* = este cazul să . . . etc.

Facio libenter **ut** *per litteras tecum* **colloquar.** — Fac cu plăcere (așa fel, încît) să comunic cu tine prin scrisori (Cic., Fam., I, 7, 9).

Reliquum est **ut** *egomet mihi* **consulam.** — A rămas să mă consult eu însumi cu mine (Nep., 25, 21, 9).

Ita convenit **ne** *unis castris* **miscerentur** *omnes.* — Așa s-a hotărît, să nu ocupe toți o singură tabără (T. L., 10, 27, 2).

Exemple suplimentare

Accidit ut una nocte omnes hermae Mercurii deicerentur — S-a întîmplat ca într-o singură noapte să fie date jos toate busturile lui Mercurius (Nep., VI, 3, 2).

Si hoc enuntiatum verum non est sequitur ut falsum sit. — Dacă această veste nu este adevărată, urmează să fie falsă (Cic., Fam., 28).

Ita fit ut omnino nemo esse possit beatus. — Așa se face că (încît) nimeni, în general, nu poate fi fericit (Cic., Tusc., 2, 16).

Dumnorix a Sequanis impetrat ut per fines suos Helvetios ire patiantur (Caes., B. G., I, 94).

Paupertas impulit audax ut versus facerem (Hor., II, 2, 50).

Sol efficit ut omnia floreant. — Soarele face ca toate să înflorească (Cic., N. D., 11, 41).

Fieri potest ut errem. — Se poate întîmpla să greșesc (Cic., Fam., 1, 23).

Notă. Completivele cu *ut*, *ne*, după verbele folosite ca impersonale au poziție de subiect; sînt completive subiective, ca după *sequitur. . .*, *fit. . .*, *convenit*, *est ut. . .*, *accidit. . .*,

COMPLETIVELE CU QUOD

295. Completivele cu quod exprimă un fapt realizat, constatat și, în general, cunoscut, asupra căruia, de obicei, se face o apreciere în regentă:

Bene mihi evenit **quod mittor** *ad mortem* (Cic., Tusc., I, 97).

Opportunissima res accidit, **quod** *Germani ad eum in castra* **venerunt.** — Se întîmplă foarte potrivit faptul că germanii au venit la el în tabără (Caes., B. G., IV, 3, 4).

Fecisti mihi pergratum **quod** *librum ad me* **misisti.** — Mi-ai făcut foarte mare plăcere că mi-ai trimis cartea (Cic., Att., 2, 3, 1).

Analiza construcției acestui fel de propoziții

296. Conjuncția *quod* este, la origine, un pronume relativ în cazul acuzativ și a însemnat: relativ la faptul că; a fost, deci, un acuzativ de relație.

Quod *improviso unum pagum* **adortus esset** *ne ob eam rem suae magnopere virtuti tribueret.* — Cît privește faptul că a zdrobit pe neașteptate un trib, pentru acest motiv să nu se încreadă prea mult în vitejia sa (Caes., B.G., I, 13, 5).

Notă. În latina preclasică, *quia* era mai des întrebuințat decît *quod*; în schimb, *quia* cu sens completiv era foarte rar folosit în latina clasică:

Uno utor argumento quia nostra fortuna ea est. — Cît privește faptul că aceasta este soarta mea, mă folosesc de un singur argument (Cic., Leg., 23).

MODUL ÎN COMPLETIVELE CU QUOD

297. În toate epocile limbii latine, *modul* în completivele cu *quod* este, în general, *indicativul* (v. exemplele de mai înainte). Conjunctivul se folosește cînd se exprimă o nuanță proprie acestui mod, ca de exemplu:

1) În primul rînd, cînd faptul din completivă este redat ca fiind spusa cuiva, *oratio obliqua* (v. *adortus esset* de mai sus).

Scipio querebatur **quod** *omnibus in rebus homines diligentiores* **essent** *quam in amicis eligendis.* — Scipio se plîngea că oamenii sînt mai grijulii în toate chestiunile decît în alegerea prietenilor (Cic., Lael., 62).

2) Cînd completiva cu *quod* are nuanță consecutivă: după *nihil est quod . . .*, *est quod . . .* etc.:

Est **quod querar.** — Este (motiv) de care să mă plîng.

Nihil est **quod** *quisquam . . .* **pertimescat.** — Nu-i pricină de care să se înfricoșeze careva (Cic., De or., 3, 89).

Cur est quod *in hoc loco* **sedeas** (Cic., Lael., 47).

Cum se vede, completivele cu *quod* se apropie de subordonatele cauzale.

VERBELE REGENTE ALE COMPLETIVELOR CU **QUOD**

298. În general se întîlnesc completive cu *quod* după următoarele *verbe regente:*

a. *Facere;* impersonalele: *accidit, evenit,* întovărășite de un adverb: **Bene** *mihi* **evenit** *quod mittor ad mortem.*

Notă. Neîntovărășite de adverbe, sînt urmate de completive cu *ut, ne.*

b. *Omitto, accedit quod . . . , addo quod . . . , mitto, praetereo quod:* **Accedit quod** *patrem . . . amo* (Cic., Att., 13, 21, 7).

Notă. Se întîlnește și: *Accedit ut eo facilius animus evadat ex hoc aere. . .* — Se mai adaugă și faptul că sufletul are posibilitatea să evadeze din acest aer, cu atît mai lesne . . . (Cic., Tusc., I, 43). Există, deci, o deosebire de înțeles între *accedit quod* și *accedit ut,* și anume: completiva cu *quod* exprimă un fapt *cunoscut, real*; cea cu *ut,* poate exprima un fapt care se adaugă ca *necunoscut.*

EXTINDEREA COMPLETIVELOR CU **QUOD**

299. În trecere către limbile romanice, completiva cu *quod* a luat locul acuzativului cu infinitivul. Se folosea, în anume condiții, și în limba literară, după verbele care admit obișnuit acuzativul cu infinitivul. De exemplu:

1) După *verba affectuum* se întîlnește nu numai acuzativul cu infinitivul, ci și completiva cu *quod* + indicativul, și, uneori, conjunctivul (v. mai sus):

Ne miremini **quod** *non triumpho.* — Cît privește faptul că nu merg în procesiune de triumf, nu vă minunați (Pl.).

2) După *verba sentiendi* și *declarandi* în limba literară se întîlnește completiva cu *quod* în legătură cu un cuvînt — de obicei pronume — din regentă:

Pauca *apud eos loquitur* **quod** *sibi . . . gratia non relata est.* — Le vorbește cîteva cuvinte despre faptul că nu i s-a arătat recunoștință (Caes., B.G., I, 23, 3).

. . . **Quod** *acies circumvenerunt (hostem),* **quod** *multa milia ipso die . . . ceciderunt et . . . ceperunt,* **hoc,** *si ipsi tacuerint, vos scituros . . . non credunt?* — Chiar dacă ei ar fi trecut sub tăcere faptul că liniile de bătaie au înconjurat pe dușman, faptul că în ziua aceea chiar au căzut multe mii, acest lucru cred ei că voi nu îl veți afla? (T. L., 38, 49, 10).

Fără o astfel de legătură, completiva cu *quod* se întîlnește foarte rar în locul acuzativului cu infinitivul. Cel dintîi exemplu sigur este:

Legati renuntiarunt **quod** *Pompeium in potestate* **haberent.** — Solii au adus vestea că au pe Pompei în puterea lor (Bellum Hispaniense 36,1).[1]

Exemple suplimentare

Accidit perincommode quod eum nusquam vidisti (Cic., Att., 1, 17,2).

Quod scribis de reconciliata gratia nostra non intellego cur reconciliatam esse dicas, quae nunquam imminuta est. — Relativ la faptul de care îmi scrii, că trecerea mea a fost restabilită, nu înțeleg pentru ce spui că a fost restabilită, de vreme ce nu a fost niciodată scăzută (Cic., Fam., VI, 2, 5).

Gratulor tibi quod ex provincia salvum te ad tuos recepisti (Cic., Fam., 13, 73, 1).

Tibi gratias ago quod me omni molestia liberasti (Cic., Fam., 13, 6, 2).

[1] *Bellum Hispaniense* este o istorie a războiului dus de Cezar în Spania; nu se cunoaște autorul, care deseori nu a aplicat normele limbii literare.

300. În procesul constituirii subordonării, interogativele directe (principale) au devenit subordonate unei propoziții regente cu înțelesul general de *a voi să afle, a cerceta dacă, a întreba:*

quaesivi: quis es? — L-am întrebat: cine ești?
quaesivi **quis esset.** — L-am întrebat cine era (interog. indirectă).

Quid agas *scire cupio* (Cic., *Q.*, fr., 1, 3, 7).

301. Interogativele indirecte sînt introduse prin aceleași pronume, adverbe și particule pe care le folosesc interogativele directe, și anume prin:

1. *Pronumele interogative quis? quid?* = cine? ce? de ce?, *uter?* = care din doi, *quot?* = cîți? etc.:

Academicus interrogatus **quid** *ei* **videatur**, *dubitare se dicet.* — Dacă ar fi întrebat un filozof de școală academică ce părere are, va răspunde că el este sceptic (Cic., Acad., fragm.).

2. *Adverbele: ubi* = unde, *unde* = de unde, *quare* = de ce, *qui* = cum, *quomodo* = în ce fel, cum etc.

3. *Particulele: an, ne, nonne, num, si* = dacă.

Notă. [1]) *An* = dacă, dacă nu cumva, este folosită în anumite cazuri, ca: *Haud scio* **an** *hoc verum sit.* — Nu știu dacă nu cumva aceasta este adevărat (acesta poate fi un adevăr).

Dubito **an** *mortuus sit* etc.

2) Adverbul *forsitan* provine din *fors fuat an* = ar fi o întîmplare dacă... (la Pl., Ps., 432).

3) *Ne* și *num* = dacă, dacă întîmplător, sînt cele mai des folosite.

4) *Nonne (non + ne)* = dacă nu cumva. Se întîlnește cînd răspunsul este afirmativ. Este însă rar folosită; după *num* se așteaptă un răspuns negativ.:

Legati speculari iussi sunt **num** *sollicitati animi sociorum a rege Perseo essent.* — Solii au primit sarcina de a lua seama dacă aliații n-au fost cumva influențați de regele Perseu (T. L., 42, 19, 9).

Quaesitum ex Socrate est, Archelaum **nonne** *beatum putaret.* — S-a pus lui Socrate întrebarea dacă socotește pe Archelau fericit (Cic., Tusc., V, 12).

5) *Si* interogativ este singura din particulele interogative păstrată în limbile romanice [1]:

În limba latină sînt exemple curente în care *si* e aidoma folosit ca *dacă* din limba română; *Visam* **si** *domist.* — Să văd dacă este acasă.

Operior **si** *veniat.* — Aștept dacă vine (aștept să vină) (Pl.). În limba română, *si* a devenit *să*, completiv:

Palus erat non magna inter nostrum atque hostium exercitum. Hanc **si** *nostri transirent, hostes exspectabant.* — Era o baltă, nu mare, între armata noastră și a dușmanilor. Dușmanii stăteau în așteptare dacă nu cumva ai noștri au s-o treacă (dușmanii așteptau să o treacă ai noștri) (Caes. B. G., II, 9, 1).

Subiectul interogativei indirecte

302. *Subiectul*, ca și în limba română, stă, evident, în nominativ; totuși poate fi exprimat ca obiect direct al verbului regent:

Hanc *quae sit, neque scio neque novi.* — Pe asta nici nu o știu, nici nu o cunosc cine este (Pl. St., 575).

---

[1] În limba română a existat numai pînă la **Codicele Voronețean**: **spînremi se tu rîmleanuești** (în franceză: *dis-moi si tu es romain*; în italiană: *dimmi se Romano sei*, din latinul: *dic mihi si tu Romanus es* (**Vulgata**, Act, 22, 27).

INTREBĂRI DISJUNCTIVE (DUBLE)

303. Spre a afla care dintre posibilităţi este cea adevărată, se poate pune o întrebare dublă:

Non possum existimare **utrum** *ipse erret* **an** *vos in errorem ducere velit.* — Nu pot aprecia dacă el însuşi greşeşte sau vrea să vă inducă în eroare (Cic).

*Agitur liber***ne** *vivamus* **an** *mortem obeamus.* — Problema este dacă să trăim liberi sau să înfruntăm moartea (Cic. Ph., 11,24).

Cînd întrebarea este disjunctivă, particulele se distribuie astfel:

în interogativa: I	în a II-a		
utrum	*an*	*Agitur*	**utrum** *liberi vivamus* **an** *mortem obeamus.*
-ne	*an*		*liber***ne** *vivamus* **an** *mortem obeamus.*
—	*an*		*liberi vivamus* **an** *mortem obeamus.*
—	*-ne*		*liberi vivamus mortem***ne** *obeamus.*

Nici una din aceste particule nu a supravieţuit în limbile romanice, ci au fost înlocuite prin *si* (romînă: *dacă*).

Modul în interogativele indirecte

304. În limba literară clasică, conjunctivul este folosit aproape întotdeauna ca mod al subordonării (v. nr. 246), ca şi în exemplele precedente.

Observaţii

1. Limba preclasică, îndeosebi limba poeţilor comici (Plautus) şi limba populară, foloseşte şi indicativul. Indicativul se întîlneşte, uneori, şi în limba literară a scriitorilor clasici, chiar la Cicero:

Quaero **quid facturi fuistis?** — Întreb: ce aţi fi avut voi de gînd să faceţi? (Cicero)

Dic, quaeso, **num** *te illa* **terrent,** — Spune-mi, rogu-te, oare te îngrozesc acelea? (Cic. Tusc., I, 10)

Sed nescio **quomodo,** *dum lego,* **assentior** (Cic.).

Interogative construite cu indicativul se constată în limba literară clasică după anumite verbe şi expresii foarte mult folosite, şi de accea apar ca independente.

Acestea anunţă propriu-zis întrebarea: *dic, quaeso, num te illa terrent?* şi au rolul unor paranteze care, de obicei, nu subordonează interogativa: *sed-nescio-quomodo dum lego assentior?* = dar, nu ştiu cum, cînd citesc, sînt de acord. Accentul principal, în astfel de fraze, cade pe interogativă.

2. *Interogative şi relative.* Deşi uneori pronumele care introduce propoziţiile interogative şi relative are aceleaşi forme, totuşi felul acestor propoziţii poate fi deosebit în mod precis:

Patefacio vobis **quas** *isti....insidias se posuisse* **arbitrantur.** — Vă dau pe faţă ce curse cred ei că au întins (Vă dau pe faţă cursele pe care cred ei că le-au întins). (Cic. L. agr. 31,49).

TIMPURILE CONJUNCTIVULUI ÎN INTEROGATIVELE INDIRECTE FAŢĂ DE ALTE SUBORDONATE.

305. Faţă de alte subordonate, *timpurile conjunctivului* în interogativele indirecte sînt într-o mai strînsă legătură cu verbul regent, de aceea se aplică mai rigid *consecutio temporum.*

Nr. crt.	*Numele completivei*	*Exprimă*	*Conjuncția*	*Modul*
1) Completive infinitivale	**Acuzativul cu infinitivul**	O enunțare ca o părere a cuiva (stil indirect).	—	Infinitiv
	Nominativul cu infinitivul	Ceea ce exprimă și acuzativul cu infinitivul.	—	Infinitiv
2)	**Completive cu ut...**	O intenție, ceva voit să fie realizat sau nu (au o nuanță finală sau consecutivă).	**Ut** = să **Ne** = să nu **Quin** = să nu **Quominus**=să nu	Conjunctiv
3)	**Completive cu quod**	Un fapt (în general real) cunoscut, asupra căruia, în regentă, se face o apreciere.	**Quod**=faptul că	Indicativ (rar conjunctiv)
4)	**Interogative indirecte**	O întrebare ca pusă de cineva (subordonată unui verb regent — nu pusă direct).	*a)* Pronumele și adverbele interogative **quis** ... **ubi**... *b)* Particule: **utrum, -ne, -an, nonne, si.**	Conjunctiv (în proza clasică; în latina vorbită, și indicativ).

Verbele regente	
a) Verba sentiendi *b)* Verba declarandi *c)* Verba voluntatis *d)* Expresii declarative *e)* Verbe trantizive folosite impersonal	*Miror* te *ad me nihil* scribere. Me timidum fuisse *confiteor.* *Cupio* me esse clementem. *Fas est* te *in feriis* delectari. *Credebatur* hostem *in fidem* venisse.
a) Verba voluntatis *b)* Verbe declarative la pasiv	*Volo* et esse *et* haberi gratus. Bibulus *nondum audiebatur* esse *in Syria.* *Non videmur* esse victuri.
Verbe care implică ideea de cerere, dorință etc. — îndoială, negative — piedică, negative	*Vercingetorix Gallos hortatur* ut *arma* capiant. *Huic mandat Belgas* adeat. *Quis dubitet* quin *in virtute divitiae* sint?? *Quid obstat* quominus beatus sis?
a) Verbe impersonale + adverbe *b)* Praetereo etc. *c)* După verba affectuum (miror...)	*Bene mihi evenit* quod mittor *ad mortem.* *Praetereo* quod mihi nocuisti. *Ne miremini* quod non triumpho.
Verbe care anunță o întrebare: quaero, dic! etc.	*Homo* quid ageret *nesciebat.* *Quaesivi* quis esset. *Agitur* utrum *liberi* vivamus an *mortem* obeamus.

Exemple suplimentare

An oblitus es quid initio dixerim? (Cic. N.D.)

Sicilia provincia prima docuit maiores nostros, quam praeclarum esset exteris gentibus imperare (Cic. Ver., 11,2).

Haud facile discerneres utrum Hannibali imperatori an exercitui carior esset (T.L., 21, 4,3).

Quaero rediturusne extemplo in Italiam sis an exspectaturus (sis), quid de ea re consuli placeat? (T.L., 37,19,2)

Scin (scisne) quid nunc facere te volo? (Terent., Heau., 494).

Aspice ut ingreditur (Verg., Aen., 6,855)

SUBORDONATELE CIRCUMSTANȚIALE

SUBORDONATA CAUZALĂ

306. 1). Subordonata cauzală arată faptul pentru care s-a îndeplinit, se îndeplinește sau se va îndeplini acțiunea din regentă.

Commemini magis, **quia** *illo die* **impransus fui.**— Îmi amintesc mai bine, fiindcă în acea zi am fost nemîncat (Pl., Amph. 68).

Subordonata *quia impransus fui* arată motivul pentru care se întîmplă acțiunea exprimată de verbul regentei, *commemini;* este o subordonată cauzală.

2. O cauzală poate exprima mai multe feluri de cauze și se construiește cu indicativul sau conjunctivul, după natura cauzei exprimate.

1. Cauza *reală:*

a. Cauzala se construiește cu indicativul cu una din conjuncțiile: *quia*, *quod*, *quoniam*, *quando*, *quandoquidem.*

b. *Quia* și *quoniam* se întîlnesc în toate epocile limbii latine.

c. *Quando* + indicativul se întîlnește în toate epocile, dar Cezar și Varro o evită.

d. *Quandoquidem* + indicativul se întîlnește în toate epocile, dar mai ales în epoca postclasică.

e. *Cum* + indicativul: *Isto tu pauper es*, **cum** *nimis sancte pius* **es.**— De asta ești tu sărac, fiindcă ești prea cu sfințenie evlavios (Pl. Rud., 1234).

Cum cauzal + indicativul se întîlnește mai ales în epoca arhaică, fiind adesea precedat de: *propter hanc rem*, *ab eo*, *eo*, *ex eo*, *quo* = de aceea.

f. *Dum* + indicativul: **Dum** *sermonem* **vereor** *interrumpere*, *solus sto.*— În timp ce (fiindcă) mă tem să întrerup vorbirea, stau singur (Pl. Trin., 1149). Se întîlnește mai ales în vorbirea familiară.

g. *Ut*, *ubi* + indicativul, cu sens cauzal se întîlnesc în vorbirea familiară: **Ut** *nunc valide* **fluctuat** *mare*, *nulla spes est.*— cum (fiindcă) marea se răscolește acum cu putere, nu mai este nici o nădejde Pl., Rud., 303).

h. *Quatenus* — întrucît, fiindcă: se întîlnește pentru prima dată la Lucretius apoi la Horatius, Ovidius, Martialis, Juvenalis etc.

i. *Cum* + conjunctivul: *Haedui*, **cum** *se suaque ab iis defendere* **non possent,** *legatos ad Caesarem mittunt*, *rogatum auxilium.*— Heduii, fiincă nu puteau să se apere pe ei și averile lor împotriva acelora, trimit soli la Cezar spre a-i cere ajutor (Caes, B. G., 1,11).

Cum cauzal + conjunctivul se întîlnește în toate epocile limbii latine; este conjuncția preferată a latinii culte din epoca clasică.

2) Cauza nereală:

a) Cauzala se construiește cu conjunctivul:

Non *pol*, **quod** *quemquam plus* **amem** . . . *feci.* — Pe Pollux, n-am făcut . . . fiindcă aș iubi mai mult pe cineva (Terent., Eun., 96).

Cauzala *non quod quemquam plus amem* arată motivul nereal și s-a construit cu conjunctivul în toate epocile limbii latine.

b) Totuși cînd se insistă asupra realității faptului exprimat de cauzală, și nu asupra nerealității cauzei, atunci cauzala se construiește cu indicativul:

Nec enim nunc **quia dolent** *acceptam iniuriam Samnites, sed* **quia gaudent** . . . *veniunt.* — Samniții nu vin fiindcă suferă din pricina ofensei primite (și ei suferă în realitate), ci fiindcă se bucură . . . (T. L., 7,30, 13).

3) Cauza *subiectiv exprimată:*

O cauză, chiar dacă este reală, cînd este invocată de o persoană determinată, este subiectiv și nu obiectiv exprimată, deci cere predicatul cauzalei la conjunctiv. Astfel:

Themistocles noctu ambulabat **quod** *somnum capere* **non posset.** — Temistocle se plimba noaptea, fiindcă (pretindea el, nu se știe însă în mod obiectiv dacă aceasta era motivul real) nu putea să doarmă (în romînește se poate traduce prin: n-ar fi putut dormi).

SUBORDONATA ADVERSATIVĂ

307. 1). Subordonata adversativă exprimă o acțiune în ciuda căreia, cu toată opoziția căreia, se întîmplă acțiunea din regentă:

Illos **quanquam sunt hostes** *tamen monitos volo.* — Aceia, deși sînt dușmani, vreau totuși să fie înștiințați (Cic., Cat., II, 12,27).

Etsi nondum *consilium* **cognoverat,** *tamen suspicabatur.* — Deși nu cunoștea planul lor, totuși bănuia (Caes., B.G., 4,31,1).

Propozițiile *quamquam sunt hostes* și *etsi nondum cognoverat* exprimă acțiuni care se împotrivesc acțiunii exprimate de verbul regent; sînt *adversative.*

2) Adversativele se construiesc cu indicativul, cu una din conjuncțiile:

a. *Quanquam*, întrebuințată de toți autorii latini, afară de Cezar și Varro; în regentă, după *quamquam* se pune adesea *at*, *tamen*, *nihilominus* etc.; începînd cu Cornelius Nepos, *quamquam*, prin analogie cu *quamvis*, începe să se construiască cu conjunctivul.

b. *Si* = dacă (și dacă, chiar dacă). Se întîlnește rar.

c. *Etsi* = chiar dacă, deși. Se întrebuințează în toate epocile limbii latine. Cicero și Cezar o preferă.

d. *Etiamsi* = chiar dacă, este un *etsi* întărit. Se întîlnește rar în latina veche, adesea la Cicero, mai des în latina postclasică.

e. *Tamen etsi* = totuși, deși. Se întîlnește în latina veche, mai des la Cicero, în scrisori, apoi în latina postclasică.

SUBORDONATA CONCESIVĂ

308. 1) Subordonata concesivă este o adversativă al cărei verb este la modul conjunctiv-concesiv:

Ut desint *vires, tamen est laudanda voluntas.* — Oricît (să presupunem că) ar lipsi puterile, totuși este de lăudat voința.

2) Concesivele se construiesc întotdeauna cu modul conjunctiv, cu una din conjuncțiile:

a. *Etiamsi*, *tamesti*, *tamenetsi* = oricît de; aceste conjuncții, cînd se construiesc cu indicativul, sînt adversative.

b. *Cum* = oricît. Exprimă o idee concesivă sub formă de construcție temporală: *Ipse Cicero*, **cum tenuissima valetudine esset, ne** *nocturnum quidem sibi temps ad quietem relinquebat.*— Însuși Cicero (cînd era), oricît de delicată era starea sănătății sale, nu-și păstra nici cel puțin vremea nopții pentru odihnă (Caes., B.G., 5,40,7).

c. *Ut* = oricît (să presupunem că): *In hac re*, **ut taceam,** *cuivis facile scitu est.*— În chestia asta să (presupunem că) tac, (oricît aș tăcea eu) e ușor de știut pentru oricine (Terent., Hec., 296).

d. *Quamvis*, *quantumvis* = oricît de mult (ai vrea): *Locus hic apud nos*, **quamvis subito venias** *semper liber est.*— Acest loc, la noi, oricît ai veni pe neașteptate, totdeauna este liber (Pl., Bacch, 82). **Quamvis** *res mihi non* **placeat,** *tamen pugnare non potero.* — Oricît nu mi-ar plăcea acest lucru, totuși nu voi putea să lupt (Cic., Verr., 2,3, 209). *Quamvis* este conjuncția întrebuințată de toți autorii, afară de Cezar, Salustius, Titus Livius, care o evită. *Quantumvis* se întrebuințează mai ales pe lîngă adverbe și adjective. *Quantumvis* + conjunctivul apare tîrziu.

e. *Licet* = e îngăduit (chiar dacă, să zicem că): **Fremant** *omnes* **licet,** *tamen dicam quod sentio.*— Pot să murmure toți, eu voi spune ceea ce cred. (Cic., De or.). *Licet* a fost la început o propoziție, apoi a fost înțeleasă ca o conjuncție.

Observații

1. O propoziție concesivă poate fi uneori o simplă juxtapusă: **Sint** *sane* **superbi,** *quid id ad nos attinet?* — Or fi, desigur, mîndri, ce ne privește pe noi asta? (Cato, Orig., 959).

2. Conjuncțiile *ut* și *cum* mai exprimă și alte raporturi. De aceea s-a recurs și la alte conjuncții: *quamvis*, *quantumvis*, *licet*, care să exprime mai clar raportul concesiv.

SUBORDONATA CONSECUTIVĂ

309. 1) Subordonata consecutivă exprimă o acțiune care este urmarea acțiunii exprimate de regentă:

Tanta rerum commutatio est facta **ut** *nostri proelium* **redintegrarent.**— O atît de mare schimbare a lucrurilor s-a produs, încît ai noștri au început iarăși lupta (Caes., B.G. 2,27,1).

Faptul din regentă este *commutatio rerum est facta*, iar urmarea este *ut nostri bellum redintegrarent.*

2) Consecutivele se construiesc întotdeauna cu conjunctivul, cu conjuncțiile: *ut* = încît; *ut non* = încît nu.

Observații

1) O consecutivă poate îmbrăca forma unei juxtapuse: Cetera *de genere hoc adeo sunt multa*, **loquacem delassare valent Fabium** — Celelalte de acest fel sînt atît de numeroase, (încît) pot să obosească pe vorbărețul Fabius (Hor., Sat., 1,1,13). Ideea din consecutiva juxtapusă este mai viu pusă în lumină.

2. Uneori, consecutiva întrodusă prin *ut* este anunțată în regentă, fie printr-un pronume: *is* = acesta, *talis* = un astfel de, *tantus* = atît de mare, fie printr-un adverb: *tam* = atîta de, *tantum* = atît de mult, *ita* = astfel, *adeo* = într-atît, *satis* = destul etc.

3. *Ut ton* înseamnă adesea: fără să. Astfel: *Potest igitur iudices, L. Cornelius condemnari,* **ut non** *C. Marii factum condemnetur?* — Se poate, așadar, judecătorilor, să fie condamnat L. Cornelius, fără (încît să nu) să fie condamnat faptul lui C. Marius? (Cic.).

4. *Ut non* introduce o consecutivă negativă, cînd arată că acțiunea nu s-a îndeplinit, iar *ut ne* exprimă acțiunea a cărei nerealizare este posibilă: *...qui sciret ita suam rem in provincia augere oportere,* **ut ne** *quid de libertate* **deperderet.** — .... care să știe că în acest fel trebuie să-și mărească averea în provincie, încît să nu piardă ceva din libertate (Cic. Verr.,)

5. *Ut non* după verbe negative poate fi înlocuit prin *quin: Nullust Ephesi* **quin sciat.**— Nu-i nimeni la Ephesus care să nu știe (Pl., Bacch., 326).

SUBORDONATA DE SCOP SAU FINALĂ

310. Propoziția subordonată de scop sau finală arată scopul în vederea căruia se îndeplinește acțiunea din regentă:

Caesar singulis legionibus singulos legatos praefecit, **ut** *eos testes suae quisque virtutis* **haberet.**— Cezar a pus în fruntea fiecărei legiuni cîte un locțiitor, pentru ca fiecare soldat să-i aibă martori ai vitejiei sale. (Caes., B.G., I,52,1).

Propoziția *ut eos testes suae quisque virtutis haberet* arată scopul pentru care se îndeplinește acțiunea exprimată de verbul *praefecit* din regentă; este o propoziție de scop sau finală.

Propozițiile finale se construiesc cu următoarele moduri: conjunctivul, supinul, gerundivul, gerunziul, participiul, infinitivul.

1) Cu conjunctivul, finalele sînt legate de regentă prin următoarele conjuncții:

a. *Ut* = ca să: *Quos Caesar,* **ut** *in miseros ac supplices usus misericordia* **videretur** *conservavit* — Pe aceștia Cezar i-a păstrat, pentru ca să se vadă că s-a purtat cu blîndețe față de nenorociți și de rugători (Caes. B.G., II, 28,3).

b. *Ne* = ca să nu: *Sub vesperum Caesar portas clauái militesque ex oppido exire iussit,* **ne** *quam noctu oppidani ab militibus iniuriam* **acciperent.** — Spre seară, Cezar a dat poruncă să se închidă porțile și soldații să iasă din oraș, ca nu cumva orășenii să sufere vre-o pagubă din partea lor (Caes., B.G., II, 33,1).

c. *Quo* (= *ut eo*) = pentru ca (prin aceasta), se întrebuințează mai ales cînd în finală se află un adjectiv sau adverb la gradul comparativ: *Eo opere perfecto, praesidia disponit, castella communit,* **quo facilius,** *si se invito transire conarentur, prohibere* **possit.** — După terminarea lucrării, (Cezar) așază posturi de gardă, întărește fortificații, pentru ca, dacă vor încerca să treacă fără voia sa, să-i poată mai ușor împiedica (Caes., B.G., I, 8,2).

Finala *quo facilius...possit* cuprinde comparativul *facilius*, dar uneori se întrebuințează *quo*, în funcțiune de conjuncție finală, chiar cînd nu este un comparativ în finală.

d. *Qui, quae, quod* (pronumele relativ care introduce relative calificative sau circumstanțiale de scop): *Centuriones praemittit* **qui** *locum idoneum castris* **deligant**. — Trimite înainte centurioni, ca să (care să) aleagă un loc potrivit pentru tabără (Caes., B.G., II, 17,1).

2) Cu supinul, finalele se construiesc mai ales după verbele care înseamnă: a merge, a veni a pleca, a trimite, și după alte verbe care exprimă ideea de mergere, venire etc.:

Legatos ad Caesarem mittunt **rogatum** *auxilium.* — Trimit soli la Cezar, ca să ceară ajutor (Caes., B.G., I, 11,3)

3) Cu gerunziul sau gerundivul se întîlnesc următoarele construcții:

a) Cu genitivul cu *causa* (mai rar *gratia*):

Gerunziul:

Si **praedandi causa** *ad eos venissent* = dacă vor fi venit la ei ca să prade (Caes., B.G., II, 17,4).

Gerundivul:

Qui **belli inferendi causa** *ex Belgia transierant* = care trecuseră din Belgia, ca să poarte război, (Caes., B.G., V, 12,2).

b) Cu dativul:

Gerunziul:

Quem quisque locum **pugnando** *ceperat* = locul pe care și-l alesese fiecare, ca să lupte, (Sall., Cat., 61,2).

Gerundivul:

Locum **oppido condendo** *ceperunt.* — Au ales un loc, ca să întemeieze un oraș (T. Liv.).

c) Acuzativul cu prepoziția *ad:*

Gerunziul:

Nullum sibi spatium **ad cognoscendum** *relinquunt.* — Nu-și rezervă nici un timp ca să cerceteze (Caes., B.G., VII, 42, 1).

Gerundivul:

Ad eas res conficiendas *biennium sibi satis esse duxerunt.* — Au socotit că le sînt de ajuns doi ani, ca să facă aceste lucruri. (Caes., B.G., I, 3, 2).

Observații

1. În vorbirea populară, familiară și în poezie, finalele, pe lîngă construcțiile citate, se mai construiesc adesea cu următoarele moduri:

1) *Infinitivul: Venerat aurum* **petere**. — Venise să ceară aur (Pl., Bac., 631).

2) *Participiul:*

a. *Prezent: Missitare* **supplicantes** *legatos.* — Trimitea soli să facă o rugăminte (Sall., Iug., 38, 1).

b. *Viitor: Qui prodeunt* **dissuasuri** *ne accipiatis.* — Cei care vin în fața voastră să vă sfătuiască să nu primiți (Aul., Gell., frag. C. Gracch).

3) *Ut ne* în loc de *ne: Vis tibi ducentos nummos iam promittier* **ut ne** *clamorem* **hic facias?** — Vrei să ți se făgăduiască două sute de sesterți, ca să nu mai strigi aici? (Pl., Bac., 873).

4. Toate aceste construcții populare, familiare, poetice ale finalei se întîlnesc uneori și în opere de istorie sau de filozofie și în discursuri, presărînd astfel stilul grav cu cîte o expresie din vorbirea obișnuită.

5) Uneori, spre a întări expresia ideii de scop, în regentă se întîlnește un adverb sau o expresie de felul următor: *ita* = astfel, *idcirco* = de aceea, *eo consilio* = cu acest gînd etc. Aceste mijloace de întărire a ideii finale se întîlnesc, mai ales, în latina juridică, științifică și, în general, acolo unde se cere o cît mai lămurită exprimare a ideilor.

2. Ideea de scop se mai poate exprima și:

1) Printr-un substantiv cu prepoziția *ad*: *Socium* **ad malam rem** *quaerit.* — Își caută un tovarăș pentru o faptă rea (Pl., Asin., 288)

2) Printr-un substantiv în dativ: *Dies* **colloquio** *dictus est.* — S-a fixat o zi pentru convorbire (Caes., B.G., I, 4, 9) (v. nr. 179).

SUBORDONATA COMPARATIVĂ

311. 1) Subordonata comparativă exprimă o acțiune cu care se compară acțiunea din regentă:

Ut *virtutibus* **eluxit,** *sic est vitiis obrutus.* — După cum a strălucit prin virtuțile sale, așa a fost copleșit prin viciile sale (Nep., Paus., 1, 1).

2) Comparativa exprimă întotdeauna o acțiune reală, de aceea se construiește cu indicativul, cu una din conjuncțiile: *ut* = cum, *sicut* = așa cum, *velut* = după cum, *quemadmodum* = cum.

Observații

1. Subordonata comparativă este uneori anunțată în principală prin unele adverbe corelative, precum: *sic* = așa, *item*, *itidem* = astfel, *proinde*, *perinde*, *exinde* = tot așa, *similiter*, *pariter* = în chip egal, *non secus* = nu altfel.

2. Există o serie de false comparative sau comparative *formale*, care sînt în fond principale: *ut video* — după cum văd, *ut audio* — după cum aud, *ut dixi* — după cum am spus, *ut ais* — cum zici etc. Fraza: *probus homos*, **ut** *praedicare te* **audio** = ești cinstit, după cum aud că spui cu glas tare (Pl., Pseud., 749), ar trebui să aibă forma: *audio te praedicare te probum esse* = aud că spui că ești cinstit (și eu cred).

3. Uneori, comparația se face cu o cantitate și, în acest caz, comparativele sînt introduse prin *quam*, care este precedat, în regentă, de *tam* sau *potius*, constituind corelația: *tam*... *quam* = atît... cît, *potius*... *quam* = = mai degrabă... decît. Astfel: **Tam** *mala* **quam** *bona sunt.* — Sînt atît rele, cît și bune (Mart., 7, 41, 2). *Zeno perpessus est omnia* **potius quam** *indicaret.* — Zeno a suportat toate mai degrabă decît să denunțe (Cic., Tusc., 2, 52).

4. Alteori se mai întrebuințează și corelativele: *quam multa* — cît de multe, astfel (Verg.); *non tantum quam* — nu atît... cît (Terent.); *tantopere*... *quam* = atît de mult... cît (Cicero); *non aeque quam*... (Pl., Terent.); *adeo*, *perinde*, *iuxta*, *perinde*, *proinde*... *quam* = într-atît, egal, la fel...cît.

SUBORDONATA CONDIȚIONALĂ

312. 1) Subordonata condițională exprimă o acțiune de a cărei îndeplinire este legată îndeplinirea acțiunii exprimate de regentă:

Si *hoc* **dicis** *erras.* — Dacă spui aceasta, greșești.

Propoziția *si hoc dicis* arată că îndeplinirea acțiunii exprimate de verbul *dicis* este condiția îndeplinirii acțiunii exprimate de verbul *erras;* de aceea se numește condițională.

2) Strînsa legătură dintre condițională și principală face ca cele două propoziții să constituie un period, numit *periodul ipotetic.*

3) Condiționalele pot exprima trei feluri de acțiuni: *reale*, *posibile* și *ireale*, construindu-se, spre a le exprima, cu diferitele timpuri ale indicativului sau conjunctivului.

CONDIȚIONALE LA INDICATIV

313. 1) La timpul prezent sau trecut indicativ, condiționalele exprimă acțiuni presupuse reale, care în realitate pot fi, după caz, reale sau ireale. La viitor, indicativul exprimă întotdeauna acțiuni posibile:

Erras, **si** *id* **credis.** — Greșești, dacă crezi asta (Terent., Heaut., 105).

Eu presupun că tu crezi (și, în realitate, crezi, deci acțiunea este reală), ori nu crezi (dar eu presupun că tu crezi și acțiunea este, în realitate, ireală).

2) *Errabis* **si** *hoc* **credes.** — Vei greși, dacă vei crede așa. (Acuma nu crezi, deci acțiunea este ireală în prezent, dar este posibil să crezi în viitor, și atunci acțiunea este posibilă).

3) Același lucru se întîmplă cu o condițională cu indicativul trecut: **Si peccavi,** *mi Chremes*, *insciens feci.* — Dacă am păcătuit, dragul meu Chremes, am făcut-o fără să-mi dau seama (Terent., Heaut., 631).

Înțelesul este: ori am păcătuit (acțiune reală), dar mă fac că nu știu, spre a-mi atenua vina, ori n-am păcătuit (acțiune ireală) și atunci mă fac vinovat spre a da impresia umilinței.

CONDIȚIONALE LA CONJUNCTIV

314. 1) Condiționalele construite cu prezentul și perfectul conjunctivului exprimă acțiuni posibile:

Si sciat, *succenseat.* — Dacă ar ști, s-ar mînia. (Pl., Asin., 458).

Înțelesul este: el nu se mînie în prezent, deci acțiunea este ireală în clipa strict prezentă, dar se poate mînia în viitor, și atunci acțiunea devine posibilă. În condiționalele la prezentul sau perfectul conjunctivului, vorbitorul are ochii ațintiți spre viitor.

2) La imperfectul și mai mult ca perfectul conjunctivului, condițională exprimă, categoric, acțiuni ireale:

Si *hoc* **dicerem,** *errarem.* — Dacă aș spune asta (dar n-o spun, deci acțiune ireală), aș greși (dar nu greșesc, deci acțiune ireală).

Si *hoc* **dixissem** *erravissem.* — Dacă aș fi spus asta (dar n-am spus-o, deci acțiune ireală), aș fi greșit (dar n-am greșit, deci acțiune ireală). *Servi mei* **si** *me isto pacto* **metuerent,** *domum meam relinquendam putarem.* — Dacă sclavii mei s-ar teme în felul acesta de mine (dar nu se tem), aș crede că trebuie să-mi părăsesc casa (Cic., Cat., 1, 7, 17) (dar nu cred, pentru că sclavii mei nu se tem de mine).

Notă 1) Dată fiind strînsa legătură dintre condiţională şi principală, ar fi de aşteptat ca, întotdeauna, în ambele propoziţii să fie acelaşi timp şi mod. În realitate, există mari posibilităţi de variaţie. Cele mai de seamă sînt:

Condiţionala	Principala	Autorii la care se întîlneşte
Si + prezentul indicativului	viitorul indicativului	
Si venit = dacă vine,	*gaudebo* = mă voi bucura	În toate epocile.
Si + viitorul indicativului	viitorul indicativului	În toate epocile, mai ales
Si id credes = dacă vei crede asta,	*errabis* = vei greşi.	în latina cultă.
Si + prezenzul indicativului	prezentul indicativului	În toate epocile.
Si id credis = dacă crezi asta,	*erras* = greşeşti.	
Si + viitorul anterior	viitorul anterior	Mai ales la Plautus.
Si id credideris = dacă vei fi crezut,	*erraveris* = vei fi greşit	
Si = imperfectul indicativului	viitorul indicativului	În toate epocile limbii.
Si me fovebatis = dacă mă iubeaţi,	*vindicabitis* = mă veţi răzbuna.	Prima oară la Cicero.
Si + prezentul conjunctivului	indicativul prezent sau viitor	Mai ales în limba latină veche.
Si patriae sit hostis = dacă ar fi duşman patriei,	*felix non est* = nu este fericit.	

2) În vorbirea familiară, în regentă se întîlneşte conjunctivul prezent-optativ, iar în condiţională, perfectul indicativ: *Di me perdant*, **si** *ego tui quicquam* **abstuli.** — Să mă piardă zeii, dacă ţi-am luat eu ceva (Pl., Aul., 647).

3) În poezie, deci în vorbirea afectivă, regenta poate avea verbul la participiul viitor activ: *O donatura cycni*, **si libeat,** *sonum.* — O, tu, care ai putea cînta ca lebăda dacă ţi-ar plăcea (Hor., Od., 4, 3, 19).

4) În loc de imperfectul sau mai mult ca perfectul conjunctivului, regenta poate avea verbul la:

a. *Indicativul* perifrasticii active: *Quos ego, si tribuni triumphare prohiberent, testes* **citaturus fui.** — Pe aceştia eu, dacă tribunii mă împiedicau să intru în triumf, i-aş fi citat drept martori (T., L, 38, 47, 4).

b. *Conjunctivul* conjugării perifrastice active: *Dic* **quidnam facturus fueris,** *si eo tempore censor fuisses.* — Spune-mi ce-ai fi făcut, dacă ai fi fost cenzor în acest timp (T.L., 9, 33).

c Indicativ: *Praeclare* **viceramus,** *nisi Lepidus recepisset Antonium.* — Am fi învins în chip strălucit, dacă Lepidus n-ar fi primit pe Antonius (Cic., Fam., 12, 10, 3).

În toate aceste cazuri, indicativul are rostul de a apropia cît mai mult acţiunea de planul realităţii.

5) Condiţionalele negative sînt introduse prin: *si non* = dacă nu: *nisi* = fără numai dacă, *si minus* = dacă cumva nu, *ni* = dacă nu, *nisi si* = fără numai dacă, *nisi forte* = fără numai dacă din întîmplare.

6) Alteori, condiţionala arată diferite poziţii faţă de fraza anterioară şi se introduce cu:

sin = iar dacă, *sed si* = iar dacă, *si modo* = numai dacă, *dum* = avînd să, *dummodo* = numai să, *modo* = numai să, *tantum ne* = numai să nu, *si tamen* = dacă totuşi.

SUBORDONATA COMPARATIVĂ CONDIŢIONALĂ

315. 1) Subordonata comparativă condiţională exprimă o acţiune închipuită, deci ireală, cu care se compară acţiunea din regentă:

Timeo te absentem, **velutsi praesens adsis.** — Mă tem de tine absent, ca şi cînd ai fi de faţă.

Propoziția *velutsi praesens adsis* exprimă o acțiune închipuită, deci ireală (căci tu nu ești de față), în care se compară acțiunea exprimată de regentă; este o comparativă condițională.

2) Comparativele condiționale se construiesc întotdeauna cu conjunctivul, fiind legate de regentă printr-una din conjuncțiile: *ut*, *sicut*, *velut*, *tamquam*, *ut si*, *tamquam si*, *proinde ac si*, *quasi* = ca și cînd.

Observații

Indiferent dacă în comparativa condițională este prezentul sau imperfectul conjunctivului, acțiunea exprimată este ireală.

Conjuncțiile *ut*, *sicut*, *velut*, *tamquam*, cînd introduc comparative condiționale, au o nuanță arhaică.

SUBORDONATA TEMPORALĂ

316. 1. Temporala arată timpul în care s-a petrecut, se petrece sau se va petrece lucrarea exprimată de verbul regentei:

Caesar, **postquam** *ex Menapis in Treveros* **venit,** *duabus de causis Rhenum transire constituit.* — Cezar, după ce a venit din ținutul menapilor în ținutul trevirilor, s-a hotărît să treacă Rinul din două pricini (Caes., B.G., 6, 9).

Propoziția *postquam venit* arată timpul cînd Cezar s-a hotărît; e o temporală. Temporala exprimă, deci, o acțiune față de care se precizează, temporal, acțiunea din regentă.

2. Între acțiunea temporală și regentă pot exista trei mari raporturi:

1) Acțiunea din temporală se petrece, s-a petrecut sau se va petrece în același timp cu acțiunea din regentă: **Dum** *tu* **scribis,** *ego lego.* — În timp ce tu scrii, eu citesc.

2) Acțiunea din temporală s-a petrecut și se va petrece înaintea celei din regentă:

Cum scripsit, *abiit.* — După ce a terminat de scris, a plecat.

3) Acțiunea din regentă s-a petrecut, se petrece sau se va petrece înainte de a se îndeplini acțiunea din temporală: **Antequam** *tu* **scriberes,** *ego abii.* — Mai înainte de a termina tu de scris, eu am plecat.

3. Raportul dintre temporală și regentă este arătat de conjuncția cu care este legată temporala de regentă și de timpurile la care sînt verbele celor două propoziții.

4. Pentru fiecare dintre cele trei raporturi există nuanțe deosebite, arătate de conjuncție.

Acțiuna din temporală se petrece, s-a petrecut și se va petrece în același timp cu cea din regentă.

317. 1) Acțiunea din regentă se petrece în același timp cu cea din temporală. In acest caz, raportul temporal este arătat de conjuncția *dum* cu indicativul, care se traduce prin: în timp ce: **Dum** *haec ad Gergoviam* **geruntur,** *Convictolitavis Haeduus colloquitur.* — În timp ce acestea se petrec la Gergovia, Convictolitavis hedulul vorbește cu...

2) Temporala arată cît timp a durat, durează sau va dura acțiunea din regentă. În acest caz, raportul temporal este arătat de una din conjuncțiile *dum*, *quoad* + indicativul, care se traduc prin: *cît timp:*

Dum fuit, *dedit; nunc nil habet.* — Cît timp a fost, a dat; acum n-are nimic (Pl., Truc., 217).

3) Temporala arată că acțiunea din regentă durează numai pînă cînd se îndeplinește acțiunea din temporală. În acest caz, raportul temporal este arătat de una din conjuncțiile: *dum*, *donec*, + indicativul, care se traduc: *pînă cînd:*

Dum *id* **impetrant** *boni sunt.* — Pînă cînd dobîndesc asta, sînt buni (Pl., Capt., 233).

4) Acțiunea din regentă se petrece, s-a petrecut sau se va petrece așteptînd să se îndeplinească acțiunea din temporală. În acest caz, raportul temporal este arătat printr-una din conjuncțiile *dum*, *donec*, *quoad* + conjunctivul, care se traduc prin: *pînă să:*

Rhenus servat... violentiam cursus... **donec** *Oceano* **misceatur.** — Rinul își păstrează vijelia curgerii pînă să se reverse în ocean (Tac., Ann., 2, 6).

5) Acțiunea din regentă se petrece, s-a petrecut sau se va petrece pe cînd se petrece acțiunea din temporală: *In secundo proelio cecidit Cristias*, **cum** *fortissime* **pugnaret.** — În a doua luptă a căzut Cristias, pe cînd se lupta cu o foarte mare vitejie (Nep., 8, 2, 7).

În acest caz, raportul temporal este arătat prin *cum* + conjunctivul prezent sau imperfect, care se traduce: *pe cînd.*

6) Temporala arată timpul precis în care s-a petrecut, se petrece sau se va petrece acțiunea din regentă. În acest caz, raportul temporal este arătat prin *cum* + indicativul, care se traduce prin: *cînd:*

Horrescet, **cum audiet.** — Se va îngrozi cînd va auzi

7) Temporala poate arăta și o acțiune repetată (iterativă). În acest caz, raportul temporal este arătat printr-una din conjuncțiile: *cum*, *ubi*, *quotiens*, *quotiescumque* cu indicativul; se traduc prin: *ori de cîte ori:*

Sed **cum** *orata huius* **reminiscor**, *nequeo quin lacrumem.* — Dar ori de cîte ori îmi amintesc de rugăminţile lui, nu pot să nu plîng (Ter., Hec., 385).

Acțiunea din temporală s-a petrecut, se petrece sau se va petrece înaintea celei din principală:

318. 1) Acțiunea din principală se întîmplă, s-a întîmplat sau se va întîmpla imediat după cea din temporală. În acest caz, raportul temporal se arată prin *cum*, *ubi*, *ut:* pe cînd; *cum primum*, *ubi primum*, *ut primum*, *simul atque:* îndată ce + indicativul:

Hannibal, **ubi primum... potuit**, *castra locat.* — Hanibal, îndată ce a putut, așază tabăra (T. Liv., 22, 3, 1).

2) Acțiunea din temporală s-a petrecut înaintea celei din regentă. În acest caz, raportul temporal se arată prim *cum* + perfectul sau mai mult ca perfectul conjunctivului, sau prin *postquam* + indicativul perfect sau mai mult ca perfectul; se traduce prin: *după ce:*

Postquam *de suis rebus gestis* **dixerat**... *librum tradidit.* — După ce vorbise despre faptele sale, a dat cartea (Nep., Lys., 4, 3).

Cum... *legati* **venissent**,... *adiit ad regem.* — După ce veniseră solii, s-a dus la rege (Nep., Hann., 2, 2).

Acțiunea din temporală se petrece după cea din regentă.

319. În acest caz, raportul temporal este arătat prin *priusquam* sau *antequam* + indicativul sau conjunctivul; se traduce prin: *mai înainte ca:*

Priusquam *intro* **redii** *exanimatus fui.* — Mai înainte de a intra înăuntru, am fost înăbușit (Pl., Aul., 208).

Priusquam *liberi* **sitis,** *dominari vultis.* — Mai înainte de a fi liberi, vreți să dominați (T.L., 3, 53, 7).

REGENTA SUBORDONATEI TEMPORALE

320. Regenta arată timpul de cînd durează acțiunea din temporală:

Octavus annus est, *ut imperium obtines.* — Este al optulea an de cînd deții puterea (Tac., Ann., 14, 53).

Cum inversum

321. Temporala care începe cu conjuncția *cum* exprimă, în fond, ideea principală, iar principala exprimă ideea din temporală: *Iam montani conveniebant,* **cum** *repente* **conspiciunt** *hostes.* — Se și adunau muntenii, cînd deodată zăresc pe dușmani (T.L., 21, 23, 3).

Cum se numește *inversum,* fiindcă, formal, transformă principala în temporală, adică inversează forma.

Observații

1. Uneori, *dum* este enunțat în regentă printr-unul din adverbele *interea, interim* — între timp. Atunci, raportul dintre cele două propoziții este și mai clar observat.

2. Pînă la Titus Livius, *dum* se construiește foarte frecvent cu prezentul indicativului, chiar cînd acțiunea este trecută. De aici înainte apare din ce în ce mai des imperfectul indicativului.

3. *Cum* + conjunctivul exprimă, adesea, sub forma temporală, idei cauzale, adversative, concesive. În latina arhaică, *cum* cauzal, adversativ sau concesiv se construia și cu indicativul. Era o construcție mai veche.

4. *Cum* + indicativul, cînd arată timpul precis cînd se întîmplă acțiunea din regentă, se mai numește și *cum determinativum* și este anunțat în regentă prin *tunc* — atunci, în acel timp.

5. *Cum* din temporală poate avea în regentă corelativul *tum* și se traduce: pe cît... pe atît, nu numai... ci și, cînd... atunci: **Cum** *omnis iuventus convenerat,* **tum...** *naves coegerant.* — Nu numai că tinerimea se adunase, dar strînseseră și corăbiile (Caes., B.G., 3, 16, 2).

SUBORDONATELE RELATIVE

322. Astfel de propoziții au roluri multiple: unele determină, delimitează înțelesul unui cuvînt cu sens mai larg din regentă, altele exprimă nuanțe circumstanțiale de scop, cauză etc.

Analiza construcției

323. Subordonatele relative sînt legate de regente prin:

1) Pronumele relative *qui, quae, quod* = care, cine.

2) Adverbele: *unde, ubi, quo* = unde, de unde, la care.

In Lingones contendit **ubi** *duae legiones* **hiemabant** — Se duce la lingoni, unde (la care) iernau două legiuni (Caes., B.G., VII, 9, 4).

Diodorus homo et domi nobilis et apud eos **quo se contulit...** *gratiosus.* = Diodor, om nobil la el acasă și simpatizat de aceia la care s-a refugiat (Cic., Ver., 4, 38); *quo* = încotro.

Adverbele se pot, deci, folosi și cînd se referă la persoane, ca și în limba romînă și franceză.

Acordul pronumelui relativ

324. Pronumele relativ se acordă, în general, în gen și număr cu numele pe care îl înlocuiește; cazul este determinat de funcțiunea gramaticală a relativului:

Arbores *seret diligens agricola,* **quarum** *adspiciet bacam ipse nunquam.* — Agricultorul harnic va cultiva arbori al căror rod nu-l va vedea niciodată (Cic., Tusc., I, 31).

Uneori se repetă și substantivul:

Diem dicunt, **qua die** *ad ripam Rhodani conveniant.* — Fixează o zi, în care să se adune pe malul Ronului (Caes., B.G., I, 6, 4).

Observații

1. Totuși, în limba latină acordul este mult mai liber decît în limba romînă. Astfel:

Veiens bellum exortum (est) **quibus** *Sabini coniunxerant.* — S-a iscat un război veientic[1], cărora li se alăturaseră sabinii (T. L., II, 53, 1); *quibus* nu se acordă gramatical cu *veiens bellum,* ci cu *veientes* = locuitorii din Veii.

2. Relativul poate fi atras în cazul substantivului, îndeosebi cînd este la ablativ:

Notante iudice **quo** *nosti* = cînd te judecă poporul pe care-l cunoști (Hor., S., 1, 6, 15).

3. Uneori, relativul este atras de numele predicativ:

Pompeio, **quod** *imperi Romani* **lumen** *fuit, exstincto* (Cic).

Alesiam, **quod oppidum** *est Mandubiorum* ...(Caes., B. G., 7,68), dar și: *Indus* **qui** *est omnium fluminum* **maximus**... (Cic., N.D., 2).

4. Deseori, acordul în gen se face cu un antecedent care lipsește și este, deci, subînțeles:

Unus ex eo numero **qui** *ad caedes parati erant.* — Unul din acest număr (din numărul acelora), care erau gata la măceluri.

5. Ca și în limba romînă, persoana predicatului este aceea la care se referă relativul: **ego qui scribo, tu qui scribis** etc. = eu, care scriu, tu, care scrii etc.

Nos qui *ante Italiam tutam* **habebamus,** *Appia via carebamus* (Cic., Man., 55).

Un astfel de acord are loc și atunci cînd în regentă este un demonstrativ:

Haec **is feci** *qui sodalis Dolabellae* **eram.** — Aceste lucruri le-am făcut acesta (eu), care eram tovarășul lui Dolabella (Cic., Fam., 12, 14, 7).

---

[1] *cu veientes* — locuitorii orașului etrusc Veii, la nord de Roma.

Vidistis in vincula duci universi **eum me** *qui a singulis vobis vincula* **depuleram.** — Cu toții ați văzut că este dus în lanțuri acela care înlăturasem lanțurile de la fiecare dintre voi (T.L., 34, 32, 3).

Cum se vede, acordul după înțeles este larg folosit în limba latină.

6. Uneori se pare că relativul atrage în cazul său substantivul:

Urbem quam *statuo vestra est.* — Relativ la orașul pe care îl hotărăsc, al vostru este (Verg., Aen., 1, 573). În realitate, *urbem* este un acuzativ de relație.

325. Felurile subordonatelor relative și modurile lor

De obicei se deosebesc două categorii de subordonate relative: subordonate relative *atributive* și subordonate relative *circumstanțiale.*

Subordonatele relative atributive

326. *Relativele atributive* precizează, delimitează înțelesul unui cuvînt din propoziția regentă:

Senectus, **quae non valida est,** *est molesta.* — Bătrînețea care nu este sănătoasă este supărătoare; deci nu oricare bătrînețe, ci aceea care...

Dacă se înlătură o astfel de relativă, înțelesul regentei se schimbă, generalizîndu-se.

Relativele atributive au o oarecare autonomie față de regentele lor, așa că modurile și timpurile se folosesc după aceleași reguli ca în principale. Astel:

a) Cînd **relativa atributivă** are modul *indicativ*, exprimă un fapt prezentat de scriitor ca real și obiectiv. Acesta este cazul cel mai frecvent:

Caesar Helvetios oppida vicosque, **quos incenderant** *restituere iussit* (Caes., B. G., 1, 28, 3).

b) Relativele indefinite care încep cu un pronume relativ reduplicat sau care se sfîrșesc în *-que*, ca: *quicumque*, *quisquis*, *quotquot*, *quocumque* și *ubicumque*, au, în mod obișnuit, modul indicativ:

Quidquid *id est timeo Danaos et dona ferentes.* — Orice ar fi acesta, mă tem de greci și cînd aduc daruri (Verg., Aen., II, 4, 9).

Lima latină redă mai corect realitatea. Calul era un fapt real: de aici indicativul *est*; nu se știa ce rost are, dar această idee este exprimată prin pronumele indefinit *quidquid.*

Notă. În relativele indefinite, conjunctivul, îndeosebi imperfectul și mai mult ca perfectul se întîlnește la Nepos, T. Livius și la prozatorii din epoca imperială; se găsește însă și în limba vorbită și este constatat încă de la Plautus.

Conjunctivul este cerut de nunațele proprii acestui mod potențial și eventual:

Oratoris est, **quaecumque** *res* **posita** *sit, dicere.* — Este datoria oratorului să vorbească de problema care s-a pus (Cic.) ; este un potențial-eventual.

Observații

1. Rar se întîlnesc relative atributive: *a)* cu conjunctivul și, încă mai rar, *b)* cu imperativul.

a. **Cu conjunctivul**, cînd scriitorul exprimă o nuanță proprie acestui mod (de potențialitate, de irealitate, de eventualitate) sau cînd este stil indirect (v. nr. 279).

Praetor urbanus qui nunc est **quique** *post hac* **fiat** (Lex Plaetoria). —— **Quique,...fiat** = și care... va deveni.

Litteras, **quas** *me sibi misisse* **diceret**, *recitavit* (Cic.) (v. mai departe punctul 2).

Dic **quod** *te* **rogem** (Pl., As., 29).

Nu există relativă care să nu poată lua o nuanță de subiectivitate și să nu aibă conjunctivul.

Rem commovisti nova disputatione dignam **quam** *in aliud tempus* **differamus.** — Ai pus o problemă demnă de o nouă discuție, pe care s-o amînăm pe altă dată (Cic., Brut., 297). Aici, relativa are predicatul la conjunctivul hortativ. În acest exemplu se poate pune altă punctuație: *Rem commovisti nova disputatione dignam; quam (hanc) in aliud tempus* **differamus;** *quam differamus* este aproape o propoziție independentă; *quam* se poate traduce printr-un pronume demonstrativ: *pe aceasta...*

Subordonate relative cu imperativul

Perutiles Xenophontis libri sunt **quos... legite** (Cic).

2. În proza scriitorilor, îndeosebi la Cezar și Cicero, s-a dezvoltat întrebuințarea unui conjunctiv în relativele atributive, specific limbii latine: *Litteras* **quas** *me sibi misisse* **diceret,** *recitavit.* — A citit scrisorile pe care spunea că i le-am trimis (Cic).

Ar fi fost de așteptat *dicebat* în loc de *diceret;* scriitorul însă pune pe seama subiectului din regentă și ideea din *diceret*; de aici, conjunctivul. Este, deci, vorba de o formă de stil indirect. Nu în toate cazurile este așa de ușor de explicat. De exemplu, în *Bellum Hispaniense* (38, 1) se găsește: *Cohortes*, **quae** *ad persequendum* **missae essent,** *certiores fiunt.* — Sînd înștiințate cohortele care fuseseră trimise în urmărire.

Și în limba literară se folosește uneori astfel conjunctivul: *Quibus de rebus... multa disputata sunt... in Hortensii villa quae est ad Baulos, cum eo Catullus et Lucullus nosque ipsi postridie venissemus quam apud Catullum* **fuissemus**... *Quam fuissemus = quam fueramus* (Cic., Ac., 2, 9).

În astfel de exemple se constată că modul conjunctiv tinde să înlocuiască pur și simplu modul indicativ; se știe că indicativul romîn este, în bună parte, conjunctivul latin.

Subordonatele relative circumstanțiale

327. În aceste relative tindea să se generalizeze conjunctivul. Relativele circumstanțiale exprimă, pe lîngă raportul lor relativ, și ideea de *scop, urmare, cauză, condiție, concesie.* Aceste propoziții se construiesc, în ce privește modul, ca propozițiile circumstanțiale care încep cu conjuncții. Pronumele relativ este echivalent cu conjuncția + pronumele.

Relativele finale

328. Relativele finale au întotdeauna conjunctivul, pentru că întotdeauna exprimă acțiunea subordonatei ca un scop, ca ceva voit să se realizeze (sau nu) de subiectul regent, idee proprie conjunctivului:

Clusini legatos Romam, **qui** *auxilium ab senatu* **peterent,** *misere.* — Locuitorii din Clusium au trimis la Roma soli care să ceară ajutor de la senat (T.L., V, 35, 4).

Pronumele relativ echivalează, în astfel de propoziții, cu conjuncția finală *ut* + pronumele personal sau demonstrativ *(ut ego, ut ille, ut tu* etc.), deci pronumele relativ *qui, quae, quod* nu înlocuiește pur și simplu conjuncția.

Se pot folosi, cu același rol sintactic, și adverbele relative:

Vobis fontes **unde** *hauriretis atque itinera ipsa putavit demonstranda (unde = ex quibus = ut ex iis).* — A gîndit că trebuie să vă arate izvoarele de unde (din care) să puteți sorbi, și chiar căile de urmat (Cic., De or., 1, 46, 203).

Relativele consecutive

329. Ideea consecutivă aduce întotdeauna în sintaxa limbii latine conjunctivul[1], chiar cînd este vorba de fapte reale.

Uneori se întîlnesc în aceeași frază relative consecutive cu indicativul și cu conjunctivul:

Sunt enim **qui** *discessum animi a corpore* **putant** *esse mortem; sunt* **qui** *nullum* **censeant** *fieri discessum.* — Căci există unii care socotesc că moartea este o despărțire a sufletului de trup; există și de cei care (în stare să) socotesc că nu s-ar produce nici o despărțire (Cic., Tusc., I, 9, 18).

Erat iter tale **per quod** *vix tranquillum ab hostili metu agmen expediri* **posset.** — Există un drum de așa fel, că pe acolo abia putea să fie dusă o armată lipsită de îngrijorarea pe care o dă teama de dușmani (T. L., 35 30, 4).

Nemo est **qui nesciat.** — Nu-i nimeni care să nu știe (în așa fel încît să nu știe) (Cic., Fam., 1, 4).

Prin consecutiva *qui nesciat* este calificat subiectul *nemo* din principală

Est **ubi** *id* **valeat** (Cic., Tusc., 5, 23).

Est **unde** *ius civile* **discatur** (Cic., Ver., 1, 115).

Relativele consecutive se întîlnesc, obișnuit, după unele cuvinte antecedente, ca de exemplu:

reperiuntur qui... } se găsesc de acei care să...
inveniuntur qui... } așa încît să...

nemo est, nullus est qui, nihil est quod = nu-i nimeni, nu-i nimic care să... (în stare să).

Neque tu is es **qui,** *quid sis,* **nescias.** — Tu nu ești omul care să nu știi ce ești (Cic., Fam., V. 12, 6).

Inventi sunt multi **qui** *non modo pecuniam sed etiam vitam profundere pro patria* **parati essent.** — S-au găsit mulți care să fie gata (în stare) să-și dea pentru patrie nu numai averea, ci chiar viața (Cic., Of., 1, 24, 84); *qui ...parati essent* califică subiectul regent *multi.*

Consecutivele exprimă în aceste cazuri o calificare.

Observații

După astfel de expresii se întîlnesc și relative cu indicativul:

Sunt multi **qui eripiunt** *aliis quod aliis largiantur.* — Sînt mulți cei care smulg de la unii ceea ce să dea altora (Cic., Of., 1, 43).

---

[1] Se întîlnește un exemplu de consecutivă cu indicativul pe o inscripție datînd de pe la mijlocul veacului al II-lea: *Adeo ut superior fossura dextram petit* (C. I. L., VIII, 2728).

Astfel de relative trebuie socotite relative atributive, ele exprimînd un fapt obiectiv; acestea nu califică, nu sînt deci relative consecutive, ci numai constată o realitate.

Sunt **qui** *ita* **dicunt.** — Există din cei care spun (T. L., 66, 9), față de:

Sunt qui **ita dicant.** — Există din cei în stare să spună.

Sunt **qui** *propter utilitatem modo petendam* **putant** *amicitiam.* — Există oameni care socotesc că prietenia trebuie căutată doar pentru folos (Cic., Of., 1, 24, 84).

Să se observe că relativele cu conjunctivul exprimă totodată ideea de calificare, nu de simplă existență a faptului.

Relativele cauzale

330. *O magna vis veritatis,* **quae** *facile se per se ipsa* **defendat.** — O, mare putere a adevărului, fiindcă (adevărul) se apără prin sine însuși (Cic., Cael., 63).

Alexander cum ad Achillis tumulum adstitisset, O fortunate-inquit — adulescens, **qui** *tuae virtutis Homerum praeconem* **inveneris.** — Alexandru (cel Mare), după ce s-a oprit în fața mormîntului lui Achille, zise: O, fericitule tînăr, care ți-ai găsit pe Homer crainic al vitejiei tale (fiindcă ți-ai găsit) (Cic., Arch., 24).

În afară de pronumele relativ obișnuit, se mai folosesc (de obicei cu conjunctivul):

quippe qui = ca unul care;

ut qui — cum e firesc de la unul care;

utpote qui — cum e cu putință pentru unul care (*ut pote* = *ut pote* (est).

Solis candor, illustrior est... **quippe qui...** *longe lateque* **colluceat** (Cic., N. D., II, 15, 40).

Modurile în relativele cauzale

331. În relativele cauzale este predominant conjunctivul, ca în exemplele de mai sus. Totuși este folosit și modul indicativ, cînd scriitorul insistă nu atît asupra cauzei, cît asupra faptului obiectiv:

Habeo senectuti magnam gratiam, **quae** *mihi sermonis aviditatem* **auxit,** *potionis et cibi* **sustulit.** — Am multă recunoștință pentru bătrînețe, care (fiindcă) mi-a mărit pofta de a sta de vorbă și mi-a înlăturat pe cea de băutură și mîncare (Cic., Cael., 46).

Sumne sanus **qui** *haec vos* **doceo?** — Oare sînt sănătos eu, care vă învăț pe voi acestea? (Cic., Ac., I, 18)

Limba curentă folosește indicativul și cu *quippe qui, utpote qui.*

Utpote *qui* **solemus** (Cic., Att., 2, 24, 4).

Relativele concesive și adversative

332. Aceste relative au foarte adesea conjunctivul:

Egomet **qui** *sero ac leviter Graecas litteras* **attigissem,** *tamen... complures ...ibi (Athenis) dies sum commoratus.* — Eu, care (cu toate că) m-am ocupat cu literatura greacă tîrziu și superficial, totuși am zăbovit acolo (la Atena) mai multe zile (Cic., De or., I, 82).

Hodie **qui fuerim** *liber, eum nunc potivit pater servitutis.* — Măcar că am fost azi liber, pe mine tatăl m-a făcut acum sclav (Pl., Am., 1778).

Indicativul este folosit (și în epoca clasică) în relativele adversative: *Ego*, **qui** *illa nunquam* **probavi**, *tamen conservanda concordiae causa arbitratus sum.* — Eu, care (deși) nu le-am aprobat niciodată, am socotit, totuși, că trebuie menținute pentru a avea bună înțelegere (Cic., Ph., I, 23).

Relativele condiționale

333. Relativele condiționale au timpurile și modurile la fel cu subordonatele condiționale introduse prin *si* etc.

Perpetuo vincit **qui utitur** *clementia* (Syr., 539).

Xerxes praemium proposuit (ei) **qui invenisset** *novam voluptatem.* — Xerxes a propus o răsplată celuia care (dacă cineva) ar fi găsit un nou fel de plăcere (Cic., Tusc., V, 7, 20).

Haec... **qui videat** *nonne cogatur confiteri?* — Dacă cineva ar vedea acestea, oare n-ar fi constrîns să mărturisească? (Cic., N. D.).

Qui videret, *urbem captam diceret* (Cic., Verr., IV, 52).

Relativele restrictive

334. Există numeroase propoziții ca: *quod sciam* = pe cît știu, *quod meminerim* = atît cît îmi amintesc etc.; uneori li se alătură adverbele *quidem* sau *modo*, pentru a accentua înțelesul restrictiv. Astfel de propoziții se numesc *relative restrictive* și au, de obicei, modul conjunctiv:

Exemplu: *Nemo aliter philosophus sensit*, **in quo modo esset** *auctoritas.* — Nici un filozof nu a gîndit altfel, cel puțin nimenea dintre cei care au autoritate în materie (Cic., Div., I, 86).

Notă. Nu lipsesc exemple în care se găsește modul indicativ, îndeosebi cînd este folosit *quantum*: *quantum quidem intellego, quantum scio...*

Tu tamen, quod **poteris**... *nos consiliis iuvabis.* — Tu, totuși, — ce vei putea, — ne vei ajuta cu sfaturile (Cic., Att., X, 2,2).

Exemple suplimentare

Nemo est orator qui se Demosthenis similem esse nolit (Cic., De opt. gen. or., 6).

Nihil habeo quod accusem senectutem (Cic., Lael., 13).

Quemcumque quaerit calamitas, facile invenit (Cic).

Caesar a lacu Lemanno, qui in flumen Rhodanum influit, ad montem Iuram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, murum... perducit (Caes., B. G., I, 8, 1).

Quando non potest id fieri quod vis, id velis quod possit (Terent., Andr., II, 1, 5).

Huius belli ad barbaros opinio perlata est uti ab iis nationibus, quae trans Rhenum incolerent mitterentur legati ad Caesarem. — Vestea despre acest război a ajuns la barbari, așa că populațiile acelea care locuiau peste Rin trimiteau la Cezar soli.

SINTAXA VORBIRII INDIRECTE

335. Toate propozițiile sînt subordonate în *oratio obliqua.* Conjuncțiile sînt aceleași ca și în *oratio recta.* Se schimbă mult structura unor propoziții principale, astfel:

Exemple:

În vorbirea indirectă nu se mai foloseşte indicativul — modul care exprimă obiectiv o enunțare — și nici imperativul. Locul indicativului îl ia, în general, infinitivul; pe al imperativului îl ia, peste tot, conjunctivul.

Stilul direct	*Stilul indirect*
Nuntiatum est: is venit Romam et, nisi de via fessus esset, ad vos veniret.	*Nuntiatum est, eum venisse Romam, et nisi de via fessus esset ad nos venturum fuisse* (Cic., Ac., 1, 1).
S-a anunțat: acesta a venit la Roma și, dacă n-ar fi fost obosit de drum, venea la voi.	S-a anunțat că el a venit la Roma și că, dacă n-ar fi fost obosit de drum, ar fi venit la noi.
Is venit = principală enunțiativă reală (cu indicativul);	*eum venisse* = acuzativ cu infinitiv;
veniret = enunțiativa ireală;	*eum venturum fuisse* — acuzativ cu infinitiv.

1) Prima regulă: principalele care în stil direct sînt enunțiative (reale cu indicativul; potențiale și ireale, cu conjunctivul) devin în *oratio obliqua* subordonate infinitivale.

2) A doua regulă: toate celelalte principale: (interogative, imperative hortative, prohibitive, optative etc.) și subordonate (cu indicativul sau conjunctivul) devin subordonate cu conjunctivul.:

Stil direct	*Stil indirect*
1) *Caesar legatis respondit: diem.. ad deliberandum* **sumam**; *si quid vultis ad idus Apriles* **revertimini.**	*Caesar legatis respondit: diem se ad deliberandum* **sumpturum esse**; *și quid* **vellent** *as idus Apriles* **reverterentur** (Caes., B. G., 1, 7, 6).
Cezar a răspuns solilor: îmi voi lua o zi pentru a delibera; dacă vreți ceva, reveniți la idele lui aprilie.	Cezar a răspuns solilor că el își va lua o zi pentru a delibera și că, dacă vor ceva, să revină la idele lui aprilie.
sumam = principală enunțiativă;	*se sumpturum esse* = subordonată (acuzativul cu infinitivul)
si vultis = Subordonată condițională (cu indicativul);	*si vellent* = tot subordonată, dar cu modul conjunctiv.
revertimini = principală cu imperativul;	*reverterentur*, subordonată cu conjunctivul.
2) *Ne* **commiseris** *(noli committere) ut is locus, ubi* **constitistis** *ex calamitate populi Romani nomen* **capiat.**	*Ne* **committeret** *ut is locus ubi* **constitissent** *ex calamitate populi Romani nomen* **caperet** (Caes., B. G., 1, 13. p).
Să nu faci ca acest loc, unde v-ați așezat, să ia numele de la nenorocirea poporului roman.	Să nu facă ca acest loc, unde s-au așezat, să ia numele de la nenorocirea poporului roman.
ne commiseris = principală prohibitivă;	*ne committeret* = subordonată cu conjunctivul;
ubi constitistis = subordonată relativă cu indicativul;	*ubi constitissent* = subordonată cu conjunctivul;

Stil direct	*Stil indirect*
ut... capiat = subordonată cu conjunctivul;	*ut caperet* subordonată cu conjunctivul.
3) Interogativele directe au nevoie de unele precizări:	
Quaesivi: **quid dubitas** *proficisci?* L-am întrebat: de ce șovăiești să pleci?	*Quaesivi* **quid dubitaret** *profiscici.* — L-am întrebat de ce șovăiește să plece (Cic., Cat., 2, 13).
quid dubitas = interogativă directă cu indicativul.	*quid dubitaret* = interogativă indirectă cu conjunctivul.
Duces undique vociferabantur: quid **statis?**	*Duces undique vociferabantur quid* **starent** (T. L. 25, 36, 9).
Comandanții de peste tot strigau (unor soldați): ce stați?	Comandanții de peste tot strigau de ce stau degeaba.
quid statis = interogativă directă al cărei înțeles este de poruncă; echivalează cu *ne steteritis* = nu stați degeaba	*quind starent*=interogativă indirectă cu conjunctivul.
Fabius hanc orationem habuit: Quonam modo oblivisci Decii **possum?**	*Fabius hanc orationem habuit, quonam modo oblivisci Decii* **posse?** (T. L., 10, 26, 2)
Fabius a ținut această cuvîntare: În ce chip pot uita pe Decius?	Fabius a ținut această cuvîntare, cum poate el să uite pe Decius?
Quonam modo oblivisci Decii possum = interogativă directă; echivalează ca fond cu o enunțare: *nullo modo oblivisci Decii possum.*	*quonam modo oblivisci Decii posse* = infinitivală.

Interogativele directe din *oratio recta* pot avea în *oratio obliqua*:

— conjunctivul, cînd întrebarea este pusă cu scopul de a afla ceva; în acest caz, ele sînt, în fond, echivalente cu o cerere, dorință (nuanțe proprii conjunctivului): *venis... statis...* de mai sus;

— infinitivul (acuzativul cu infinitivul), cînd propoziția este numai ca formă interogativă și, în fond, echivalează cu o *enunțare.*

Exemple suplimentare

(Stilul direct): *Caesar in eam spem venerat*, (stilul indirect) se *sine pugna rem conficere* **posse**; *cur etiam secundo proelio aliquos ex suis amitteret? vulnerari* **pateretur**? — Cezar ajunsese la convingerea că poate termina fără lupte; (se gîndea) pentru ce să piardă într-o luptă, chiar favorabilă, pe unii dintr-ai săi? Pentru ce să mai dea prilej să fie răniți? (Caes., B. G.,).

În stil direct: *Cur amittam? Cur patiar?* Aceste propoziții sînt, deci, principale deliberative cu conjunctivul.

Propoziția care în stil direct are conjunctivul rămîne tot cu conjunctivul în stil indirect:

Docebat ex proximis hibernis et a Caesare conventura subsidia; (stil indirect): *postremo* **quid esse levius** *aut turpius quam auctore hoste de summis rebus capere consilium?* (Caes., B. G., V, 25, 6); în stil direct: *quid est levius aut turpius? = nihil est levius aut turpius.*

Haec ut intellegatis, inquit, a me sincere pronuntiari, audite Romanos milites. — Ca să înțelegeți că aceste spuse sînt sincer pronunțate, ascultați pe soldații romani (Caes., B. G., VII, 20, 8).

Milites qui erant Corfini, legatos ex suo numero ad Caesarem mittunt, **sese paratos esse** *portas aperire,* **quaeque imperaverit** *facere.* — Soldații care erau la Corfinium trimit soli din numărul lor la Cezar, (care să-i declare) că ei sînt gata să deschidă porțile și să facă ce le va porunci.

SUBORDONATE CU CONJUNCȚII LA ACUZATIV CU INFINITIV ÎN ORATIO OBLIQUA

336. Propozițiile subordonate cu conjuncții și cu indicativul din *oratio recta* pot avea uneori acuzativul cu infinitivul în stilul indirect și anume cînd conținutul lor echivalează cu o enunțare. În acest fel se întîlnesc:

1) Comparativele introduse prin *ut, quemadmodum... ita* (*sic*).

Saepe dictum est **ut mare,** *quod natura sua tranquillum sit, ventorum vi* **agitari** *atque* **turbari,** *sic populum romanum sua sponte placatum...concitari.* — Deseori s-a spus că, așa cum marea liniștită din fire este agitată și răscolită de forța vînturilor, tot așa poporul roman, potolit din fire, este puternic aținat.. (Cic., Clu., 138).

2) Relativele:

Nam illorum urbem ut propugnaculum, oppositum esse barbaris, **apud quam** *iam bis classes regias* **fecisse** *naufragium.* — Căci orașul lor (Atena) este ca un obstacol întărit, pus în fața barbarilor, de care de două ori s-au sfărîmat flotele regești (ale perșilor) (Nep., 2, 7, 5).

3) Condiționalele:

...et, si non easdem opes **habere** *eandem tamen patriam incolere* = ...și că, dacă nu au aceleași averi, totuși locuiesc în aceeași patrie (T. L., IV, 3, 3).

Atracția modală

337. Limba latină folosește conjunctivul unde ar fi de așteptat indicativul, îndeosebi cînd propoziția dependentă se găsește subordonată unor propoziții infinitivale sau cu modul conjunctiv. Nu este ușor să se seziseze totdeauna nuanța care a impus conjunctivul și, deseori, gramaticii trec astfel de construcții sub titlul de *atracție modală*:

Faciemus ut quod **viderit** *ne viderit.* — Vom face ca ceea ce a văzut să nu fi văzut! (Pl., Miles, 149)

quod viderit = quod vidit

Quibus de rebus multa disputata sunt in Hortensii villa, cum eo Catullus et Lucullus nosque ipsi postridie venissemus quam apud Catullum **fuissemus.** — Multe au fost discutate despre aceste probleme în vila lui Hortensius, după ce au venit acolo Catullus și Lucullus și eu însumi, a doua zi după ce fusesem la Catullus (Cic., Ac., II, 9).

quam fuissemus = quam fueramus.

În general însă, ceea ce se numește *atracție modală* (și se explică de obicei mecanic) poate fi o construcție de stil indirect, caracteristic limbii latine. În

subordonatele relative și cauzale, scriitorii Cezar și Cicero îndeosebi folosesc conjunctivul cu verbele *a spune*, *a crede* etc., unde s-ar aștepta indicativul:

Litteras, *quas me sibi misisse* **diceret**, *recitavit* (v. nr. 326., *obs.* 2)

Pronumele în stilul indirect

338. Cînd se redau în stil indirect spusele cuiva, pronumele se schimbă astfel:

1) Pronumele de persoana I (personal și posesiv) trece la persoana a III-a: *sui*, *sibi*, *se*, *suus* (reflexiv), deoarece el ține locul subiectului propoziției regente. *Ipse* este întîlnit uneori în locul reflexivului, pentru a face opoziție mai evidentă între persoane.

Pronumele de persoana a II-a (*tu*, *vos*) se redă prin *ille* și *is*.

2) În ce privește demonstrativele *hic* (de apropiere, persoana I) și *iste* (persoana a II-a), tind să fie redate prin *is*, *ille* (de persoana a III-a); adverbele de apropiere *(nunc* etc.) tind, de asemenea, să fie redate prin adverbele de depărtare, dar nu totdeauna.

Timpurile în stilul indirect

339. 1) Timpurile infinitivului se folosesc după cum acțiunea din infinitivale este simultană, anterioară sau posterioară, deci la fel ca în propozițiile infinitivale (v. nr. 249).

2) Formele temporale ale conjunctivului se rînduiesc mai rigid, după schema corespondenței timpurilor.

3) În general, cînd se redau în vorbirea indirectă spusele cuiva (un discurs de pildă), ceea ce se redă se proiectează pe un fond trecut, deci ar trebui aplicată regula a II-a; totuși, scriitorii folosesc și timpurile de prezent, pentru a aduce parcă în fața ochilor cele petrecute mai demult.

Cezar de pildă, ca și alții, schimbă regulile chiar de cîteva ori în același pasaj, creînd o plăcută variație.

Vehementer eos incusavit: *primum quod aut quam in partem aut quo consilio* **ducerentur** *sibi quaerendum aut cogitandum* **putarent**... *Quod si praeterea nemo* **sequatur**, *tamen se cum sola decima legione* **iturum** (esse) *de qua non* **dubitaret** *sibique eam praetoriam cohortem futuram.* — Îi acuză cu tărie mai întîi de faptul că socotesc că ei înșiși trebuie să se întrebe și să se gîndească în ce parte și după ce plan au să fie duși .La urma urmei, cît privește faptul că nu l-ar urma nimeni, el totuși va porni singur cu legiunea a X-a, de devotamentul căreia nu se îndoia, și aceea va fi -spune el- cohorta de pază a comandantului.

4) Față de verbul regent, căruia îi este subordonat pasajul din vorbirea indirectă, subordonatele au totuși o oarecare autonomie; de aceea se găsesc după același verb inițial — principal — atît acuzative cu infinitive cît și subordonate cu conjunctivul, după cum exprimă o enunțare sau o intenție:

Ubii... *magnopere orabant* **ut** *sibi auxilium* **ferret** *quod graviter a Suebis premerentur vel si id facere occupationibus rei publicae prohiberetur*, *exercitum modo Rhenum transportaret*; **id** *sibi ad auxilium spemque reliqui temporis satis* **futurum** (esse). — Ubii cereau stăruitor să le dea ajutor, fiindcă sînt greu apăsați de suebi, sau, dacă este împiedicat să facă aceasta din pricina ocupațiilor cu treburile de stat, să treacă cel puțin armata peste Rin, (declarînd că)

aceasta le va fi de ajuns ca ajutor și pentru nădejdea de viitor (Caes., B. G., IV, 16, 6).

Perioadele condiționale în stilul indirect

340 A. Subordonatele condiționale (*protazele*) se supun regulilor vorbirii indirecte (v. nr. 335—343) atît în ce privește modul, cît și timpurile.

B. *Apodozele* însă au unele construcții proprii. Astfel:

1) *Perioadele condiționale reale*:

a) în stil direct:

Si id **credes errabis.** — Dacă vei crede aceasta, vei greși.

b) în stil indirect:

— cu un verb regent la prezent: *Ille dicit te, si id* **credas**, *erraturum esse.*

— cu un verb regent la trecut: *Ille dixit te, si id* **crederes**, *erraturum esse.*

Se observă că:

În protază, indicativul a devenit conjunctiv (regula de mai sus nr. 335,2), la timpul impus de *consecutio temporum* (*credas* față de *dicit*, *crederes* față de *dixit*).

Apodoza, fiind o enunțiativă, a devenit acuzativ cu infinitiv și a folosit infinitivul în *-turum*, *-turam*, *-turum esse.*

2) *Perioadele condiționale potențiale*:

a) în stil direct:

Si id **credas erres.** — Dacă ai crede aceasta, ai greși.

b) în stil indirect:

Ille dicit te, si id **credas, erraturum esse.**

Ille dixit te, si id **crederes, erraturum esse.**

Se observă că:

În protază, modul a rămas același (conjunctivul), dar s-a aplicat corespondența timpurilor (*credas* față de *dicit*, *crederes* față de *dixit*).

În apodoză se folosește aceeași formă a infinitivului în *-turum esse*, ca și la condiționalele reale.

3) *Perioadele ireale*:

Aici există două cazuri:

a) în stil direct: *Si id* **crederes errares** (ireal prezent). *Si id* **credidisses erravisses** (ireal trecut).

b) în stil indirect:

Ille dicit si id **crederes** *te* **erraturum fuisse** (ireal prezent)

Ille dixit si id **credidisses** *te* **erraturum fuisse** (ireal trecut).

Se observă că:

În protază nu s-a produs nici o schimbare (conjunctivul ireal a rămas același: imperfectul pentru irealitate în prezent, mai mult ca perfectul pentru irealitate în trecut). Nu se aplică, deci, concordanța timpurilor;

— În *apodoză*, însă, apare o nouă formă în *-turum*, *-turam*, *-turum fuisse.*

341. Cînd apodoza nu este o enunțiativă, ca la exemplele de pînă acum, ci o propoziție cu conjunctivul, în limba literară clasică (la Cicero, T. Livius) apare forma în *-turus*, *-tura*, *-turum fuerim*, *fueris*..., pentru a exprima irealitatea:

Dic quidnam **facturus fueris** *si eo tempore censor* **fuisses?** — Spune ce ai fi făcut, dacă ai fi fost cenzor în acea vreme? (T. L, 9, 33, 7).

Adeo inopia est coactus Hannibal **ut,** *nisi tum fugae speciem abeundo timuisset, Galliam* **repetiturus fuerit.** — Pînă într-atît Hanibal a fost constrîns de lipsă, încît s-ar fi reîntors în Gallia, dacă nu s-ar fi temut că plecarea lui ar fi fost socotită fugă (T. L., 22, 32, 3).

Observații

Verbele: *possum, debeo* etc. folosesc formele obișnuite *potuissem, debuissem* etc.:

Platonem existimo si genus forense dicendi tractare voluisset, gravissime et copiosissime **potuisse** *dicere.* — Socotesc că dacă Plato ar fi voit să practice genul oratoric de for, ar fi putut să o facă foarte serios și foarte activ (Cic., Of., 1. 4).

Exemple suplimentare

Omnibus apparuit nisi ille fuisset, Spartam futuram non fuisse (Nep.).

An me, nisi te audire vellem, censes haec dicturum fuisse? (Cic., Fam. I, 28).

Nisi eo ipso tempore quidam nuntii de Caesaris victoria essent allati, existimabant plerique futurum fuisse uti oppidum amitteretur (Caes. B. G.)

Quis dubitat quin, si Saguntinis obsessis... impigre tulissemus opem, totum in Hispaniam aversuri bellum fuerimus? — Cine se îndoiește că, dacă am fi dat energic ajutor saguntinilor asediați, nu am fi mutat întregul război în Spania ? (T. L., 31, 7, 3).

Indicativul în oratio obliqua

342. *Indicativul* poate fi întîlnit într-un pasaj de vorbire indirectă:

1) Cînd scriitorul introduce el însuși o paranteză:

Caesari nuntiatur Sulmonenses — **quod** *oppidum ab Corfinio septem milium intervallo* **abest** — *cupere ea facere quae vellet.* — I se vestește lui Cezar că sulmonezii (locuitorii unui) oraș care se afla la o distanță de 7000 de pași de Corfinium — doresc să facă ce voiește Cezar (Caes., B. G.).

În acest fragment *quod... abest,* scriitorul a adăugat ceva nou.

2) Se poate însă ca intervenția lui să se manifeste prin folosirea indicativului în locul conjunctivului; în acest caz, autorul confirmă el însuși cele afirmate de altcineva:

Per exploratores certior factus est ex ea parte vici, **quem** *Gallis* **concesserat,** *omnes noctu discessisse.* — A fost informat prin iscoade că, din acea parte a satului pe care o cedase galilor, toți se retrăseseră în timpul nopții, (Caes., B. G., III, 2, 1). Cezar afirmă și el că cedase în adevăr acea parte galilor.

La Sallustius, T. Livius și scriitorii postclasici se întîlnește mai frecvent indicativul decît la alții; probabil este o influență a limbii curente populare. Alt exemplu:

Scio fuisse nonnullos qui ita existumarent iuventutem **quae** *domum Catilinae* **frequentabat,** *parum honeste pudicitiam habuisse* (Sall., C., 14, 7).

Stilul indirect liber

343. După un verb declarativ se redau uneori — în stiiul indirect — spusele cuiva în propoziții independente din punct de vedere gramatical (totuși subordonate, în fond, cum arată schimbarea persoanei):

Vixdum epistulam tuam legeram cum ad me, currens ad illum Postumus Curtius venit, nihil nisi classes loquens et exercitus: ,,*eripiebat Hispanias, tenebat Asiam, Siciliam, Africam, Sardiniam, confestim in Graecia persequebatur*,,. — Abia isprăvisem de citit scrisoarea ta, cînd veni la mine Postumus Curtius, care alerga la Cezar; nu vorbea de altceva nimic decît de flote și armate, (Cezar) ,,smulgea Spaniile (din mîinile altora), stăpînea Asia, Sicilia, Africa, Sardinia și pe dată urmărea dușmanul în Grecia,, (Cic., Att., IX, 2, 3).

Exemple suplimentare:

Oratio recta	*Oratio obliqua*
Cicero ad haec unum modo respondit: non *est consuetudo* populi Romani accipere ab hoste armato condicionem; si ab armis discedere *vultis*, *me* adiutore *utimini* legatosque ad Caesarem *mittite*; *spero* vos pro eius iustitia, quae *petieritis*, impetraturos.	Cicero ad haec unum modo respondit: non *esse consuetudinem* populi Romani accipere ab hoste armato condicionem; si ab armis discedere *velint*, *se* adiutore *utantur* legatosque ad Caesarem *mittant; sperare* pro eius iustitia, quae *petierint*, impetraturos. (Caes., L.G., V, 41, 8).

La acestea, Cicero a răspuns numai un singur lucru și anume că nu este în obiceiul poporului roman a primi condiții de la un dușman înarmat; dacă vor să se despartă de arme, el (Cicero) le va da sprijin de care să se folosească și să trimită soli la Cezar; el speră, cunoscînd spiritul de dreptate al lui Cezar, că ei vor dobîndi ceea ce vor cere.

APPENDIX

LIMBA ŞI STILUL

Cîteva noţiuni sumare

344. Limba, ca mijloc de comunicare, este aceeaşi pentru toţi membrii societăţii care o vorbesc ca limbă maternă.

Dar fiecare om are un fel al său de a o folosi, mai cu seamă cînd este vorba de scriitorii şi poeţii unui popor. Deşi scriu în aceeaşi limbă, fiecare are stilul său, care provine din felul cum a ales din vocabularul limbii cuvintele, cum le-a împerecheat, unde le-a orînduit în propoziţie etc., din felul cum a folosit sintaxa limbii. Unii se exprimă în fraze ample, cu multe conjuncţii şi subordonate, alţii, dimpotrivă, în fraze mai simple, cu propoziţii mai mult juxtapuse decît subordonate etc.; toate acestea sînt, evident, în legătură cu fondul de idei pe care le exprimă scriitorul, poetul şi omul în general. Stilul este un fel particular de a se exprima în cadrul limbii care e comună tuturor.

Pe de altă parte, fiecare limbă are anume trăsături, care o deosebesc de alta nu numai ca vocabular şi sintaxă, ci şi ca stil. În legătură cu aceasta, iată cîteva precizări care interesează gramatica.

PĂRŢILE DE VORBIRE

345. 1) Limba latină, în general, foloseşte cuvintele cu un înţeles mai concret, ceea ce determină acordul după înţeles destul de frecvent.

Limba latină are un număr restrîns de substantive, faţă de numărul verbelor. Substantivele abstracte sînt puţin numeroase; ele se dezvoltă în epoca clasică şi imperială. Romanii, oameni de acţiune, nu numai că au în limbă verbe foarte numeroase, dar le folosesc uneori acolo unde în limba romînă se folosesc adverbe sau alte cuvinte: *(solet* = de obicei, *cupimus optamusque* = dorim cu pasiune).

De la Seneca, numărul abstractelor sporeşte mai mult decît pe vremea lui Cicero (*essentia*, *substantia*, *corporalis*, *personalis)*, dar adevăratul părinte al abstractelor prescolastice în limba latină este Augustinus (sec. IV—V e.n.).

2) Limba latină foloseşte participiile acolo unde în limba romînă se întrebuinţează un cuvînt abstract.

Sicilia Sardiniaque amissae = pierderea Siciliei şi Sardiniei.

Sol oriens et occidens diem noctemque conficit (Cic., N.D., 2, 40, 102).

3) Adjectivele sînt folosite în multe expresii, care se traduc în limba romînă prin substantive, ca de pildă:

prima luce = în revărsatul zorilor;
prima nocte = la începutul nopții;
extrema aestate = la sfîrșitul verii;
per mediam urbem = prin mijlocul orașului;
in summo monte = în vîrful muntelui;

pentru *auditores* se preferă *qui audiunt.*

4) Limba latină nu este înclinată să substantiveze cu ușurință participiile, mai ales că nu are articol; participiul viitor activ, de pildă, nu este niciodată substantivat în limba latină clasică. Numai pluralul neutru era întrebuințat, mai des, ca substantiv:

Vera a falsis disiudicare = a deosebi adevărul de neadevăr; *factum egregium* = fapt deosebit.

Notă. Neutrele plurale au început a fi înțelese în latina tîrzie ca singulare, cum arată faptul că substantivul *gaudia* a dat în franceză *joie*, *fortia* a dat *force*, *iar folia* a dat *foaie.*

Numele de meserii sînt adjective la origine: *aerarius*, *argentarius*, *antiquarius* etc.; vreo 80 din 250 sînt cunoscute numai ca adjective.

În general, adjectivul (mai concret) este frecvent folosit în locul substantivului (mai abstract). Se zice de preferință:

corona aurea = coroană de aur (în loc de *corona auri*); *Venus Praxitelia* = Venus a lui Praxitele (sculptată de Praxitele); *lex Manilia* = legea propusă de Manilius; *pugna Cannensis* = lupta de la Cannae.

Adjectivele erau folosite în construcții în care limba romînă folosește adverbe:

Lupus **superior** *stabat.* — Lupul sta mai sus (Fedrus).

Noctabundus *ad me venit.* — A venit noaptea la mine (Cic.). Adjectivul *(noctabundus)* se referă la persoană.

Nu urmează de aici că limba latină nu folosește adverbe; dimpotrivă, le folosește mai liber decît limba romînă:

Rectissime *sunt apud vos omnia.* — La voi toate sînt foarte juste (Dolabella către Cicero).

346. Din acest mod concret, *spațial*, de a privi realitatea, limba latină folosește cunoscutele adjective *summus*, *primus*, *proximus*, *extremus*, *medius* etc. cu un înțeles anumit:

summus mons = vîrful muntelui (muntele în partea lui cea mai înaltă); *primo impetu* = la începutul luptei ș.a.

În utilizarea gradelor de comparație se face deosebire după numărul obiectelor între care se face comparația: *superior*, *inferior*, *propior*, *prior*, *minor*; cînd e vorba de doi, se folosește comparativul, față de *maximus natu* (cînd e vorba de mai mulți).

Validior manuum dextera est. — Cea mai puternică dintre mîini este dreapta.

S-a folosit comparativul, fiindcă mîinile sînt numai două.

347. *Alegerea cuvintelor.*

Direcția literară, susținută de Cezar îndeosebi, este foarte severă în alegerea cuvintelor: se cere evitarea cuvintelor rare, arhaice, a neologismelor;

trebuie folosite *verba quae nemo iure reprehendat* (Cic., De or., III, II, 40). Scriitorul să se folosească de *verbis usitatis ac proprie demonstrantibus ea quae significari ac declarari volemus* (Cic., De or., III, 13, 49).

CAZURILE SI PREPOZIŢIILE

348. Latina populară este mai înclinată către folosirea cazurilor însoţite de prepoziţii, alături totuşi de cazuri fără prepoziţii.

Latina literară merge pe linia complicării funcţiunii cazurilor fără prepoziţii şi a înmulţirii înţelesurilor lor, îndeosebi la genitiv şi dativ, cazuri cu funcţiuni, în general, mai abstracte. Deci, sintaxa limbii latine literare este mai sintetică, cea populară, mai analitică.

Această tendinţă a limbii literare este determinată de nevoia de a exprima o gîndire mai abstractă; latina literară este limba culturii, însă prepoziţiile latine încă mai au din vechiul lor înţeles adverbial, concret (spaţial, temporal), şi nu pot face serviciul pe care-l fac formele cazuale sintetice (cu desinenţe).

TOPICA

349. Din punct de vedere gramatical, ordinea cuvintelor în propoziţie şi a propoziţiilor în frază este foarte liberă în limba latină. Ordinea cuvintelor nu are funcţiuni sintactice în limba latină ca în limbile moderne. Graţie acestei libertăţi gramaticale, scriitorii latini au largi posibilităţi stilistice în sensul că ei pot aşeza cuvintele acolo unde cade accentul propoziţiei sau al frazei, în locurile în care ochiul şi mintea omului pot fi mai impresionate etc.

Între limba latină şi limbile moderne există o foarte mare deosebire în ce priveşte topica.

Dar dacă gramatical aşezarea cuvintelor şi propoziţiilor este liberă, *stilistic, ea nu este indiferentă.* De exemplu: *Mater puerum amat.* Cuvintele din această propoziţie pot fi aşezate— gramatical — oricum şi nu se schimbă înţelesul:

Amat mater puerum. Puerum mater amat etc.

PROBLEMA GRUPURILOR SINTACTICE

350. Aceasta nu exclude posibilitatea ca şi în latină să fie create *grupe de cuvinte*, folosite mai totdeauna în aceeaşi ordine, de exemplu: *domi militiaeque.* Păstrarea acestui locativ se explică prin frecventa lui întrebuinţare în această formă, fapt care aproape a transformat expresia într-o locuţiune adverbială.

Se zice: *patres conscripti, campus Martius, Sacra via.*

Astfel de grupuri de cuvinte exprimă, de fapt, o singură noţiune.

În limbajul religios, asemenea grupuri sînt mai riguros păstrate: *dea dia, mater Matuta, sacra profana, ius et fas.* Totodată, ele au şi un ritm care ajută la păstrarea lor mereu în aceeaşi ordine.

Scriitorul Plautus constituie un tezaur pentru astfel de expresii (vezi, de pildă, monologul lui Mercurius din *Amphitryo* sau al lui Sosia din aceeaşi piesă).

Deşi acestea sînt expresii uzuale, cînd sînt folosite de scriitori şi poeţi dau un colorit arhaic şi sînt mereu expresive, pentru că ele au unele calităţi: concizie, produc opoziţie sau alăturare, întregire reciprocă, au ritm, aliteraţie sau homoeoteleuton, simetrie etc.

Ele au fost folosite, în afară de poeţi, de toţi scriitorii latini din toate epocile, şi îndeosebi de Sallustius, Titus Livius şi Tacitus.

Astfel de grupuri însă nu pot fi disociate sau inversate, tocmai cu scopul de a atrage atenţia: în loc de *Campus Martius*, se poate zice, cu interes stilistic, *Martius Campus;* în loc de *populus romanus*, *romanus populus* etc.

Sinonimele

351. Oratorii folosesc, de obicei, un stil cu fraze ample *(abundantia stili);* aşa se explică prezenţa sinonimelor, inutile din punct de vedere gramatical, dar cu un apreciabil efect stilistic.

În general, însă, la scriitorii de talent, aşa-zisele sinonime nu sînt de prisos, căci dau impresii variate, fie sonore (auditive), fie vizuale, fie chiar cu nuanţe de înţeles.

Folosirea lor nu este aşa de lesnicioasă, pentru că ridică problema proprietăţii cuvintelor.

Atributul

352. În limbile moderne, atributele adjectivale şi genitivale se aşază în apropierea substantivului determinat, fie înaintea, fie în urma lui; în limba latină, ele sînt aşezate, de obicei, mai departe de substantiv:

Tantam *ingenuit animantibus conservandi sui natura* **custodiam.** — Atît de mare este la vieţuitoare instinctul de conservare cu care le-a înzestrat natura (Cic., N.D., II, 124).

Totuşi se constată şi tendinţa de a apropia epitetul de substantivul său, dar nu formează o grupă propriu-zisă gramaticală; este o chestiune de stil.

Se poate observa că adjectivul epitet se aşază mai des înaintea substantivului, pe cînd adjectivul cu valoare predicativă (nume predicativ) se aşază după substantivul său (ca în limba rusă):

Bona voluntas = *bonavoluntas* = bunăvoinţă (*bona:* epitet); *di immortales* = zei (care sînteţi) nemuritori (predicativ); *Iovi optimo maximo* = lui Iupiter, care este cel mai bun şi cel mai mare (predicativ).

Această observaţie este valabilă pentru toate felurile de adjective epitete, pronume demonstrative, numerale (afară de adjectivele şi pronumele posesive, care obişnuit sînt postpuse):

Habetis ducem memorem vestri, oblitum sui (Cic., Cat., 4, 19).

Aes alienum (*alienum* nu exprimă o însuşire, nu este epitet).

Atributul în genitiv este, în general, postpus, cînd atributul genitival exprimă conţinutul: *alimenta carnis.*

Verbul

353. Principiul aşezării verbului şi, în general, a oricărui cuvînt, stă în importanţa pe care i-o acordă, în gîndirea sa, scriitorul. Verbul este frecvent aşezat la sfîrşitul propoziţiei.

Locurile cele mai de seamă sînt începutul și sfîrșitul propoziției (frazei), precum și înainte de pauză (virgulă, punct și virgulă). Psihologic, se explică lesne de ce aceste locuri sînt cele mai importante.

De aceea, cuvintele accesorii, în limita în care sînt necesare (pronume, adverb), se pun după cuvintele importante:

Iupiter te digne perdat. Magnus ille Alexander. Pronumele relativ stă la început: *quique*, însă, după un alt cuvînt: *Suum cuique tribuendum. Qua de causa.*

Adverbul

354. Adverbul stă obișnuit înaintea verbului (*parum diu vixit* (Cic.,)), ca și complementul verbului.

Conjuncțiile

355. Conjuncțiile sînt puse, de obicei, la început; unele, cum sînt *cum*, *ut*, *ne*, *dum*, *quia* și altele, pot sta după un pronume relativ și chiar după un alt cuvînt important:

Quae **cum** *ita sint, Catilina, perge quo coepisti* (Cic., Cat., I, 5).
Id ille **ut** *audivit, domum reverti noluit* (Nepos).
Scio filius **quod** *amat meus* (Pl.).

Deci, vechea libertate în așezarea cuvintelor nu se pierde.

Prepozițiile

356. În principiu, prepozițiile și-au fixat locul imediat înaintea substantivului, dar *tenus*, *versus*, *causa*, *gratia* se așază după substantiv. La celelalte prepoziții, abaterile de la norme sînt rare. De exemplu:

Per ego te **deos** *oro* (Terent.).
Si **quos** *inter = si inter quos.*

Cînd e vorba de o expresie formată din cuvinte polisilabice și o prepoziție monosilabică, prepoziția se pune la mijloc:

Magna **cum** *laude.*
Qua **in** *urbe . . . Ista* **in** *re . . . Quem* **ad** *modum. Quam* **ob** *rem.* Mai mult: prepozițiile pot fi uneori separate de cuvintele lor:

1. Printr-un atribut în genitiv și chiar o propoziție: **Propter** *Hispanorum, apud quos consul fuerat,* **iniurias** . . .
2. Prin unele mici particule:

Post vero Sullae **victoriam** (Cic., Of.).
Post autem Alexandri Magni **mortem** (Cic.).

3. Printr-un adverb și alte construcții:

Ad *bene* **vivendum, ad** *bene de omni republica* **promerendum** etc.

ORDINEA RITMICĂ

357. Ritmul este folosit și în proză. Limba latină — cel puțin cea literară clasică — este mult mai muzicală decît limbile moderne. Latina are silabe cu cantități deosebite și dispune de un accent muzical (accent tonic), care cere ca silaba de sub accent să fie pronunțată ca o notă muzicală mai ridicată (v. versificația nr. 364).

Pentru ca exprimarea să aibă o muzicalitate oarecare, latina evită, de pildă, un șir continuu de cuvinte monosilabice sau polisilabice, care nu dă o cadență variată.

Scriitorii și mai ales oratorii alternează cuvintele lungi cu altele mai scurte, iar la sfîrșit termină uneori cu o frîntură de vers, care se cheamă *clausula.*

Clausula pe care se pare că o preferă Cicero este *dihoreul:* — ∪ — ∪. El o socotește ca fiind cea mai armonioasă: *ădmŏvĕrĕt; summī iŭbĕrĕt.*

Cicero folosește prea frecvent în discursuri finala *ĕssĕ vĭdĕātŭr*, ceea ce a dat prilej de ironie din partea unora.

FRAZĂ ȘI PERIOADĂ

358. Aceste două construcții nu sînt identice. Definiția frazei a fost dată la nr. 232

Perioada este o propoziție sau o frază cu o construcție deosebită, dar mai ales o frază cu o anume structură.

Numele de perioadă este grec și înseamnă *drum ocolit*; în limba latină se numește *circuĭtus* (drum împrejur) sau *conversio verborum* (mișcarea de învîrtire a cuvintelor etc.).

În fraza și perioada latină, propozițiile se așază după impresiile, în general *vizuale*, pe care le provoacă realitatea reflectată de scriitor. Cum aceste impresii vin simultan, nu pe rînd, fraza latină caută să le exprime ca atare, tinde deci să formeze prin cuvinte și propoziții un *tablou.*

De aici, faptul constatat că în limba latină, deseori, propozițiile nu se succed ca în limbile moderne, ci se întrepătrund:

Sed cur tam diu de uno hoste loquimur . . . quem, quia, quod semper volui, murus intersit, non timeo. — Dar de ce vorbim atît timp despre un dușman de care nu mă tem, fiindcă este la mijloc un zid, așa cum am voit întotdeauna.

SCHEMA

Principală	Subordonată gr. I	Subordonată gr. II	Subordonată gr. III
Sed cur de uno hoste loquimur	*quem* *non timeo*	*quia* *murus* *intersit*	*quod semper* *volui*

În schema dată la nr. 232 este alt tip de perioadă; autorul a enunțat subiectul principalei la început, apoi a menționat prin subordonate toate circumstanțele pe care le-a socotit necesare și abia la urmă a pus predicatul principalei; cu aceasta s-a încheiat perioada, dînd impresia unei reveniri

la punctul inițial (subiectul). Cititorul sau ascultătorul rămîne încordat pînă la sfîrșitul frazei și abia la urmă îi apare în minte un înțeles complet, o *imagine de ansamblu.*

359. Iată cîteva deosebiri între fraza-perioadă latină și fraza din limbile moderne:

In latină	In limbile moderne
La baza perioadei stă o vedere de ansamblu a întregului cuprins al perioadei, de aceea propozițiile subordonate pot fi așezate între subiectul și predicatul principalei, distanțîndu-le foarte mult (predicatul se poate afla și la peste 50 de cuvinte de subiectul lui).	Propozițiile se succed și fiecare are un înțeles complet, oarecum satisfăcător pentru cel ce aude; mersul este egal, mai uniform și, deci, monoton.
Mersul perioadei latine se face prin întreruperi: se enunță o parte, pare că este părăsită, se introduce alta etc.; se procedează prin salturi; rezolvarea deplină a chestiunilor lăsate în suspensie, prin propozițiile întrerupte, vine tocmai la sfîrșitul perioadei	În limbile moderne, cititorul înțelege pe rînd despre ce este vorba.
Fraza latină este mai concretă.	Fraza modernă este mai abstractă.

FIGURILE DE STIL

360. Cuvintele nu au înțeles rigid fixat; ele pot fi folosite uneori cu un înțeles total schimbat față de acel din vorbirea zilnică, obișnuită; cuvintele sînt capabile deci să exprime alte obiecte decît acelea cărora le corespund prin definiție. Mintea sezisează unele asemănări sau unele legături între lucruri și numește cu un cuvînt altceva decît înțelesul lui obișnuit. De exemplu: cuvîntul *buză*, o parte din figura omului, înseamnă însă și *buza paharului*, *buza oalei* etc.

Cuvîntul *carieră* poate însemna *carieră de piatră*, dar și *carieră* = profesiune. A *îmbrățișa o carieră* nu înseamnă a îmbrățișa o carieră de piatră, ci a-și alege o profesiune.

Acest fel de a folosi cuvintele și expresiile se cheamă *figură* (sens figurat).

Prin *figuri*, scriitorii și vorbitorii exprimă ceea ce nu se poate reda prin înțelesul obișnuit; grație posibilității de a folosi cuvinte cu sens figurat, mintea omului poate exprima tot ceea ce gîndește, cu orice nuanță. Numărul cuvintelor într-un dicționar oricît de dezvoltat rămîne totuși limitat la cîteva zeci de mii. Mintea și simțirea omului însă nu au limite în nuanțele pe care le pot avea în mișcarea lor și care se cer a fi exprimate.

Figurile care servesc la realizarea acestui scop sînt *tropii* și, în primul rînd, *metafora.*

În limba scrisă şi cea vorbită, omul caută să dea vorbirii sale o formă cît mai convingătoare, mai multă vioiciune şi frumuseţe. De aceea foloseşte, pe lîngă tropi, şi alte *figuri*, care sînt la îndemîna oricărui vorbitor.

Tropii

361. *Tropii* (cuvînt grec: tropo = abat, schimb); în astfel de *figuri*, cuvîntul îşi schimbă sensul lui obişnuit, propriu, şi ia alt înţeles, pe care nu-l păstrează decît accidental. Dacă se schimbă cuvintele, se pierde şi *figura*. Tropii sînt:

4) **Metafora** (cuvînt grec: transpunere; în latină : *translatio*). În această *figură*, cuvîntul nu mái are înţelesul lui obişnuit, ci *un* altul, numit *sens figurat*. O astfel de schimbare se face pe baza unei comparaţii care are loc în mintea vorbitorului. Este o figură prin excelenţă poetică şi are un foarte mare rol în vorbire.

Flos Italiae = floarea Italiei (adică *tinerimea*).

Toată *floarea* cea vestiţă a întregului Apus (M. Eminescu).

Fabius scutum Romanorum fuit; Marcellus **gladius.** Fabius a fost scutul romanilor; Marcellus, sabia.

Sint **florentes** *cives mei* (Cic., Mil., 93).

Currit *oratio* (Cic.). *Iudicia* **iacebant.**

Ad gubernacula *rei publicae* **sedere** = a şedea la cîrma statului (Cic., Am., 18, 51).

a. **Catachreza,** o metaforă născută din lipsă de cuvinte proprii: *foaie de hîrtie, dos de hîrtie.*

b. **Alegoria,** o metaforă continuă, un şir de metafore, toate relative la acelaşi obiect (v. oda a XIV din cartea I a lui Horatius).

2) **Metonimia.** Prin această figură, în locul cuvîntului propriu se foloseşte un altul. Între obiectele exprimate de aceste cuvinte există o corelaţie:

Furit Vulcanus. — Se întăreşte vulcanul (adică focul). Corelaţia se prezintă sub diverse raporturi:

a. *Cauza* pentru efect: *Mars = bellum; Ceres = fruges.*

b. *Efectul* pentru cauză: *odores = suffimenta.*

c. *Posesorul* pentru lucrul posedat: *ardet Ucalegon* = arde casa lui Ucalegon (Verg.).

d. *Autorul* pentru operă: *in Platone leginus.*

e. *Cuvintele abstracte* pentru cele concrete: *vicinitas = vicini* şi invers.

3) **Sinecdoca** (cuvînt grec: a lua împreună) este o metonimie aplicată mai mult la cantitate; există cînd se ia:

a. *Pars pro toto: tectum = domus; puppis* şi *carina = navis.*

b. *Totum pro parte: poeta = Homerus.*

c. *Singularul pentru plural* şi invers: *miles = milites.*

4) **Antifraza** (contrariul adevărului) e o metalepsă exagerată: *Eumenide* = furii, *Pontus Euxinus* = marea ospitalieră (cu toate că, în realitate, grecii o socoteau rea pentru navigatori).

CELELALTE FIGURI

362. Unele figuri țin, în primul rînd, de fondul de idei. Se numesc *figuri de gîndire;* ele *nu schimbă* înțelesul cuvintelor.

Iată cîteva:

1) **Exclamația:** *O tempora! O mores!... Ubinam gentium sumus!*

2) **Imprecația,** un blestem solemn contra cuiva (v. în Eneida, IV, blestemul Didonei înainte de a se sinucide).

3) **Apostrofa** este figura prin care oratorul se adresează pe neașteptate către alții decît către cei cărora le vorbește:

Troiaque nunc staret, Priamique arx alta **maneres** (Verg., Aen., II, 56).

4) **Personificarea** sau prosopopeea este figura prin care se atribuie mișcare, acțiune, sentimente, lucrurilor neînsuflețite; prin prosopopee se redau neînsuflețitele ca vorbind, personajele absente ca prezente etc. (v. celebra prosopopee a patriei la Cic., Cat., I, 7, 18).

5) **Ironia,** figura prin care se înțelege contrariul celor afirmate:

A quo repudiatus ad sodalem tuum, **virum optimum,** *M. Marcellum demigrasti* (Cic., Cat., I, 8, 19).

6) **Hipotipoza** *(sub oculus subiectio)*, o descriere plastică, prin care se aduc parcă obiectele sub ochii ascultătorilor sau cititorilor; constă îndeosebi în folosirea timpurilor prezente în locul celor trecute (v. nr. 216).

7) **Antiteza,** figura prin care una din părți se opune celeilalte: *Ars* **longa,** *vita* **brevis.**

8) **Hiperbola,** o exagerare voită, pentru a face efect mai adînc asupra cititorilor: *luce clarior* = mai strălucitor decît lumina.

9) **Litota** (opusul hiperbolei) este o expresie prin care vorbitorul urmărește să spună mai puțin decît este în realitate: în loc de *inimicus, non amicus; non ignoro = scio; non facilis = difficilis.*

10) **Prolepsa** (anticipare) prin această figură se dă cu anticipație ca realizat ceea ce se va înfăptui ulterior:

Incute vim ventis **submersasque** *obrue puppes.* — Dă forță vînturilor și scufundă corăbiile (cuvînt cu cuvînt: și aruncă în mare corăbiile scufundate) (Verg., Aen., I, 89).

11) **Aluzia,** o figură care face pe ascultător să se gîndească la ceea ce a intenționat, nu la ceea ce a spus vorbitorul.

12) **Interogația oratorică.** Prin aceasta, vorbitorul caută să atragă atenția ascultătorilor: Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere quod iam tua sponte faciebas? (Cicero).

FIGURILE GRAMATICALE

363. Prin aceste figuri, vorbitorul înfrînge oarecum regulile obișnuite, pentru a da o coloratură oratorică vorbirii sale:

1) **Syllepsa** este figura prin care un cuvînt (de obicei predicatul) se subînțelege la altă formă decît aceea la care se găsește predicatul exprimat într-una din propoziții:

Beate vivere alii in alio, vos in voluptate ponitis = alii **ponunt** *in alio, vos... ponitis* (Cic., Fam., II, 27, 86).

2) **Elipsa** constă în omiterea unor cuvinte, care, conform prescripţiilor gramaticale, ar fi trebuit puse:

Ventum est ad Vestae (Hor.) (elipsă: *aedes*).

Notă.

Nu trebuie să se considere elipsă acolo unde, în traducere, după construcţia frazei romînești, este necesar să se adauge un cuvînt, două... O propoziţie ca. — *omnia praeclara rara* este în limba latină o propoziţie normală, firească.

Elipsa face ca exprimarea să fie scurtă, *brachilogică*. Elipsa este frecventă în dialogurile vii, cînd persoanele vorbesc în situaţii concrete, cunoscute de cei ce ascultă etc.

3) **Pleonasmul** este contrariul elipsei: se adaugă cuvinte care par de prisos din punct de vedere al înţelesului logic al propoziţiei. El este de folos pentru frumuseţea stilului, pentru precizie etc.:

Diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani conveniant (Caes.). *Ut ego sciam, sentiam, intellegamque. Salvum et servatum.*

4) **Anacolutul,** figura prin care se indică despre ce este vorba (prin nominativ de obicei) şi se trece la altă construcţie gramaticală, iar cele scrise rămîn fără legătură sintactică:

Servitium... paupertas divitiaeque, libertas, bellum, concordia... haec soliti sumus... eventa vocare. — Sclavia, sărăcia şi bogăţiile, libertatea, războiul, unirea... pe acestea de obicei le numim noi întîmplări (Lucret., I, 455).

5) **Asyndeton,** lipsa de conjuncţii, îndeosebi în fraza paratactică (v. nr. 234); v. de ex. Caes., B. G., I, 3, 1; I, 7, 2 etc.

6) **Polysyndeton,** contrar asyndetonului.

7) **Anafora** constă din aşezarea aceluiaşi cuvînt la începutul mai multor propoziţii:

Nulli *fides eius*, **nulli** *opera*, **nulli** *res familiaris defuit* (Nep., Cin., 4).

8) **Epifora** este repetarea aceluiaşi cuvînt la sfîrşitul propoziţiilor:

Cui **dedit?** *per quem* **dedit?** *quantum* **dedit?** (Cic.).

9. **Chiasmul** este aşezarea crucişă a unor cuvinte:

Peius victoribus Sequanis quam Haeduis victis accidisse (Caes.).

1. **Victoribus** ↖↗ 2. *Sequanis*
3. *Haeduis* ↙↘ 4. **Victis.**

10. **Repetiţia** (epizeuxa) este reluarea imediată a aceluiaşi cuvînt:

Virtus, virtus, inquam, et conciliat amicitias et conservat (Cic., Lael., 27, 100).

11) **Histeron-proteron** exprimă acţiunile invers decît în ordinea lor firească:

Moriamur et in media arma ruamus. — Să murim şi să ne aruncăm în mijlocul luptei (Verg., Aen., II, 353).

12) **Hendiada** este figura prin care scriitorul exprimă, folosind două substantive coordonate, o relaţie care în mod obişnuit se redă printr-un substantiv + un adjectiv sau un alt substantiv în genitiv:

Pateris *libamus et* **auro** (în loc de *aureis pateris* sau *auri pateris libamus).* — Facem libaţiuni din cupe de aur (Verg., G., 2, 192).

13. **Hipallage** este figura în care sînt schimbate raporturile firești din realitate:

Capitolio regina **dementes ruinas** *parabat.* — O regină nebună (Cleopatra) pregătea ruina Capitoliului (Hor., Od., I, 37, 6); *dementes* este acordat cu *ruinas*, deși califică pe *regina*.

14) **Zeugma,** figura în care predicatul se referă la mai multe substantive, dar ca sens nu-i propriu pentru toate:

Alii naufragiis alii a servis **interfectum** *Magonem scriptum reliquerunt.* — Unii ne-au lăsat scris că Mago a pierit în naufragiu, alții că a fost ucis de sclavi (Nep., Han, 8); *interfectum* este propriu pentru *a servis.*

15. **Reticența** este întreruperea bruscă a vorbirii: ...Quos ego...! (Verg., Aen., I, 135).

16) **Oximoron**, figura în care, pentru exprimarea unei idei, se folosesc cuvinte cu sensuri opuse: *Discors concordia* (Ov., Met., 1, 4, 33).

Absentes adsunt et *egentes abundant*... (Cic., Lael., 7, 23).

17) **Homoeoteleuton** este întrebuințarea unor cuvinte cu aceleași silabe finale:

Nec rei publicae consuluisti, nec amicis profuisti nec *inimicis restitisti* (Cic.).

18) **Aliterația** este alăturarea de cuvinte cu aceleași inițiale:

V*ixi* și **v***ictor.* **V***i* **v***icta* **v***is.*

Notă. Este mult folosită în poezia populară. Dintre poeți, Ennius face abuz, de exemplu: O *T*ite, *t*ute, *T*ati *t*ibi *t*anta *t*yranne *t*ulisti!

VERSIFICAȚIA

364. Versificația latină cuprinde două părți:

1. *Prosodia*, care dă regulile pentru cunoașterea cantității silabelor dintr-un cuvînt și

2. *Metrica*, un ansamblu de reguli privitoare la ritm, măsură și alcătuirea versurilor.

Cuvîntul *prosodie* derivă din grecescul προσῳδία, care înseamnă o melodie de însoțire a unui text vorbit. A început să însemne apoi melodia sau, mai bine-zis, modulația vocii — modulație avînd ceva muzical în ea — care însoțea pronunțarea unui cuvînt.

Acum, termenul arată știința care are de obiect cantitatea silabelor.

*
* *

Pentru a stabili o deosebire de mare importanță între accent și cantitate, se poate lua un exemplu din limba romînă:

A fost odată ca-n povești.

Notînd cu o linioară silabele accentuate și cu o semilună pe cele neaccentuate, se obține următoarea schemă: ∪ — ∪ — ∪ — ∪ —

În acest vers, silabele accentuate revin la distanțe egale și din această revenire regulată se produce armonia versului, care se numește *ritm.* În limba romînă, *a accentua* înseamnă a pronunța mai intens, mai tare, o silabă decît pe cele vecine. Din accentuarea la intervale regulate se naște *ritmul.* Limba romînă mai cunoaște și rima, adică potrivirea ultimelor silabe a două versuri.

Exemplu:

A fost odată ca-n povești,
A fost ca niciodată,
Din rude mari, împărătești
O prea frumoasă fată.
(M. Eminescu-*Luceafărul*)

Ultima silaba a cuvîntului *împărătești* se potrivește cu ultima silabă a cuvîntului *povești*, iar cuvîntul *fată* rimează cu *niciodată*.

Deci, armonia unui vers romînesc constă din *ritm* și *rimă*.

În limba latină, *a accentua* și *a citi* un vers după regulile prosodiei nu era același lucru. A accentua însemna a însoți silaba accentuată de o modulație a vocii, așa cum nu se întîmplă în limba romînă, unde accentul este pronunțarea mai tare a unei silabe: *Accentus*, *ad* + *cantus* = προσ + ωδία = însoțire melodioasă la pronunțarea unei silabe.

Înainte de a da regula accentului, trebuie observat că în limba latină *cantitate* înseamnă durata, timpul consumat în pronunțarea unei silabe. O *silabă lungă* este pronunțată mai mult timp decît o silabă scurtă. A cunoaște cantitatea unei silabe înseamnă, deci, a ști dacă acea silabă este lungă sau scurtă. În versul latinesc:

Conticuere omnes intentique ora tenebant, silaba *con*, fiind lungă, se va pronunța, de exemplu, timp de două secunde, pe cînd silabele *ti-cu*, fiind scurte, se vor pronunța fiecare în cîte o secundă, sau, în termeni muzicali, *con* va fi o pătrime, iar *ti-cu*, fiecare cîte o optime. Aceasta în teorie, căci în practică se scandează — astăzi — accentuînd silabele lungi ale versului fără o oprire mai îndelungată asupra lor, așa cum făceau romanii.

În limba latină, accentul stă pe silaba penultimă, cînd este lungă; dacă aceasta este scurtă, accentul trece pe antepenultima.

Este de ajuns să fie cunoscută cantitatea silabei penultime a unui cuvînt, pentru a putea pune corect accentul. *Prosodia* dă regulile după care se cunoaște lungimea unei silabe. De exemplu, în *Italia* este accentuată silaba *ta*, antepenultimă, deoarece *li* este scurtă, conform regulii *vocalis ante vocalem brevis est*. Așadar, cunoașterea *prosodiei* este necesară nu numai pentru scandarea unui vers, ci și pentru accentuarea corectă a unui cuvînt.

Dacă, însă, la accentuarea unui cuvînt este suficientă cunoașterea silabei penultime a lui, cînd este vorba de scandarea unui vers, trebuie cunoscută cantitatea silabelor tuturor cuvintelor ce compun acel vers. Foarte multe silabe sînt lungi din natură, și pentru cunoașterea lor trebuie consultat dicționarul. Cunoașterea precisă a regulilor prosodice care se pot da, susținută de ajutoarele metricii, scutește de recurgerea în fiecare clipă la dicționar.

PROSODIA

Reguli generale prosodice

Pentru cantitatea silabelor se pot da cîteva reguli generale, aplicabile tuturor cuvintelor, indiferent de categoria morfologică din care fac parte. Astfel, sînt *lungi:*

1) *Silabele urmate de două consoane* sau de o consoană dublă. De exemplu: *corrumpenda;* acest cuvînt este format numai din silabe lungi; la accentuare nu se ia în considerare decît silaba *pen*, penultima, care este lungă, deci accentuată. Însă, la scandarea acestui cuvînt, se ține seama și de cantitatea celorlalte silabe, care sînt lungi.

2) *Silabele formate din diftongi:* în *praesidium*, silaba *prae* este lungă, fiind un diftong; în *aurum*, *au* este lungă, fiind un diftong.

3) *Silabele provenite din contracțiune: nil* din *nihil*, *cogo* din *co* + *ago*, *copia* din *co* + *opia*, *malo* din *magevolo*, *momentum* din *movimentum*, *examen* din *exagmen*.

4) *Silabele lungi din natură*, pe care le arată dicționarul; dicționarul a tras concluzia că sînt lungi datorită faptului că toți poeții le considerau ca atare.

Este cunoscut obiceiul ca silabele lungi să se însemneze cu o linioară orizontală pusă deasupra lor —, cele scurte, cu o semilună ˘, iar cele care sînt cînd lungi, cînd scurte, cu ⏑ : ā lung, ă scurt, a̯ cînd lung, cînd scurt.

Sînt scurte:

1) *Silabele a căror vocală este urmată de vocală: Italĭa;* chiar diftongii se scurtează cînd sînt urmați de o vocală: în *prăeire*, silaba *prae*, deși diftong, este scurtă, fiind urmată de vocala *i*.

2) *Silabele scurte din natură* (se găsesc în dicționar).

3) *Silabele inițiale, care în silabă neinițială se închid: ămicus*, fiindcă, dacă este compus cu *in*, dă *inimicus*, deci *a* s-a închis în *i*, fiindcă este scurt; *iaceo* > [1] *coniicio*, *taceo* + *cum* = *conticeo*.

Trebuie reținut faptul că *muta cum liquida* nu fac poziție. Ex.: *pa-tris*, silaba *pa* este scurtă, fiindcă *t* (consoană mută) este urmată de *r*, lichidă; lichide sînt: *l*, *r*. Ca să nu facă poziție, *muta cum liquida* trebuie să facă parte din aceeași silabă, căci, dacă, bunăoară, cuvîntul *patris* se citește *pat* + *ris*, atunci silaba *pat* este lungă. Trebuie însă ca *lichida* să fie după *muta* și nu înaintea ei, *muta* să nu mai fie însoțită de o altă consoană, iar *lichida* să nu fie dublă.

Litera *h* este considerată ca o simplă aspirație, iar nu ca o consoană, de aceea nu face poziție: *stomăchus*, *trăho: a* este scurt, căci este *vocalis ante vocalem*.

Qu nu face poziție: *ăqua*.

Toate consoanele, afară de *c* și *s*, cînd sînt la sfîrșitul unui cuvînt, scurtează vocala dinaintea lor: *spectăt; a*, lung din natură, fiind tema verbului de conjugarea I, este totuși scurtat de *t;* scurtează silabele dinaintea lor, în acest caz, mai ales *r*, *t* și *m*.

Cînd un cuvînt care se termină cu vocală este urmat de un altul începînd cu vocală, spre a se evita *hiatusul*, — căscătură, se face eliziunea vocalei finale: *Conticuere omnes intentique ora tenebant*. Silabele *re* și *que* nu contează în măsura versului, căci sînt elidate.

Eliziunea se face și la silabele terminate în *m:*

Monstrum horrendum informe ingens cui lumen ademptum. Silaba *um* se elidează, fiindcă este terminată în *m*, iar litera *h* nu împiedică eliziunea.

Hiatul este admis:

a) înainte și după interjecții: *O et de Latina, o et de gente Sabina;*

[1] Semnul > înseamnă: se transformă în, iar semnul <, provine din.

b) cînd între vocalele care fac hiatus este o punctuaţie însemnate : *Et vera incassu patuit dea. Ille ubi matrem.*

Sinereza — συναίρεσις — sau *sinizesa* — συνέζησις — este reducerea a două silabe la una singură: *dehinc*, *praeest*, *deest*. În acest caz sînt socotite monosilabe, iar *deinde*, *proinde*, *antehac* sînt socotite de două silabe.

Diereza — διαίρεσις — este fenomenul contrar sinerezii: *siluae* în loc de *silvae*, *miluus* în loc de *milvus*, *soluere* în loc de *solvere*.

Contracţiunea este contopirea a două vocale vecine într-una singură: *huic* este monosilab, *eodem (eo* este diftong*)* este de două silabe.

Afereza este suprimarea silabei de la începutul unui cuvînt: *sum* în loc de *esum*, *ruere* în loc de *eruere*.

Sincopa este suprimarea unei silabe la mijlocul cuvîntului: *divum* în loc de *divorum*, *virgo* în loc de *virago*, *periclum* în loc de *periculum*, *laudarunt* în loc de *laudaverunt*, *praeda* în loc de *praehenda*.

Apocopa este suprimarea unei silabe la sfîrşitul cuvîntului: *dic* în loc de *dice*, *duc*, *fac*, *fer* în loc de *duce*, *face*, *fere ; viden*, *ain*, *satin* în loc de *videsne*, *satisne*, *aisne*. Şi în acest caz cuvintele îşi păstrează accentul pe silaba pe care-l aveau înainte de apocopă, astfel că: aĭn, vidĭn, satĭn au accentul pe ultima silabă.

Sistola este scurtarea unei vocale lungi: *stetĕrunt* în loc de *stetērunt*.

Diastola este fenomenul contrar. Astfel, *Italia* are toate silabele scurte; pentru a putea însă intra în hexametru, I de la începutul cuvîntului s-a considerat lung.

METRICA

Numele provine din cuvîntul grec μέτρον, care înseamnă *măsura în formarea versurilor.*

Un vers se compune din *picioare*, care sînt formate, cantitativ, din acelaşi număr de silabe, adică au o valoare prosodică egală, chiar dacă n-au acelaşi număr de silabe: un *dactil* — ∪ ∪ poate fi înlocuit printr-un spondeu — —, căci ambele picioare au aceeaşi durată, ceea ce este esenţialul versului antic.

Din combinarea mai multor picioare se naşte un *vers*, iar din combinarea mai multor versuri se formează *strofele ;* mai multe strofe formează o *oáă:* ᾠδή Este de reţinut faptul că picioarele diferitelor versuri se deosebesc între ele prin valoarea prosodică, deci prin durata lor şi prin aşezarea silabelor: unele versuri încep cu silabele scurte, altele cu silabele lungi. Cele mai însemnate feluri de picioare sînt următoarele:

De două silabe

spondeul: ´ _ aūrō;
pirihiul: ∪ ∪ dĕă;
troheul: ´ ∪ sīlvă;
iambul: ∪ ´ tăcēs;

De trei silabe

amfibrahiul: ∪ ´ ∪ lĕgēbĭt;
amfimacer (cretic): ´ ∪ ´ lēgĕrās;
tribrahiul: ∪ ∪ ∪ lĕgĕrĕ;
dactilul: ´ ∪ ∪ sīdĕră;
anapeştul: ∪ ∪ ´ rĕdĕūnt;
molosul: ´ ´ ´ āngēbānt;

De patru silabe

ionicul minor: ∪∪ ´ ´ tĕtĭgērūnt;
ionicul maior: ´ ´ ∪∪ prōrēpsĕrăt.

Despre picioarele care au silabele lungi la început continuînd cu cele scurte, se zice că au *ritm descendent*, iar despre cele care au silabele scurte la început, că au *ritm ascendent*. Fiindcă după fiecare vers se face o pauză, care face ca silaba ultimă să fie indiferentă din punct de vedere al cantității, ultimului picior poate să-i lipsească o silabă, să fie trunchiat, și atunci se numește *catalectic*. Cînd are silabele complete, i se spune *acatalectic;* cînd îi rămîne o silabă, i se spune: *catalecticus in syllăbam;* cînd îi rămîn două, i se spune *catalecticus in dissyllăbum.*

Cînd ultimul picior are o silabă mai mult, care, de obicei, este *que* sau *ne* și care se elidează, versul următor începînd cu o vocală, se numește *hipermetru* sau *hipercatalectic*. Versurile iau denumirea picioarelor din care se compun: *dactilic*, cînd este compus din dactili, *iambic*, din iambi etc.

VERSURILE

1. Versuri dactilice

Hexametrul. Este un vers format din șase picioare dactilice. Schema sa este: ´ ∪ ∪ / ´ ∪ ∪ / ´ ∪ ∪ / ´ ∪ ∪ / ´ ∪ ∪ / ´ ⏑ . După cum se vede, ultimul picior poate fi un spondeu sau un troheu. De regulă, piciorul al V-lea trebuie să fie un dactil. Adesea, el poate fi înlocuit printr-un spondeu, iar versul se numește spondaic. Se poate chiar ca toate picioarele să fie formate din spondei, și atunci versul dă o impresie de maiestate și gravitate:

Appa (rent ra) ri nan (tes in) gur gi te vasto.

´ – / ´ – / ´ – / ´ – / ´ ∪ ∪ / ´ –

Dactilii dau versului un ritm sprinten:

´ ∪∪ / ´ ∪∪ / ´ ∪∪ / ´ ∪∪ / ´ ∪∪ / ´ ∪

Sed fugit / intere / a fugit / irrepa / rabile / tempus.

Cezura. În pronunțarea hexametrilor dactilici, din cauza lungimii lor, se simte nevoia unei opriri pentru a respira, *numită cezură* (de la verbul *caedo*-tai), care împarte versul în două jumătăți numite *emistihuri.* Dacă pauza se face după silaba accentuată, se numește *masculină*, dacă se face după silaba slabă, se numește *feminină.* Cezura cea mai întrebuințată este cea *pentemimeră*, după a cincea jumătate de picior a versului /πέντε = cinci, ἡμί = jumătate și μέρος = parte). Cezura se arată prin semnul //

Donec eris felix mul tos nume rabis a micos.

´ ∪∪ / ´ – / ´ – // – / ´ ∪∪ / ´ ∪∪ / ´ –

(cezură pentemimeră masculină)

Cezura *heftemimeră* se află după a șaptea jumătate de picior; versurile cu această cezură mai au de obicei, și o cezură după a treia jumătate de picior, numită *trimimeră*:

Inde to ro pater Aene as sic orss ab alto.

´ ∪∪ / ´ – // ∪∪ / ´ – / ´ – // – / ´ ∪∪ / ´ –

În afară de cezura trimimeră, hexametrul cu cezura heftemimeră mai are și o a treia cezură, după prima silabă scurtă din piciorul al treilea, numită *trohaică :*

Pur pure / os // mori / tura // ma / nu // dis / cindit a / mictus.
– ∪∪ / – // ∪∪ / – ∪ // ∪ / – // – / – ∪∪ / – –
trimimeră trohaică heftemimeră

Există, în fine, cezura *bucolică*, întrebuințată de bucolici, după piciorul al IV-lea, cînd el termină fraza:
Dic mihi /Damoe/ta cu/ius pecus? // An Meli boei?

– ∪∪ / – – / – – / – ∪∪ // – ∪∪ / – –

Pentametrul. Este un hexametru dactilic căruia îi lipsește jumătatea slabă în picioarele al III-lea și al VI-lea. Este, adică, catalectic în picioarele al III-lea și al VI-lea; deci, acest vers este compus din două emistihuri, dintre care, numai în primul, jumătatea slabă a dactililor se poate înlocui printr-o silabă lungă. Cezura pentametrului este după primul hemistih;

Tem pora / si fue/rint // nubila solus e/ris.
– ∪∪ / – ∪∪ / – // – ∪∪ / – ∪∪ / –

Acest vers se întrebuințează unit cu un hexametru, formînd astfel un *distih elegiac*:
Tu procul eventura vides tibi deditus augur.
Scit bene quid fati provide cantet avis.

2. Versurile iambice

Versurile iambice sînt formate din picioare, întocmai ca și cele dactilice, numai că piciorul în versurile iambice este iambul ∪ —. Jumătatea lungă a piciorului poate fi înlocuită prin două scurte, și atunci se obține: ∪ ∪ ∪ adică un tribrahiu. Două picioare iambice formează o *dipodie*, patru picioare, *o tetrapodie*, șase picioare, *o hexapodie* etc. Cele mai însemnate versuri iambice, sînt:
Iambicul senar, format din șase picioare, adică din șase iambi:
Phaselus ille quem videtis hospites (Catullus).

∪ – / ∪ – / ∪ – / ∪ – / ∪ – / ∪ –

Este un vers format numai din iambi. Asemenea versuri se găsesc la Catullus, Vergilius, Horatius, care au imitat pe alexandrini. Cezura este pentemimeră.

3. Versuri trohaice

Versurile trohaice. a căror măsură este piciorul format dintr-un troheu – ∪, au aceleași particularități ca și versurile iambice: jumătatea forte poate fi înlocuită prin două silabe scurte, iar cezura este pentemimeră.

4. Versuri dactilo-trohaice sau logaedice

Logaedic este versul compus din trohei, apți pentru ritmul prozei — λόγος — și din dactili, potriviți pentru cîntec ἀοιδή. Principalele versuri logaedice sînt:

Adonīus, un dactil și un troheu:

– ◡◡ / – ◡ :

Fu git i — ner-mem

Aristophaneus, un dactil urmat de doi trohei:

– ◡◡ / – ◡ / – ◡

Lidia dic per omnes

Pherecrateus, un dactil între doi trohei:

– ◡ / – ◡◡ / – ◡ ;

Portum. Nonne vides ut

Glyconeus, un dactil precedat de un troheu și urmat de doi trohei, dintre care al doilea catalectic:

– ◡ / – ◡◡ / – ◡ / ⏑

Miles te duce gesserit.

Saphicus minor, un dactil între două dipodii trohaice:

– ◡ / – ◡ / – ◡◡ / – ◡ / – ◡

Integer vitae scelerisque purus.

Alcaicus hendecasyllabus, un safic căruia i se ia ultima silabă și i se transpune la începutul versului:

◡ / – ◡ / – – / – ◡◡ / – ◡ / ⏑

Aequam memento rebus în arduis.

Acestea sînt versuri logaedice simple; sînt însă și versuri logaedice compuse:

Asclepiadeus minor, format dintr-o ferecrateu și un aristofanian, ambele catalectice:

– ⏑ / – ◡◡ / – // – ◡◡ / – ◡ / ⏑

Maecenas, atavis edite regibus.

Asclepiadeus maior este un asclepiad mic, între părțile căruia se intercalează un adonic catalectic:

– – / – ◡◡ / – // – ◡◡ / – // – ◡◡ / – ◡ / ⏑

Tu ne quaesieris, scire nefas, quem mihi, quem tibi . . .

Saphicus maior, format din micul safic, în mijlocul căruia se intercalează un adonic catalectic:

– ◡ / – ◡ / – ◡◡ / – // – ◡◡ // – ◡ / – ◡

Te deos oro Sybarin cur properes amando.

Strofele lirice

O strofă este compusă din anumite versuri, care revin la intervale fixe, formînd astfel o unitate.

Strofa safică este compusă din trei versuri safice mici și terminată printr-un adonic:

Integer vitae scelerisque purus — ´ ∪ / ´ – / ´ ∪∪ / ´ ∪ / ´ ⏑
Non eget mauris iaculis, neque arcu, — ´ ∪ / ´ – / ´ ∪∪ / ´ ∪ / ´ ⏑
Nec venenatis gravida sagittis — ´ ∪ / ´ – / ´ ∪∪ / ´ ∪ / ´ ⏑
Fusce, pharetra. — ´ ∪∪ / ´ ⏑

Strofa safică mare este compusă dintr-un aristofanian și un safic mare;

Lydia dic per omnes — ´ ∪∪ / ´ ∪ / ´ ∪
Te deos oro, Sybarin cur properes amando — ´ ∪ / ´ ∪∪ / ´ ∪ / ´ // ´ ∪∪ / ´ ∪ / ´ ⏑

Strofa alcaică este formată din două versuri alcaice de 11 silabe, dintr-un alcaic de 9 silabe și dintr-un vers format din doi dactili și doi trohei:

Vides ut alta stet nive candidum : ⏑ / ´ ∪ / ´ – / ´ ∪∪ / ´ ∪ / ⏑
Soracte, nec iam sustineant onus — ⏑ / ´ ∪ / ´ – / ´ ∪∪ / ´ ∪ / ⏑
Silvae laborantes, geluque — ⏑ / ´ – / ´ – / ´ ∪ / ´ ⏑
Flumina constiterint acuto. — ´ ∪∪ / ´ ∪∪ / ´ ∪ / ´ ∪

Strofa asclepiadă A este formată din trei mici asclepiazi și un gliconic:

Scriberis Vario fortis et hostium — ´ ∪ / ´ ∪∪ / ´ / ´ ∪∪ / ´ ∪ / ⏑
Victor Maeonii carminis alite, — ´ ∪ / ´ ∪∪ / ´ / ´ ∪∪ / ´ ∪ / ⏑
Quam rem cunque ferox navibus — ´ ∪ / ´ ∪∪ / ´ // ´ ∪∪ / ´ ∪ / ⏑
aut equis — ´ – / ´ ∪∪ / ´ ∪ / ⏑
Miles te duce gesserit.

Strofa asclepiadă B este compusă din doi asclepiazi, un ferecrateu și un gliconic:

O navis, referent in mare te novi — ´ – / ´ ∪∪ / ´ // ´ ∪∪ / ´ ∪ / ⏑
Fluctus ! O quid agis ? Fortiter occupa — ´ – / ´ ∪∪ / ´ / ´ ∪∪ / ´ ∪ / ⏑
Portum. Nonne vides ut — ´ – / ´ ∪∪ / ´ ⏑
Nudum remigio latus. — ´ – / ´ ∪∪ / ´ ∪ / ⏑

Strofa asclepiadă este formată numai din asclepiazi mici:

Maecenas, atavis edite regibus — ´ ∪ / ´ ∪∪ / ´ // ´ ∪∪ / ´ ∪ / ⏑
O et praesidium et dulce decus meum, — ´ ∪ / ´ ∪∪ / ´ // ´ ∪∪ / ´ ∪ / ⏑
Sunt quos curriculo pulverem Olym- — ´ ∪ / ´ ∪∪ / ´ // ´ ∪∪ / ´ ∪ / ⏑
picum — ´ ∪ / ´ ∪∪ / ´ // ´ ∪∪ / ´ ∪ / ⏑
Colegisse iuvat, metaque fervidis . . .

Prima strofă archilochică este alcătuită dintr-un hexametru și un vers compus din trei dactili, dintre care al treilea n-are decît o silabă: *trimeter dactylicus catalecticus in syllabam*:

Diffugere nives redeunt iam gramina campis — ´ ∪∪ / ´ ∪∪ / ´ ∪∪ / ´ ∪∪ / ´ ∪∪ / ´ ⏑
Arboribusque comae. — ´ ∪∪ / ´ ∪∪ / ⏑ .

A doua strofă arhilochică este formată dintr-un archilochian (archilochianul este compus din 4 dactili și dintr-o tripodie trohaică, și dintr-o hexapodie iambică catalectică)

Solvitur scris hiems grata vice – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑⏑ // – ⏑ / – ⏑ / – ⏑

veris et Favoni

Trahuntque siccas machinae carinas ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑

Strofa alcmanică este formată dintr-un hexametru obișnuit și dintr-un vers compus din 4 dactili sau *tetrameter dactylicus catalecticus in dissyllabum:*

Laudabunt alii claram Rhodon aut Mitylenen.
Aut Ephesum bimarisve Corinthi.

– ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑
– ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑

Strofa hiponactee este compusă din două dipodii trohaice, dintre care a doua catalectică și dintr-un al doilea vers format din trei dipodii iambice, dintre care ultima catalectică:

Non ebur neque aureum – ⏑ / – ⏑ / – ⏑ / ⏑
Mea renidet in domo lacunar. ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑

Strofa iambică este formată dintr-un vers compus din 6 iambi — *iambicus senarius* sau *trimeter iambicus* = 3 dipodii iambice- și dintr-un vers format din două dipodii iambice — *dimeter iambicus*:

Beatus ille qui procul negotiis ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑ –
Ut prisca gens mortalium. ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑ –

EPODELE LUI HORATIUS

Sînt scrise fie în senari sau trimetri iambici ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – ⏑ –, fie în senari iambici alternînd cu versuri formate din două dipodii iambice:

⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑ –
⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑ –

fie din senari iambici alternînd cu elegiambi:

⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑ –
– ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – // ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑ –

fie din hexametri dactilici alternînd cu:

a) tetrametri dactilici – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑
– ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / ;

b) elegiambi: – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑
– ⏑⏑ / – ⏑⏑ / ⏑ // ⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑;

c) dimetri iambici: – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑⏑ / – ⏑
⏑ – / ⏑ – / ⏑ – / ⏑

INDICE

Cifrele indică numărul paragrafului; *obs.* = observaţie; *n* = notă.
A, ab + ablativul cu verbe pasive, 209, *B*, *n*.
Ablativul 188—204.
Ablativul absolut 261.
Accentul 10.
Acordul adjectivului şi participiului 164, apoziţiei 163, predicatului 162, pronumelui relativ 324.
Acuzativul 180—187.
Acuzativul cu infinitivul 283.
Adjectivul 42.
Adverbul 138.
Aio 122.
Alfabetul 1.
Aspect 77, 214—215.
Atracţia modală 337.
Capio 85.
Cazurile 19, 166.
Cedo, cette 127.
Completive 281, cu quod 295—298, extinderea lor 299, cu ut, finale 288—289, consecutive 289, construcţia lor 290—294, tablou 305.
Condiţionale (perioadele) în oratio obliqua 340) v. subordonate).
Conjugarea verbelor 70, activă I. 82, a II-a 83; a III-a 84 85 a IV-a 86; pasivă 87—91
Conjugarea perifrastică 92, 93—94, 257.
Conjuncţii 153, coordonatoare, copulative 237, disjunctive 238, cauzale 239, conclusive 240, adversative 241.
Conjunctivul 223, în subordonate 246, în subordonate fără ut 234, 3.
Consoanele 6, 14 şi u.
Construcţia gerundivală 266—269.
Construcţii participiale 258.
Consecutio temporum 275—276.
Dativul 176, verbe cu complemente în dativ 177, dativ cu esse 177, 2, dativ după substantive 177, 3, după adjective 178, commodi 179, de simpatie 179, 2, iudicantis 179, 3, auctoris 177, 4, ethicus 177, 5, final 179, 6.
Declinările 20.
Deponente 210.
Desinente. tablou 76.
Diatezele 75, 206, 209.
Diftongii 5.
Edo 118.
Eo, ire 106—107, compuşii 108.
Es de la edo 118.
Facio şi compuşii 113.
Fari (a grăi) 124.
Faxo, faxim 129.
Fero 103, 104
Figuri de stil 360—363.

Fio 111—112, compușii 113.
Fonetica 1.
Forem 80, nota 1. *b*.
Fraza 232, prin coordonare 235, prin subordonare 243.
Fraza și perioada 358; deosebiri față de limbile moderne 359.
Genitivul 167, partitiv 168, posesiv 169, explicativ 170, subiectiv și obiectiv 171, calității 172, prețuirii 173, relației 174, exclamației 175.
Genul substantivelor 17.
Gerundivul 264.
Gerundivul și gerunziul 263.
Gerunziul 265.
Hortor 96.
Imperativul 229, în subordonate 247.
Imperfectul indic. 217 conjunctivului 227, pentru trecut 227 *A*, pentru prezent 227 *B*.
Impersonal cu forme active 137, din adj. + sum 136.
Indicativul în principale 212, timpurile indic. 213 indicativ ireal 212 Obs. (possum, debeo), în oratio obliqua 342.
Infinitivul substantival 230 *A*, ca predicat în principale 230 *B*, descriptiv și exclamativ 230 *B* — 234, 5, în subordonate 248, timpurile 249.
Inquam 121.
Infinitivale (subordonate) 282—285.
Interest și refert 135,
Interogativă indirectă 300—302, disjunctivă 303, modul 304, timpurile 305.
Intranzitive folosite impersonal 137, 2 *b*.
Legi fonetice 13.
Malo 116—117.
Mai mult ca perfectul indicativului 220, conjunctivului 228.
Mediu reflexiv 209 C.
Memini. odi, novi, coepi 123.
Modurile în principale 212, rezumat 231, în propozițiile coordonate 236, în subordonate 245.
Noli + infinitiv 225 *obs.*
Nolo 115, 117.
Nominativul 166.
Nominativul cu infinitivul 286—287.
Numeralul 48 și u.
Oportet și a. 134.
Ordinea cuvintelor 349.
Orior 119.
Ortografia 12.
Paene, prope + indicativul perfect 212, *obs.*
Parataxa 233—234,
Participiul 250, deosebirile dintre participii și adjective 251, prezent 110, *obs.* 3, 252, perfect 253, la verbele deponente 254, participiu perfect + habeo, teneo 255, viitor activ 256.
Participiile și substantivele abctracte 260.
Participium coniunctum 259.
Părțile propoziției 159.
Pasiv la deponente 211 *obs.*, pasiv impersonal 209 *A*, personal 209, *B*.
Perfectul indicativului 219, cu fui 219 *obs.* habeo + partic. 219 *obs.* 2., perfect pentru viitor 219 *obs.* 3.
Perfectul conjunctivului 226, cu înțeles de prezent 226 *A*, cu înțeles de trecut 226 *B*.
Perioada 232.
Piget etc. 168, *obs.* 3 *d*.
Predicatul 161.
Prepoziția 141, 356.
Prezentul indicativului 216, conjunctivului 225.
Pronumele 53 și u., acordul 164 *bis*, în stil indirect 338, în funcțiune de conjuncție coordonatoare 242.
Pronunțarea 11.
Propoziția 158, propozițiile fundamentale 231.
Possum 100—101.
Queo și nequeo 109—110.

Quod completiv 295—296.
Rădăcina, tema, terminaţiile la substantive 21, la verbe 70, 72—73, tablou 74.
Refert 135.
Reflexiv 209, *c.*
Relative (subordonate) 323—324, modul 325—326, relative circumstanţiale 327—334.
Salve 126.
Semideponente 211.
Silabe 7, cantitatea 9.
Stil (şi limbă) 344.
Stil direct şi indirect 279, 335, 343.
Subiectul 160.
Substantivul 16.
Subordonate, clasificare 244, 280; cauzale 306, adversative 307, concesive 308, consecutive 309, finale 310, comparative 311, condiţionale 312—314, comparativă condiţională 315, temporală 316—322 317, 318, 319, 320, 321, 322, relative 323, cu conjuncţii la acuzativ cu infinitiv în oratio obliqua 336.
Sum 80; compuşii 98.
Supinul 270 — 272.
Temele verbelor 72—73 şi *obs.*, 74
Timpurile, sistemul derivării lor 98 (activ), 99, (pasiv) folosite absolut 208, *n.*, indicativului 213, în scrisori 222, conjunctivului 224, în oratio obliqua 339, în subordonate 273—278
Topica 349.
— turum esse, turus fuisse 340, — turus fuerim 341.
Vale! 126.
Verbul 69, formele de bază 71—73, *obs.*, deponente şi semideponente 95, neregulate 97, defective 120.
Verbul, **sintaxa** 205, tranzitive şi intranzitive 207, 181, 3, impersonale 150, tranzitive folosite impersonal 157, intranzitive traduse reflexiv 208.
Verba accusandi 168, *obs.* 2 e.
Verba memorandi 168 *obs.* 2. b.
Verba timendi 291.
Versificaţia 364.
Viitorul indicativ 218, anterior 221.
Vocalele 4, cantitatea 8.
Volo 134—137.

CUPRINSUL

Pagina

1. Prefaţă 3
2. *Fonetica* 6
3. *Morfologia* 15

Substantivul 15
Adjectivul 32
Numeralul 38
Pronumele 41
Verbul 49
Adverbul 124
Prepoziţia 126
Conjuncţia 132

4. *Sintaxa* 134

Propoziţia 134

Cazurile 139
Verbul 158

Sintaxa frazei 185

Parataxa 187
Coordonarea 188
Subordonarea 192

Modurile în subordonate 193
Timpurile în subordonate 216

Stilul direct şi indirect 221
Propoziţiile subordonate: 222

Subordonatele completive: 223

— Analiza construcţiei acuzativul cu infinitivul 224
— Nominativul cu infinitivul 227
— Cu conjuncţiile ut, ne, quin, quominus 229
— Completivele cu quod 232
— Interogativa indirectă 234

Subordonatele circumstanţiale:

Subordonata cauzală 238
Subordonata adversativă 239